

Romanian Studies Today
VIII

2024

Consiliul științific:

Gilles BARDY
(Universitatea Aix-en-Provence)
Adam BURAKOWSKI
(Institutul de Studii Politice,
Academia Poloneză de Științe)
Jiří FELIX
(Universitatea din Praga)

Adam LEDGEWAY
(Universitatea Cambridge)
Martin MAIDEN
(Universitatea Oxford)
Bruno MAZZONI
(Universitatea din Pisa)
Michael METZELTIN
(Universitatea din Viena)

Comitetul de redacție:

Oana CHELARU MURĂRUȘ
Caius DOBRESCU
Laura DUMITRESCU
Ionuț GEANĂ

Alexandru MARDALE
Alexandru NICOLAE
Liviu PAPADIMA
Bogdan TĂNASE

Romanian Studies Today este editată de Centrul de Studii Românești al Facultății de Litere, Universitatea din București.

Redactor-șef: Ionuț GEANĂ
Secretar de redacție: Roxana Magdalena PREDA (DINCĂ)
Coperta: Smaranda MURĂRUȘ
Tehnoredactor: EUB-BUP

ISSN 2559-3382
ISSN-L 2559-3382
e-ISSN 2559-3390

DOI: 10.62229/rst8

SUMAR

LARISA AVRAM, ALEXANDRU MARDALE, ELENA SOARE, <i>Continual exposure to limited input: DOM in Heritage Romanian</i>	7
OANA BĂLUICĂ, <i>Nostalgia gustului: Exiluri în „Gastroland”. Studiu de caz – Sanda Nițescu și Anya von Bremzen</i>	27
RALUCA BRĂESCU, ADINA DRAGOMIRESCU, ALEXANDRU NICOLAE, IRINA NICULA PARASCHIV, <i>From “unpleasant” words to intensifiers in present-day Romanian</i>	49
ENIDA CINCORA, <i>Subordonarea marcată prin conjuncții în producțiile scrise ale studenților străini. Probleme în limba română ca limbă străină ...</i>	77
VALENTINA COJOCARU, ROXANA MAGDALENA PREDĂ, <i>Învățarea prin rezolvarea de probleme (problem-based learning): aspecte privind româna ca limbă străină</i>	91
RAMONA CĂTĂLINA CORBEANU, <i>Metafora conceptuală în predarea limbii române ca limbă străină</i>	103
CAIUS DOBRESCU, <i>„Multiplicitățile interbelice” și piața reinvenției de sine</i>	115
IONUȚ GEANĂ, <i>Despre sufixul „-isim” în limba română</i>	135
RALUCA LEVONIAN, IOANA-CRISTINA JOIȚA, <i>Predarea gramaticii limbilor străine către copii: o analiză comparativă</i>	143
GEORGE-FLORIAN NEAGOE, <i>Straturi epice și lirice din literatura română pornind de la proza scurtă O primblare la munți de V. Alecsandri</i>	159
IRINA-NICOLETA NECHIFOR, <i>Tema paternității în teatrul lui Ion Băieșu</i> ..	171
ISABELA NEDELICU, <i>Structuri alternante cu sau fără prepoziția de în limba română – o analiză sintactico-semantică și pragmatică</i>	185
NICOLETA NEȘU, <i>Comportamente culturale și identități multiple</i>	197
ILEANA ALEXANDRA ORLICH, <i>„Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”: o recontextualizare teatrală</i>	211
ANTALIA-CELESTINA STĂNESCU, <i>Echivalențe semantice în câmpul lexical al fenomenelor atmosferice din limba română</i>	223

RECENZII

- Croitor, Blanca (ed.), *Formarea cuvintelor în limba română. Volumul al 4-lea. Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, București, 2024, Editura Academiei Române, 385 p., ISBN: 9789732738047 (ADNANA BOIOC APINTEI) 245
- Dennis Deletant, *România 1916-1941. O istorie politică*, traducere din engleză de Monica Mărgărint, Humanitas, București, 2024, 352 p., ISBN: 978-973-50-8482-0 (ȘTEFAN COLCERIU) 248
- Gabriela Pană Dindelegan, Raluca Brăescu, Cristiana Aranghelovici, *Limba română. Exerciții normative*, Univers Enciclopedic, București, 2024, 192 p., ISBN: 9786060964841 (ADINA DRAGOMIRESCU) 252
- Mario Vargas Llosa în dialog cu Gabriel Liiceanu, *Chipuri ale răului în lumea de azi. Ficțiunea ca necesitate vitală*, traduceri de Ileana Scipione și Olivia Petrescu, Editura Humanitas, București, 2024, ISBN 978-606-097-495-6, 106 p. (LAURA DUMITRESCU) 255
- Bine ați venit în România! Ghid introductiv pentru profesorii de limba română care lucrează cu elevii din familii de refugiați*, Volumul 1, Ediție revizuită, Revizor de specialitate: Ionuț Geană, București, 2024, Editura Universității din București, 164 p., ISBN: 978-606-16-1492-9 (ALINA-GEORGIANA FOCȘINEANU) 257
- Bine ați venit în România! Ghid introductiv pentru profesorii de limba română care lucrează cu elevii din familii de refugiați*, Volumul 2, Editori: Ionuț Geană, Luis Javier Pentón Herrera, București, 2024, Editura Universității din București, 185 p., ISBN: 978-606-16-1493-6 (ALINA-GEORGIANA FOCȘINEANU) 258
- Monica Vasileanu, *RLS, pls! Manual de limba română ca limbă străină pentru nivelul A1*, București, 2024, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 151 p., ISBN: 978-606-16-1489-9 (IONUȚ GEANĂ) 259
- Florica Dimitrescu, *Din terminologia maladiei COVID-19 și a „anturajului” său: anul 2020*, București, 2022, Editura Academiei Române, 330 p., ISBN 9789732736371 (FLORENTIN-DANIEL GHEORGHE) 261
- Andrey N. Sobolev (ed.), *Between Separation and Symbiosis: Southeastern European Languages and Cultures in Contact*, Boston/Berlin, 2021, De Gruyter Mouton, (LOREDANA ȘTEFANIA GRIGORE) 263
- Dragoș Iliescu, *Testarea standardizată în educație*, prefață de Daniel David, București, 2023, Humanitas, 285 p., ISBN 978-973-50-8149-2 (ANDREEA-VICTORIA GRIGORE) 266
- Ionuț Geană, Alexandru Nicolae (editori), *Conferințele cursurilor de vară de limba română, cultură și civilizație românească ale Universității din București*, ediția 2019, București, 2023, Editura Universității din București, 128 p., ISBN: 978-606-16-1439-4 (CARMEN RĂRIȘ-FIERBINȚEANU) ... 270

Gabriela Pană Dindelegan (coord.), Cristiana Aranghelovici, Adnana Boioc Apintei, Raluca Brăescu, Ștefan Colceriu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv, Gabriela Pană Dindelegan (redactori), revizie: Rodica Zafiu, Emanuela Timotin, Cristian Moroianu, *Îndreptar ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație*, ediția a VI-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, 2024, Univers Enciclopedic Gold, 2024, ISBN 978-606-096-475-9 (OANA UȚĂ BĂRBULESCU) 271

Continual exposure to limited input: DOM in Heritage Romanian

Larisa Avram

Universitatea din București
larisa.avram@lils.unibuc.ro

Alexandru Mardale

INALCO, Paris – SeDyL UMR8202 IRD CNRS
alexandru.mardale@inalco.fr

Elena Soare

Université Paris 8 – SFL UMR7023 CNRS
elena.soare@univ-paris8.fr

Pentru a cita acest articol: Avram, L., A. Mardale & E. Soare, 2024, “Continual exposure to limited input: DOM in Heritage Romanian”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 8-25.

Abstract: This paper explores whether there is evidence for reduced input effects on differential object marking in heritage Romanian. The 50 participants (age range 5;07 – 25;07) are all Romanian-French bilinguals born to Romanian families living in France. The analysis of DOM use in their narratives identified three developmental stages. Until age 7, DOM use is monolingual-like, but during the first school years, there is a significant decrease in DOM use followed, in adulthood, by a reversion to monolingual-like use. The adult heritage speakers use DOM similarly to Romanian-speaking adults living in the homeland. The paper discusses these findings in relation to reduced input effects in heritage languages. The claim is that these effects reach their peak after onset of schooling which coincides with a decrease in input amount in the heritage language and a shift in language dominance. The effects of reduced input can, however, be overcome in adulthood, as long as there is continual exposure to the heritage language over time.

Keywords: differential object marking; heritage Romanian; reduced input; incomplete acquisition; continual exposure

1. Introduction

Heritage speakers are (simultaneous or successive) bilinguals who are exposed to a language in the family, the heritage language, and to a different societal language. In the vast majority of cases, the latter becomes the dominant one (Montrul 2008, 2016, 2023a,b, Benmamoun, Montrul, Polinsky, 2013, Polinsky 2018). The heritage language is typically acquired under conditions of limited input. According to the Incomplete Language Acquisition Hypothesis (Montrul 2008, 2016, Polinsky 2006), knowledge of the heritage language may remain incomplete as a result of lack of “optimal input conditions during the age of primary linguistic development (birth – 4 years) and/or the period of later language development that takes place during the pre-school and school years (4 – 13 years)” (Montrul 2008: 241).

This view predicts, in principle, language deterioration, language divergence or “interrupted” acquisition especially after onset of schooling. It is expected that the heritage language undergoes structural changes over the lifespan. Testing such a prediction would require the investigation of one particular language structure or language property, in the same language contact setting, across different age groups. Studies on school-age children are, however, relatively rare in the heritage language literature and studies which investigate the same language property across age groups are even rarer. One exception is the study in Polinsky (2008), which investigated subject and object relative clause comprehension in heritage Russian in contact with English. The 7-year-old speakers of heritage Russian in the study did not differ from age-matched monolinguals living in the homeland. The adult heritage speakers (mean age 22;08), on the other hand, had problems comprehending object relatives and, to a certain extent, even subject relatives. Such a developmental pattern suggests that monolingual-like acquisition in childhood does not exclude structural changes in time, due to quantitative and qualitative changes in language input, a shift in language dominance, etc.

This, however, cannot be the only available developmental pattern. Firstly, because not all language properties are (equally) affected by reduced input. Narrow syntax, for example, is indifferent to input amount and quality. Secondly, some properties can be acquired faster by simultaneous bilinguals than by monolingual children (Meisel 2011). Structures which are acquired early, well before onset of schooling, may be less likely to undergo structural reanalysis in time as a result of limited amount of input (Tsimpli 2014). Linguistic proximity can favour language interference effects which may be reflected in the developmental pattern. In order to identify possible patterns of development in a heritage language setting one needs to examine the acquisition of as many language properties as possible across different age groups.

The aim of the present study is to contribute to the identification of such patterns. This paper documents the acquisition of differential object marking

(DOM) in heritage Romanian by 7-year-olds, 10-year-olds and young adults living in France. The choice of DOM is not accidental. In Romanian, there are contexts in which DOM is obligatory and contexts in which it is syntactically optional. Optional DOM is an interface phenomenon, which requires the integration of syntax with discourse pragmatics, i.e. it should be, in principle, affected by reduced input. The results of the investigation can be informative with respect to the (possible) effects of limited exposure on the acquisition of interface phenomena. Additionally, the few available studies focused either on DOM in adult heritage Romanian (in contact with English) (Montrul 2023b and references therein) or on DOM in child heritage Romanian (in contact with French, Spanish and Italian) (Avram, Mardale, and Soare 2022, 2023 a, b, d, Popa 2022, Babei-Popa 2023). To the best of our knowledge, there is no study which investigated DOM in heritage Romanian across different age groups (child and adult heritage speakers) in the same language contact setting. The present study aims to fill in this gap.

The remainder of this paper is organized as follows: Section 2 offers a brief presentation of the most important properties of DOM in Romanian. Section 3 summarizes the main findings on the acquisition of DOM in Romanian reported in the literature, with a focus on heritage Romanian. The current study, which uses data from a corpus of “frog story” narratives, is presented in Section 4. Section 5 concludes.

2. DOM in Romanian

The Romanian DOM marker is *pe*, which derives from a locative preposition. It is placed in front of the marked direct object (see 1).

- (1) Crin a salutat *pe* vecin¹.
 Crin has greeted DOM neighbour
 ‘Crin greeted the neighbour.’

The use of *pe* is obligatory with definite pronouns and proper names (2) (Farkas and von Heusinger 2003, Tigău 2011, 2014). In this context, the *pe*-marked object must be doubled by an Accusative clitic, i.e. DOM is clitic doubling (clitic ...*pe* DP).

- (2) Crin *(l)- a salutat *(pe) el / Ion.
 Crin CL.3SG.M has greeted DOM him Ion
 ‘Crin greeted him/Ion.’

¹ The DP *vecin* ‘neighbour’ is interpreted as definite. In the absence of a modifier, the definite article must be omitted, a more general constraint on DPs preceded by a preposition (Mardale 2008b).

DOM is (syntactically) optional with descriptive DPs, definite and indefinite, but the latter are rare. A marked indefinite object (3) is usually interpreted as specific (Dobrovie-Sorin 1990, Tigău 2011, 2014). In this context, the use of the doubling clitic is optional, i.e. DOM may be either *pe* or clitic doubling.

- (3) Crin (I)- a salutată (pe) un vecin.
 Crin CL.3SG.M has greeted DOM a neighbour
 ‘Crin greeted a neighbour.’

Animacy constrains DOM (Farkas and von Heusinger 2003, Mardale 2007, 2008a, among many others). Generally, marking applies to animate objects (see example 3 above) but marked inanimate nominals are attested. There are syntactic contexts in which DOM can (see 4) or must apply (5) even when the DP is inanimate (Irimia 2020). DOM can also be used with inanimate objects with an upgrading effect (see 6) (Mardale 2008a, Pană Dindelegan 2013). When DOM is extended to inanimate DPs, DOM is clitic doubling.

- (4) L- am reparat și pe ăsta.
 CL.3SG.M have fixed also DOM this
 ‘I have fixed this one too.’

- (5) Dintre toate, *(I)- am reparat
 from all CL.3SG.M have fixed
 doar *(pe) acesta.
 Only DOM this
 ‘Among all of them, I have fixed only this one.’
 (from Avram, Mardale, and Soare 2023c)

- (6) Uitați cum o facem pe mămliguță.
 look how CL.3SG.F make DOM polenta-DIM
 ‘Look how we are making this little polenta.’ (from Mardale 2008a)

In (syntactically) optional DOM contexts, *pe* signals individuation, and prominence of the argument in event structure (Avram and Coene 2009, Hill and Mardale 2019, 2021). Clitic doubling is sensitive to discourse topicality (Farkas and von Heusinger 2003). The marked object is interpreted, in this case, as a discourse-linked topic (Avram and Coene 2009, Hill and Mardale 2019, 2021). Choosing one marker or the other is dependent on discourse pragmatics. There are, however, speakers who accept exclusively clitic doubling as DOM (as experimentally verified in Avram and Zafiu 2017, Avram 2019). The more conservative speakers use both *pe* and clitic doubling in optional contexts. This is in line with Bossong (1991, 1998), according to whom DOM in Romanian is clitic doubling.

3. On the acquisition of DOM: Previous studies

3.1. DOM in L1 and 2L1 Romanian

Studies on DOM in L1 Romanian offer conflicting results. Production studies report early acquisition, before age 3;00, whereas the results of comprehension tasks indicate delayed acquisition. Ticio and Avram (2015) investigated DOM production in the spontaneous speech of Romanian-acquiring children. Their results show early emergence and early target-like use. Avram, Mardale, and Soare (2023c), however, tested knowledge of the role of the animacy feature in the DOM system. Unexpectedly, the results of a preference judgement task revealed that Romanian monolinguals incorrectly extend DOM to inanimate objects, both proper names and common nouns, until age 9.

Avram and Tomescu (2016, 2020) examined the acquisition of DOM in Romanian by Hungarian-Romanian bilinguals living in Romania. Their longitudinal data show that both *pe* and clitic doubling emerge early and are used target-like by age 3. The comparison with age-matched monolinguals revealed that, in optional contexts, the bilingual children marked fewer objects. This difference, however, gets reversed at around age 5. Hungarian-Romanian bilinguals marked a higher number of common nouns in DOM optional contexts than age-matched monolinguals (69% vs. 48%) in “frog story” narratives. Their rate of marked objects is also higher than the one found with a group of Hutsul Ukrainian-Romanian and one of Lipovan Russian-Romanian bilinguals. These bilinguals marked significantly fewer common nouns than age-matched monolinguals and Hungarian-Romanian bilinguals. Hungarian lacks DOM (Bárány 2012) whereas Russian and Ukrainian have morphological DOM, constrained by animacy. The results reported in Avram and Tomescu (2016, 2020) suggest that the presence/absence of DOM in the “other” language does not facilitate or hinder the acquisition process. This, however, does not mean that the process cannot be affected by crosslinguistic interference. Hungarian does not have DOM, but the conjugation of verbs is constrained by definiteness. The authors take this property of Hungarian as the booster of the acquisition of DOM in 2L1 Romanian. The results in Avram and Tomescu (2020) also show that DOM is not equally difficult/easy across 2L1 contexts.

3.2. DOM in heritage Romanian

There has been a growing number of recent studies which investigated DOM in heritage Romanian. Montrul and colleagues examined DOM use by adult heritage speakers (simultaneous and sequential bilinguals) in an English dominant language

setting (Montrul, Bhatt and Gîrju 2015, Montrul and Bateman 2020a,b, Montrul 2023a,b). Their results revealed that the first-generation immigrants did not differ from the native speakers of Romanian living in the homeland. With the heritage speakers, however, the authors report omission of *pe* in all tasks and an even more significant omission of clitic doubling, both in obligatory and in optional contexts. These results are taken to indicate that DOM is vulnerable to omission in heritage Romanian.

DOM in child heritage Romanian has been investigated in several language settings: Romanian-French, Romanian-Italian, and Romanian-Spanish (Avram, Mardale, and Soare 2021, 2023a,b, Popa 2022, Avram *et al.* 2023, Babei-Popa 2023). All these studies report similar results with respect to DOM use by first generation immigrants: it is similar to the use of DOM by speakers living in the homeland and the preferred marker is clitic doubling.

Avram, Mardale, and Soare (2021, 2023a) examined the acquisition of DOM by simultaneous bilinguals living in France, age range 5;07 – 11;09. The analysis relied on a corpus of “frog story” narratives. Their results provide evidence that DOM in optional contexts is not prone to erosion from the onset of acquisition; it decreases in time, especially during the first school years. Since DOM is used correctly, the results are argued to indicate that DOM in heritage Romanian is not subject to attrition or loss. It is only underused in optional contexts.

Popa (2022) used the same method to investigate DOM in heritage Romanian in contact with Italian. Overall, the 31 simultaneous bilinguals (age range 6;00- 14;01) in her study used clitic doubling as a marker significantly less often than age-matched monolingual children and than first generation immigrants. One important finding in her study was the effect of language dominance. The Italian-dominant children in the group used DOM in optional contexts to a lesser extent than age-matched monolinguals, similarly to the results reported in Avram, Mardale, and Soare (2023a). No such difference was found with the group of balanced bilinguals.

In all the studies presented in this section heritage Romanian was acquired in contact with a language which does not have morphologically marked DOM². At first sight, this might be taken to be one of the factors which yielded the acquisition of DOM in heritage Romanian problematic. An experimental study on the role of the animacy feature in the DOM system of Romanian revealed, however, no significant difference between heritage Romanian-French bilinguals and heritage Romanian-Spanish bilinguals (Avram, Mardale, and Soare 2023b, Avram *et al.* 2023). All the children who participated in the study (age range 5;00 – 12;04) incorrectly accepted DOM with inanimate objects irrespective of whether the “other” language had or did not have morphological DOM.

² According to Rodríguez-Mondoñedo (2008) every language has DOM. What differs is the way in which languages mark objects. We agree with this point of view and consider that, for example, Romanian differs from English and French with respect to how object marking is implemented.

Summing up, available studies converge on the vulnerability of DOM in bilingual acquisition in general and in heritage Romanian in particular. Clitic doubling is singled out as being more vulnerable to omission than *pe*.

4. The Study

4.1. Aim and predictions

The present study examines data on the acquisition of DOM in heritage Romanian by simultaneous Romanian – French bilinguals, from school-age to adulthood. The focus is on the developmental pattern with a view to identifying to what extent DOM use in the heritage language is affected by limited input, especially after onset of schooling in the societal language. Unlike previous studies, which focused either on adult or on child heritage speakers, in the current study we examine data coming from both children and adults.

The Incomplete Language Acquisition Hypothesis (Montrul 2006, 2018) predicts that, given the reduced amount of exposure to the heritage language, heritage speakers should not be able to fully acquire the DOM system. Vulnerability of DOM in heritage Romanian is also predicted by the Interface Hypothesis (Tsimpli and Sorace 2006, Sorace and Filiaci 2006, Sorace 2011). Optional DOM in Romanian is an interface phenomenon. Language properties at the syntax-pragmatics interface have been shown to be problematic in bilingual settings (Tsimpli and Sorace 2006, Sorace and Filiaci 2006, Sorace 2011, a.m.o.). Their acquisition can be affected by amount and quality of input and it is more likely to be subject to L1 transfer effects. Additionally, more recent experimental studies revealed that DOM is acquired late in L1 Romanian, this is why it is expected to be (even more) vulnerable in the heritage language.

4.2. Participants and procedures

The data come from the narratives of 50 speakers of heritage Romanian (age range 5;07 – 25;04) and of 11 first generation immigrants living in France³. The heritage speakers were divided into three age groups: 7-year-olds, 10-year-olds, and young adults. The use of DOM in their narratives was compared to DOM use

³ DOM use in some of these narratives was presented in Avram, Mardale, and Soare (2023a). We include those data in the present study in order to offer a complete picture, from school-age children to young adults.

in the narratives of Romanian-speaking children and adults living in the homeland. Corpus details are given in Table 1.

The heritage speakers are all simultaneous bilinguals born to Romanian families living in France. The language of the community is French. The children speak Romanian in the family with both parents and with siblings (and, in some cases with other family members who happen to also live in France). They speak French, the societal language, at kindergarten or at school and they all attend optional classes of Romanian language and civilization, 2 hours per week. At data collection time, they had been attending these classes for approximately 2 months but they had not been taught DOM explicitly. The responses of their parents to a sociolinguistic questionnaire indicated that the younger children are relatively balanced bilinguals. Their parents occasionally read to them in Romanian. The older children, who spend 6 hours per day at school, have French-speaking friends, watch French television, are all French dominant. They read and write in French on a number of diverse topics but only occasionally and on a limited number of topics in Romanian. According to the parents' responses to the questionnaire, the older children find it easier to speak French than Romanian. All children visit their family in the homeland every year. The difference with respect to language dominance between the two age groups revealed by the questionnaire was further checked by comparing the length of the narratives in the two languages and the speaking rate per one minute (randomly selected) while telling the story in the two languages (following the methodology used in Polinsky 2008).

The young adults are all simultaneous bilinguals and French-dominant, as revealed by their responses to a sociolinguistic questionnaire. They have continually spoken Romanian at home, with both parents (some of them were still living with their parents at data collection time). They visit their family in the homeland on a regular basis; all of them once a year but some of them as often as three times a year. They are relatively fluent in Romanian but their writing abilities lag behind. They read in Romanian, but much less than in French. They are interested in maintaining the heritage language; they enrolled at INALCO because they want to improve their writing skills and to widen their knowledge of Romanian history, culture and civilization. At data collection time, they had not received any explicit instruction with respect to the DOM system.

The first-generation immigrants are all native speakers of Romanian who had been living in France, at data collection time, for at least 10 years.

Table 1

Corpus details		
Group	Age range (Mean)	No of narratives
Child heritage speakers		
7-year-olds	5;07 - 8;05 (7;05)	17
Child heritage speakers		
10-year-olds	8;10 - 11;09 (10;05)	17
Adult heritage speakers	18;04 - 25;04	16
First-generation immigrants	30 - 49 (39;06)	11
Romanian monolinguals		
6-year-olds ⁴	5;02 - 7;06 (5;07)	17
Romanian monolinguals		
10-year-olds	9;01 - 11;09 (10;01)	17
Adult speakers of Romanian in the homeland ⁵	19 - 45 (25;02)	10

The narratives are based on Mercer Mayer's (1969) picture storybook *Frog, where are you?* and data were collected in accordance with the methodology in Berman and Slobin (1994). The child heritage speakers narrated the story both in Romanian and in French. The adult heritage speakers and the first-generation immigrants told the story only in Romanian. The audio recorded narratives were transcribed⁶ in Word.

DOM contexts were extracted and coded as (i) obligatory and (ii) optional. DOM in optional contexts was coded as (i) marked and (ii) unmarked. Marked DOM was coded as (i) marked only with *pe*, and (ii) marked with clitic doubling (both *pe* and an Accusative clitic). Further coding involved animacy (+/- animate DP) and DP type (pronoun, quantifier, proper name, common noun).

4.3. Results⁷

The analysis revealed target-like DOM use in (the very few) obligatory contexts across groups. This is why we focused on DOM in optional contexts. The first-generation immigrants used DOM at a rate of 31.5% ($n = 23/73$), similarly to Romanian-speaking

⁴ The narratives of Romanian-speaking children and adults living in Romania come from various corpora: Buja (2008), Teodorescu (2017) as well as our own corpus.

⁵ The same picture book was used for other corpora of Romanian (Buja 2008, Miros 2017, Teodorescu 2017, Tomescu 2019). Using the same material for data collection enables the comparison of our data with data reported in previous studies.

⁶ The child heritage Romanian narratives and those of the first-generation immigrants were collected by Alexandru Mardale and transcribed by Elena Soare, Alexandru Mardale and Andra Vasilescu, as part of the project *Langues d'héritage* at University of Paris 8.

⁷ Some of the results reported in this section were also reported in Avram, Mardale, and Soare (2023a), but with a different focus.

adults living in the homeland. The latter used DOM in 41.4% of all optional contexts ($n = 12/29$), a slightly higher rate, but the difference between the two groups does not reach significance, as indicated by a chi-square test of independence: $\chi^2(1) = 0.89$ $p = .34$. Both groups used exclusively clitic doubling and marked only animate definite DPs.

We first examined the overall use of DOM in optional contexts, *pe* and clitic doubling together. The results for the three age groups of heritage speakers (HS) compared to Romanian-speaking adults in the homeland are summarized in Figure 1. The raw data reveal a U curve developmental pattern, with overall DOM use decreasing from age 7 to age 10 and then increasing again, in adulthood, to a rate similar to the one found with the group of adults living in Romania.

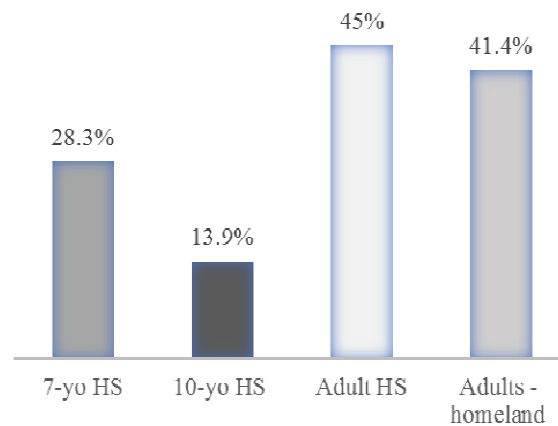

Figure 1. DOM use in optional contexts in the narratives of heritage speakers per age group

The younger group of heritage speakers used DOM at a level similar to the one found with first-generation immigrants⁸ (28.3% vs. 31.5%), i.e. similar to the one in the input. The 10-year-olds, however, whose dominant language is French, used DOM at a rate significantly lower than the one in the input, i.e. the one found with first-generation immigrants ($\chi^2(1) = 5.79$, $p < .05$), and also than the one found with the younger group of speakers of heritage Romanian ($\chi^2(1) = 6.50$, $p < .05$). The adult heritage speakers used DOM significantly more often than the 10-year-olds (45% vs. 13.9%).

The comparison of the child heritage speakers with age-matched Romanian-speaking children living in the homeland singles out the 10-year-old group as the one with whom DOM is underused. These children marked objects at a significantly lower rate than age-matched monolinguals ($\chi^2(1, N = 34) = 17.9$, $p < .001$). The comparison is summarized in Figure 2.

⁸ These are the parents of some of the children in the group of heritage speakers.

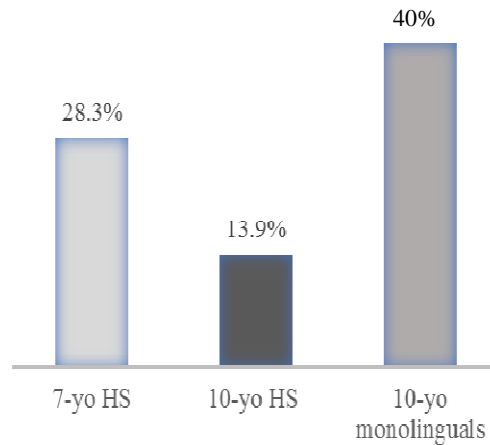

Figure 2. DOM use in optional contexts in the narratives of child heritage speakers and monolinguals

The qualitative analysis of the data revealed no divergent use with any of the three groups of speakers of heritage Romanian, i.e. no DOM omission in obligatory contexts (where such contexts are found) and no extension of DOM to inanimate objects. Marking was limited to definite DPs.

We next examined the use of clitic doubling alone. Percentages of clitic doubling were calculated against the total number of DOM-ed objects. Both adults living in Romania and first-generation immigrants living in France used exclusively clitic doubling. The 7-year-old heritage speakers used clitic doubling more frequently than *pe* (75%, i.e. 21 objects out of the total of 28 were marked with clitic doubling) but the rate is lower than the one found with first-generation immigrants (100%).

- (7) [...] și pe broască a lăsat-o jos.
 and DOM frog has put CL.3SG.F down
 ‘and he put the frog down.’ (C. 5;07)
- (8) Bufnița a vrut să-l sperie pe frate.
 owl-the has wanted SBJV CL.3SG.M frighten DOM brother
 ‘The owl wanted to frighten the brother.’ (A. 8;05)

The comparison with a 5-year-old group of Romanian monolinguals revealed no significant difference: $\chi^2(1, N = 34) = 2.41, p > .05$. Given the fact that according to the raw data there is a slight advantage for the monolingual group, who are younger, it is possible that the 7-year-olds actually use clitic doubling less frequently than age-matched monolinguals.

With the 10-year-olds the results are clear: the DOM rate decreases significantly, to a low 20%. These children preferred *pe* to *pe* and an Accusative clitic.

- (9) *și vede pe broșcuța care-i căuta.*
and sees DOM frog-DIM who CL.3PL.M searched
'and sees the little frog who was looking for them.' (F. 13;0)
- (10) *Apoi bufnița a speriat pe copil.*
then owl-the has frightened DOM child
'then the owl frightened the child.' (C. 11;01)

Recall that this group undermarked objects in optional DOM contexts. Their narratives contained few DOM-ed objects ($n = 15$), and only 3 of them were marked with clitic doubling. The difference between this group and the younger one is significant: $\chi^2(1, N = 34) = 14.94, p < .001$. The older group used clitic doubling to a lesser extent than the younger one (20% vs. 75%). The comparison with age-matched monolinguals (who used clitic doubling with 90% of the marked objects) further confirms that, indeed, clitic doubling is vulnerable with the 10-year-old group of child heritage speakers. The difference between this group and age-matched monolinguals is significant: $\chi^2(1, N = 34) = 27.56, p < .001$. The picture in Figure 3 singles out the 10-year-old group of heritage speakers once again. Their use of clitic doubling is significantly lower than the one found with the 7-year-old heritage speakers and significantly lower than the one found with age-matched monolingual speakers (MS).

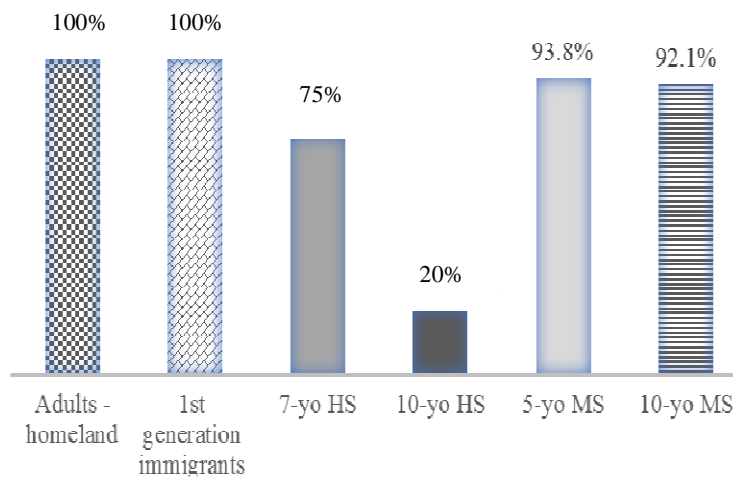

Figure 3. Clitic doubling in optional contexts in the narratives of child heritage speakers and monolinguals

The adult heritage speakers used clitic doubling more often than *pe*, and more often than the 10-year-olds. Just like with overall DOM, with clitic doubling the developmental pattern shows a significant decrease from age 7 to age 10 and then a significant increase from age 10 to adulthood. The rate of clitic doubling with the young adult heritage speakers is, however, lower than the 100% found with the adults in the homeland and with first generation immigrants. The data are summarized in Figure 4.

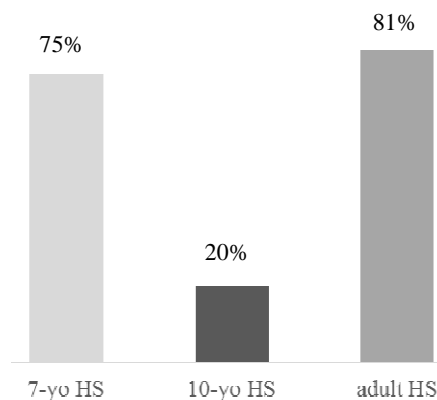

Figure 4. Clitic doubling in optional contexts in the narratives of heritage speakers across age groups

Clitic doubling was used correctly across age groups.

4.4. Discussion

The current study examined the use of DOM in heritage Romanian at three points in time (at age 7, age 10, and early adulthood) with a view to evaluating the effect of limited input.

The results indicate that the input, which child heritage speakers receive with respect to DOM, is comparable to the one which Romanian children get in the homeland. The first-generation immigrants in our study behaved similarly to Romanian adults living in the homeland. This is in line with what was reported in all other available studies on heritage Romanian (see section 3.2).

Following the Incomplete Language Acquisition Hypothesis (Montrul 2008, 2016) and the Interface Hypothesis (Tsimplici and Sorace 2006, Sorace and Filiaci 2006, Sorace 2011) it was predicted that heritage speakers would not be able to fully acquire the DOM system. The results show that heritage speakers go through a developmental stage when they undermark objects in optional DOM contexts.

This stage coincides with a decrease in input amount (following onset of schooling in the societal language and during the first school years) and with a change in language dominance. At first sight, these results are indicative of a vulnerable domain (possibly to erosion) in child heritage Romanian, in line with findings reported in Montrul, Bhatt, and Gîrju (2015), Montrul and Bateman (2020a, b). Our data enabled us to see that the system is not vulnerable from the onset of acquisition; it becomes weaker in time. At age 7, overall DOM use in optional contexts does not differ from the one attested with first-generation immigrants. Our data also identified a significant decrease in overall DOM use (both single *pe* and *pe* + Accusative clitic) from age 7 to age 10. During the first school years there is a significant change in the amount of DOM use in optional contexts. The fact that, whenever DOM is used, it is used correctly, even at age 10, suggests, however, that the system is not attrited or lost. At age 10, (optional) DOM is only underused. Child heritage speakers may find it difficult to access the acquired grammar of DOM but the linguistic representation of DOM is not divergent (Perez-Cortes, Putnam, and Sanchez 2019).

Underuse may, in principle, be a precursor of attrition. Our results, however, clearly show that this is not always the case. The most important finding was that underuse of DOM at around age 10 is temporary. In spite of the fact that the input which heritage speakers receive continues to be limited during and after school years, most probably even more limited than before the onset of schooling, in spite of the fact that the heritage language is used in a limited number of environments, full acquisition of DOM is possible. Adult heritage speakers use DOM in optional contexts correctly and at a rate similar to the one found with adults living in the homeland. DOM, a syntax-discourse phenomenon, is affected by limited exposure, as predicted, but only during a limited stage. Sudden decrease in input amount and change in language dominance results in DOM underuse but only temporarily. A weakening of the effect of reduced input in time has been noticed before in the literature on simultaneous bilingual development (see, for example, Oller and Eilers 2002, and the discussion in Unsworth 2012). The developmental pattern identified in heritage Romanian indicates that during the early stages, under conditions of balanced bilingualism, limited input is not reflected in either delayed or divergent acquisition. The effect becomes significant after onset of schooling, following two important related changes: increase in the input in the societal language to the detriment of the heritage language and a shift in language dominance. The fact that adult heritage speakers use DOM similarly to adults in the homeland indicates that continual exposure allows gradual weakening of the (negative) effect of limited input.

At least at first sight, vulnerability of DOM appears to be selective, with clitic doubling being more problematic than *pe*. This is in line with what was reported in previous studies on DOM in Romanian in a bilingual context (see Section 3.1)

as well as in heritage Romanian (see Section 3.2). The youngest group, the 7-year-olds, avoid using clitic doubling. With the 10-year-olds, clitic doubling becomes vulnerable to omission. This comes as no surprise since clitic doubling is subject to delayed acquisition in a monolingual setting as well (see, e.g. Vender *et al.* 2018). One possible account of this delay is in terms of the difficulty created by the dependency relation between the pronominal clitic and the associated DP. Dependency relations in general involve “third factors” (Chomsky 2005), such as processing abilities or working memory. Linguistic domains whose delay in acquisition is caused by such language external factors should finally be fully acquired. The adult heritage speakers in our study, however, differed from the adults in the homeland with respect to clitic doubling. The latter used exclusively clitic doubling to mark objects, whereas the adult heritage speakers, although showing a bias towards clitic doubling, also used *pe* without an Accusative clitic. As mentioned in Section 2, the use of clitic doubling is not obligatory when DOM is optional; marking objects with *pe* alone is fully acceptable in this context. The adult heritage speakers used DOM correctly but they opted for clitic doubling to a somewhat lesser extent than (some) adults in the homeland. Recall that according to some studies (Avram and Zafiu 2017, Avram 2019), there are two competing DOM grammars in contemporary Romanian. Some speakers, the innovators, use exclusively clitic doubling to differentially mark objects. The group of adults who took part in the current study may have included only such innovators. But there are speakers who still use both *pe* and clitic doubling in optional contexts, i.e. speakers who are more conservative. The adult heritage speakers in this study may belong to the latter. This suggests that when there is a language change in progress, if the change targets an interface property, it may not be advanced in language contact situations (see also the discussion in Avram, Mardale, and Soare 2023a).

Our results differ from those reported in Montrul, Bhatt, and Gîrju (2015) and Montrul and Bateman (2020a,b), according to which Romanian DOM (in contact with English) is “somewhat vulnerable to omission” in adult heritage speakers (Montrul 2023a), especially in simultaneous bilinguals. This difference is in need of an explanation. Since both English and French lack (morphologically marked) DOM, an account in terms of crosslinguistic interference effects is therefore excluded. Montrul, Bhatt, and Gîrju (2015) report data which show that DOM in Romanian is less vulnerable than DOM in Spanish and Hindi, in the same language contact setting. These data additionally exclude an account in terms of linguistic transfer. The difference between the heritage Romanian - English bilinguals in the US and the heritage Romanian - French bilinguals living in France suggests that an account in terms of the properties of the Romanian DOM system is also to be excluded. This is reinforced by the data reported in Avram and Tomescu (2016, 2020), which show that vulnerability of Romanian DOM differs across groups of bilingual children (acquiring Romanian and a different second language).

One difference between the groups of heritage speakers in Montrul and colleagues' studies and the current study could be related to "immigration type". Romanian immigration to France is a relatively recent phenomenon, which began at a time when preserving the heritage language is much easier (internet, online meetings with family and friends in the homeland, recent visits to Romania, etc.) and also encouraged. Successful integration in the new community is no longer perceived as excluding heritage language maintenance. The parents' responses to our sociolinguistic questionnaire showed that this is indeed their view. They speak exclusively Romanian at home, they read to their children in Romanian and they enroll them in optional classes of Romanian language and civilization. This possibly creates a context in which input in the heritage language is reduced (as in any bilingual setting) but it is continual, with the family encouraging children to use this language at home even after French has become their dominant language. The adult heritage speakers in this study have chosen to study Romanian at university, a fact which is indicative of a genuine interest in heritage language maintenance. We are aware of the speculative nature of this account. It is, nevertheless, in line with the results of the current study which suggest that continual exposure to the heritage language over time can overcome the effects of reduced input.

5. Conclusion

The current study examined DOM in heritage Romanian in a Romanian – French setting with a view to identifying the possible effects of reduced input on DOM production at different developmental stages. DOM use in obligatory and optional contexts in "frog story" narratives was analyzed. DOM in obligatory contexts was unproblematic. For DOM in optional contexts our data revealed a U curve pattern which included an early stage (of balanced bilingualism) when limited input did not affect DOM. This was taken to indicate that if DOM is vulnerable to omission it is not so from the onset of acquisition. During the first school years, when the heritage speakers became French dominant, a significant decrease in DOM use was attested. The period of time when DOM was vulnerable to omission coincided with a change in input amount and a shift in language dominance. The system, however, was not divergent; DOM was only underused. This stage was followed by a reversion to monolingual-like use. The 20-year-old adults marked objects in optional DOM contexts at a rate similar to the one attested with native speakers of Romanian living in the homeland.

We tentatively advanced the hypothesis that change in language dominance in conjunction with input reduction during the early school years can temporarily affect DOM production. But continual exposure, be it only in restrictive environments and in limited amounts, can have a cumulative effect which "repairs" the negative effect of limited input and facilitates, in time, full acquisition.

References

- Avram, L., 2019, "Differential object marking: Language change and language acquisition", paper presented at *Constructions of Identity 10*, Babeş-Bolyai University, Cluj, 24-26 October 2019.
- Avram, L., M. Coene, 2009, "Null objects and accusative clitics in Romanian", *Bucharest Working Papers in Linguistics XI* (1), 233-252.
- Avram, L., V. Tomescu, 2016, "Selective vulnerability of differential object marking in 2L1 Romanian", paper presented at the workshop *The Acquisition of Differential Object Marking*, Paris, 10 December 2016. [https://www.researchgate.net/publication/326295540_](https://www.researchgate.net/publication/326295540)
- Avram, L., V. Tomescu, 2020, "Differential Object Marking in simultaneous Hungarian-Romanian bilinguals", in A. Mardale and S. Montrul (eds.), *The Acquisition of Differential Object Marking*. Amsterdam, John Benjamins, 77-104.
- Avram, L., A. Mardale, E. Soare, 2021, "DOM and diachronic incrementation in child heritage language", paper presented at the workshop *Heritage Language Syntax 2* (HLS 2), Utrecht, 15 December 2021.
- Avram, L., A. Mardale, E. Soare, 2023a, "Differential object marking and diachronic incrementation in child heritage Romanian", *Revue roumaine de linguistique LXVIII* (1-2), 103-115.
- Avram, L., A. Mardale, E. Soare, 2023b, "Underuse and overgeneralization in child heritage Romanian", paper presented at *Linguistic Symposium on Romance Languages 53* (LSRL 53), INALCO, Paris, 28 June 2023.
- Avram, L., A. Mardale, E. Soare, 2023c, "Animacy in the acquisition of differential object marking by Romanian monolingual children", *Bucharest Working Papers in Linguistics XXV*(2), 81-104.
- Avram, L., A. Mardale, E. Soare, V. Constantin-Peța, 2023, "Clitic doubling in child heritage Romanian", paper presented at *The Romance Turn 11* (RT 11), Madrid, 19-21 September 2023.
- Avram, L., R. Zafiu, 2017, "Semantic hierarchies in the diachronic evolution of differential object marking in Romanian", in A. Dragomirescu, A. Nicolae, R. Zafiu, C. Stan (eds.), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*. Bucharest, Editura Universităţii din Bucureşti, 29-42.
- Babei-Popa, B. E. 2023, "Differential object marking in child heritage Romanian in Italy", paper presented at *The Romance Turn 11* (RT11), Madrid, 19-21 September 2023.
- Bárány, A. 2012, "Hungarian conjugations and Differential Object Marking", in B. Surányi and D. Varga (eds.), *Proceedings of the First Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students*. Piliscaba, Pázmány Péter Catholic University, 3-25.
- Benmamoun, E., S. Montrul, M. Polinsky, 2013, "Defining an "ideal" heritage speaker: Theoretical and methodological challenges". Reply to peer commentaries, *Theoretical Linguistics* 39 (3-4), 259-294.
- Berman, R.A., D.I. Slobin, 1994, *Relating Events in Narrative: A Cross-linguistic Developmental Study*. New York, London, Psychology Press.
- Bossong, G., 1991, "Differential object marking in Romance and beyond", in D. Wanner and D.A. Kibbee (eds.), *New Analyses in Romance Linguistics. Selected Papers from the XVIII Linguistic Symposium on Romance Languages 1988*. Amsterdam, John Benjamins, 143-170.
- Bossong, G., 1998, "Le marquage de l'expérience dans les langues d'Europe", in J. Feuillet (ed.), *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin, Mouton de Gruyter, 259-294.
- Buja, E., 2008, *Relating Events in Narrative. A Case Study of Romanian*. Braşov, Editura Universităţii Transilvania din Braşov.
- Chomsky, N., 2005, "Third factors in language design", *Linguistic Inquiry* 36(1), 1-22.
- Cournane, A., 2019, "A developmental view on incrementation in language change", *Theoretical Linguistics* 45 (3-4), 127-150.
- Dobrovie-Sorin, C., 1990, "Clitic doubling, *wh*-movement and quantification in Romanian", *Linguistic Inquiry*, 21, 351-397.

- Farkas, D., K. von Heusinger, 2003, “Stability of reference and object marking in Romanian”, paper presented at the workshop on *Direct Reference and Specificity*, ESSLLI, Vienna, August 2003.
- Hill, V., A. Mardale, 2017, “On the interaction of differential object marking and clitic doubling in Romanian”, *Revue roumaine de linguistique* LXII (4), 393-409.
- Hill, V., A. Mardale, 2019, “Patterns for differential object marking in the history of Romanian”, *Journal of Historical Syntax* 3 (5), 1-47.
- Hill, V., A. Mardale, 2021, *The Diachrony of Differential Object Marking in Romanian*. Oxford, Oxford University Press.
- Irimia, M., 2020, “Variation in differential object marking. On some differences between Spanish and Romanian”, *Open Linguistics* 6, 424-462.
- Mardale, A., 2007, Les prépositions fonctionnelles du roumain: étude comparative. Doctoral dissertation, University Paris Diderot (Paris 7) and University of Bucharest.
- Mardale, A., 2008a, “Microvariation within differential object marking: Data from Romance”, *Revue Roumaine de Linguistique* LIII (4), 449-467.
- Mardale, A., 2008b, “Prépositions et article défini en roumain”, in A de Saint-Pierre and M. Thibeault (eds.), *Actes des 21èmes Journées de Linguistique*. Québec, Centre interdisciplinaire de recherche sur les activités langagières, Universitaire de Laval, 78-93.
- Meisel, J., 2011, *First and Second Language Acquisition. Parallels and Differences*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Mayer, Mercer, 1969, *Frog, where are you?*. New York Dial Press.
- Miros, M.L., 2017, “The use of null and overt subjects in narratives by Romanian-Russian and Romanian-Ukrainian bilinguals”, poster presented at *13th Generative Approaches to Language Acquisition*, Palma, 7-9 September 2017.
- Montrul, S., 2008, *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the Age Factor*. Amsterdam, John Benjamins.
- Montrul, S., 2016, *The Acquisition of Heritage Languages*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Montrul, S., 2023a, “Heritage languages: language acquired, language lost, language regained”, *Annual Review of Linguistics*, <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-030521-050236>
- Montrul, S., 2023b. *Native Speakers Interrupted. Differential Object Marking and Language Change in Heritage Languages*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Montrul, S., N. Bateman, 2020a, “Differential object marking in Romanian as a heritage language”, in A. Mardale and S. Montrul (eds.), *The Acquisition of Differential Object Marking*. Amsterdam, John Benjamins, 285-311.
- Montrul, S., N. Bateman, 2020b, “Vulnerability and stability of differential object marking in Romanian heritage speakers”, *Glossa: A journal of general linguistics*, 5, 1, 119.
- Montrul, S., R. Bhatt, R. Gîrju, 2015, “Differential object marking in Spanish, Hindi and Romanian as heritage languages”, *Language* 91(3), 564-610.
- Oller, D.K., R.E. Eilers (eds.), 2002, *Language and Literacy in Bilingual Children*. Clevedon, Multilingual Matters.
- Pană Dindelegan, G., 2013, “The direct object”, in G. Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*. Oxford, Oxford University Press, 125-143.
- Perez-Cortes, S., M.T. Putnam, L. Sanchez, 2019, “Differential access: Asymmetries in accessing features and building representations in heritage language grammars”, *Languages* 4, 81.
- Polinsky, M., 2006, “Incomplete acquisition: American Russian”, *Journal of Slavic Linguistics* 14, 191-262.
- Polinsky, M., 2008, “Heritage language narratives”, in D. Brinton, O. Kagan and S. Baucus (eds.), *Heritage Language Education: A New Field Emerging*. Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Polinsky, M., 2018, *Heritage Languages and Their Speakers*. Cambridge University Press.
- Popa, B.E., 2022, *On the Acquisition of DOM in Heritage Romanian in Italy*. MA dissertation, University of Bucharest-Ca’ Foscarini University, Venice.

- Prévost, P., 2006, "The phenomenon of object omission in child L2 French", *Bilingualism: Language and Cognition* 9, 263-280.
- Rodriguez-Mondoñedo, M., 2008, "The acquisition of Differential Object Marking in Spanish", *Probus* 20, 111-145.
- Sorace, A., 2011, "Pinning down the concept of "interface" in bilinguals", *Linguistic Approaches to Bilingualism* 1 (1), 1-33.
- Sorace, A., F. Filiaci, 2006, "Anaphora resolution in near-native speakers of Italian", *Second Language Research* 22, 339-368.
- Teodorescu, O., 2017, *The Acquisition of the Subject in Romanian at the Syntax-Discourse Interface*. Doctoral dissertation, University of Bucharest.
- Ticio, E., L. Avram, 2015, "The acquisition of DOM in Spanish and Romanian: Semantic scales or semantic features?", *Revue Roumaine de Linguistique*, LX, 4, 383-402.
- Tigău, A., 2011, *Syntax and Semantics of the Direct Object in Romance and Germanic Languages*. Bucharest, Editura Universității din București.
- Tigău, A., 2014, "Specificity effects with clitic doubling and *pe* marking", *Bucharest Working Papers in Linguistics* XVI (1), 43-61.
- Tomescu, V., 2019, "Clitic overextensions in a bilingual context", in M. Burada (ed.), *Languages in Action: Exploring Communication Strategies and Mechanisms*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 183-203.
- Tsimpli, I.M., 2014, "Early, late or very late? Timing acquisition and bilingualism". *Linguistic Approaches to Bilingualism* 4(3), 283-313.
- Tsimpli, I.M., A. Sorace, 2006, "Differentiating interfaces: L2 performance in syntax-semantics and syntax-discourse phenomena", in D. Bamman, T. Magnitskaia and C. Zaller (eds.), *BUCLD 30: Proceedings of the 30th Annual Conference on Language Development*, Vol. 2. Somerville, MA, Cascadilla, 653-664.
- Unsworth, S., 2012, "Assessing the role of current and cumulative exposure in simultaneous bilingual acquisition: The case of Dutch gender", *Bilingualism: Language and Cognition* 16(1), 86-110.
- Vender, M., S. Hu, F. Mantione, D. Delfitto, C. Melloni, 2018, "The production of clitic pronouns: A study on bilingual and monolingual dyslexic children", *Frontiers in Psychology* 9, Article 2301.

Nostalgia gustului: Exiluri în *Gastroland*. Studiu de caz – Sanda Nițescu și Anya von Bremzen

Oana Băluică

Universitatea din Craiova

oana.baluica@yahoo.com

Pentru a cita acest articol: Băluică, O., 2024, „Nostalgia gustului: Exiluri în *Gastroland*. Studiu de caz – Sanda Nițescu și Anya von Bremzen”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 27-47.

Abstract. Regardless of the reason for the separation from one's homeland, the food and the collective gastronomic act, the taste, the smell, and the social practices of food in one's country shall forever remain an object of nostalgia and melancholy for an expat; this fact does not attract a kind of selective memory – expatriates have clear and definite reasons for leaving – but rather a certain emotional attachment impossible to deny or forget. The aim of the present work is to show how two exiled writers – one from Romania and the other from Russia – have built a literary and cultural universe irremediably linked to native culinary practices, how nostalgia and longing bring together ample processes of recollection and dissociation – at the same time –, how the choice of a certain narrative genre inspires the detection of memories and their transmission in the form of complex cultural references. Anya von Bremzen and Sanda Nițescu are both deeply connected to the gastronomic culture of their country of origin, and the volumes that reiterate this connection are, ultimately, processes of cultural and emotional reconnection with a physically inaccessible space.

Keywords: cultural practices; exile; gastronomy; literature; nostalgia

1. Introducere

Acest studiu face parte dintr-o cercetare mai amplă dedicată cinelor și ospetelor literare, în care îmi propun să devoalez mecanismele prin intermediul cărora

scriitura gastronomică este reiterată în cuprinsul operelor literare și maniera în care fiecare scriitor/ scriitoare concepe acest motiv tematic. Este indeniabil faptul că actul gastronomic, precum și multiplele sale descrieri și evidențieri reprezintă unul dintre cele mai emblematice aspecte ale dezvoltării și civilizării ființei umane, iar un astfel de segment critic a fost și el modulat de literatură pentru a configura o paradigmă culturală, chiar dacă, în mod paradoxal, în critica românească s-a scris foarte puțin despre meniuri și mâncare în literatură – fapt datorat, cel mai probabil, propensiunii criticii românești pentru un anumit tip convențional de analiză, care evită, de cele mai multe ori, nu doar interdisciplinaritatea, ci și abordarea unor teme care, în critica occidentală, au fost deja circumscrise, racordate unei realități și impuse ca discurs filologic distinct, cum este cazul multor tipologii de studii.

Gustul are o istorie, o estetică, o etică, o filosofie, o economie și chiar o politică – și toate se regăsesc în aranjamentele culinare și în mesele literare, începând cu primele epopei homerice – analizate magistral de Veronika Grimm din acest punct de vedere, care subliniază faptul că „secvența recurentă a pregătirii festinului prezintă un interes intrinsec, deoarece e posibil ca ea să fi fost fragmentul cel mai familiar publicului contemporan al poetului. E posibil ca binecunoscuta desfășurare a festinului, asemănătoare celor în care poeții își cântau istoriile, să-i fi oferit publicului un răgaz în toiul evenimentelor care se succedau cu rapiditate” (Grimm 2008: 64) – și culminând cu ultimele producții contemporane; gastronomia a avut întotdeauna un loc predilect în literatură pentru simplul fapt că are un loc privilegiat în natură, iar acest aspect determină și influențează reiterările sale; putem vorbi astfel despre influența și importanța clasei și a rasei în maniera construcției literare a unui banchet sau a unei cine, despre influența sau revoluția genului, despre contactul cu alteritatea și mâncarea celorlalți, despre nostalgia mâncării (sigur, episodul proustian al madlenei ar fi cel mai citat caz, dar există o multitudine), despre precepte etice asociate actului culinar, despre estetica decadentă a meselor literare, dar și despre asocierile dintre actele naturale (gastronomia și sexualitatea, de exemplu, evidențiate de o întregă pleiadă de producții artistice, de la cinematografie, la literatură) sau dintre evenimentele specifice și periodice (cinele de sărbătoare, cele care marchează o celebrare sau cele care, prin asocierea cu un anumit eveniment, au o finalitate catastrofală). Toate aceste maniere de concepție a actului gastronomic în literatură merită o investigație critică complexă și interdisciplinară, tocmai pentru că, așa cum a intuit foarte bine Roland Barthes, „mâncarea reprezintă un întreg sistem de semnificații, la organizarea căruia participă substanțele, tehnicile, obiceiurile, protocoalele, situațiile care nu doar formează o realitate (a necesității și a plăcerii), ci o și transcende”, ceea ce îl determină pe Barthes să solicite crearea unei „gramatici a mâncărurilor”¹ (Barthes 1997: 22-23).

¹ Toate traducerile din alte limbi regăsite în acest text îmi aparțin, dacă nu există un traducător menționat în cadrul bibliografiei.

Sigur, prezența mâncării în literatură sau, mai bine spus, în cadrul anumitor literaturi a fost discutată și analizată în multiple studii publicate de-a lungul ultimelor decenii în Occident, însă acest tip de analiză s-a concentrat, în general, asupra unui singur scriitor sau asupra unei anumite perioade de timp; sunt extrem de rare studiile dedicate acestui element care să dispună de o anvergură comparatistă mai amplă și aproape niciunul care să încorporeze și literaturi „minore”, precum literatura română. Mai mult decât atât, majoritatea acestor analize se concentrează asupra actului culinar din perspectivă metaforică sau simbolică, ceea ce este evident, *ab initio*, dar puține își organizează materialul astfel încât să înglobeze dimensiuni analitice multiple sau perspective variate, transnaționale – acesta este un demers cronofag și sinuos. De exemplu, chiar subiectul circumscris în această lucrare – nostalgia culinară – a fost abordat apelând doar la o serie de autori canonici, precum Proust sau Walter Benjamin, iar, în ceea ce privește intersecția dintre această nostalgie culinară și exil în literatură, studiile se concentrează asupra unor diaspore bine delimitate, în care diaspora românească nu își face simțită prezența. Un demers analitic comparatist în ceea ce privește acest filon interpretativ este, deci nu doar dezirabil, ci eminent necesar, în principal pentru că există o certă carență în jurul acestui subiect în critica literară românească, dar și pentru că metodele, paradigmele, dimensiunile și modelele criticii comparatiste își regăsesc pe deplin legitimitatea și aplicabilitatea în cadrul unui discurs marcat de cosmopolitism, juxtapunere, interdisciplinaritate și interdiscursivitate, cum este cel dedicat acestei ramuri a studiilor literare aplicate gastronomiei, ca expresie umană singulară – după cum observă pertinent și, aș putea menționa, chiar evident, Andreas Viestad, „niciun animal nu gătește propriu-zis; doar oamenii fac asta. Și niciun animal nu are mese fixe, așa cum le întâlnim în toate culturile și societățile omenești” (Viestad 2024: 175-176).

Plusând, se poate adăuga că niciun animal nu semantizează hrana, categoria esteticului sau eticului, niciun animal nu are la dispoziție o dimensiune politică sau estetică a hranei. Mâncarea și pregătirea ei au reprezentat, de-a lungul timpului, efectiv un demers civilizațional, care, ulterior, asociat cu cetatea sau urbanitatea, a devenit un demers marcat de schimburi comerciale și de acces la alimente care erau plasate sub semnul ingeniozității și cosmopolitismului, ducând la ceea ce un antropolog precum Constance Classen numește „model senzorial” (1993: 9), un melanj constituit din apartenențe fixe (generație, sex, gen, clasă) și proiecții culturale din sfera comunitară, o întrepătrundere între fizic și cultural², – iar operele literare

² Spre exemplu, referindu-se la un volum semnat de Diane Ackerman – *A Natural History of the Senses*, Classen trasează ideea centrală a volumului său, reiterând faptul că „ceea ce Ackerman și alții nu analizează în cărțile anterioare este maniera în care simțurile sunt ordonate de cultură și exprimă valori culturale. Imaginarul senzorial exuberant al lui Proust și răsfățul olfactiv al Cleopatrei nu reprezintă doar părți ale unei exotici senzoriale menite să ne trezească simțurile, ci expresii ale unor coduri culturale particulare de percepție, iar specializarea senzorială nu este rezervată unui grup de indivizi

au „tradus”, la nivel ficțional, această confluență și conexiune, așa cum s-a întâmplat întotdeauna cu orice fel de ideatică, maniere sau împrumuturi socio-culturale.

Deși analiza anumitor gastronomii naționale este ubicuă în cadrul studiilor dedicate fenomenului, așa cum am subliniat anterior, critica comparatistă se dovedește un instrument mult mai eficace și pertinent în studiul unui domeniu care este, în mod intrinsec, delimitat de obiceiuri, raporturi, variațiuni, maniere și gusturi globalizante și globalizatoare, plasate la intersecția mai multor discipline, așa cum remarca și Henry H. Remak în definiția sa privind literatura comparată, pe care o percepe ca pe „studiul literaturii dincolo de granițele unei anumite țări” și ca pe „studiul relațiilor dintre literatură pe de o parte și alte zone ale cunoașterii și credinței pe de altă parte, cum ar fi artele, științele, religia. Pe scurt, este compararea literaturii cu alte sfere ale expresiei omenești” (Remak 1961: 3); și ce altă sferă poate fi mai omenească și mai pretabilă cercetării din unghiuri variate decât gastronomia? Faptul că studiile dedicate acestui segment din punct de vedere literar sunt cumva lipsite de o anumită varietate nu este doar o particularitate a culturii românești; David Damrosch a observat acest lucru și în cadrul culturii americane:

[...] aspirațiile noastre literare globale trebuie să fie susținute de interacțiuni mai nuanțate cu ceea ce reprezintă abundența de cercetări comparatiste din ultimele două secole și din numeroase părți ale lumii [...]. Comparatiștii americani pot avea perspective vaste în viziunea lor literară, dar pot fi incredibili de mioپی când vine vorba despre orizontul cercetării lor academice, ignorând în bună măsură întinderea lumii operelor comparatiste din afara granițelor noastre. În alte părți, comparatiștii urmează frecvent direcțiile din Statele Unite și din câteva state vest-europene, dar nu privesc mai departe în terenul disciplinei; o cuprindere cu adevărat globală a studiilor comparative rămâne mult în urma expansiunii constante a conștiinței noastre literare (Damrosch 2023: 38).

Am plasat, deci, acest demers dedicat unor scriitoare de origini și expresii lingvistice distincte sub stindardul comparației tocmai pentru că, antropologic și ontologic vorbind, mâncarea ne aparține tuturor, iar meditația asupra actului culinar sau asupra gastronomiei, la fel.

2. *Food Studies* – scurtă circumscriere teoretică

Domeniul de cercetare denumit generic *Food Studies* (care include cercetări antropologice, lingvistice, literare, cinematografice, psihologice etc) este într-o continuă dinamică, mai ales datorită multiplelor valențe, ocurențe și sistematizări ale actului gastronomic, dar, în același timp, plasat sub auspiciile criticii semiotice

pregătiți anume pentru acestea, cum ar fi muzicienii, bucătarii și parfumiștii, ci și societăților” (Classen 1993:5). În același mod, gastronomia și meditația asupra acesteia urmează aceeași ordine culturală și socială, din moment ce vorbim de unul dintre cele mai importante simțuri.

și antropologice – primele segmente critice care au depistat faptul că gastronomia construiește, în același timp în care reflectă un univers, un spațiu, un timp, practici, maniere; „gastronomia exprimă o perspectivă, o estetică” (Freedman 2008: 8). Dacă Roland Barthes, Claude Lévi-Strauss, Mary Douglas sau Pierre Bourdieu sunt printre primii care au trasat direcțiile de cercetare³ pentru ceea ce astăzi numim *Food Studies* prin atenția acordată relațiilor totemice, practicilor sacrificiale, logicii simbolice și esteticii gastronomice, astăzi domeniul este infinit mai variat, mai dinamic, mai volatil și, prin toate acestea, mai incitant decât în anii '60 sau '70, atunci când nu avea încă o denumire, ci era plasat în mijlocul analizelor antropologice sau semiotice, etnologice, sociologice sau științifice.

Astăzi, *Food Studies* reprezintă un discurs academic multifacțat, care implică o serie de sub-categorii și critici adiacente, depinzând de perspectivele și metodele adoptate: putem vorbi deci, despre nutriție, feminism, colonialism, agricultură în cadrul domeniului major, după cum observă și Derek Gladwin, coordonatorul unuia dintre cele mai exhaustive volume dedicate subiectului în cazul literaturii (*Gastro-Modernism: Food, Literature, Culture*, 2019):

Când rezumăm această scurtă istorie a gastronomiei și a studiilor alimentare, ambele ar putea fi împărțite vag în două obiective de cercetare interconectate: (a) examinarea alimentelor dintr-o perspectivă disciplinară, cum ar fi sociologia alimentelor, studiul istoric al agriculturii sau nutriția; (b) explorarea alimentelor dintr-o perspectivă socială și culturală ca practicieni interdisciplinari, bazându-ne simultan pe alte discipline, cum ar fi artele culinare, sistemele alimentare și producția, dieta și sănătatea, impactul ecologic al alimentelor și formele de consum (Gladwin 2019: 12).

Literatura s-a pliat și ea pe acest filon investigativ, contribuind la extinderea domeniului prin studiile literare dedicate alimentației (*literary food studies*), tratând gastronomia ca pe o „lentilă literară” și dezvoltând multiple direcții de cercetare tocmai prin utilizarea acestor teme și motive: „În loc să considere mâncarea un obiect obișnuit retrogradat la periferiile textului literar, gastro-criticii identifică relații complexe între corp, subiectivitate, structurile sociale care reglementează consumul, istoriile materiale, comunicarea sau intersecționalitatea. Referințele la alimente reprezintă mai mult decât un fundal; ele dezvăluie ceva important despre narațiune, intrigă, motiv, caracterizare, acțiune sau formă” (*Idem*).

³ Deși, dintr-un punct de vedere istoric, meditațiile și teoretizările asupra gastronomiei apar odată cu Renașterea europeană și Iluminismul francez, care au abordat gastronomia ca pe un proces influențat de practicile și interacțiunile sociale și supus interpretării culturale și științifice. Termenul de „gastronomie” va fi propus ulterior de Jean Anthelme Brillat-Savarine în 1825, care, deși îl plasa sub stindardul științelor, examinând psihologia și fiziologia actului gastronomic, recunoștea că există și o dimensiune socială a acestuia, care include nu doar elemente de istorie, ci și de economie și politică, chiar dacă în emblematica sa lucrare (*Fiziologia gustului*) nu a insistat asupra acestor aspecte.

Gastro-critica este, deci, unul dintre multiplele sub-domenii din cadrul *Food Studies*, termenul fiind introdus de cercetătoarea Maria Christou, în studiul său seminal, intitulat *Eating Otherwise: The Philosophy of Food in Twentieth-century Literature* (2017). Acesta este astfel aplicat criticii din această perspectivă atât operelor beletristice, cât și celor de non-ficțiune, plasate la frontiere literare, cum ar fi cele definite ca *memoirs* – unde se încadrează și operele celor două autoare de care mă voi ocupa în acest studiu. Se observă, după acest scurt istoric și conceptual, necesitatea interconectării comparatismului în domeniul de gastro-critică, din moment ce acesta subsumează, de la bun început, culturi, structuri sociale și spații distincte – chiar lucrarea coordonată de Derek Gladwin și menționată anterior se intitulează *Gastro-Modernism*, reiterând limitarea analizei literare la o temporalitate clar definită (modernismul), dar asupra unor opere provenind din spații culturale foarte diferite; este cu atât mai evident că extinderea perioadei și a spațiilor antrenează, într-un *crescendo* metodologic, instrumentele și interdisciplinaritatea oferite de analiza comparativă.

O interogație pertinentă ar viza necesitatea unui demers gastro-critic – cu alte cuvinte, sunt atât de remarcabile astfel de momente în cadrul actului artistic (literar, plastic etc) *per se*? Sunt atât de recurente și importante încât trebuie analizate distinct față de ceea ce constituie critica literară convențională, nu pot fi alocate subsecțiunii din cadrul unei *close reading* care să expedieze astfel de interpretări? La o evaluare atentă, literatura a înregistrat mereu actele și serviciile culinare, descrierile fiind pe măsura interesului uman, adică omniprezente – ospetele antice, banchetele shakespeariene sau cele pantagruelice, mesele din opera lui Cervantes sau cele din *Decameron*, cinele din romanele Virginiei Woolf, cele burgheze ale lui Thomas Mann din *Casa Buddenbrook*, extravagantele și inventivele ospete din romanele victoriene, mesele urbane din romanele balzaciene sau împletirea mirosurilor din bucătăriile lui Zola, evocativa madlenă proustiană și celelalte mese rafinate din saloanele aristocrației franceze, *Ospățul lui Babette*, plin de generozitate și *joie de vivre*, dineurile extravagante ale lui Gatsby, cele încărcate de considerente etice ale lui Jane Austen și cel imposibil de uitat al lui J.-K. Huysmans din *À Rebours* – aproape oriunde am arunca o privire curioasă în literatură, întâlnim această preocupare fundamentală față de mâncare și ritualuri ale convivialității, dar și practici ale austerității gastronomice, ritualuri, funcții gnoseologice asociate mâncării, proiecții pline de generozitate sau, din contra, încărcate de xenofobie și rasism, nostalgii și melancolii subsumate spectrului culinar și revolte gastronomice. Ele trebuie să fie racordate unei critici specifice, interdisciplinare, tocmai pentru că în construcția lor intervine o multitudine de factori, iar analiza literară nu poate fi cantonată într-o zonă exclusiv estetică, ci reinterpretată și din perspectivele ofertante ale istoriei mentalităților și ale istoriei culturale – în ceea ce privește acest aspect, ne referim la o experiență senzorială conjugată cu realități sociale și culturale, dar și economice și politice. Într-un volum dedicat unei filozofii a gustului,

Michel Onfray observa că „erotismul și gastronomia, ca și religia, arta și metafizica, fac o deosebire între oameni și animale. Natura cere, cultura transpune” (Onfray 2000: 86). Și transformă, în mod evident. Ce altceva este nostalgia față de un anumit tip sau fel de mâncare, dacă nu transformarea necesității în dorință și voluptate, transformarea gustului în memorie și amintire?

3. Sanda Nițescu: Douăzeci și nouă de scrisori despre dor

Dificil de clasat din punct de vedere al genului literar (*memoir*, roman poetic, falsă carte de bucate), volumul Sandei Nițescu – *Un fir de mărar și cerul albastru* construiește, încă din lectura titlului, o sinecdocă pentru ceea ce, ulterior, se va dovedi a fi o memorie și o rememorare afectivă, un univers iramplasabil departe de matca sa culturală și geografică, cel al gustului și al mirosului românesc. Plasată *ab initio* sub un *motto* proustian⁴, tocmai pentru a reda imposibilitatea regăsirii fizice a unei spațialități și a temporalității adiacente, scriitura Sandei Nițescu este mai mult decât o elegie pentru universul afectiv românesc – ea se constituie într-o încercare de a surmonta tocmai această pierdere inefabilă prin reconstrucția mentală și sentimentală a experienței gastronomice și familiare. Acest palimpsest de senzații, amintiri, meditații și imagini reconstituite se configurează – asemenea unui edificiu arhitectural – printr-o serie de scrisori virtuale, adresate către Agnès (douăzeci și nouă de scrisori), o potențială instanță cu rol de conservare a unui patrimoniu cultural și afectiv. Prin imersarea în acest procedeu epistolar specific clasicismului francez, autoarea impune, convergent, o certă teatralitate, o dimensiune care pendulează între distanțare și apropiere, menită tocmai să transpună, între lector și narator, aceeași stare difuză și ambiguă de balans ontologic între cele două culturi: cea de proveniență (românească) și cea adoptivă (franceză), pe care o percepem ca proiectată pe un ecran, desfășurată într-un ritm cinematografic fără celeritate, dar tributar vizualului, sinestezicului și impregnată uneori de secvențe onirice, ca în prima scrisoare adresată lui Agnès – și care trasează centralitatea memoriei culinare întâlnite pe tot parcursul volumului:

Unele dintre visele mele revin. Mă obsedează, parcă vor să mă hărțuiască, țesute din imagini cheie, precum figurile unui joc de cărți [...]. Mă aflu într-o casă ce întrunește trăsăturile diferitelor locuințe prin care am trecut în decursul existenței mele nomade de

⁴ „Fără să fi făcut vreun nou raționament, fără să fi găsit vreo soluție decisivă, dificultățile, insolubile cu o clipă mai înainte, își pierduseră orice importanță. Dar de data asta eram foarte hotărât să nu mă resemnez ignorând de ce, așa cum făcusem în ziua când gustasem dintr-o madeleine muiată în ceai. Fericirea deplină pe care tocmai o simțisem era ca și cea pe care o simțisem mâncând acea madeleine, și ale cărei cauze profunde îmi spusese că le voi căuta altădată” (Nițescu 2008: 9).

exilată, dar care revelează, exacerbând-o ca pe o savantă punere în scenă, acea dezordine triumfătoare pe care eu o consider creativă. [...] teacuri de cărți se amestecă ici-colo cu biscuiți zdrobiți, cu vase ciobite, frumos încununate cu plante uscate. Cartoane de desen și peneluri de-a valma pun în evidență, alături de un vas de aramă turtit, strălucirea prețioasă a covoarelor turcești și persane, a pernelor brodate. [...]. Pe bufete strâmbe, mere începute moțâie în vechi compotiere. În mijlocul acestei învălmășeli tronează o mare masă ovală, gata pregătită pentru oaspeți, acoperită cu o pânză imaculată, contrastând cu dezastrul din preajmă, ce pare a nu o atinge. [...] Sunt aici prieteni pe care mi i-am făcut în decursul acestor ani de îndepărtare, de rătăcirii, în toate peregrinările mele, străbătute de amărăciuni și de bucurii [...]. În mijlocul mesei se lăfăie o mămligă uriașă, aurie, din care se înalță un abur generos pe care convivii, uniți parcă printr-un misterios curent, îl aspiră, impregnându-se de mireasma lui fadă și binefăcătoare (Nițescu 2008: 11-12).

În continuarea acestui vis declanșat de nostalgie și melancolie, urmează apariția unei „crațite din care se răspândește un miros cald, ațâțător, neasemuit: mirosul sublim al sarmalelor” (*Ibidem*), după care o scurtă meditație asupra „permanenței”, „pierderii”, „transgresării limitelor” și concluzia care, în loc să închidă un univers, îl desprinde, îi forțează granițele delimitate geografic, cultural, ideatic – dar permeabile olfactiv și emoțional:

Deși nu împărtășeam aceleași puncte de vedere, aceleași obsesii, mi-am dat seama că nasul nostru, că papilele noastre gustative erau peste măsură de sensibile la aromele, la miresele, la gusturile care ne-au legănat prima copilărie: parfumul borșului, mirosul îmbătător al musacalei, extazul olfactiv care ne cuprinde când, în bucătărie, sunt copti ardeii... Și mai ales acea senzație caldă, intimă pe care ne-o dă mămliga sau o farfurie plină cu sarmale cu miros îmbătător. Toate aceste senzații declanșează în noi ecouri izvorâte dintr-un imaginar pe care-l avem în comun, cel al unui univers insesizabil, dar iremediabil românesc. [...] Situată de la bun început pe un pedestal, bucătăria românească pătrunde în alveolele cele mai tainice ale spiritului meu și mă urmărește până și în vis (*Ibidem*, 14).

Discuțiile în ceea ce privește funcționarea memoriei și remodelarea inerentă a anumitor aspecte se plasează sub un spectru al circumspecției: care este finalitatea, scopul suprem al rememorării? O restaurare? O estetizare plină de omisiuni, curențe și mistificări? O recuperare plasată la adăpostul confortabil al distanței fizice? Ce dorește un scriitor și un artist plastic exilat la Paris din cauza unui regim politic să obțină prin descrierea nostalgică a universului părăsit? Într-un roman care plasează memoria ca actant principal, printre numeroase alte personaje reale sau imaginare, Maria Stepanova meditează asupra caracterului fetișizant al memoriei, dar și asupra celui conservator și selectiv:

Memoria e tradiție, istoria e scriere; memoria se ocupă de justiție, istoria, de precizie; memoria moralizează, istoria socotește și corectează; memoria e personală, istoria visează la obiectivitate; memoria se întemeiază nu pe cunoștințe, ci pe experiență; trăiri comune, compasiune, experiența copleșitoare a durerii, care necesită participare imediată. Pe de altă parte, teritoriul memoriei e populat de proiecții, fantezii, distorsionări: de fantomele azi-ului

nostru, cu fețele întoarse spre trecut. [...] Tvetan Todorov spune undeva că memoria devine astăzi un nou cult, un obiect al venerării în masă. Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât mi se pare mai mult că obsesia universală pentru memorie nu este decât un fundament, o condiție indispensabilă pentru un alt cult: religia trecutului, înțeleasă după modelul de odinioară, ca o fărâmă a veacului de aur, o mărturie a faptului că odinioară a fost mai bine (Stepanova 2021: 85, 87).

Ar fi o eroare imensă dacă am considera că acesta ar fi scopul rememorării și al amintirii în scriitura Sandei Nițescu – deși sunt mediatizate zilnic în *social media* cazurile unor imigranți care, incapabili să se adapteze la noua cultură, ajung să practice ceea ce se numește „nostalgie restaurativă”⁵, universul culinar și afectiv din *Un fir de mărar și cerul albastru* nu reprezintă un puseu conservator dedicat filonului național și nici o dorință de a cosmetiza o realitate politică prin intermediul unor descriții plastice ale unui univers conotat afectiv, cu duioșie, dor și melancolie; sigur, memoria este partea cardinală, indispensabilă a noastalgiei, dar așa cum au dovedit numeroși cercetători ai fenomenului, este foarte important de decriptat și explicat despre ce forme ale nostalgiei vorbim, la ce ne referim atunci când aducem în prim-plan un concept încărcat de semnificații multiple și cu forme variate și proteice. Într-un articol menit a revela tocmai aceste forme ale nostalgiei, Kathleen Stewart operează distincțiile de rigoare, pe baza cărora voi aplica și eu concepția relevantă asupra subiectului în studiul de față. Astfel, Stewart distinge între „nostalgii hegemonice și rezistente”, „nostalgii ale clasei de mijloc și ale clasei muncitoare”, „nostalgia unei culturi de masă și nostalgii ale unui loc și pentru un loc”, argumentând că „nostalgia, asemenea economiei asociate, este peste tot. Dar este o practică culturală, nu un conținut dat; formele, semnificațiile și efectele sale se schimbă odată cu contextul – depinde de locul în care se află vorbitorul în peisajul prezentului” (Stewart 1988: 227).

În peisajul prezentului, Sanda Nițescu se află într-un loc depărtat de ansamblul afectiv al copilăriei, care include și gustul, însă nostalgia nu este pentru locul în sine, ci pentru practicile culinare asociate aceluși loc – iar acest principiu determină o nostalgie înțeleasă mai degrabă ca cea a gustului pierdut, ea nu este semantizată în termenii unei recuperări sau ai unei recalibrări, ci în termenii unei ancorări, element de importanță primordială în construcția identitară; de altfel, într-o cronică dedicată volumului, Doina Ioanid scrie despre „rădăcini”, cu alte cuvinte, despre acele legături indisolubile stabilite între ființa umană și descendența sa, fără de care nu ar fi posibile nici alte acomodări, identificări sau adaptări: „Firul de mărar al Sandei Nițescu leagă și dezleagă. Pentru cea care a luat «lungul drum al exilului», el devine legătura cu un spațiu, cu o lume rămasă departe. Și tot el dezleagă răul și alienarea pe care le aduce înstrăinarea. [...] Firul de mărar e de fapt un termen generic pentru mâncărurile românești” (Ioanid

⁵ Conceptualizare și distincție operată de Svetlana Boym, în volumul *The Future of Nostalgia*.

2009). O altă realitate, în afară de cea culinară – a unui regim, a unor practici politice sau economice – este exclusă din acest sentiment nostalgic, bazat doar pe „memoria simțurilor, cea legată de hrana din țara mea” (Nițescu 2008: 18). Autoarele prezentate în acest studiu (Sanda Nițescu și Anya von Bremzen) ar practica ceea ce teoreticiană Svetlana Boym denumea „nostalgie reflectivă”, atunci când distinge între

două tipuri de nostalgii, sau, mai degrabă, tendințe, care dau formă și sens dorului. Nostalgia restaurativă pune accent pe *nostos* și își propune să reconstruiască patria pierdută și să repare golurile de memorie. Nostalgia reflectivă este încapsulată în *algia*, în dor și pierdere, procesul imperfect al amintirii. [...] nostalgicii restaurativi cred că proiectul lor este bazat pe adevăr. Acest gen de nostalgie caracterizează renașterile naționale și naționaliste din întreaga lume, [...] prin intermediul unei reveniri la simbolurile naționale și mituri și, ocazional, prin schimbul de teorii ale conspirației; nostalgia reflectivă se concentrează pe ruine, pe patina timpului și pe istorie, pe visurile privind alte spații și alte timpuri (Boym 2001: 41);

În strânsă corelație cu acest tip de nostalgie se află exact ceea ce scriitoarele experimentează atunci când rememorează gusturile pierdute ale patriei abandonate: „o identitate culturală bazată pe anumite poetici sociale ale intimității culturale” (*Ibidem*, 42), care nu are nimic de-a face cu naționalismul, etnicitatea sau propaganda.

Rememorarea felurilor de mâncare, a gusturilor, a mirosurilor, a manierei în care se gătea și în care familia se așeza la masă constituie, în volumul Sandei Nițescu un panaceu împotriva alienării și a mitologizării induse de exil, o modalitate de construcție a unui edificiu interior, fără a cădea în melodramatism potențial periculos; de altfel, tocmai din acest motiv autoarea evită cu înțelepciune generalizările, nu descrie decât propria familie și ritualurile asociate acesteia:

Cum poate fi definită bucătăria românească? Cum poate fi ea diferențiată în raport cu alte culturi culinare care-i seamănă? Care este esența ei cea mai intimă, adevărata ei identitate? În ce constă caracterul ei inimitabil? Iată tot atâtea întrebări care nu-și vor găsi prea ușor răspunsul. Românii înșiși nu izbutesc decât cu mare dificultate să dea o asemenea definiție. Eu una pot să-ți descriu numai felul cum se gătea în familia mea: pe ea o voi lua drept exemplu... Și voi vorbi întruna numai despre ea (Nițescu 2008: 53).

Sigur, în timpul unei cine organizate cu ocazia găzduirii câtorva compatrioți, lucrurile ajung și în miezul acestor definiții, imposibil de evitat într-o țară străină, dar, așa cum intuiește foarte bine evocatoarea, fiecare are propria idee despre eternul specific românesc: unul dintre invitați este de părere că „esența bucătăriei românești constă în folosirea mărarului”, altul ridică sarmalele pe acest pedestal, pentru cineva, tipică este acțiunea de a mânca ceapă crudă alături de mămăligă, iar, după multiple dezbateri, concluzia a stabilit că totuși acest ultim preparat ar trebuie să exprime „inima bucătăriei românești tradiționale” (*Ibidem*, 55-56). Concluzia a fost legitimată de recentul volum semnat de Alex Drace-Francis –

Istoria mămăligii. Povestea globală a unui preparat național, care relaționează centralitatea acestui preparat nu doar cu sacralitatea culturii populare, paremiologia românească, în care porumbul apare ca *leitmotiv* într-o diversitate uluitoare de cazuri, ci și cu ocurența denominativă frecventă, cu ipostazierile multiple în operele de ficțiune și în cele plastice, cu contextul economic, mai ales în spațiile rurale și cu un context istoric mai larg, care a dus la perpetuarea consumului celebrului aliment, transformându-l într-un „semnificant cultural”; în această privință, tocmai acest cadraj istoric determină și individualitatea preparării, și omniprezența ei pe masa românească, ceea ce îl determină pe Drace-Francis să afirme că:

porumbul nu este doar parte din alimentație, ci și parte din gândire și că în (pre)gătirea acestui preparat, am optat pentru un timp de gătire mediu spre lung de aproximativ două secole și jumătate, care acoperă evenimentele începând de la misterele sosirii porumbului în regiune în secolul al XVII-lea, când Transilvania, Moldova și Țara Românească erau provincii tributare din marginea Imperiului Otoman, până la începutul secolului XX, când România, devenită regat independent, era cel mai mare exportator de porumb de pe piața internațională (Drace-Francis 2023: 22).

Poate că distanța instituită de exil anulează cumva miopia instaurată în mundanul colectiv, iar intuițiile celor mai mulți exilați cu privire la gusturile autentice ale națiunii originare sunt corecte într-o proporție mai mare decât conștientizăm, deși astfel de studii nu au fost realizate deocamdată. În schimb, lentila poetică prin care autoarea privește preparatul de care îi este atât de dor, la care visează neîncetat (nu pentru că ar fi imposibil de preparat în altă parte, ci pentru că nimic nu „iese” niciodată ca acasă, unde, pe lângă preparat, avem alte ritualuri și alte îmbinări olfactive) denotă un portret impregnat de duioșie și respect pentru o lume privită de la distanță: „Aliment primar, deloc atrăgător la prima vedere, mămăliga, dacă am compara-o cu un prototip feminin, ne-ar duce cu gândul la acele femei șterse și despre care se spune totuși că merită să fie cunoscute mai îndeaproape, căci ele ascund, sub o aparență anodină și lipsită de farmec, nu numai calități de gospodină, dar și comori de senzualitate” (Nițescu, 59).

În a *Șaptea scrisoare către Agnès* sunt evocate și antreurile obligatorii gătite de Esti – ardeleanca sosită în București și angajată în familia Nițescu pe post de bucătăreasă, transformându-se, ulterior, într-un membru al familiei și într-un personaj nelipsit din amintirile pline de bucurie și de dor ale exilatei pariziene. O sugestie importantă către această receptoare virtuală dobândește semnificații aproape sacre, prin implorarea utilizării denumirilor românești – tocmai pentru că preparatele sunt regăsite și în cadrul altor culturi, cu alte denumiri și, firește, pregătite după alte rețete: „Vei putea întâlni aceste două antreuri pe masa oricărui român; nu vor lipsi niciodată nici de la mesele celebrate cu mare fervoare de diaspora românească din lumea întreagă. [...] Făgăduiește-mi că le vei rosti numele în românește, căci sonoritatea poetică a numelui lor originar nu poate fi

disociată de gustul, de consistența și de mirosul acestor giuvaeruri ale bucătăriei noastre” (Nițescu, 65). Este vorba, firește, despre salata de vinete (pe care Sanda Nițescu o numește „piure de vinete”) și despre fasolea bătută, feluri culinare emblematice pentru fiecare masă de sărbătoare sau rezervate sfârșitului de săptămână, relaxării și răsfățului culinar și temporal. Asemenea Anyei von Bremzen, și autoarea română scrie rețetele proprii pentru prepararea felurilor de mâncare, oferind, astfel, o dimensiune mult mai personală decât cea redată prin simpla amintire, rememorare – rețetele sunt matricea din care pornește totul și o modalitate de afișare a generozității expatriatului prin împărtășirea celor mai valoroase mecanisme ale supraviețuirii emoționale. Tot din acest mecanism fac parte și poveștile despre membrii familiei, despre prieteni, pe care exilatul îi aduce virtualmente mai aproape prin mecanismul memoriei, al plasării lor alături de cele mai importante momente, al trasării poveștilor departe de granițele naționale și regionale.

Semnificanții culturali alimentari dobândesc, în scriitura ambelor autoare, valențe poetice, emoționale, aproape mitice; deși este aproape imposibil pentru un exilat să nu realizeze operații de delimitare între cele două gastronomii, cea abandonată și cea adoptată, să nu tranșeze o linie Maginot metaforică între „mâncarea noastră și a lor”⁶, atât Sanda Nițescu, cât și Anya von Bremzen – tocmai pentru că iubesc în mod veritabil mâncarea –, se lasă seduse iremediabil și de cea străină⁷, cu care trebuie să se acomodeze, chiar dacă visând și tânjind după cea autohtonă; în timp ce savurează „sandvișul pain-au-lait-fromage-jambon cumpărat de la brutărie cu o rumenă medeleine pe bulevardul Foch” (Nițescu, 80), despre care mărturisește că îi place foarte mult, Sanda Nițescu meditează la una dintre legumele preferate, care ocupă în spațiul românesc locul ocupat de anghinare în cel italian (și în unele regiuni din cel francez):

Și dintr-o dată mă gândesc, nu știu de ce, la sculturnala vânătă. Mi-e cu neputință să știu de ce tocmai la ea, la vânătă, la culoarea ei de un violet profund, somptuos, la coaja ei lucioasă și netedă, la eleganța formei sale lunguiețe de bolid, tot atât de perfectă ca și caroseria unui automobil sport, la această frumoasă legumă pe care am putea-o pe nedrept califica de obișnuită și care mă obsedează de câteva zile. [...] Și tot visând așa, îmi vine în minte Mama. Îmi și explic de ce: pentru că în casa noastră ea domnea peste «domeniul vinetei»,

⁶ Fiind o categorie atât de personală, mâncarea a fost mereu catalizatorul operațiunilor de distincție, așa cum reiterează criticul culinar Andreas Viestad, iar adoptarea pe scară largă a anumitor alimente nu s-a realizat cu ușurință, fără prejudecăți sau momente pe care astăzi le-am califica drept ironice sau amuzante: „Alimentele pe care le consumăm ne ajută să facem distincție între «noi» și «ei», între barbari și oameni civilizați. De aceea a fost întotdeauna dificil să-i convingi pe oamenii obișnuiți să mănânce unt să facă trecerea la ulei și invers. [...] regele René de Anjou, care a domnit în secolul al XV-lea, ar fi primit mai multe butoaie cu ulei de măsline drept cadou de la supușii săi atunci când s-a mutat în Provence. El nu a reușit să-și ascundă dezgustul față de ulei și a ordonat să i se aducă vaci din regiunea sa natală, Anjou, aflată în nordul Franței” (Viestad 2024: 59).

⁷ De fapt, în cazul lui von Bremzen, acomodarea este împlinirea unui vis culinar, acela de a gusta preparatele occidentale.

ea cunoștea cele mai multe rețete pe bază de vinete, cele mai diferite moduri de a le asezona [...]. Dar de ce oare tocmai vânăta și numai vânăta îmi trezește o asemenea stare de emoție? [...] Ca tot ce este viu și menit să piară, ea, cu prezența, cu personalitatea sa, dispare cu o miraculoasă umilință, acceptă să renunțe la forma-i atât de perfectă, de nobilă, pentru a ne desfăta unul dintre simțuri, gustul, dar și spiritul, aș îndrăzni să spun. Astfel, în efemera-i existență, ea a trecut din registrul formei și al pipăitului, în cel al gustului, devenind acea materie alimentară moale, asimilabilă, care va veni în contact direct cu papilele noastre, topită în saliva noastră, ea ne dezvăluie nebănuite bogății și îi uităm înfățișarea originară (Nițescu, 80-81).

O personalitate? O prezență? O umilință? Poate fi greu de crezut sau acceptat fără reticențe faptul că acestea ar putea fi atribute ale unei banale legume, poate părea exagerat faptul că exilații antropomorfizează recuzita culinară, toate extensii ale sentimentului iremediabil de dor; însă alimentele au avut întotdeauna valențe exterioare sferei culinare și chiar personale, tocmai pentru că, în căutarea unor metafore perfecte care să descrie evenimente și lucruri impansabile sau extravagante, oamenii apelează la ceea ce le este cel mai cunoscut, cel mai apropiat, la subiectivitatea inerentă a gastronomiei; nu este de mirare, deci, așa cum observă Andreas Viestad, că toate popoarele apelează la acest artificiu lingvistic, exemplul oferit de această dată fiind cel al italienilor, care i-au atribuit celebrei anghinare chiar și o politică:

Dar anghinarea îți dă aproape la fel de multe bătaii de cap și când trebuie să o mănânci. Cuțitul și furculița sunt niște instrumente inutile. [...] Trebuie să tragi de fiecare frunză și să mesteci acea cantitate mică până când ajungi la miez. Când mormanul de frunzulițe mestecate se adună pe farfurie, ai senzația că nu faci progrese deloc. Fiecare mușcătură este atât de mică încât nu face decât să-ți crească apetitul. Apoi, chiar când ești pe punctul de a renunța, ajungi la inima anghinarei, care este miezul înconjurat de cele mai moi frunze. Numi pot imagina ceva mai bun.

Procedura a dat naștere expresiei *la politica del carciofo* – politica anghinarei. Tehnica de a mânca anghinare a reprezentat strategia prin care casa regală de Savoia a reușit să cucerească Italia bucată cu bucată. Expresia a fost inventată în secolul al XVIII-lea de regele Carol Emanuel al III-lea, când, cu ochii pe țintă, unioniștii au început să revendice noi regiuni. Unele părți ale țării au fost cucerite cu forța, altele au fost încorporate în regatul Savoiei prin căsătorie. Fiecare bucată părea nesemnificativă, până când, în cele din urmă, s-a ajuns la inima bogată în carne. În anii 1860 erau deja culese toate frunzele, Italia fusese adunată, iar apoi, în 1871, Roma a primit din nou statutul de capitală a țării (Viestad 2024: 47).

Indispensabilitatea mâncării, primordialitatea actului și organicitatea lui nu au cum să nu imprime în fondul uman (personal, lingvistic, psihologic, emoțional) iubirea pentru mâncare, dorul față de ea atunci când ne lipsește, mândria puerilă atunci când observăm că un preparat național trezește și simțurile unui străin, nostalgia față de imposibilitatea accesării unui preparat sau a spațiului în care s-au consumat întâlnirile noastre cu acel unic și inconfundabil miros, cu textura care ne declanșează stări somatice, viscerele; în cazul exilatului, panoplia culinară pendulează constant între tangibil și intangibil, între rememorarea unei istorii personale înscrise

cu grijă pe tapiseria istoriei colective, între adjudecarea unui spațiu și părăsirea altuia. Artificiile de păstrare a sentimentului bucuriei, cele declanșatoare ale nostalgiei și ale dorului sunt, în volumul Sandei Nițescu poetice, metaforice, profund personale și interconectate cu fețe familiare și iubite – politica este absolut absentă, ironia este rară, tocmai pentru că sentimentul de dor este atât de extensiv, încât rareori permite coabitarea cu alte stări și sentimente sau registre stilistice. Scriitura Anyei von Bremzen este, însă, diferită, chiar dacă nucleul este identic – nostalgia culinară.

4. Anya von Bremzen: O bucătărie rusească în Queens

Publicată în limba engleză în 2013 și tradusă în limba română în anul următor, *Arta bucătăriei sovietice. O poveste despre mâncare și nostalgie* este un volum ce reiterează rezerve inepuizabile de umor și ironie, chiar dacă asociate cu tonul nostalgic, elegiac, după mâncarea rusească; spre deosebire de Sanda Nițescu, von Bremzen a organizat materialul urmărind nu doar o ideatică literară, ci și politică – mâncarea și sentimentele adiacente actului culinar sunt prezentate prin eșafodajul cultural al istoriei sovietice din ultimul secol, începând cu „Anii 1910: Ultimele zile ale țărilor” și încheind cu „Anii 1990: Banchete ratate” și „Secolul XXI: Putin la Ritz”. Fiecărei decade îi corespunde, deci, un anumit meniu, o anumită tonalitate stilistică și variatele meditații ironice și comice pe marginea dezastrelor politice și sociale din URSS. Anya von Bremzen a emigrat din Moscova (împreună cu mama, dar fără tatăl său) în Statele Unite în 1974, ducând cu sine iubirea pentru tradițiile culinare din fosta URSS și mitologizarea alimentelor și a mâncărurilor din străinătate, care, pentru orice sovietic, constituiau o împletire minuțios realizată între fetișism și ideologie. Dat fiind faptul că „pentru orice fost cetățean al superputerii sovietice, [...], mâncarea nu a constituit niciodată o chestiune individuală” (von Bremzen 2014: 13), aceste memorii cartografiază tocmai „disjunctia epică, coliziunea dezordonată între mituri colectiviste și contra-mituri personale”. Împreună cu o altă nostalgică (profund anti-sovietică), mama sa, vor „reconstrui fiecare deceniu de istorie sovietică – de la prologul anilor 1910 până la postfața zilei prezente – prin prisma mâncării. Împreună aveam să ne imbarcăm într-o călătorie lungă și altfel decât toate celelalte: mâncând și gătindu-ne drumul deceniu după deceniu de viață sovietică, folosind bucătăria și sufrageria ei ca pe o mașină a timpului și un incubator al amintirilor” (von Bremzen 2014: 15). Se observă, astfel, încă din incipit, anumite diferențe substanțiale între cele două călătorii nostalgice: una dintre ele este profund solitară, tributară doar memoriilor personale și dorului față de momentele de bucurie sublimă (*Un fir de mărar și cerul albastru*), cealaltă este o tentativă (reușită) de a demitiza un regim, o întregă epocă prin reiterarea interdicțiilor alimentare, a foamei, a viselor către

alte tărâmurii și bogății gastronomice, o călătorie alături de un însoțitor omniprezent (figura maternă) și acompaniată de antrouri istorice și politice (*Arta bucătăriei sovietice*). Referința proustiană nu este deloc pierdută nici în acest volum, în care autoarea consideră mâncarea drept o „madlenă otrăvită”, pentru că întrerupe ritualul propriu-zis al trăirii prezente cu scopul de a-l declanșa pe cel al amintirii – iar amintirile epocii sovietice au, de cele mai multe ori, o tonalitate amară – și al transgresiunilor memoriei infantile, care, confruntată cu perspectivele unei Atlantide gastronomice, își desfășoară disperarea zilnică în reverii culinare: „Prăjiturele de ceai cu mult unt burghez? Da, am o astfel de amintire... Mai precis, amintirea mamei citindu-l cu voce tare pe Proust în mahalaua noastră hrușciopiană; eu plictisită peste poate de reveriile senzoriale ale francezului, dar îmbătută de ideea unei prăjiturele reale, mâncabile. *Oare ce gust avea exotica madlenă capitalistă? Voiam cu disperare să știu*” (von Bremzen 2014: 12).

Infuzată cu mult mai multă incisivitate decât cea analizată anterior și aureolată de evenimentele desfășurate ca într-un decupaj cinematografic, scriitura Anyei von Bremzen revelează o anumită similitudine cu cea a unei alte scriitoare culinare, considerată a fi vocea canonică a gastronomiei americane – M.F.K. Fisher⁸. În volumul său, *How to Cook a Wolf* (1942), un text culinar despre plăcerile și voluptățile gastronomiei, redactat într-un stil care debordează de ironie și umor și subsumat unei narativități moderniste, Fisher meditează, de asemenea, la mâncarea complet insipidă din timpul războiului, la dificultatea de a găti în asemenea momente și la rațiile alimentare introduse în rândul populației.

Familia multietnică a autoarei (formată din ruși, evrei, germani) este cea care conferă și o tonalitate cosmopolită și variată segmentului culinar, atât prin adoptarea, cât și prin respingerea unor feluri de mâncare; este adevărat, însă, că această respingere este de sorginte ideologică mai mult decât etnică. Instalate în apartamentul din Queens, cele două își exorcizează demonii culinari și istorici, stafiile staliniste și țariste inspirându-se în demersurile lor culinare din literatură (gătind mâncărurile lui Gogol și Cehov) sau din moștenirea culturală familială (preparând celebrul *gefilte fish* evreiesc după o rețetă din Odessa), în tot acest timp rememorând gusturile austere și insipide ale salamului sovietic, ale peștelui tare – care necesita o pregătire asiduă pentru a deveni comestibil – sau ale „crenvurștilor proletari”.

Primul fel de mâncare gătit în apartamentul din Queens este o „extravagantă cină țaristă, o lecție de istorie în foietaj” – *kulebiaka* (Bremzen, 19, 22). Peisajul american le refuză celor două ingredientele cu care erau obișnuite, și după care mama (Larisa) oftează, încărcată de frustrările cu privire la faptul că în țara

⁸ Deși titlul volumului este un tribut adus Juliei Child și volumului *Mastering the Art of French Cooking*, care a inspirat numeroase scriituri, autori și producții cinematografice, printre cele mai cunoscute fiind *Julie & Julia*, volumul semnat de Julie Powell și ecranizarea aferentă.

abundenței, unele lucruri sunt, totuși, de negăsit, cum ar fi „mihalțul, nobilul membru al familiei codului de apă, fetișizat de gurmanzii ruși prerevoluționari sau viziga, șira spinării de sturion, deshidratată” (*Ibidem*, 21), toate necesare plăcintei cu pește, celebra și uimitoarea *kulebiaka*, venerată de Cehov și Gogol. Mâncarea este omniprezentă în operele scriitorilor ruși, cu valențe dintre cele mai diferite, cu statut de simbol sau metaforă, asociată cu imperative etice sau ideologice, dar niciodată „inocentă” – ea poate fi o carență a spiritului, un act de agresivitate, unul revoluționar sau voluptate asociată erotismului și transgresiunilor erotice, după cum a observat cu acuitate un cercetător al ambelor fenomene (mâncarea și erotismul) în Rusia secolului al XIX-lea: „Dacă aplicăm distincția lui Tobin între *manger* și *goûter* la literatura rusă din secolul al XIX-lea, am putea spune că, în timp ce personajele din ficțiunea lui Tolstoi tind să «guste», cele din operele lui Dostoievski tind să «devoreze». Găsim, cu alte cuvinte, o opoziție polară, în ceea ce privește hrana și sexul, între «carnivorul» dostoievskian, în care mâncatul și actul sexual sunt descrise ca acte de violență, agresiune și dominare și «voluptuosul» tolstoian, în care mâncatul și sexul sunt, în schimb, înțelese ca acte de plăcere libidinală, încântare și răsfaț” (LeBlanc 2009:3). Lucrurile nu s-au schimbat în cadrul peisajului puternic ideologizat nici în decadele următoare (mai ales în acestea), pentru că obsesia pentru mâncare este obsesie națională, dat fiind faptul că aceasta este supusă supervizării politice, interzicerilor de tot felul, anatimizării din diverse motive, rațiilor sau tânjirii efective din partea celor care intuiesc, cumva, că nomenclaturii mănâncă, în timp ce ei rabdă; acesta este și motivul pentru care cele două decid să gătească *kulebiaka* – prin extravaganta ei, prin enorma muncă depusă pentru preparare, prin sonoritatea literară și voluptatea cu care este descrisă, ea reprezintă încununarea succesului, a libertății și a abundenței, impansabile în sobrietatea socialistă.

Pornind de la o descriere ludică și apetisantă a lui Cehov din *Cântecul sirenei*⁹, cele două sunt cuprinse de poftă și remușcare, în același timp:

Așa o descria Anton Pavlovici Cehov în schița *Cântecul sirenei*, peste care eu și mama am salivat în timpul pregătirilor noastre, exact la fel cum salivam și în negloriosul nostru trecut socialist. Nu doar noi, cei născuți sub regimul sovietic, ne preocupam obsesiv de mâncare. Elogiul satiric adus de Cehov nemăsuratului apetit slav este fantezia frenetică a unui amant. Uneori s-ar zice că pentru scriitorii ruși din secolul al XIX-lea mâncarea reprezenta ceea ce reprezenta peisajul (sau poate clasa?) pentru englezi. Sau războiul pentru germani, iubirea pentru francezi – o temă ce acoperă marile subiecte de comedie, tragedie, extaz și damnațiune. Sau poate, așa cum sugerează autoarea contemporană Tatiana Tolstaia, „îmbuibarea orgiastică” a autorilor ruși era o compensare pentru tabuurile literare din jurul erotismului. Căci, vai,

⁹ „Iar plăcinta trebuie să fie îmbietoare și nerușinată în goliciunea ei, ca să te ispitească și mai și... Atunci îi faci cu ochiul, tai o bucată bună și îți plimbi degetele pe deasupra ei... de prea multă poftă. Când muști dintr-însa, mustește untul ca lacrimile, iar umplutura este și ea grasă, pufoasă, cu ouă răcoapte, potroace, cepșoară” (Bremzen *apud*. Cehov, 2014: 22).

trebuie să remarcăm și înclinația deosebit de *rusească* a autorilor ruși de a moraliza. Jamboane trandafirii, supe de pește de culoarea chihlimbarului, blinii la fel de rotunjoare ca „umărul fiicei negustorului” (tot Cehov), asemenea delicii literare slujesc adesea un alt plan, cel al demascării mâncăilor ca filistini faliți pe plan spiritual – sau ratați letargici ca mâncăul alfa Oblomov. E o capcană morală? Mă tot întreb. Suntem oare ispitiți să salvăm citind aceste rânduri tocmai pentru a sfârși simțindu-ne vinovați? (Bremzen 2014: 22).

În acest capitol savuros, dedicat plăcintei rusești, Anya von Bremzen pune la dispoziția lectorului și o mică istorie a preparatului, rețeta completă regăsindu-se la finalul volumului, într-un capitol ce cuprinde toate rețetele mâncărilor din acest *memoir* al escapismului culinar; la fel ca în cazul Sandei Nițescu, nostalgia pentru gastronomia reală există într-o rafinată consensualitate cu cea pentru gastronomia literară, transformând autoarele în perfecte mostre de *gourmandises* tânjind după patrii existente, în aceeași măsură ca după cele imposibil de cunoscut în planul real și urmând un imperativ estetic în paralel cu unul subversiv – rememorarea unui regim detestat și detestabil, dar în interiorul căruia s-au putut constitui iubirea și aprecierea pentru ospețele voluptuoase și sindrofiile exuberante. Mesele decadente din ultima perioadă țaristă au fost luate cu asalt în perioada revoluționară, ele fiind țintele atacurilor și a ideologiei austerității, iar *kulebiaka* a constituit simbolul perfect al acestei lupte de clasă – restaurantele din Moscova și Sankt-Petersburg care o preparau și o serveau după rețetele tradiționale, punând în fața clientului o picătură de decadentă au fost închise, mâncarea a început să dispară cu rapiditate de pe mesele bucătăriilor sovietice și singurele escapisme gastronomice au rămas cele literare, autoarea delectându-se cu mesele urbane și cu descrierile restaurantelor din volumul lui Vladimir Ghiliarovski – *Moscova și moscoviții*.

Nostalgia culinară, cu alte cuvinte, delectarea simțurilor produsă de prepararea și consumul unor meniuri cu valențe emoționale profunde nu a fost luată în considerare atunci când sociologii au stabilit tipurile specifice de consumatori culinari, deși impulsul nostalgic – fie pentru preparatele copilăriei sau cele provenind dintr-un alt segment al vieții, fie pentru preparatele altui spațiu geografic pierdut sau ale unui spațiu imersat în ficționalizări, demitizări sau romantizări – este unul dintre impulsurile profund umane și o categorie de consum culinar care, la un moment dat sau altul, cuprinde aproape fiecare consumator. *Ethos*-ul nostalgicului culinar nu beneficiază de teoretizare, ci doar de empirismul indeniabil pe care fiecare gurmand sau consumator reflectiv îl detectează constant; într-un volum dedicat sociologiei actului culinar – Jean-Pierre Poulain: *The Sociology of Food: Eating and the Place of Food in Society*, autorul analizează categoriile propuse de J.-P. Courbeau, care aplică conceptul de *ethos* preluat de la Max Weber pentru a descrie și clasifica patru tipuri de *ethos*-uri culinare, așa cum sunt ele reiterate de

consumatori¹⁰, identificând patru tipologii și comportamente sau practici culinare: „mâncătorii fricoși (*fearful eaters*)” – care împărtășesc o anxietate cu privire la îngurgitarea mâncării, fie din cauza unor probleme de sănătate, fie din cauza aparenței sociale a actului *per se*, fie pentru că au anumite impulsuri de natură psihanalitică ce îi împiedică să privească mâncarea și actul culinar ca pe o formă de fiziologie și materialitate umană comună; „cei preocupați excesiv de mâncatul sănătos” – „care alocă o atenție deosebită dietei și informațiilor nutriționale și încearcă, pe cât posibil, să ajungă la o balanță sănătoasă în ceea ce privește bucuria actului și valențele medicale asociate alimentelor”; „consumatorii tradiționali” – care „favorizează mesele substanțiale” și denotă o dorință constantă către prezența pâinii și a cărnii la fiecare masă; acestora li se adaugă „gastrolatrii” – un termen cu influențe rabelaisiene, care se referă la cei care privesc actul culinar ca pe o ocazie de relaxare după anumite restricții sau perioade de stres și care alternează mesele dezordonate cu restricțiile dietetice (Poulain 2017: 164-166). Unele categorii înglobează practica mâncatului emoțional, dar doar dintr-un punct de vedere al anumitor afecțiuni psiho-somatice și psihologice, cum sunt anorexia sau bulimia; cu toate acestea, emoția asociată actului culinar nu este doar de sorginte medicală, cu alte cuvinte, nu este întotdeauna nefastă, nesănătoasă, conotată negativ; practicile asociate nostalgiei actului culinar reprezintă nu doar o formă de recuperare a unui alt sine, a unui alt spațiu sau timp, ci și o formă de plasare în prezentul imediat păstrând, în subsidiar, o altă variantă a sinelui, o modalitate de a împiedica instalarea uitării, a negației, instaurând, astfel, un raport sănătos în privința identității personale – cine suntem și cine vom fi reprezintă consecința a ce am fost, a experiențelor și evenimentelor care ne-au modelat percepția și devenirea, viziunile și practicile, interacțiunile și iubirile. Cu toate acestea, nostalgiile culinari nu au o categorie stabilită, în parte poate pentru că practicile lor nu încorporează constanța mundanității, sunt variabile, depind de anumite momente declanșatoare, sunt tributare unor stări și sentimente speciale, dar și pentru că – deși în societatea post-capitalistă reprezintă din ce în ce mai mult o pârgie împotriva alienării – nu sunt suficient analizate, tocmai pentru că reflectivitatea, meditația, contemplația asupra segmentelor cu adevărat importante din viețile umane sunt, sub imperiul productivității și al celerității, avortate, trunchiate, alungate.

Un astfel de moment nostalgic și recuperator sub raport identitar, familial și cultural este, în volumul semnat de von Bremzen, cel al pregătirii peștelui umplut după o rețetă evreiască din Odessa, care reprezintă o reconciliere identitară cu o parte a sinelui pe care bolșevicii încercaseră din rășputeri să o aneantizeze, cu

¹⁰ În cazul cărora recunoaște că există o varietate de practici, spații, conexiuni, personalități, interacțiuni și multe alte elemente care determină o pluralitate de practici și abordări.

participarea colectivă a cetățenilor¹¹: „Pe la începutul anilor 1920, sute de mii de evrei și-au făcut propria alegere – au renunțat fără nicio durere la iudaism pentru bolșevism” (Bremzen 2014: 54). Aflată în vizită la rude, în cartierul evreiesc Moldovanka din Odessa, autoarea asistă la prepararea unui fel de mâncare tradițional (peștele umplut), despre care menționează că reprezintă „adevărata mâncare evreiască” (*Ibidem*, 53). Nerăbdătoare, circumspectă cu privire la ce este exact mâncarea evreiască, sufocată de căldură și mirosul de pește, Anya inventează niște scuze și fuge, fără a gusta din acest preparat identitar, pe care îl va pregăti ea însăși mai târziu, în apartamentul din Queens, pentru a-și recupera o parte din identitate și pentru a-și absolvi vina renegării în primă instanță: „O vreme după aceea, cu un amestec de curiozitate și înstrăinare, m-am tot întrebat ce gust va fi avut peștele. Apoi în Moscova mi-a devenit limpede: în acea zi de august petrecută în Odessa fugisem de identitatea mea evreiască” (Bremzen, 53). Valul de amintiri care revine odată cu fiecare deceniu rememorat și analizat o determină pe memorialistă să adreseze interogațiile dificile, să încerce să răspundă la ele cu candoare, empatie și umor, să salveze și să recupereze ceea ce poate fi salvat și recuperat și să se achite de momentele stânjenitoare, de lașitate, infantilism sau ignoranță tipic juvenilă.

Prepararea unor astfel de mese și ospete și împărțirea lor generoasă cu oaspeți și cititori reproduce, ca și în cazul Sandei Nițescu, o generozitate morală și intelectuală; strategiile pragmatice impuse de regimuri și spații se volatilizează pentru a face loc unei ireverențiozități culinare, culturale și personale, transformându-le pe autoare în veritabile embleme balzaciene – „Eu voi fi purtat o întregă societate în mintea mea”, mărturisește romancierul francez într-un volum de corespondență (Balzac 1978: 8) –, depozitare ale societăților, mentalităților și prefacerilor culturale.

5. Concluzii

Mâncarea este unul dintre marii nivelatori universali – indiferent de clasa socială, de religia personală, de opțiunile politice și de afinitățile individuale, cu toții trebuie să mâncăm (și o facem, în virtutea acestui scop umil și extrem de pragmatic:

¹¹ Lipsa durerii despre care scrie von Bremzen este, în esență, doar prezența unei frici paralizante, după cum descrie cazul bunicului Iankel: „Un astfel de evreu convertit era bunicul mamei, Iankel. [...] Iankel se dusese la Odessa în primii ani de după 1900. [...] În ciuda zonei, portul Odessa era un creuzet înfloritor de greci, italieni, ucraineni și ruși, dar și evrei. Aici s-a căsătorit Iankel cu Maria și au început să se îmbogățească. Dar în 1905, la întoarcerea acasă din dezastruosul război ruso-japonez, Iankel a găsit ceva de nedescris. În patru zile din luna octombrie, gloatele străzii au ucis și mutilat sute de persoane într-o orgie de atrocități antievreiești. Primul copil al lui Iankel și al Mariei, un băiețel, a fost omorât chiar sub ochii lor. Războiul civil a reaprins pogromul din 1905, cu incursiuni antisemite de jaf organizate de albi contrarevoluționari” (Bremzen 2014: 54).

supraviețuirea); foamea este condiția noastră esențială în calitate de ființe umane, fie că vorbim despre o foame fizică, pe care fiecare dintre noi o potolește cum găsește de cuviință și după reguli proprii, fie că ne referim la foamea spirituală, pe care unii o alungă prin instituirea unor divinități supreme, alții, prin *voyeurism* cultural – literar, artistic, estetic sau, în cazul altora, prin apeluri nostalgice la ființe, spații și temporalități demult trecute. Foamea de literatură îndeplinește condițiile esteților și ale nostalgicilor în aceste două privințe, practică și metaforică; după cum a observat într-un melanj paradoxal de umor și seriozitate Brad Kessler, fiecare operă literară valoroasă (exercițiu demn de reprodus) regizează, încă din primele pagini, un banchet, o cină, o masă, un act culinar (există foarte puțini „gastro-minimaliști” în literatură, iar aceștia cad într-o uitare profundă), pentru că

fiecare scriitor încearcă, întotdeauna, să-și determine cititorul să guste. Gustă-mi lumea, miroase-o, ingeră. Un romancier se înconjoară cu materiile prime ale lumii la fel cum o face un bucătar cu o ceapă, un morcov, un ou. Atât bucătarul, cât și scriitorul își condimentează și își fierb materialul pentru perioade lungi de timp, până când au realizat ceva demn de consumat. Cititorii, din păcate, sunt capricioși. Ar putea gusta o bucată, o propoziție aici, un capitol acolo. Trucul este să-i convingi să rămână pentru întreaga masă. Sarcina romancierului este să reducă experiența într-o distilare fină, ceea ce Rilke a numit „cele mai mici unități de limbaj”. Cred că adevărata legătură dintre mâncare și literatură este că ambele sunt satisfăcătoare – ele satisfac nu doar pofta de mâncare, ci și *o foame*. O foame de cuvinte. O foame față de viețile altora, o foame de a ne transcende propriile noastre individualități mici și de a intra în corpurile altora (Kessler 2005: 164-165).

Exact în aceeași manieră precum cei mai talentați romancieri – „gastro-realiști” prin excelență, cum îi numește Kessler (*Ibidem*) – cele două scriitoare de memorii încearcă să determine lectorul „să guste”: nu doar felurile de mâncare, ci și emoțiile adiacente, să pătrundă în miezul nostalgiei, să se instaleze într-o lume al cărei *leitmotiv* este dorul, pierderea și să încerce să descifreze simbolurile și metaforele asociate gusturilor și evenimentelor. Nostalgia culinară este – atât în *memoirs*, în beletristică și în viețile reale – nu doar unul dintre cele mai reiterate feluri de nostalgie, ci și un analgezic pentru înfruntarea proustianului timp pierdut, pentru recuperarea noastră și a celorlalți și, evident, pentru „îmbuibarea orgiastică” cu gusturile pierdute, în termenii Tatiane Tolstaia. Nu avem încă un *ethos*, un profil sau un cadru pentru analiza consumatorului nostalgic, așa cum nu există încă studii exhaustive sau tipologice dedicate mâncării în literatură în cadrul criticii românești (există eseuri, articole sau mici schițe dedicate unor scriitori recunoscuți pentru apetitul gastronomic insașiabil), dar, așa cum am încercat să evidențiez, acest domeniu neexplorat constituie un excelent punct de plecare în investigarea riguroasă a meselor și a ospetelor literare – materialul, metodele și unghiurile de cercetare abundă.

Referințe

- Balzac, Honoré de, 1978, *Corespondență*. Traducere din limba franceză de Sanda Oprescu. București, Univers.
- Barthes, Roland, 1997, “Toward a Psychosociology of Contemporary Food Consumption”, in C. Counihan & P. Van Esterik (eds.), *Food and Culture: A Reader*. New York and London, Routledge, 20-27.
- Boym, Svetlana, 2001, *The Future of Nostalgia*. New York, Basic Books.
- von Bremzen, Anya, 2014, *Arta bucătăriei sovietice. O poveste despre mâncare și nostalgie*. Traducere din limba engleză de Cornelia Dumitru. București, Curtea Veche.
- Classen, Constance, 1993, *Worlds of Sense. Exploring the senses in history and across cultures*. London and New York, Routledge.
- Damosch, David, 2023, *Cum comparăm literaturile. Studiile literare într-o epocă a globalizării*. Traducere din limba engleză și prefață de Roxana Eichel. București, Tracus Arte.
- Drace-Francis, Alex, 2023, *Istoria mămăligii. Povestea globală a unui preparat național*. Traducere din limba engleză de Anca Bărbulescu. București, Humanitas.
- Freedman, Paul, 2008, „Introducere. O nouă istorie a bucătăriei”, în Paul Freedman (coord.), *Istoria gustului*. Traducere din limba engleză de Raluca Cimpoiașu, Andra Stoica, Mădălina Tureacă. București, Vellant, 7-33.
- Gladwin, Derek, 2019, “Introducing Le Menu. Consuming Modernist Food Studies”, in Derek Gladwin (ed.), *Gastro-Modernism. Food, Literature, Culture*. Clemson, South Carolina: Clemson University Press, 1-20.
- Grimm, Veronika, 2008, „Bucatele preabune de pe masă. Gusturile Greciei și Romei antice”, în Paul Freedman (coord.), *Istoria gustului*. Traducere din limba engleză de Raluca Cimpoiașu, Andra Stoica, Mădălina Tureacă. București, Vellant, 63-97.
- Ioanid, Doina, 2009, „Când rădăcinile au gust”, *Observator Cultural*, Nr. 466. <https://www.observatorcultural.ro/articol/cind-radacinile-au-gust/>.
- Kessler, Brad, 2005, “One Reader’s Digest: Toward a Gastronomic Theory of Literature”, in *The Kenyon Review*, New Series, Vol. 27, No. 2 (Spring, 2005), 148-165.
- LeBlanc, Ronald D., 2009, *Slavic Sins of the Flesh. Food, Sex, and Carnal Appetite in Nineteenth-Century Russian Fiction*, New Hampshire: University of New Hampshire Press.
- Nițescu, Sanda, 2008, *Un fir de mărar și cerul albastru*. Traducere din limba franceză și Cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Cartea Românească.
- Onfray, Michel, 2000, *Rățiunea gurmandă. Filozofia gustului*. Traducere din limba franceză și note de Claudia Dumitriu și Lidia Simion. București, Nemira.
- Poulain, Jean-Pierre, 2017, *The Sociology of Food: Eating and the Place of Food in Society*. Translated by Augusta Dörr. London/ Oxford/ New York/ New Delhi/ Sydney: Bloomsbury Academic.
- Remak, Henry H., 1961, “Comparative Literature, its Definition and Function”, in H Frenz, Newton P. Stallknecht (eds.), *Comparative Literature: Method and Perspective*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 3-37.
- Stepanova, Maria, 2021, *În amintirea memoriei*. Traducere din limba rusă și note de Luana Schidu. București, Humanitas.
- Stewart, Kathleen, 1988, “Nostalgia – A Polemic”. *Cultural Anthropology*, Vol. 3, Issue 3, 227-241.
- Viestad, Andreas, 2024, *Cină la Roma. Istoria lumii într-o singură masă*. Traducere din limba norvegiană de Ivona Berceanu. București, ALLFA.

From “unpleasant” words to intensifiers in present-day Romanian

Raluca Brăescu

“Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy/
University of Bucharest
raluca.braescu@unibuc.ro

Adina Dragomirescu

“Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy/
University of Bucharest
adina.dragomirescu@unibuc.ro

Alexandru Nicolae

“Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy/
University of Bucharest
alexandru.nicolae@unibuc.ro

Irina Nicula Paraschiv

“Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy/
University of Bucharest
irina.paraschiv@unibuc.ro

Cite this paper: Brăescu, R., Dragomirescu, A., Nicolae, A., Nicula Paraschiv, I., 2024, “From “unpleasant” words to intensifiers in present-day Romanian”. *Romanian Studies Today*, VIII, p. 49-75.

Abstract. In this paper we analyse four patterns attested in present-day non-standard Romanian, in which originally “unpleasant” words, such as *rău* ‘bad(ly)’, *bombă* ‘bomb’, *belea* ‘trouble’, *în draci* lit. ‘in devils’, etc. come to be used as expressive intensifiers/superlative markers. All these patterns

have in common morphosyntactic restrictions on the words involved and a certain degree of semantic bleaching: whereas certain intensifiers are restricted to words (particularly adjectives) expressing negative qualities, others lose their original negative meaning, being compatible with words expressing positive qualities. Our analysis is based on corpus study (on CoRoLa) and on a questionnaire we applied in November 2024.

Keywords: non-standard Romanian; intensifier; superlative; “unpleasant” words; semantic bleaching

1. Introduction

The **aim** of this paper is to analyse several Romanian constructions in which words originally having an “unpleasant” meaning (mainly a meaning related to negative qualities) come to be used as intensifiers or as lexical means of expressing the superlative without the negative meaning originally associated with them.

Although these constructions are mentioned in previous literature, there are several reasons for which an in-depth analysis of them is salutary:

- (i) they have never been analysed together, and this raises the question of whether they make up a (semantic/syntactic) class; some of the patterns discussed in the preliminary inventory below even appear to be semi-grammaticalized strategies for superlative/elative marking (e.g., subclass B, see below);
- (ii) a review of the reference literature has revealed that this type of semantic change (which has obvious grammatical reflexes) has not been previously comprehensively studied;
- (iii) last but not least, the Romanian language shows certain characteristics which recommend it as a fertile ground for formulating and testing new ideas about semantic change and the syntax-semantics interface in language change: (a) the intensifier use of words which have a meaning related to negative qualities is systematic and relatively productive in Romanian (at least in certain registers); (b) while words with “unpleasant” meaning are known to function as intensifiers, there is a general semantic concord between the intensifier and the head to which it attaches (e.g., in English, *awfully pale*); however, in Romanian, negative meaning words may be juxtaposed as intensifiers to words with a positive connotation (e.g., Rom. *teribil de frumoasă*, which is literally ‘terribly of beautiful’, but has the interpretation ‘extremely beautiful’) – this testifies to the well-known inherent fuzziness of lexical semantics in natural languages (amply discussed in Hock and Joseph 2019: 189-222), and opens up new lines of inquiry about the relationship between the mechanisms of semantic change and their reflexes in grammar.

Our **objectives** are: (i) to briefly present previous research on the topic, conducted on Romanian or on other languages; (ii) to offer a classification of the patterns involving “unpleasant” words which specialized as intensifiers; (iii) to analyse four of these patterns (i.e. the ones specific to non-standard present-day Romanian) and the compatibility of these intensifiers with *positive* and *negative* words (adjectives, adverbs, verbs); (iv) to put forth a hypothesis that can account for this type of semantic change and to describe the semantic and cognitive processes that may lead to such a linguistic change.

Methodologically, our analysis is based on: (i) corpus study for the present-day language (mainly on CoRoLa <https://corola.racai.ro/>), in order to verify the frequency of the structures and their compatibility with positive words; (ii) the results of a questionnaire in which we aimed to verify the compatibility of certain patterns with adjectives expressing positive and negative qualities.

A note on the questionnaire

The questionnaire was applied via Google Forms between November 6 and November 15, 2024; we have registered 258 answers, from speakers belonging to different generations (as shown in Figure 1).

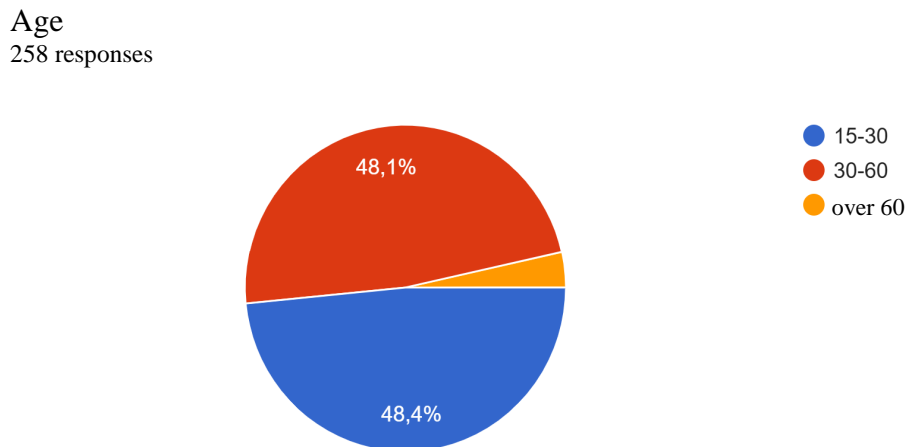

Figure 1. Age of participants (48.4%: age 30-60, 48.1%: age 15-30, 3.5%: over 60)

As for gender, most of our respondents were women, as presented in Figure 2.

Sex

258 responses

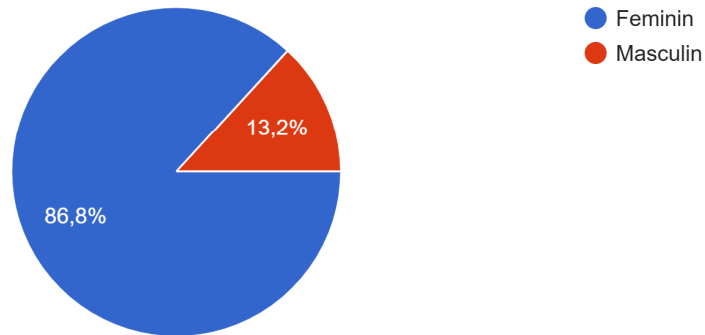

Figure 2. Sex of participants (86.8%: women, 13.2%: men)

The speakers were requested to rate from 1 to 5 (1 = ungrammatical, unused; 5 = perfectly grammatical, currently used) ten sentences, belonging to different patterns discussed in this paper.

2. The state of the art

2.1. The Romanian bibliography and the general international literature on this topic are not very consistent, to our knowledge. The starting point is represented by Byck's (1967) study *Dezagreabilul ca mijloc de întărire* ['Unpleasant things as a means of intensification'], who first noticed and exemplified this type of change in Romanian.

Byck's hypothesis is that a pattern such as *amar de vreme* (bitter(NOUN) of time 'a lot of time') originates in *vreme amară* (time bitter.F 'a long time'), following another current pattern: *bunătate de om* (kindness of man 'a very kind man') < *om bun* ('kind man'). Besides some of the patterns included in our classification below, Byck discusses other structures in which an "unpleasant" word becomes an intensifier, which we have excluded from our analysis since they are very rarely used in the present-day language, being now restricted to the literary register which imitates popular speech (1); however, the examples in (1) are interesting, since the originally "unpleasant" word is used as intensifier with adjectives having a negative meaning, such as *rău* 'bad(ly)' in (1a), but also with adjectives having a positive meaning, such as *frumoasă* 'beautiful' in (1b).

- (1) a. *mutul era rău nevoie mare*
 mute.DEF was bad need big
 ‘the mute person was very bad’
 b. *frumoasă nevoie mare*
 beautiful.F.SG need big
 ‘very beautiful’

Byck (1967: 111) explains such examples as a type of linguistic change, supported by the theory of contrast: displeasure can be a very intense feeling, which is reinterpreted by the speaker as a strength.

Certain patterns from our list above are mentioned in works devoted to the adjectival phrase in general, and to degree markers in particular: Pană Dindelegan (1992), Lüder (1996), Zafiu (2001, 2010/2023), Mihail (2009), the chapter on adjectives GBLR (2010/2016) and GR (2013).

2.2. As for the international literature, the only study devoted exclusively to this type of change, namely to the structure *to death* in English, is Margerie (2011); this English pattern corresponds roughly to our pattern in (E) below. Margerie (2011: 115) notices that the semantic change by which *to death* became an intensifier in the 20th century English is complicated: the evolution from a potential or actual result to a high degree meaning can be explained by an “interplay of metaphor, hyperbole and metonymic inferencing” (Margerie 2011: 115). As for the sources of this construction, the author suggests that it is represented by contexts displaying great semantic ambiguity (Margerie 2011: 115) and that the process, starting from the 17th century, was gradual (Margerie 2011: 119). Finally, we shall keep in mind the fact that, in present-day English, it collocates mostly with negative items in the construction (Margerie 2011: 130). Other English structures which can be mentioned here are *beautiful/gorgeous as hell*, *fine as heck*, attested on-line, but up to this point of our research we did not find any relevant literature on this topic; the literature on relative compounds generally discusses taboo elements, attested for example, in Dutch and English (Hoeksema 2012, 2023), but taboo elements (related to religion and superstition, sexual habits, and excrements) are not exactly the type we investigate here.

The most recent edition of the *World lexicon of grammaticalization* (2019) does not mention this type of semantic change; reference works such as Closs Traugott and Dasher (2001), Bybee (2015), Hock and Joseph (2019) or Hock (2021) do not mention or discuss this type of change either.

3. Classification

The words originally expressing negative qualities came to express intensifiers in several patterns.

(A) Lexical superlatives of certain adjectives and adverbs are expressed as adverbs or adverbialized nouns (*rău* ‘badly’, *foc* ‘fire’). They obligatorily follow the head adjective or adverb. This pattern is also mentioned in Byck’s (1967: 109). The intensifier *de mama focului* (2c) (of mother.DEF fire.GEN), discussed by Byck (1967: 109) and Lüder (1996: 152), is similar from a semantic point of view:

- (2) a. *frumoasă rău/ foc*
 beautiful.F badly fire
 ‘very beautiful’
- b. *Cântă bine rău.*
 (s)he sings well badly
 ‘(S)he is singing very well’
- c. *Ea este urâtă de mama focului.*
 she is ugly.F of mother.DEF fire.GEN
 ‘She is very ugly.’

(B) The second pattern is represented by lexical superlatives of certain adjectives and adverbs, whose structure consists of an adverbialized adjective with an originally negative meaning (*teribil*, *grozav*, *groaznic*, *îngrozitor* ‘terrible, awful, appalling’, *oribil* ‘horrible’, *cumplit* ‘cruel’, *monstruos* ‘monstruous’), the preposition *de* (‘of’) and the head adjective or adverb (3) (see Pană Dindelegan 1992: 73-97). The same pattern is also found with nouns in syntactic constructions where they are property-denoting (hence they are gradable) (4):

- (3) a. *teribil de frumoasă*
 terribly of beautiful.F
 ‘very beautiful’
- b. *îngrozitor de greu*
 awfully of hard
 ‘very hard’
- (4) *Mi- e îngrozitor/teribil de somn/frică/frig/cald*
 CL.DAT.1SG=is terribly of sleep/fear/cold/hot
 ‘I am very sleepy/scared/cold/hot’

(C) There are also intensifying nouns, having an originally negative meaning (5a-b); the pattern is also discussed in Byck (1967: 107), but in his examples the “unpleasant” noun expresses a high quality, not the intensity of a quality, as in (5c):

- (5) a. *o bestialitate de telefon*
a bestiality of phone
‘a very good phone’
b. *o scobitoare de fată*
a toothpick of girl
‘a very thin girl’
c. *o groază de parale*
a horror of money
‘a lot of money’

(D) There are also structures in which the adjectival (6) or verbal (7) head is followed by a comparative phrase headed by *ca* (‘as’) embedding a word with a negative meaning. The interpretation of these constructions is superlative, not comparative:

- (6) a. *prost ca naiba*
stupid as heck
‘very stupid’
b. *urât ca dracu(l)*
ugly as devil.DEF
‘very ugly’
c. *sexy ca naiba*
sexy as heck
‘very sexy’

- (7) *M-am* *plictisit* *ca naiba.*
CL.REFL=AUX.PERF.1SG get.bored.PTCP as heck
‘I got very bored.’

(E) Certain result adjuncts originally expressing negative or bad situations turned into intensifiers. They may follow either adjectives or adverbs, as in (8), or verbs, as in (9). As mentioned by Zafiu (2001: 245-246), the pattern in (9) has been frequently attested with verbs ever since the 19th century, and it probably migrated to express intensity for adjectives and adverbs (8) (see also Lüder 1996: 169-174):

- (8) a. *plictisit* *de moarte*
bored to death
‘very bored’

- b. *frumos de speriat*
 beautiful of scare.SUP
 ‘very beautiful’
- c. *enervantă de mă termină*
 annoying.F that CL.ACC.1SG finish.IND.PRS.3SG
 ‘very annoying’
- d. *urât să-ți bați părinți*
 ugly so.that=CL.DAT.2SG beat.SUBJ.2SG parents.the
 ‘very ugly’

- (9) *râzi de cazi pe jos*
 laugh.IND.PRS.2SG so.that fall on down
 ‘you are very amused’

(F) Certain intensifiers occur mainly with verbs: *la nebunie* ‘in craziness’ (see also Byck 1967: 109), *în neștire* ‘in ignorance’, *în disperare* ‘in desperation’, *în demență* ‘in dementia’, *în prostie* ‘in stupidity’, *în tâmpenie* ‘in stupidity’, *în/cu draci* ‘in/with devils’, *într-o veselie* ‘in a joy’ (see also Zafiu 2001: 246-249), *la mizerie* ‘at mess’, *cu spume* ‘with foams’, all meaning ‘a lot’.

- (10) a. *Îmi place la nebunie.*
 CL.DAT.1SG like.IND.PRES.3SG at craziness
 ‘I like it a lot.’
- b. *Muncește în disperare.*
 (s)he works in desperation
 ‘(S)he works unstopably.’

Although all these constructions seem to follow a common semantic change path, they have a different register distribution: only type (B) productively occurs in the standard language, whereas the other ones are specific to the spoken language and sometimes even to slang.

In the following analysis we will only focus on the patterns specific to the spoken language (A), (C), (D), (F), excluding for now pattern (E), which will be the topic of a separate investigation.

3.1. Intensifiers < adverbs or adverbialised nouns (frumoasă rău/foc ‘very beautiful’)

The pattern in which intensity is expressed by the adverb *rău* ‘badly’ or by adverbialised nouns, such as *foc* ‘fire’ is not attested in the 16th and 17th centuries, but shortly after (Lüder 1996, SILR 2015: 96-97). The constructions under scrutiny (such as *fată frumoasă foc/bombă/belea* girl beautiful.F.SG fire/bomb/trouble)

have been analysed before, from a lexical-semantic perspective by Lüder (1996), Stoichițoiu Ichim (2006), Szathmary (2012), or from the point of view of their morphological status by Barbu (2012), Farkas (2016), i.a.

Our corpus research on CoRoLa shows that the pattern has a high frequency in present-day Romanian. The example in (11a) is semantically close to the original meaning of *foc* (‘fire’) and can be considered one of the *switch contexts* (Heine 2002: 85), involving a mental comparison via conceptual metaphor (cf. Lakoff and Johnson 1980) (spice is like fire), whereas in (11b), *foc* is a verb intensifier. The contexts in (12) illustrate evaluative adjectives with a positive meaning: *simpatic* (‘cute’), *frumos* (‘beautiful’), *inteligent* (‘intelligent’); also, in the corpus: *cuminte* (‘wise’), *curios* (‘curious’), *deștept* (‘smart’), *drăguț* (‘cute’), *frumușică* (‘beautiful.DIMINUTIVE’), *harnic* (‘hard-working’), *îndrăgostită* (‘in love’), *scumpă* (‘dear’), whereas the ones in (13) show the availability of *foc* with adjectives denoting negative qualities: *supărat* (‘upset’), *furios* (‘furious’); also, in the corpus: *gelos* (‘jealous’), *zgârcit* (‘stingy’). From a semantic perspective, two phenomena are attested in these constructions: *semantic bleaching* (Eckardt 2006: 30) (the noun *foc* loses its original meaning and becomes a superlative marker) and *semantic elasticity* (Stoichițoiu-Ichim 2006: 244), i.e. once used as an intensifier, *foc* is compatible with adjectives expressing different, often contradictory, properties):

- (11) a. *gustul ardeiat foc și înecăcios*
 taste.DEF peppery fire and stifling
al unei lingurițe de muștar
 GEN a.GEN spoon.GEN of mustard
 ‘the very spicy and unpleasant taste of a teaspoon of mustard’
- b. *S-a supărat foc*
 CL.REFL=AUX.PERF.3SG upset.PTCP fire
și s-a izolat
 and CL.REFL=AUX.PERF.3SG isolate.PTCP
 ‘(S)he got very upset and (s)he isolated himself/herself.’
- (12) a. *Urșii, simpatici foc, parcă*
 bears.DEF cute.M.PL fire as.if
sunt niște babe
 be.IND.PRES.3PL some old.ladies
 ‘The bears, very cute, seem to be some old ladies’
- b. *Frumoși foc, plăcuți la abordare*
 beautiful.M.PL fire enjoyable.M.PL at approach
 ‘Very beautiful, very enjoyable to approach’
- c. *Gică era inteligent foc*
 Gică be.IMPF.3SG intelligent fire
 ‘Gică was very intelligent’

- (13) a. *Supărat foc, a plecat mai departe*
 upset fire AUX.PERF.3SG leave.PTCP more far
 ‘Very upset, he left far away’
- b. *sării din pat ca arsă, furioasă foc*
 jump.PST.1SG from bed as burned.F.SG furious.F.SG fire
că nu rezistase
 that not resist.PLUPF.3SG
 ‘I jumped out the bed as if lashed, very furious because she had not resisted’

The intensifier *rău* (‘badly’) frequently combines with verbs expressing actions with negative connotations, such as *a mușca* (‘bite’), *a zgâria* (‘scratch’), *a (se) supăra* (‘get upset’) (14a-c); also in the corpus: *a alunga* (‘chase away’), *a asuda* (‘sweat’), *a bate* (‘hit’), *a se complica* (‘complicate’), *a durea* (‘hurt’), *a se enerva* (‘get angry’), *a se îmbolnăvi* (‘get sick’), *a se întrista* (‘be sad’), *a se răni* (‘get hurt’), *a se scumpi* (‘become expensive’), *a sângera* (‘bleed’), *a se speria* (‘be scared’), *a se tulbura* (‘be disturbed’), *a umili* (‘humiliate’), etc. In these constructions, *rău* preserves its original meaning ‘bad, evil’. Its combination with other degree markers or approximators – *rău de tot*, *prea rău* (‘too bad’), *mai rău* (‘worse’), *foarte rău* (‘very badly’), *cam rău* (‘kind of bad’) – (14d-e) shows that *rău* is not (yet) grammaticalized as an intensifier.

- (14) a. *un câine care adulfecă urme*
 a dog which sniff.IND.PRS.3SG traces
și mușcă rău
 and bite.IND.PRS.3SG badly
 ‘a dog which sniffs traces and bites badly’
- b. *se zgâriase rău de tot pe față*
 CL.REFL scratch.PLUPF.3SG badly of all on face
 ‘he had scratched his face very badly’
- c. *L-am supărat rău pe profesor*
 CL.ACC.M.3SG=AUX.PERF.1SG upset.PTCP badly DOM teacher
 ‘I got the teacher really upset’
- d. *Gestul lui l- a supărat*
 gesture.DEF his CL.ACC.M.3SG=AUX.PERF.3SG upset.PTCP
rău de tot
 badly of all
 ‘His gesture got him really upset’
- e. *l-au bătut mai rău*
 CL.ACC.M.3SG=AUX.PERF.3PL beat.PTCP more badly
ca pe un deținut
 than DOM a prisoner
 ‘they beat him worse than a prisoner’

As an intensifier, *rău* is attested in CoRoLa exclusively with adjectives denoting negative qualities: *speriat* (‘scared’), *jalnic* (‘miserable’), *frânt* (‘deadbeat’) in (15); also in the corpus: *amalgamat* (‘amalgamated’), *bolnav* (‘sick’), *cătrănit* (‘upset’), *deocheat* (‘exaggerated’), *nașparliu* (‘whacky’), *sucit* (‘whimsical’), etc. What this list shows is that the adjectives combining with *rău* belong to different registers of the language, from the standard language (*amalgamat* ‘amalgamated’, *bolnav* ‘sick’) to slang (*cătrănit* ‘peevisish’, *nașparliu* ‘whacky’, *sucit* ‘whimsical’).

- (15) a. *speriată rău de lătratul unui câine*
 scared.F.SG badly of barking.DEF a.GEN dog
 ‘seriously scared by the barking of a dog’
- b. *Nu da’ sunteți execrabili, jalnici*
 no but be.IND.PRS.2PL execrable.M.PL pitiful.M.PL
rău!
 badly
 ‘But I sure know you are execrable, completely pitiful’
- c. *mergem la culcare, văd*
 go.IND.PRS.1PL to sleep see.IND.PRS.1SG
că ești frânt rău
 that be.IND.PRS.2SG tired badly
 ‘we are going to bed, I see that you are very tired’

The situation in CoRoLa was rather unexpected to us, but the absence of these constructions may be due to the fact that this reference corpus is mainly made up of standard texts. Therefore, we have searched in Google for *rău* in combination with adjectives denoting positive qualities: *bun* (‘good’), *frumos* (‘beautiful’), *deștept* (‘smart’). In (16) we show a few examples illustrating the compatibility of *rău* with positive adjectives; in (16d), the speaker shows an ironic attitude towards the person to which this sentence is addressed (see also the comments of the subjects of the questionnaire below).

- (16) a. *Un personaj bun rău* (gabiralea.ro)
 a character good badly
 ‘a very good character’
- b. *în orice caz, buni rău cartofii ăștia* (andie.ro)
 in any case good.M.PL badly potatoes these
 ‘in any case, these potatoes are very good’
- c. *Sunteți frumoși rău!* (digisport.ro)
 be.IND.PRS.2PL beautiful.M.PL badly
 ‘You are very beautiful!’

- d. *Dacă ești deșteaptă rău scrie*
 if be.IND.PRS.2SG smart.F.SG badly write.IMP.2SG
tu rezolvarea (brainly.ro)
 you solution.DEF
 ‘If you are so smart, you should write down the solution’

Let us now proceed to the results of our questionnaire related to this pattern, recalling that the speakers were requested to rate the sentences from 1 to 5 (1 = ungrammatical, unused; 5 = perfectly grammatical, currently used).

The first four contexts in the questionnaire were related to the compatibility of the intensifiers *foc* (‘fire’) and *rău* (‘badly’) with adjectives denoting positive and negative qualities.

- Sentence 1: *Fetița asta e frumoasă foc.*
 little.girl.DEF this.F.SG is beautiful.F.SG fire
 ‘This little girl is very beautiful.’

Fetița asta e frumoasă foc.
 258 responses

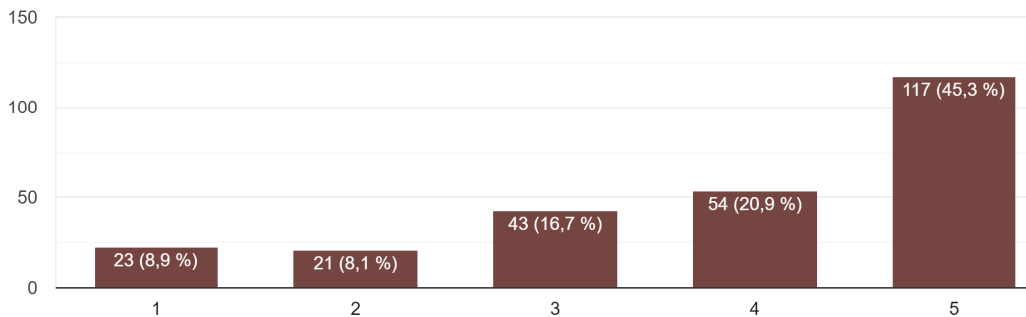

Figure 3

- Sentence 2: *Fetița asta e urâtă foc, dar e foarte deșteaptă.*
 little.girl.DEF this.F.SG is ugly.F.SG fire
 but is very smart.F.SG
 ‘This little girl is very ugly, but she is very smart.’

Fetița asta e urâtă foc, dar e foarte deșteaptă.

258 responses

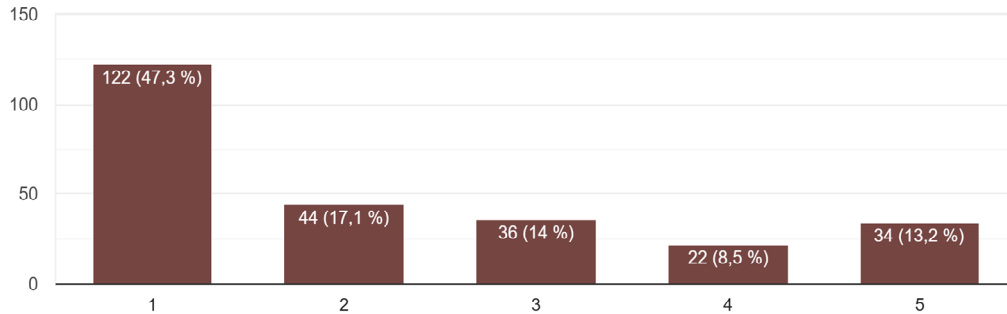

Figure 4

Figures 3 and 4 show that *foc* (‘fire’) as an intensifier is preferred with adjectives expressing positive qualities, but it is also accepted by a relevant number of speakers with adjective expressing negative qualities. In the observation section, certain respondents highlighted the fact that this is a construction specific to the spoken informal register and that they would not associate *foc* with negative qualities.

Sentence 3: *Prăjitura de ieri a fost bună rău.*
 cake.DEF of yesterday AUX.PERF.3SG been
 good.F.SG badly
 ‘The cake from yesterday was very good.’

Prăjitura de ieri a fost bună rău.

258 responses

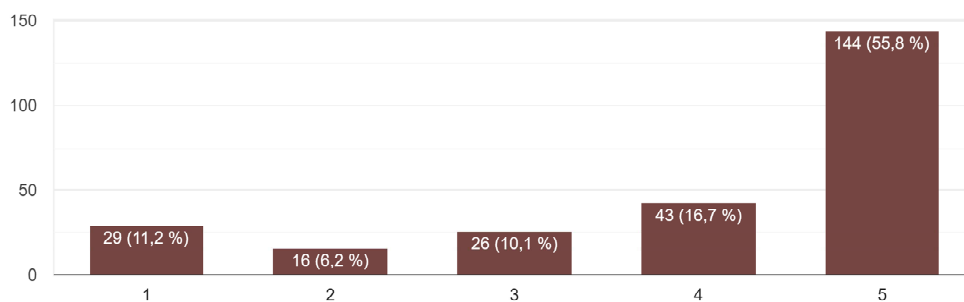

Figure 5

Sentence 4: *Am crezut că va fi foarte bună prăjitura asta, dar crema era acră rău.*
 AUX.PERF.1SG believe.PTCP that AUX.FUT.3SG be.INF very
 good.F.SG cake.DEF this but filling.DEF was sour badly
 ‘I thought that this cake would be very good, but the filling was very sour.’

Am crezut că va fi foarte bună prăjitura asta, dar crema era acră rău.
258 responses

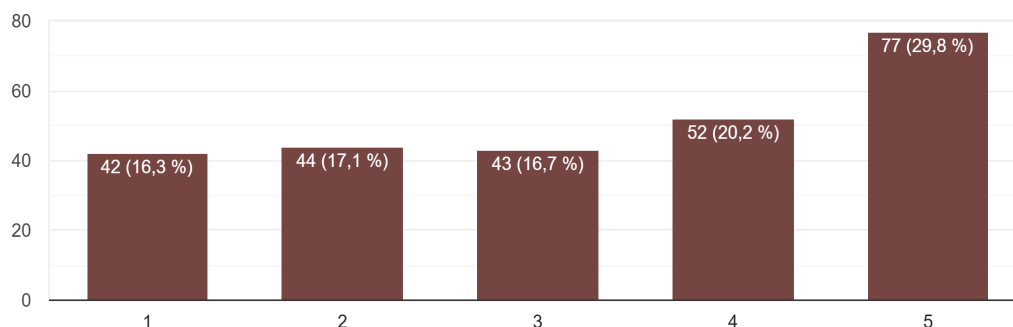

Figure 6

Figures 5 and 6 show that the intensifier *rău* ('badly') is almost equally accepted with adjectives expressing positive and negative qualities. Some respondents mentioned that *bună rău* is used only jokingly and with ironic value, whereas *acră rău* would be used without such an intention, with *rău* ('badly') as a synonym for *foarte* 'very'.

Therefore, although both express intensity, *foc* and *rău* do not function in the same way: *foc* is preferred with positive qualities, whereas *rău* is compatible both with both positive, and negative properties.

3.2. Intensifiers < nouns

In this section we discuss nouns such as *belea* ('trouble'), *bombă* ('bomb'), *bestialitate* ('bestiality'), *nebunie* ('craziness'), etc., which are used as intensifiers in the present-day spoken language.

The noun *belea* ('trouble, affliction') represents, in youth's language, a positive marker of superlative (*mașină belea* car trouble 'a very nice car'; *melodie prea belea* song too trouble 'a really good song'), although, etymologically, this word, borrowed from Turkish, has a negative connotation. Its semantic evolution is not unexpected: "In slang and colloquially, transitions between extremes are quite frequent, allowed by the affective value of evaluatives and by a general tendency – either antiphrastic or negativist and anarchist (what is bad is good) –, which exploits the unpleasant means as a reinforcing mechanism"¹ (Zafiu 2010: 106).

¹ "În limbajul popular-argotic sunt destul de frecvente trecerile între extreme, permise de valoarea afectivă a evaluativelor și de o mare generală tendință fie antifrastică, fie negativistă și anarhistă (e bun ceea ce e rău), care exploatează resursele dezagreabilului ca mijloc de întărire" (our translation).

Similarly, the noun *bombă* (‘bomb, bombshell’) loses its original meaning and acquires an adjectival value, which also acquires a high intensity value (*femeie bombă* woman bomb ‘very attractive woman’, *știre bombă* news bomb ‘very surprising news’, *prețuri bombă* prices bomb ‘very low prices’, *o cursă bombă* a race bomb ‘a very fast race’). Given the semantic transfer *negative* → *positive*, both nouns can be used as positive intensifiers (sometimes in ironic contexts) in the pattern [noun (+ indefinite determiner) + *de* ‘on’ + noun]:

- (17) a. *o belea de mașină*
 a trouble of car
 ‘a very beautiful car’
 b. *beleaua de pisică*
 trouble.DEF of cat
 ‘the very playful cat’
 c. *o bombă de fată*
 a bomb of girl
 ‘a very attractive girl’

The same pattern is represented by structures such as: *o bestialitate de telefon* (a bestiality of telephone ‘a very good phone’), *o nebunie de petrecere* (a madness of party ‘a very successful party’), *o scobitoare de fată* (a touthpick of girl ‘a very thin girl’). These constructions are made up of derived nouns expressing properties and they incorporate a positive superlative meaning (‘very beautiful, attractive, etc.’).

The high degree of cohesion is given by the presence of a sole linker, the preposition *de* ‘of’ and by the ordering restrictions: the sequence [noun + *de*] is obligatorily placed before the qualified noun and it does not allow interpolation.

In CoRoLa, the noun *belea* (‘trouble’) appears 523 times, but very rarely in the pattern discussed above, in which it acquires a positive superlative value; however, the pattern is attested in a few cases, in predicative contexts (18):

- (18) a. *Abia a intrat și el la facultate și acum*
 just AUX.PERF.3SG enter.PTCP also he at faculty and now
își ia belea pe cap?
 CL.DAT.3SG take.IND.PRS.3SG trouble on head
 ‘He has just enrolled in the faculty and he is getting into trouble!’
Hm, dar ce belea! Una care
 hmm but what trouble one which
este-n stare să-l facă
 is= able SUBJ=CL.ACC.M.3SG make.SUBJ.PRS.3SG
cel mai fericit bărbat din lume.
 the most happy man in world
 ‘Oh, but what a trouble! One who is capable of making him the happiest man in the world!’

- b. *August, era belea!*
 August was trouble
 ‘August, it was amazing!’
- c. *E de belea! E chiar ca-n filmu’*
 is of trouble is really as=in movie.DEF
ăla panoramic...
 that panoramic
 ‘It is great! It is exactly as in that panoramic movie...’
- d. *să fac un foc belea*
 SUBJ make.SUBJ.1SG a fire trouble
 ‘for me to make a very nice fire’

As far as the noun *bombă* (‘bomb’) is concerned, our corpus analysis shows that it can preserve its nominal category, with a new semantic value – positive – as in (19), it can function with an adjectival value, with the same positive semantic value, as in (20), and, moreover, it can combine with degree markers, as in (21):

- (19) *nouă bombă sexy a peisajului monden*
 new.F.SG bomb sexy GEN landscape modern
 ‘new sex bomb of the social landscape’
- (20) a. *titlu bombă*
 title bomb
 ‘a flabbergasting title’
- b. *anunț/ știre/ veste/ dezvăluiri bombă*
 announcement news news disclosures bomb
 ‘a surprising announcement/news/revelation’
- c. *piesă bombă*
 piece bomb
 ‘very good song’
- d. *prețuri bombă la mașini*
 prices bomb at cars
 ‘very good prices for cars’
- (21) a. *licoarea cea mai bombă*
 potion.DEF the more bomb
 ‘the strongest drink’
- b. *cel mai „bombă” sunet*
 the more bomb sound
 ‘the best sound’

3.3. *Intensifiers < comparative preposition ca ‘as’ + noun*

Comparative constructions used as intensifiers are attested in Romanian since the 16th century (Brăescu 2015). The preposition *ca* (‘as’) is used in old Romanian as an equative comparative operator (22), in contrast to its original value in Latin, where *quam* (‘than’) expressed inequality:

- (22) a. *ageri ca vântul* (A.1620: 21^v)
 fast.M.PL as wind.DEF
 ‘as fast as the wind’
 b. *veșmintele lui albe ca zăpada* (CC¹.1567: 211^v)
 clothes.PL.DEF his white.F.PL as snow.DEF
 ‘his clothes as white as snow’

The superlative value is frequent with stereotype comparisons (GALR I, 2008: 155), and particularly with chromatic adjectives: *negru ca abanosul* (‘as black as ebony’), *roșu ca sângele* (‘as red as blood’), *alb ca varul* (‘as white as lime’), etc. These comparisons are relatively fixed combinations, belonging to the collective mind: they do not imply a quantitative degree information along one dimension, but rather associate two items on the basis of a similarity or analogy relationship, with respect to the stereotype.

The structures *ca naiba* (as Satan.DEF ‘as heck’), *ca dracu(l)* (‘as the devil’) are frequently used in the spoken language as intensifiers for negative properties (23), but they are sometimes used also with positive properties (24).

- (23) a. *drum periculos ca naiba/ ca dracu’*
 road dangerous as heck as devil.DEF
 ‘a very dangerous road’
 b. *sos sărat/iute ca naiba/ ca dracu’*
 sauce salty/spicy as heck as devil.DEF
 ‘a very salty/spicy sauce’
 c. *produs scump ca naiba/ ca dracu’*
 product expensive as heck as devil.DEF
 ‘a very expensive product’
 d. *tricou colorat/ pestriț ca naiba/ ca dracu’*
 t-shirt colourful mottled as heck as devil.DEF
 ‘a very colourful/mottled t-shirt’
- (24) a. *delicios/ gustos ca naiba*
 delicious tasty as Satan.DEF
 ‘very delicious/tasty’

- b. *curioasă ca naiba*
 curious.F.SG as Satan.DEF
 ‘very curious’
- c. *sexy ca naiba*
 sexy as Satan.DEF
 ‘very sexy’

The structure of the phrase can be inverted, with the insertion of the preposition *de* (‘of’):

- (25) a. *un drum ca dracu’ de periculos*
 a road as devil of dangerous
 ‘a very dangerous road’
- b. *o fată ca naiba de sexy*
 a girl as heck of sexy
 ‘a very sexy girl’

Although they seem to be quite frequent in the spoken language, these two structures are not attested at all in the written corpus CoRoLa. Therefore, we will directly present the results of our questionnaire.

Sentence 5: *Ciocolata de la tine a fost bună ca naiba, mai vreau.*
 chocolate.DEF from you AUX.PERF.3SG be.PTCP
 good.F.SG as heck more want.IND.PRES.1SG
 ‘The chocolate from you was very good, I want more.’

Ciocolata de la tine a fost bună ca naiba, mai vreau.
 258 responses

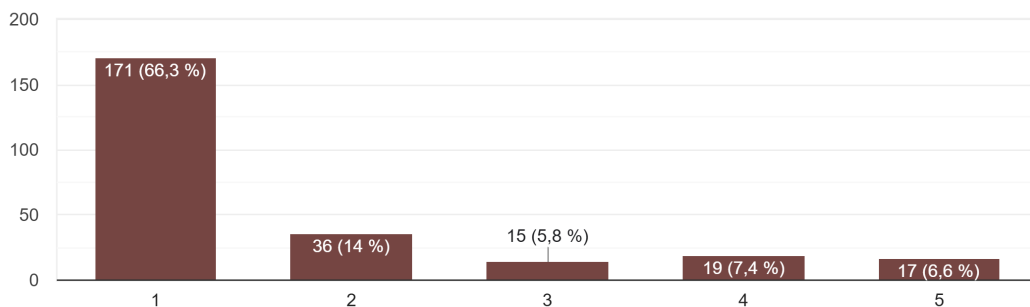

Figure 7

Sentence 6: *Ciocolata de la tine era amară ca naiba,*
 chocolate.DEF from you was bitter.F.SG as heck
să nu îmi mai aduci.
 SUBJ not CL.DAT.1SG more bring.SUBJ.2SG
 ‘The chocolate from you was very bitter, please don’t bring me anymore.’

Ciocolata de la tine era amară ca naiba, să nu îmi mai aduci.
 258 responses

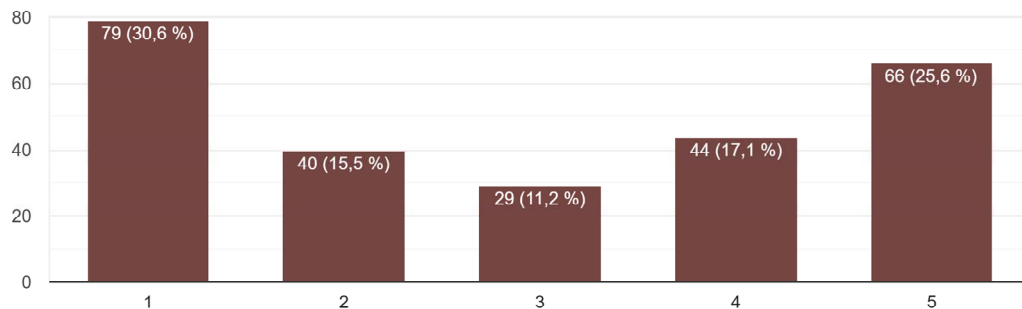

Figure 8

While Figure 7 shows that *ca naiba* is rejected by the majority of the speakers when it combines with adjectives expressing positive qualities, Figure 8 shows that the same intensifier is accepted with adjectives expressing negative qualities by approximately 50% of the speakers. Certain respondents noticed that *ca naiba* naturally associates with negative properties.

Sentence 7: *Eram îndrăgostit(ă) ca dracul, a fost cea mai frumoasă perioadă din viața mea.*
 was in.love(F) as devil AUX.PERF.3SG be.PTCP
 the more beautiful.F.SG period of life.DEF my
 ‘I was very in love, it was the most beautiful time of my life.’

Eram îndrăgostit(ă) ca dracul, a fost cea mai frumoasă perioadă din viața mea.
 258 responses

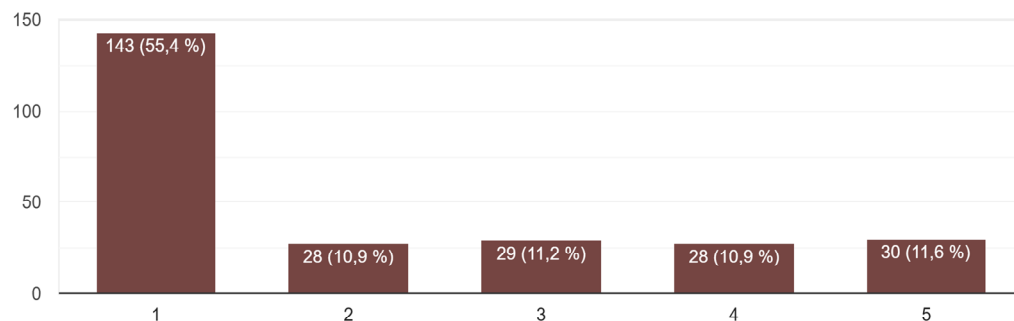

Figure 9

Sentence 8: *Eram supărat(ă) ca dracul, a fost o perioadă îngrozitoare.*
 was.IMPF.1SG upset(F.SG) as devil AUX.PERF.3SG
fost o perioadă îngrozitoare.
 be.PTCP a period awful
 ‘I was very upset, it was an awful time of my life.’

Eram supărat(ă) ca dracul, a fost o perioadă îngrozitoare.
 258 responses

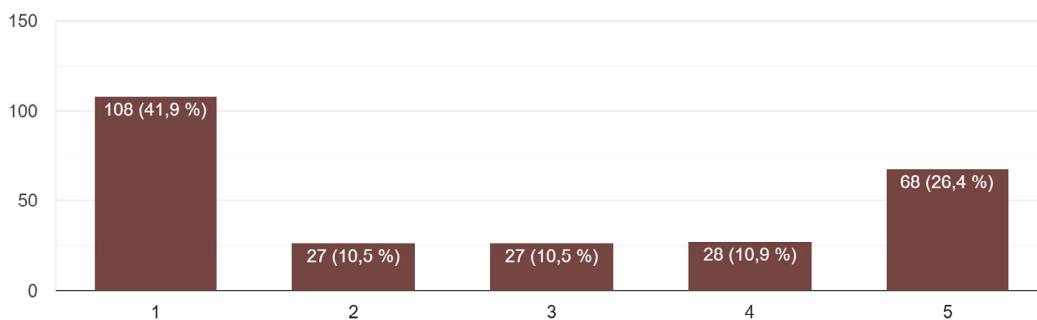

Figure 10

Figures 9 and 10 shows that *ca dracu(l)* is perceived by the speakers in the same way as *ca naiba*. In the same line of thought, some speakers mentioned that they do not use *ca dracu(l)* in positive contexts.

3.4. Intensifiers < preposition + noun

A very productive pattern in the present-day language is represented by constructions made up of the prepositions *în* ('in'), *cu* ('with') plus a noun, used as intensifiers. Our corpus survey on CoRoLa shows that the nouns occurring in these constructions lose their inflection and have a default singular form: *în demență* ('in dementia/craziness') (26), *în prostie* ('in stupidity') (27), *în neștire* ('in ignorance') (28) or a default plural form: *în draci* ('in devils') (29), *cu spume* ('with foams') (30):

- (26) a. *au încasat în demență cekuri din străinătate*
 AUX.PERF.3PL cash.PTCP in dementia checks from abroad
 ‘They cashed very many checks from abroad’
- b. *Ei omoară în demență, căzându-le*
 they kill.IND.PRES.3PL in dementia fell.GER=CL.DAT.M.3PL
victimă până și marele N. Iorga.
 victim even also great.DEF N. Iorga
 ‘They kill a lot of people, and even the great N. Iorga is their victim’

- (27) a. *dau* *like-uri* ***în prostie***
 give.IND.PRS.1SG like.PL in stupidity
 ‘I hit the like button all the time’
 b. *transpirase* ***în prostie***
 perspire.IND.PLUPF.3SG in stupidity
 ‘(s)he had perspired a lot’
- (28) a. *fuma* *și el* ***în neștire***
 smoke.IND.IMPF.3SG and he in ignorance
 ‘he was smoking a lot’
 b. *am navigat* ***în neștire*** *pe internet*
 AUX.PERF.1SG surf.PTCP in ignorance on internet
 ‘I surfed the internet a lot’
- (29) a. *se publică* ***în draci***
 CL.REFL.PASS publish.IND.PRS.3SG in devils
 ‘one publishes enormously’
 b. *vindea* ***în draci*** *abonamente*
 sell.IND. IMPF.3SG in devils subscription.PL
 ‘he was selling a lot of subscriptions’
 c. *muncești* ***în draci!***
 work.IND.PRS.2SG in devils
 ‘you work enormously’
- (30) a. *urâte* *cu spume*
 ugly.F.PL with foams
 ‘extremely ugly’
 b. *căpoasă* *cu spume*
 stubborn.F.SG with foams
 ‘very stubborn’

These intensifiers have a rigid word order, being obligatorily placed after verbs ((26)-(29)), after (participial) adjectives ((30), (31)) or after postverbal nouns (32):

- (31) a. *era urâtă* ***în draci***
 was ugly.F.SG in devils
 ‘she was very ugly’
 b. *culori deșirate* ***în neștire***
 colours spread.PTCP in ignorance
 ‘widely spread colours’
 c. *copacii înalți și subțiri* *filmați* ***în neștire***
 trees.DEF high.PL and thin.PL filmed.PL in ignorance
 ‘the high thin trees continuously filmed’

- (32) a. *mâncarea proastă și mâncatul în prostie*
 food.DEF junk.F.SG and eating.DEF in stupidity
dau dependență
 give.IND.PRS.3PL dependency
 ‘junk food and overeating are addictive’
- b. *copierea în draci direct din carte*
 copy.DEF in devils directly from book
 ‘the massive copying straight from the book’

Of the structures discussed above, some are attested only in combination with verbs, nouns, and verbal adjectives (*în demență* ‘in dementia’, *în prostie* ‘in stupidity’, *în neștire* ‘in ignorance’), whereas *în draci* (‘in devils’) and *cu spume* (‘with foams’) are compatible with regular adjectives (see (30a), (31a)).

From a semantic point of view, the nouns occurring in these constructions are semantically bleached, the structure preposition + noun acquiring the value (‘a lot, extremely’) and expressing either a quantitative evaluation, neutral from the point of view of positive/negative qualities (*a cumpăra în prostie* ‘to buy a lot’, *a umbla în neștire* ‘to walk a lot’, *a construi în draci* ‘to build a lot’) or a negative evaluation (*a fura în draci* ‘to steal a lot’, *a bate în prostie* ‘to beat a lot’, *pătată/urâtă/trufașă în draci* ‘very smutty/ugly/haughty’). However, this pattern, similarly to the patterns above, also occur in structures with verbs having positive meanings (33a-d) or adjectives expressing positive qualities (33e-g):

- (33) a. *el tot o mai iubea în neștire*
 he still CL.ACC.F.3SG more love.IND.IMPF.3SG in ignorance
 ‘he was still loving her a lot’
- b. *inima-mi vibrează în neștire*
 heart.DEF=CL.POSS.DAT.1SG vibrate.IND.PRS.3SG in ignorance
 ‘my heart strongly vibrates’
- c. *guvidul trăgea în prostie*
 goby.DEF pull.IND.IMPF.3SG in stupidity
 ‘the goby was continuously taking the bait’
- d. *râdea în prostie*
 laugh.IND.IMPF.3SG in stupidity
 ‘(s)he was laughing continuously’
- e. *iubărești în draci*
 loving.PL in devils
 ‘very loving’
- f. *Este că- i bună în draci?*
 is that=is good.F.SG in devils
 ‘She is very good, isn’t she?’

g. *optimist, jovial în draci*
 optimistic jovial in devils
 ‘very optimistic, jovial’

In our questionnaire, we have tested the intensifier *în draci* (‘in devils’) with an adjective expressing a positive quality (sentence 9) or a negative quality (sentence 10).

Sentence 9: *Actrița asta e frumoasă în draci, sigur filmul va avea mare succes.*
 actress.DEF this.F.SG is beautiful.F.SG in devils
 sure movie.DEF AUX.FUT.3SG have.INF big success
 ‘This actress is very beautiful, the movie will be a big success for sure.’

Actrița asta e frumoasă în draci, sigur filmul va avea mare succes.

258 responses

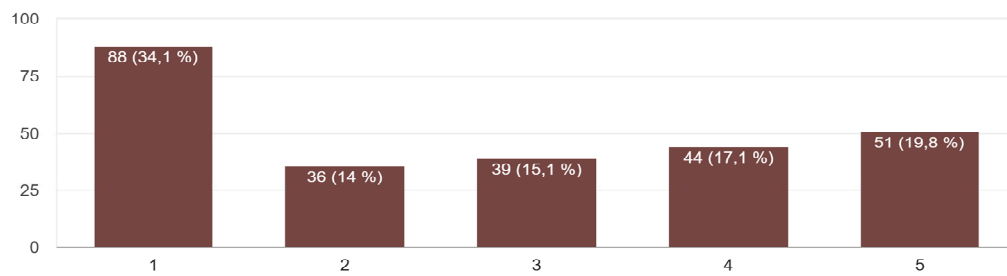

Figure 11

Sentence 10: *Actrița e urâtă în draci, n-o să se uite nimeni la film.*
 actress.DEF is ugly in devils NEG=FUT
 SUBJ CL.REFL watch.SUBJ.PRS.3SG nobody at movie
 ‘The actress is very ugly, nobody is going to watch the movie.’

Actrița e urâtă în draci, n-o să se uite nimeni la film.

258 responses

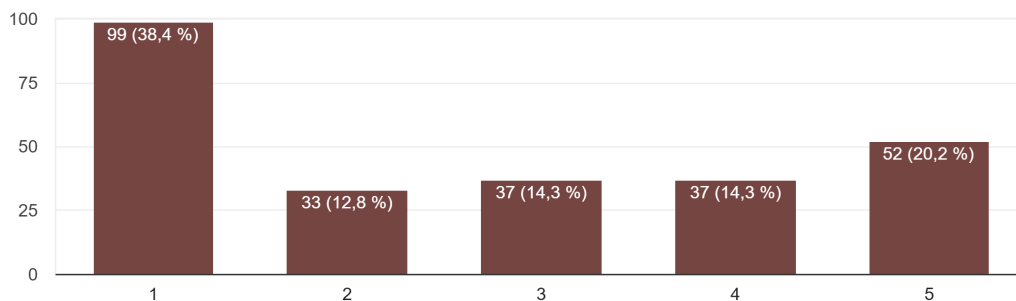

Figure 12

Figures 11 and 12 show that the speakers appreciate the combination of *în draci* both with adjective expressing positive qualities and with negative qualities as rather ungrammatical. However, around 35% of the respondents consider the structure to be possible irrespective of the semantic value of the adjective. The speakers do not express any preference related to the compatibility of the intensifier *în draci* with positive or negative properties.

4. Semantic restrictions of the intensifiers and concluding remarks

In this section, we investigate the behaviour of these intensifiers and we try to summarize, in Table 1 and below, the properties of the four patterns presented in this paper.

Table 1

The properties of intensifiers originating in unpleasant words

the intensifier	+ negative quality	+ positive quality	+ verbs	+ adjectives, adverbs	+ other degree markers
<i>rău</i> 'badly'	+	+	+	+	+
<i>foc</i> 'fire'	(-)	+	+	+	-
<i>belea</i> 'trouble'	-	+	+	+	+
<i>bombă</i> 'bomb'	+	+	-	+	+
<i>ca naiba/dracul</i> 'as heck/devil'	+	(-)	+	+	-
<i>în draci</i> 'in devils'	+	+	+	+	-
<i>cu spume</i> 'with foams'	+	-	+	+	-

As our corpus analysis and our questionnaire have shown, certain markers originating in “unpleasant” words seem to be compatible only with words having negative meanings, whereas others seem to have completely lost their meaning and are now compatible with words having positive meanings. What results from our analysis is that the occurrence of these “unpleasant” intensifiers with words expressing positive qualities shows their higher degree of semantic bleaching and a more advanced stage on the way to grammaticalization, but none of our patterns can be considered grammaticalized.

However, our research suggest that the four constructions investigated here follow a coherent *semantic change* pattern.

- (i) The point of departure is always an “unpleasant” word expressing an *intense* feeling and incorporating a semantic information related to intensity (see Pană Dindelegan 1992: 87).
- (ii) The *intense negative feeling* can be conceptualized as a *strong feeling* (Byck 1967), a fact which explains why these words acquire an intensifying value in combination with other words expressing negative values.
- (iii) At this point, the *switch context* (Heine 2002) is relevant: the intensity words are first used in contexts in which they are closed to their original meaning (for example, *ardeiat foc* spicy fire ‘very spicy’) and in many cases a *stereotype comparison* is at play (spicy is like fire, dangerous is like devil, etc.). At this time, the internal structure of the construction (adjective/adverb + intensifier) becomes relevant for the speaker.
- (iv) In the next stage, the *semantic transfer* negative → positive occurs, with certain intensifiers undergoing *semantic bleaching* (Eckardt 2006) and becoming available with words expressing not only negative, but also positive qualities.

From a morphosyntactic perspective, in the description above, we have highlighted the fact that these intensifiers show *word order restrictions*, being obligatorily placed after the adjective, adverb, verb, etc.; the only exception is represented by example (25). Then most of these words show clear deviations from their prototypical behaviour: *foc* (‘fire’) changed its morphological class (noun > adverb), nouns such as *bombă* (‘bomb’), *belea* (‘trouble’), *prostie* (‘stupidity’), *demență* (‘dementia’), etc. are used only in their singular form as intensifiers, whereas *spume* (‘foams’) is used only in the plural. Moreover, some of these intensifiers are available only with verbs, whereas other can combine, as prototypical intensifiers, with adjectives and adverbs. Finally, some of these intensifiers are only by themselves markers on intensity, whereas others show the tendency to combine with other degree or approximation markers.

Corpus

A.1620 – *Alexandria*. Ed. F. Zgraon, București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005, 127–240 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11).

CC1.1567 – Coresi, *Tâlcul Evangheliilor*. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, București: Editura Academiei Române, 1998, 31–187.

CoRoLa – *Corpus computațional de referință pentru limba română contemporană*, <https://corola.racai.ro/>.

References

- Barbu, A.-M., 2012, “Construcțiile substantiv-substantiv. Atributul substantival în nominativ”, *Studii și cercetări lingvistice*, 2 (LXII), 153-170.
- Brăescu, R., 2015, *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*. București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Bybee, J., 2015, *Language Change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Byck, J., 1967, “Dezagreabilul ca mijloc de întărire”, *Studii și articole*, București, Editura Științifică, 102–113.
- Closs Traugott, E., R.B. Dasher, 2001, *Regularity in Semantic Change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Eckardt, R., 2006, *Meaning Change in Grammaticalization. An Enquiry into Semantic Analysis*. Oxford, New York, Oxford University Press.
- Farkas, I.-Á., 2016, “Superlativul absolut exprimat prin substantiv adverbializat”, *Studii și cercetări lingvistice*, 1 (LXVII), 121-137.
- GALR [2005] 2008 – V. Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române*, I. Cuvântul, II. Enunțul. București, Editura Academiei Române.
- GBLR 2010 – G. Pană Dindelegan (ed.), *Gramatica de bază a limbii române*. București, Univers Enciclopedic Gold.
- GR 2013 – G. Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*. Oxford, Oxford University Press.
- Heine, B., 2002, “On the role of the context in grammaticalization”, in: I. Wischer, G. Diewald (ed.), *New Reflections on Grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, 83-101.
- Hock, H., 2021, *Principles of Historical Linguistics*, 3rd edn. Berlin, De Gruyter Mouton.
- Hock, H., B.D. Joseph, 2019, *Language History, Language Change, and Language Relationship*, 3rd edn. Berlin, De Gruyter Mouton.
- Hoeksema, J., 2012, “Relative compounds in Dutch: Properties and developments”, in: G. Oebel (ed.), *Crosslinguistic Comparison of Intensified Adjectives and Adverbs*. Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 97–142.
- Hoeksema, J., 2023, “Relative Compounds”, in: P. Ackema, S. Bendjaballah, E. Bonet, A. Fábregas (eds), *The Wiley Blackwell Companion to Morphology*. John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9781119693604.morphcom027.
- Kuteva, T., B. Heine, B. Hong, H. Long, H. Narrog, S. Rhee, 2019, *World Lexicon of Grammaticalization*, Second, extensively revised and updated edition. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lakoff, G., M. Johnson, 1980, *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Lüder, E., 1996, *Procedee de gradație lingvistică*. Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”.
- Margerie, H., 2011, “Grammaticalising constructions: *to death* as a peripheral degree modifier”, *Folia Linguistica Historica*, 45, 115–147. <https://doi.org/10.1515/flih.2011.005>
- Mihail, A.-M., 2009, “Tiparul sintactic afectiv (Det) N1 de N2: origine și realizări în limba română veche (*amărâțul de om, ceastă ticăloasă de țară*)”, in: R. Zafiu, B. Croitor, A.-M. Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*. București, Editura Universității din București, 125–134.
- Mîrzea Vasile, C., 2012/2015, “Adjectivul”, in: Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa românei literare în secolele al XIX-lea – al XX-lea (SILR)*, București, Editura Academiei Române, 63–110.
- Pană Dindelegan, G., 1992, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură*. București, Tipografia Universității din București.
- Stoichițoiu-Ichim, A., 2006, *Creativitate lexicală în româna actuală*. București, Editura Universității din București.

- Szathmary, M., 2012, “Forme de superlativ în limbajul presei românești actuale”, in: R. Zafiu, A. Dragomirescu, A. Nicolae (ed.), *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică*, Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică, II, București, Editura Universității din București, 283-289.
- Zafiu, R., 2001. *Diversitate stilistică în româna actuală*. București, Editura Universității din București.
- Zafiu, R., 2010/2023, *101 cuvinte argotice*, 1st edn./2nd edn. București, Humanitas.

Subordonarea marcată prin conjuncții în producțiile scrise ale studenților străini. Probleme în limba română ca limbă străină

Enida Cincora

Universitatea din București

enida.preda-cincora@unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Cincora, E., 2024, „Subordonarea marcată prin conjuncții în producțiile scrise ale studenților străini. Probleme în limba română ca limbă străină”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 77-90.

Abstract. This paper aims to illustrate the contexts of conjunctive subordination and to highlight the difficulties existing in texts written in Romanian as a foreign language by non-native students enrolled in the Preparatory Year (Centre for Romanian Studies, Faculty of Letters, University of Bucharest) in the period 2019–2023, at their examination sessions. The description is based on a corpus analysis. The most striking errors are: mistakes in writing conjunctive connectors (the presence or absence of diacritics), lexical and syntactic "innovations" resulting from the overlap of several conjunctions or conjunctive groups, the absence of the conjunctive connector and the failure to express of the main verb in subordinate clauses.

Keywords: Romanian as a foreign language; subordination; subordinate clauses; conjunctions; errors

1. Observații preliminare

Tema principală a acestei cercetări constă în ilustrarea contextelor de subordonare conjuncțională și în evidențierea dificultăților (de formă, uz și adecvare contextuală) existente în texte scrise în limba română ca limbă străină de către studenți nonnativi.

Obiectivele lucrării sunt: inventarierea tipurilor de conjuncții subordonatoare, înregistrarea frecvenței și răspândirii propozițiilor subordonate necircumstanțiale și circumstanțiale, exemplificarea greșelilor recurente și a inconsecvențelor.

Corpusul pe care se bazează analiza de față este alcătuit din 185 de producții scrise, realizate de către studenții străini înscriși la Anul pregătitor de Limba Română al Centrului de Studii Românești din cadrul Facultății de Litere a Universității din București, în perioada 2019–2023. La momentul redactării compozițiilor, nivelurile de cunoaștere a limbii române dobândite de studenți (în funcție de abilitățile personale) sunt A2-B1, B1 și B2 (în câteva cazuri). Am examinat numai compozițiile elaborate în semestrul al II-lea, la testele periodice, la examenele de final de semestru și la examenul de atestare a competențelor lingvistice (nivelul intermediar), întrucât sunt texte autentice și spontane, care reflectă cu adevărat nivelul de cunoaștere a limbii române ca limbă străină. Corpusul este alcătuit dintr-o serie de compoziții ale studenților străini care fac parte din baza de date LECOR (*Learner Corpus of Romanian (LECOR) / Corpus de română ca limbă străină (LECOR)*) (pentru descrierea acestui corpus v. Barbu *et al.* 2023) și din câteva seturi de texte aparținând în principal studenților cu care am lucrat direct, păstrate în arhiva personală (precum și în arhiva altor profesori evaluatori) și în cea a Centrului de Studii Românești. Corpusul a fost analizat manual. În finalul fiecărui exemplu excerptat sunt indicate *sexul, limba maternă, nivelul de limbă și titlul compoziției din exercițiul de redactare*. Exemplele sunt redată exact așa cum le-au produs studenții, fără a interveni prin unificări sau corecturi.

Am urmărit în detaliu realizările relației de dependență numai la nivelul frazei, elementele joncționale de interes fiind conjuncțiile și grupările conjuncționale subordonatoare.¹

În procesele de predare-învățare și mai ales în manualele și auxiliarele de nivel preintermediar și de nivel intermediar folosite în mod uzual la cursurile de la Anul pregătitor (Brâncuș *et al.* 2003; Platon *et al.* 2012; Platon *et al.* 2021; Sonea *et al.* 2021; Dafinoiu, Pascale 2015; Kohn 2009, 2012), precum și în lucrări teoretic-descriptive (CECRL 2003; Platon *et al.* 2014; Moldovan *et al.* 2001), subordonarea și conjuncțiile subordonatoare nu ocupă un loc central. Conjuncțiile sunt ilustrate în listă sau în tabele, iar diferitele tipuri de propoziții subordonate sunt exemplificate contextual, regăsindu-se desigur și în corpul lecțiilor/unităților. În vederea fixării tiparelor cu subordonare conjuncțională doar unele manuale au secțiuni de exerciții dedicate (v. Sonea *et al.* 2021: 116–118).

Cadrul teoretic al interpretării sintactice a propozițiilor subordonate conjuncționale este cel al *Gramaticii academice a limbii române* (GALR I: 631–638; 644–655; GALR II: 16–19), precum și al gramaticilor moderne (GBLR 2016; Pană Dindelegan, Maiden 2021; DTG 2023). Demersul propus aici este pur descriptiv. Relevarea erorilor și/sau a exprimărilor nefirești de la nivel interpropozițional, recurente în

¹ Dată fiind frecvența însemnată a construcțiilor propoziționale introduse prin conectori pronominali, adjectivali și adverbiali în corpusul examinat, considerăm că acestea ar putea reprezenta subiectul unei cercetări viitoare.

textele creative ale studenților străini, ar putea fi utile pentru elaborarea de lecții/seturi de exerciții care să permită predarea eficientă, învățarea facilă și fixarea tiparelor cu propoziții conjuncționale de diverse tipuri din româna standard în româna ca limbă străină.

Din cunoștințele noastre, în literatura de specialitate nu se regăsesc studii dedicate achiziției propozițiilor subordonate conjuncționale românești de către nonnativi.²

2. Analiza de corpus

Examinarea corpusului evidențiază preferința studenților străini pentru utilizarea subordonatelor necircumstanțiale și circumstanțiale introduse prin conjuncțiile *că* și *să* (și în varianta *ca...să*). Multe dintre exemple redau tiparul sintactic corect, specific limbii române actuale standard.

Exemplele particulare redau greșeli de ortografie la nivelul conectorilor, suprapunerea diversilor conectori conjuncționali ori confuzia (la nivel formal) dintre anumite conjuncții și alte părți de vorbire (ne)flexibile³.

Pe de altă parte, varietatea propozițiilor circumstanțiale conjuncționale (realizate cu sau fără greșeli) vădește dorința studenților nenativi, de nivel intermediar, de a-și exprima ideile într-o manieră complexă, dar frecvența limitată a acestora în corpus ilustrează insuficiența lor fixare.

2.1. Propoziții necircumstanțiale conjuncționale

Dintre propozițiile conjuncționale introduse prin complementizatori (GALR II: 234–239; GBLR 2016: 349–350; Pană Dindelegan, Maiden 2021: 414–428), cele mai frecvente în corpus sunt propoziția predicativă, propoziția subiectivă și propoziția completivă directă. Cu o pondere scăzută se înregistrează propoziția completivă prepozițională.

Propoziția completivă secundară și propoziția completivă comparativă au foarte puține ocurențe în textele analizate, dar nu prezintă particularități de construcție.

² Pentru descrieri ale raportului de subordonare (conjuncțională) în engleza ca limbă străină, v. Basterrechea, Weinert 2017; Giuliano, Anastasio 2021.

³ În opinia noastră, confuzia dintre conjuncțiile subordonatoare *că* și *să* și marca de comparație *ca*, respectiv reflexivul *se* sau posesivul *sa* nu se susține, pentru că toate exemplele analizate ilustrează intenția utilizării conjuncționale, iar propozițiile subordonate conjuncționale sunt adecvate contextual. Rămân în discuție erorile de scriere, care ar putea fi explicate prin faptul că, în procesele de predare-învățare, nu se acordă suficientă atenție diacriticelor și importanței lor în cadrul sistemului limbii române standard.

2.1.1. Propoziția predicativă

Numele predicativ cu realizare propozițională apare frecvent în corpus. Dificultăți de utilizare a acestei propoziții subordonate pot fi reperate la nivel morfosintactic (2), la nivel semantic și contextual (3) și la nivelul grafiei complementizatorilor (3). Prezența reflexivului *se* în contextele conjuncției *să* este consecventă în corpus (la mai multe tipuri de propoziții subordonate), utilizările oscilante ale acestora indicând lipsa de sesizare a diferențelor ortografice și probabil chiar ortoepice.

- (1) O altă cauză este **că oameni nu sunt atenți**. (f., bulgară, B2, *Cinci cauze ale accidentelor de circulație*)
- (2) Avantajele la cursurile online sunt **că este mai relaxant**. (m., germană, B1, *Cursurile online vs. cursurile tradiționale*)
- (3) Sănătate bună nu este doar **se mănânce sănătos, și să facă activități** dar ci și **să odihnească**. (f., engleză și Setswana, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

2.1.2. Propoziția subiectivă

Propoziția subiectivă conjuncțională are numeroase actualizări în corpus, fiind selectată în principal de conectorii *că* și *să*, impuși de verbe sau de grupări verbale impersonale.

- (4) Se știe **că românii sunt foarte prieteni cu străini**. (f., turkmenă, B1, *Experiența ta în România*)
- (5)
 - a. Uneori oamenii nu-și dau seamă că este esențial **să conducă cu mare atenție**. (f., bulgară, B2, *Cinci cauze ale accidentelor de circulație*)
 - b. Sănătatea trebuie **să păstra foarte mult timp** cum e posibil. (m., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

Și în cazul acestui tip de subordonată, scrierea corectă sau incorectă a complementizatorilor este ezitantă (chiar în același text/exemplu), greșelile fiind realizate atât de studenții care au dobândit nivelul B1, cât și de cei care au dobândit nivelul B2. Se confundă repetat conjuncția *că* și marca de comparație *ca*, respectiv conjuncția *să* și posesivul *sa*. Pe lângă însușirea incompletă a conectorilor și a tiparelor cu propoziții subordonate, o altă cauză ar putea fi corespondența defectuoasă dintre vorbire și scriere.

- (6) a. [...], însă este adevărat **ca din recent Internetul are mai multe dezavantaje decât avantaje** și în loc să ne ajute, ne deranjeze? (f., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)
- b. E important **ca acum avem reducere de transport** (f., ucraineană, B1, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)
- (7) a. Este, într-adevăr, minunat **sa ai capatabilitatea să** comunicezi cu familia ta sau cei dragi (f., română și engleză, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)
- b. În al doilea rând, are și un aeroport și cred că o să fie mai ușor pentru tine **să merg acasă în Albania** (f., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

În exemple izolate se constată utilizarea incompletă a conectorului *ca...să*, varianta combinatorie a lui *să*, introducând o subordonată subiectivă. Totuși, exemplul (8) se caracterizează prin ambiguitate, astfel că este dificil de determinat dacă intenția autorului a fost aceea de a utiliza *să*, în varianta scindată, sau *că* (deși ar fi neadecvat contextual). Exemplele de la (9) aparțin aceluiași autor și fac parte din aceeași compoziție. În această situație am putea considera utilizarea oscilantă a diacriticului drept indiciu suplimentar care devoalează nepotrivirea în context a conjuncției *că* (în locul lui *ca...să*).

- (8) E tot posibil **ca acolo este un fotograf** și el face pozele pentru un album său o carte de familia (f., ucraineană, B1, *Descrieți imaginea. Ziua nunții pe stadion*)
- (9) În plus, se recomandă **că oameni face sporturi, face exerciții**. (f., engleză și Setswana, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*) vs. Este foarte important pentru corpul **ca oameni face mișcare**. (f., engleză și Setswana, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

Din categoria celor mai frapante construcții fac parte exemplele cu absența conectorilor (10), cu repetarea conectorilor (11) și cele cu absența predicatului din propoziția subordonată (12). În ambele situații, mesajul ce se dorește a fi transmis este alterat. Suntem de părere că numai un vorbitor nativ ar putea reconstrui fraza.

- (10) a. Este foarte importante **înțeleg această afirmație in copilarie sau adolescenție**. (f., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
- b. **Îmi place foarte multe știu** să decizia tău de vreau să vină să studiez aici cu mine în România (f., spaniolă, A2–B1, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

- (11) Dar, în săptămâna viitoare, ea o să meargă la Londra. Atunci, pentru această ocazie, eu cred ca ea **să** trebuie **să poartă**: [...]. Cred ca ea să nevoie patru sute de lei aproximativ (f., spaniolă, B1, *Exprimați-vă opinia despre moda vestimentară a momentului!*)
- (12) a. Dacă nu vrei să mergi spital, trebuie **să sănătatea în fiecare zi**. (f., coreeană, A2–B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
 b. Lucruri din România sunt bine, dar trebuie **să atenție câteva pentru limba Română, oamenii** (f., vietnameză, A2–B1, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

Unele exemple sunt ambigue, dificil de interpretat sintactic (13).

- (13) a. Se poate **să zic** și că în Bulgaria, la fel ca în România, sunt evidente diverse probleme pe drumul. (f., bulgară, B2, *Cinci cauze ale accidentelor de circulație*)
 b. Deși, nu pot minți **că Internetul** e probabil **cea mai mare descoperire a oamenilor**. (f., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)

2.1.3. Propoziția completivă directă

Asemenea propoziției subiective, propoziția completivă directă este precedată de complementizatorii *că* și *să* și are regenți verbali. Obiectul direct realizat propozițional prezintă pondere și răspândire semnificative în corpus.

- (14) a. [...] dar conșider **că avem o relația foarte bună** (f., spaniolă, B1, *Prietenia*)
 b. [...] dar și singur a reușit **să mențină în picioare o familie mare** (f., italiană, B1, *Bărbatul este capul, iar femeia este gâtul*)

În special în compozițiile care presupun realizarea unui text argumentativ sau în paragrafele redând opinii personale, studenții străini preferă regentul verbal *a crede* urmat de complementizatorul *că* (15). Deși este o construcție uzitată și foarte comodă, apar exemple cu greșeli de punctuație (16a), repetarea conectorului din cauza topicii nenaturale a constituenților frazei (16b) și, în opoziție, absența conectorului conjuncțional (16c).

- (15) Cred **că sănătatea e cel mai important în viață**. (m., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

- (16) a. Cred **că, cursurile tradiționale este important în viața studenților** (f., greacă, B1, *Cursurile online vs. cursurile tradiționale*)
b. Cred **că sigur că sănătatea este cel mai valoros lucru**. (m., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
c. Eu cred **pentru problemele aceste studentii au nevoie de timp** pentru ca suntem oameni tineri! (m., germană, B1, *Experiența ta în România*)

Completiva directă introdusă prin *să* are, de asemenea, foarte multe ocurențe în corpus, explicația acestui fenomen fiind probabil predarea timpurie a conjunctivului. Cele mai multe exemple se caracterizează prin corectitudine sintactică și semantică (17). În unele exemple scrierea conectorului este greșită, iar oscilații apar chiar la același student și/sau în aceeași compoziție (18). Nu am identificat exemple în care subordonata completivă directă *să* nu fie precedată de conjuncția *să*, dar sunt numeroase exemple în care verbul la modul conjunctiv nu este exprimat (19) și altele în care verbul la modul conjunctiv nu este conjugat corect (20).

- (17) Niște preferă **să meargă la munte**, dar alții preferă **să meargă la mare**. (f., greacă, B1, *O vacanță perfectă*)
- (18) Eu și soțul meu încercam **sa fie prieteni pentru copii**. (f., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*) vs. În concluzie vreau **să spune sanatatea este viața fericire și minunata**. (f., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
- (19) a. Suntem încă studenți putem **să mai repede sănătatea**. (f., coreeană, A2–B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
b. eu port hainele de anul trecut dar cu personalitate mea eu pot **să tendinza** pentru că moda născut-o de creativitate și creativitate născut-o de personalitatea noastră (f., spaniolă, A2–B1, *Exprimați-vă opinia despre moda vestimentară a momentului!*)
- (20) a. Eu nu știam deloc românește când am venit, tu nu faci așa, încerci **să învață câteva cuvinte** (f., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)
b. Pot **să considera** o persoană în pas cu moda are multe creativitate (f., spaniolă, A2–B1, *Exprimați-vă opinia despre moda vestimentară a momentului!*)

Unele propoziții completive directe sunt opace, iar receptarea mesajului scris devine îngreunată. În exemplul (20), la prima vedere, am interpreta conjuncția *să* drept conector al obiectului direct propozițional, dar am putea presupune totodată (prin raportare la titlul compoziției și la ceilalți constituenți ai frazei) că autorul a

omis conectorul *că* și a folosit viitorul popular incomplet, suprapunând și reducând cele două tipare: *Îmi imaginez că o să cumpăr o casă mare și foarte frumoasă când o să am familia mea și copiii mei.*

- (20) Imaghează **să cumpăr o casă mare și foarte frumoasă** când o să am familia mea și copii mei (f., greacă, B1, *Casa ideală*)

2.1.4. Propoziția completivă prepozițională

Propoziția completivă prepozițională conjuncțională apare rar și este introdusă prin conjuncția *că*, rareori prin *ca...să* (22). În unele exemple se constată scrierea greșită a conectorului (21c, 22) și conjugarea improprie a verbului regent sau a verbului din subordonată (21, 22).

- (21) a. Dacă ar fi avut muzeu, eu gândesc **că merg acolo**. (f., bulgară, A2-B1, *O vacanță perfectă*)
 b. Uneori oamenii nu-și dau seamă **că este esențial** să conducă cu mare atenție. (f., bulgară, B2, *Cinci cauze ale accidentelor de circulație*)
 c. De exemplu, vară trecută, am dat seama **ca portocaliu îmi stă prea rău** (f., turcă, B1, *Exprimați-vă opinia despre moda vestimentară a momentului!*)
- (22) În viitorul sper **ca gemeni să înțeleg** de ce sănătatea este cel mai valoros lucru. (f., ucraineană și rusă, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

Extrem de rar se înregistrează exemple ambigue în care nu se poate identifica cu ușurință tipul de greșeală. Pentru exemplul (23) am putea oferi două interpretări: am putea presupune că subordonata completivă prepozițională este selectată de conjuncția *că*, dar că în interiorul subordonatei predicatul este utilizat greșit la conjunctiv în loc de viitor popular sau am putea presupune că subordonata este selectată de gruparea conjuncțională utilizată greșit *că să* (*ca să*) în locul lui *să*. Astfel de exemple îngreunează și procesele de corectare și evaluare.

- (23) [...] deși acum sper **că să fiu doctor** (f., albaneză, B2, *Cea mai interesantă profesie*)

2.2. Propoziții circumstanțiale conjuncționale

Corpusul analizat pentru această cercetare prezintă diferite tipuri de propoziții circumstanțiale conjuncționale, însă ponderea și varietatea acestora este redusă dacă facem referire la fiecare compoziție în individualitatea ei (apar puține subordonate

circumstanțiale conjuncționale într-o compoziție sau se profită la maximum de același tipar circumstanțial). Preponderent, fiecare tip de propoziție circumstanțială este introdusă prin conjuncții și grupări conjuncționale prototipice în româna standard.

Circumstanțialele conjuncționale temporale, modale și de excepție se înregistrează sporadic în textele examinate și nu prezintă particularități, astfel că nu au fost descrise în acest studiu.

2.2.1. Circumstanțiala cauzală conjuncțională

Propoziția circumstanțială cauzală este deseori introdusă prin gruparea *pentru că*, găsimu-se în postpoziție sau în antepoziție față de regent, și este larg răspândită în toate textele (în special de tip argumentativ) care alcătuiesc corpusul.

- (24) a. Desigur vremea trebuie să fi bună când merg la mare și trebuie să fi frig când merg la munte, **pentru că îmi place foarte mult zapadă așa pentru că nu avem multă în Grecia.** (f., greacă, B1, *O vacanță perfectă*)
b. **Pentru că trenurile aici sunt încete**, noi mergem cu mașina mereu. (f., chineză, B1, *Experiența ta în România*)

În special în compoziții aparținând studenților străini evaluați pentru nivelul B2 se înregistrează circumstanțiale cauzale introduse prin *fiindcă* și *deoarece*, dar au o pondere foarte redusă. Totodată, s-ar părea că acești conectori nu sunt bine asimilați la nivel formal (25b, 26b).

- (25) a. **Fiindcă acum avem și Internetul pe telefon**, este extrem de ușor să nu fi atent la curs, la muncă, sau chiar când treci strada. (f., română și engleză, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)
b. De asemenea, familiile lor trebuie să fie fericite **fiinda este o zi memorabilă pentru ei** (m., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)
- (26) a. [...], dar când am fost elevă n-am dat examen, **deoarece bolnavă** (f., coreeană, A2–B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)
b. Și aici nu e vina șoferului, ci a pietonului, **deoare noi toți știm** că zebra e doar pentru trecerea de pietoni și carosabilul doar pentru trecerea mașinilor (f., ucraineană, B2, *Cinci cauze ale accidentelor de circulație*)

În corpus, în numeroase exemple, circumstanțiala cauzală este introdusă prin conjuncția *că*. Se constată utilizări oscilante ale scrierii cu sau fără diacritic.

- (27) a. Fii pregătită **că nu o să ai mult timp liber**. (f., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)
 b. O să fiu foarte fericită, **ca o să ne întâlnim și o să studiam împreună** (f., ucraineană, B1, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

2.2.2. Circumstanțiala finală conjuncțională

Pe lângă contextele adecvate sintactic și semantic, circumstanțiala finală prezintă particularități formale ale conectorilor (scrierea cu sau fără diacritice) (30). Probabil că gruparea *că să* reprezintă rezultatul suprapunerii dintre conjuncția *că* și locuțiunea conjuncțională *ca să*, explicabil ca fenomen de creație lexicală și nu doar o eroare de formă.

- (28) În final, noi eram obosite și faceam o plimbare lungă **să ne odihnim puțin**. (f., albaneză, B1, *O vacanță perfectă*)
- (29) Încă, cred că sănătatea este un scop pe care trebuie să merg. Trebuie să vorbiți mai mult despre asta. **Ca să oamenii înțelegă** cum este important. (m., ucraineană, A2–B1, *Se afirmă des că sănătatea este cel mai valoros lucru*)
- (30) a. Dar, la sfârșitul de ziua aceea aș vrea să fiu și cu altcineva, **ca să vorbesc despre tot, important sau neimportant, doar că să vorbim**, doar noi doi, doi oameni sinceri. (f., albaneză, B1, *O vacanță perfectă*)
 b. Acolo aș vrea să merg cu prietenii mei sau cu iubitul meu, cu mașina **că să putem** să mergem și la alte locuri interesante. (f., greacă, B1, *O vacanță perfectă*)
 c. Ei nu au știut limba engleză, deci ei au folosit semnele **că să-i înțelegeam** (f., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

Mai multe substantive care conțin ideea de finalitate (*scop, intenție, obiectiv, speranță*) pot fi centrul unui grup nominal inclus într-un grup prepozițional (GBLR 2016: 569). Acestea sunt urmate de un verb la infinitiv scurt. În exemplul (31) acest tipar se suprapune celui conjuncțional, rezultând o construcție hibridă inedită.

- (31) În general, astăzi tinerii folosesc internetul fals **cu scopul să stea departe de lumea nu aproape**. (f., greacă, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)

2.2.3. Circumstanțiala condițională conjuncțională

Propoziția circumstanțială condițională este introdusă în corpus numai prin conjuncția *dacă*. Sunt interesante exemplele în care condiționala este redusă, în special în contextele cu adverbe de negație (33). Sunt surprinzătoare construcțiile frastice cu absența conectorului conjuncțional (34), pentru că se află la limita dintre circumstanțiala condițională și cea cauzală.

- (32) a. Cred că online este foarte bine **dacă vremea este foarte rău** sau la pandemie cum a fost în trecut. (m., germană, B1, *Cursurile online vs. cursurile tradiționale*)
b. [...] dar **dacă ne concentrăm serios pe subiect**, apar idei mai concrete (f., arabă și franceză, B1, *Profesia ideală*)
- (33) Folosește și tu dar îți pui un limit pentru media sociala, să zicem o oră. Sau **dacă nu** – o să fii dependent de telefon și o să stai cu el așa toată ziua întreagă și nici nu o să-ți vine seama când o venit sfârșitul zilei. (m., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)
- (34) De asemenea, nu ție teamă **nu știi engleză foarte bine**, ai nevoie de engleză doar prime două luni (m., ucraineană, B1, *Sfaturi/Recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

În exemplul (35), mesajul transmis poate fi decodat de către un nativ, dar ambiguitatea exemplului în ansamblu creează dificultăți la corectare și evaluare.

- (35) Sănătatea este cel mai important în viața, pentru că banii nu pot cumpăra sanatate. **Dacă ai multe banii și dacă ai probleme de sănătate**. Aș alege să fiu sărac decât bolnav. (m., ucraineană, A2–B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

2.2.4. Circumstanțiala concesivă conjuncțională

Circumstanțiala concesivă conjuncțională apare foarte rar și respectă tiparul standard al limbii române.

- (36) **Chiar dacă un om are multe case, multe mașini sau mulți bani**, sănătatea este cea mai importantă (f., engleză și Setswana, B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

Izolată, *că* pare a introduce o circumstanțială concesivă. Însă exemplul (37) este ambiguu, iar topica ar putea îndreptăți și interpretarea construcției drept propoziție incidentă.

- (37) Ți-am spus că și eu **că am avut sora mea aici** am avut dificultăți la adaptarea cu viața nouă (f., albaneză, B2, *Sfaturi/recomandări pentru un prieten care dorește să studieze în România*)

2.2.5. Circumstanțiala consecutivă conjuncțională

Exemplele cu circumstanțiale consecutive sunt foarte rare, caracterizate prin ambiguitate, sensul consecutiv fiind dedus prin raportare la întregul context.

- (38) Dacă ești bolnav (bolnavă) nu pot să lucrezi sau studiezi, **așa e problemă despre la profesie pentru tine**, și începi trist (tristă), și repetă. toate sunt rău pentru tine, **așa sănătate întotdeauna**. (f., coreeană, A2–B1, *Sănătatea este cel mai valoros lucru*)

2.2.6. Circumstanțiala opozițională conjuncțională

Circumstanțialul opozițional se înregistrează extrem de rar la nivel interpropozițional.

- (39) [...], însă este adevărat ca din recent Internetul are mai multe dezavantaje decât avantaje și **în loc să ne ajute**, ne deranjeze? (f., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)

Un exemplu surprinzător este (40). Am putea considera că este vorba despre suprapunerea mai multor conectori (deși relativul nu își are locul și nici explicații firești). Ar putea fi vorba mai degrabă despre suprapunerea dintre *în loc să* și *în loc ca să*, *ce* fiind deci utilizarea incorectă pentru *ca*. Gruparea *în loc ce să* ar putea fi catalogată drept manifestare a creativității sintactice și lexicale.

- (40) Alta problemă este că copiii își petrec timpul jucând la calculatorul, nu învățând sau căut pe Internet toată informația, **în loc ce să gândească singuri**. (f., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)

2.2.7. Circumstanțiala cumulativă conjuncțională

Circumstanțiala cumulativă conjuncțională are ocurență unică.

- (41) **În afară că ne distrahă cu toate filmele, pozele și jucăriile pe el**, ne ajută foarte mult. (f., bulgară, B2, *Internetul în viața tinerilor. Avantaje și dezavantaje*)

3. Concluzii și sugestii

În urma analizei efectuate, se constată preferința studenților străini pentru utilizarea în comunicarea scrisă a propozițiilor subordonate necircumstanțiale și circumstanțiale introduse prin conjuncțiile *că* și *să*.

În foarte multe dintre exemplele excerptate apar subordonate conjuncționale care respectă rigorile limbii române standard. Exemplele particulare, izolate sau cu frecvență extrem de limitată se caracterizează prin ambiguitate. Dacă în unele situații, decodarea mesajului scris se poate face de către un nativ, în altele chiar procesele de corectare, evaluare și notare ar putea fi afectate.

Dintre tipurile de greșeli recurente, sunt de reținut greșelile de scriere a conectorilor conjuncționali (prezența sau absența diacriticelor), „inovațiile” lexicale și sintactice rezultate în urma suprapunerii mai multor conjuncții sau grupări conjuncționale și a insuficienței fixării a acestora, absența connectorului conjuncțional și neexprimarea predicatului în propoziția subordonată.

Propozițiile introduse prin complementizatori au cea mai mare pondere și cea mai însemnată răspândire în corpus, în vreme ce propozițiile circumstanțiale conjuncționale, deși variate în texte, nu sunt frecvente.

Pentru însușirea adecvată a conectorilor conjuncționali, sugestia noastră este să se exerseze cu responsabilitate (atât în cadrul cursurilor, cât și prin muncă independentă) diferitele tipuri de conjuncții subordonatoare, insistându-se asupra valorilor pe care le poate exprima aceeași conjuncție (*să*, *că*, *dacă*). Spre exemplu, după câte o serie de lecții referitoare la grupul verbal, se poate dedica un interval pentru a fi lucrate exerciții de receptare și de producere a textului scris pentru fixarea listei de conectori conjuncționali: alegerea multiplă, completarea spațiilor libere, corectarea greșelilor (eventual cu propoziții selectate chiar din compoziții create de către studenții străini), reformularea și reorganizarea sintactică a unor propoziții date; folosirea concomitentă și contrastivă a perechilor de paronime (*să/se/sa*), a omofonelor (*casă/ca să/ca...să*) în contexte specifice deja oferite, precum și alcătuirea de propoziții ilustrative cu fiecare dintre acestea.

Referințe

- Barbu, A.M. *et al.*, 2023, „Designing the LECOR Learner Corpus for Romanian”, în G. Angelova, M. Kunilovskaya, R. Mitkov (ed.), *Deep Learning for Natural Language Processing Methods and Applications (Proceedings of International Conference Recent Advances in Natural Language Processing, RANLP 2023, Varna, 4–6 September, 2023)*, 143-152. Disponibil online: <https://acl-bg.org/proceedings/2023/RANLP%202023/RANLP%202023%20Proceedings.pdf> (accesat: 21 iul. 2024)
- Basterrechea, M., R. Weinert, 2017, „Examining the Concept of Subordination in Spoken L1 and L2 English: The Case of If-Clauses”, *Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL) 4* (51), 897-919.
- Brâncuș, G. *et al.*, 2003, *Limba română: manual pentru studenții străini*, ed. a 5-a. București, Editura Universității din București.
- CECRL (2003) = *Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi: învățare, predare, evaluare*, trad. din limba franceză de G. Moldovan, 2003, Strasbourg.
- Dafinoiu, C.-V., L.-E. Pascale, 2015, *Limba română. Manual pentru studenții străini din anul pregătit (nivel A1-A2)*, ed. a III-a revizuită și adăugită. București, Editura Universitară.
- DTG (2023) = G. Pană Dindelegan (coord.), 2023, *Dicționar de termeni gramaticali și concepte lingvistice conexe*. București, Univers Enciclopedic Gold.
- GALR I (2008) = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, V. Guțu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române, I*. București, Editura Academiei Române [tirajul I: 2005].
- GALR II (2008) = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, V. Guțu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române, II*. București, Editura Academiei Române [tirajul I: 2005].
- GBLR (2016) = G. Pană Dindelegan (coord.), 2016, *Gramatica de bază a limbii române*, ed. a II-a. București, Univers Enciclopedic Gold.
- Giuliano, P., S. Anastasio, 2021, „Subordination in Italian and English: Implications for Second Language Acquisition”, *Discours* 28. Disponibil online: <https://doi.org/10.4000/discours.11434> (accesat: 10 sept. 2024)
- Kohn, D., 2009, *PULS. Manual de limba română pentru străini. Nivelurile A1-A2*. Iași, Polirom.
- Kohn, D., 2012, *PULS. Manual de limba română pentru străini. Nivelurile B1-B2*. Iași, Polirom.
- LECOR = *Learner Corpus of Romanian (LECOR) / Corpus de română ca limbă străină (LECOR)*. Disponibil online: <http://lecor.unibuc.ro/crystal/#open> (accesat: 17 august 2024)
- Moldovan, V. *et al.*, 2001, *Nivelul prag. Pentru învățarea limbii române ca limbă străină*. Strasbourg.
- Pană Dindelegan, G., M. Maiden (eds.), 2021, *O gramatică a limbii române altfel*. București, Univers Enciclopedic Gold.
- Platon, E. *et al.*, 2014, *Descrierea minimală a limbii române. A1, A2, B1, B2*. Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Platon, E. *et al.*, 2012, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS) A1-A2*. Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Platon, E. *et al.*, 2021, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS). Nivel B2*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- Sonea, I. *et al.*, 2021, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS). Nivelul B1*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.

Învățarea prin rezolvarea de probleme (problem-based learning): aspecte privind româna ca limbă străină

Valentina Cojocaru

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”/
Universitatea din București
valentina.cojocaru@unibuc.ro

Roxana Magdalena Preda

Universitatea din București/Institutul Cultural Român
roxana.preda@unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Cojocaru, V., Preda R.M., 2024, „Învățarea prin rezolvarea de probleme (problem-based learning): aspecte privind româna ca limbă străină”. *Romanian Studies Today*, VIII, p. 91-102.

Abstract. This paper discusses the significance of Problem-Based Learning (PBL) as an effective teaching and learning method in classes for Romanian as a foreign language. PBL promotes active learning by immersing students in real-life scenario simulations, allowing them to discover solutions independently, with the teacher acting as a facilitator. This approach has proven particularly beneficial in developing conversational skills, as students create dialogues based on topics relevant to practical situations. However, PBL has been underutilized in teaching grammar, where traditional methods predominantly involve direct instruction of rules. To address this gap, we advocate for the integration of PBL in grammar instruction. We propose a linguistic Olympiad problem model, wherein students receive a set of data from an unfamiliar language and must identify its grammatical rules through critical thinking, analogy, and deduction. This method not only enhances grammatical understanding but also fosters essential analytical skills among students.

Keywords: Problem-Based Learning; active learning; Romanian as a foreign language; linguistic olympiad problem

1. Argument

Învățarea bazată pe rezolvarea de probleme (PBL, din engl. ‘problem-based learning’) e un tip de învățare prin investigație și presupune implicarea activă a studenților în procesul de învățare, în sensul în care aceștia decodează, descoperă și acumulează informații pe cont propriu, fără implicarea propriu-zisă a profesorului (v. Barrows și Tamblyn 1980, Savery 2006). Procesul de învățare și acumulare de informații în metoda PBL este controlat în întregime de student și corelat cu propriul ritm de învățare. Profesorul, potrivit metodei PBL, joacă rolul de mediator al învățării, îndrumând și încurajând studenții să-și dezvolte propriile căi de învățare. Așadar, rolul profesorului nu este să furnizeze informații sau să instruiască, ci să coordoneze, să motiveze și să stimuleze curiozitatea studenților prin tipul de probleme oferit.

Metoda învățării prin rezolvarea de probleme, deși nu este recunoscută explicit ca atare, este folosită parțial în predarea românei ca limbă străină, vizând mai ales dezvoltarea competențelor comunicative. De exemplu, la producerea textului oral, studenții sunt invitați să elaboreze dialoguri pornind de la teme ce reflectă situații din viața cotidiană (*La piață. La bancă. La aeroport etc.*). În ceea ce privește dezvoltarea competenței gramaticale, predarea limbii române ca limbă străină se bazează, de regulă, pe metoda tradițională, în care profesorul transmite direct regulile gramaticale ale limbii. Această abordare este eficientă pentru consolidarea unor cunoștințe teoretice și pentru învățarea rapidă a regulilor de bază, mai ales în cazul structurilor simple. Totuși, metoda poate fi percepută drept monotonă sau rigidă de către studenții care preferă învățarea prin explorare sau prin aplicații practice.

Un alt aspect important este legat de dificultățile ce pot apărea atunci când conceptele gramaticale din limba-țintă nu au un echivalent direct în limba maternă a studenților. De exemplu, folosirea articolului hotărât enclitic sau a verbelor reflexive în română poate genera confuzii pentru studenții proveniți din culturi lingvistice diferite. În astfel de situații, este esențial ca profesorii să îmbine metoda tradițională cu activități interactive, precum exerciții de rezolvare a problemelor sau jocuri lingvistice pentru a stimula interesul și înțelegerea practică a acestor concepte.

În lucrarea de față, ne propunem să prezentăm câteva strategii de implementare a metodei PBL în procesul de predare-învățare a limbii române ca limbă străină, atât în dezvoltarea competențelor comunicative, cât și în dezvoltarea competențelor gramaticale, subliniind principalele beneficii pe care le poate aduce atât profesorilor, cât și studenților. Urmărind principiile PBL, modelul exercițiilor de gramatică pe care îl propunem în predarea românei ca limbă străină este inspirat de structura problemelor de la olimpiadele de lingvistică, unde elevilor li se prezintă un set de date lingvistice din limbi necunoscute pe care aceștia trebuie să le analizeze pentru a descoperi singuri regulile gramaticale și/sau lexicale ale limbilor respective.

2. Învățarea prin rezolvarea de probleme – cadrul teoretic

2.1. Originea și principiile de bază ale metodei

Metoda PBL a fost introdusă pentru prima dată într-un curriculum, în 1969, la Facultatea de Medicină a Universității McMaster din Toronto, pentru a-i ajuta pe studenți să facă față creșterii continue a volumului de informații. Ulterior, a fost implementată și de alte universități, printre care și Universitatea din Harvard (Donner și Bickley 1993: 295). Deși principiile teoretice ale acestei metode au fost conturate mult mai devreme, cu aproximativ șapte decenii, de către John Dewey (1897), părintele metodei PBL este considerat Howard S. Barrows care a pus în practică ideile lui Dewey despre învățarea activă. Potrivit lui Dewey, educația începe prin stimularea curiozității copilului care trebuie să aibă un rol activ în procesul de învățare („learning by doing”). Învățarea nu înseamnă doar acumularea de cunoștințe, ci și dezvoltarea competențelor cognitive (raționamentul deductiv și inductiv, inferențe, implicații etc.), metacognitive (evaluare, definirea strategiilor și abordărilor etc.) și socio-emoționale (stimă de sine, curiozitate, inițiativă, cooperare, rezistență etc.).

Spre deosebire de metoda tradițională, unde studentul are un rol pasiv în învățare, informația fiind decodată și transmisă de profesor, metoda PBL presupune prezentarea problemei înainte de procesul de învățare. Profesorul are un rol secundar, intervenind cu clarificări, bazându-se pe ceea ce studenții au descoperit deja. În PBL învățarea se bazează pe autonomie, unde rolul profesorului nu este acela al unei surse de cunoaștere, ușor accesibilă, ci mai presus de toate e un instigator care ghidează prin întrebări, care știe să provoace și care îi încurajează pe studenți să-și găsească propriile căi de învățare.

În viziunea lui Barrows, un curriculum ce are la bază metoda PBL urmărește să atingă trei scopuri majore:

1. studentul trebuie să dobândească aceleași cunoștințe prevăzute în curriculumul tradițional/convențional;
2. studentul trebuie să învețe cum să aplice cunoștințele (acest lucru fiind posibil prin intermediul rezolvării de probleme);
3. studentul trebuie să dezvolte atitudini, obiceiuri și tehnici de învățare pe care să le aplice pe tot parcursul vieții (se antrenează nevoia continuă a studentului de a căuta informații noi, de a cerceta) (Barrows 1986).

De-a lungul timpului, metoda PBL a fost adoptată cu succes de mai multe discipline, devenind o metodă esențială mai ales pentru disciplinele din domeniul medicinei și al dreptului, bogate în situații reale care necesită gândire critică și capacitatea de a pune în practică informațiile acumulate. În medicină, de exemplu,

studentii trebuie să analizeze simptome și să propună diagnostice. În domeniul dreptului, cazurile juridice complexe se bazează pe interpretarea legii și pe formularea argumentelor – o altă aplicare directă a învățării bazate pe rezolvarea de probleme.

Științele umaniste și cele sociale au fost însă ultimele care au adoptat această metodă tocmai din cauza dificultății apărute în definirea conceptului de *problemă*. În filologie, în special în domeniul limbilor străine, metoda a început să fie implementată destul de târziu, odată cu apariția unor studii care analizează posibilitatea introducerii efective a metodei PBL în predarea limbilor străine (vezi, de exemplu, studiile referitoare la predarea englezei ca limbă străină: Fragoulis 2009, Couto-Cantero 2011, Lin 2017).

2.2. PBL în învățarea limbilor străine

Învățarea unei limbi străine este în sine un tip de învățare activă. Pe lângă acumularea unor date lingvistice (vocabular, pronunție, reguli gramaticale etc.), e necesar ca studentul să dezvolte și o competență comunicativă, adică utilizarea limbii în mod eficient și adecvat ținând cont de contextul cultural, social și situațional.

În *Cadrul european comun de referință* (CECR)¹, chestiunile ce țin de învățarea, predarea și evaluarea competențelor în domeniul limbii au la bază o „abordare axată pe acțiune”. Studentul/elevul ca utilizator al limbii este în primul rând un actor social, care are de îndeplinit anumite sarcini (de natură comunicativă) într-o serie de circumstanțe date (CECR: 15). Învățarea și utilizarea limbii presupun dezvoltarea unui ansamblu de competențe generale (totalitatea cunoștințelor, deprinderilor și caracteristicilor unei persoane care îi permit să înfăptuiască anumite acțiuni), dar mai ales a unei competențe de comunicare bazată pe explorarea mijloacelor lingvistice (*ibidem*).

Dezvoltarea unei bune competențe comunicative se bazează la rândul ei pe constituirea altor trei competențe: **lingvistică** (include cunoștințele și deprinderile lexicale, fonetice, sintactice și alte dimensiuni ale sistemului unei limbi), **sociolingvistică** (ține de parametrii socioculturali: formulele de adresare și de politețe, reglementarea relațiilor dintre generații, sexe, clase și grupuri sociale etc.) și **pragmatică** (are în vedere utilizarea funcțională a resurselor lingvistice, bazându-se pe schemele sau descriptorii schimburilor interacționale) (*idem*: 18). Așadar, principiile metodei PBL sunt în acord cu obiectivele menționate în CECR, chiar dacă nu sunt prevăzute în mod explicit ca metodologie.

¹ CECR = *Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare*, Diviziunea Politici Lingvistice, Strasbourg [f.a].

3. Conceptul de *problemă* – definiție, structură, particularități

3.1. Conceptul de *problemă*

Pentru a explica conceptul de „problemă”, ne vom raporta la domeniul filologie, la lingvistică, în general, și la româna ca limbă străină, în particular².

În ceea ce privește învățarea limbilor, putem identifica mai multe tipuri de probleme (sarcini, activități) în funcție de competențele vizate:

- (i) probleme lingvistice – puzzle-urile, pentru dezvoltarea competențelor lingvistice (însușirea elementelor lexicale, fonetice, morfologice, sintactice)
- (ii) probleme pentru dezvoltarea competenței comunicative – sarcini privind redactarea unui dialog, jocuri de rol, expunerea la interacțiuni în contexte reale sau simulate, definiții pentru adaptarea la viața cotidiană.

3.2. Probleme lingvistice

O problemă lingvistică reprezintă un set de date pe care elevul/studentul le analizează pentru a extrage reguli pe care, ulterior, le aplică în rezolvarea cerințelor (Bourke 2016).

Problemele de lingvistică devin astfel puzzle-uri, jocuri logice, care au la bază exemple din limbi reale, scopul fiind identificarea unor fenomene lingvistice specifice prin deducții logice. Acest tip de problemă este specific competițiilor/olimpiadelor naționale și internaționale de lingvistică în care se rezolvă probleme autonome de lingvistică. Elevii reușesc, prin analogii și perechi minimale, să detașeze reguli pe baza cărora se construiesc anumite aspecte din gramatica unei limbi. De obicei, aceste probleme sunt construite în jurul unui fenomen lingvistic inedit (L'Astorina *et al.* 2022).

Totodată, competiția școlară de acest tip nu presupune o pregătire teoretică susținută, bazată pe însușirea mecanică a unor concepte, ci necesită o pregătire mai degrabă practică, punând în valoare abilitățile lingvistice ale elevilor în relație cu modelul matematic al comunicării. De exemplu, în sistemul de învățământ românesc, elevii nu studiază lingvistica la școală și nu pot fi testați pe baza unui conținut specific (cum ar fi: analize gramaticale, definirea unor concepte de bază din lingvistică etc.); toți au însă cunoștințe minimale de gramatică a unei limbi, fie prin studiul limbii materne, fie prin învățarea unei limbi străine.

² Tipurile de probleme pot varia în funcție de domeniul în care se folosește PBL. De exemplu, în medicină, se pleacă de la un caz tipic de boală care reprezintă un anumit subdomeniu științific ce urmează a fi studiat. Rezolvarea cazului se bazează pe generarea întrebărilor ale căror răspunsuri reprezintă de fapt cunoștințele noi care trebuie însușite (Donner și Bickley 1993).

Printre competențele generale de gândire pe care le testează acest tip de învățare se numără ideea recunoașterii unui model (care prin analogii se dovedește a fi regulă), abilitatea de a generaliza, capacitatea de analiză, o gândire laterală și atenția la detalii.

3.3. Structura unei probleme lingvistice

Structura unei probleme presupune patru părți: o introducere (prin care se prezintă limba folosită), expunerea datelor, adică a corpusului, cerințele și notele (Rusu *et al.* 2017, Neacșu 2022).

Astfel, pentru majoritatea problemelor, introducerea este reprezentată de propoziția „Mai jos sunt date câteva [cuvinte/fraze/structuri/propoziții etc.] în limba [...] și traduceri lor în limba română (în ordine aleatorie)”. De asemenea, anumite probleme au o introducere complexă, oferind chiar informații despre cultura poporului sau a tribului în care se vorbește acea limbă sau informații despre alte caracteristici ale limbii. După prezentarea corpusului, urmează cerințele care, de obicei, sunt reprezentate de traduceri. Dacă datele problemei și traduceri sunt ordonate (se știe care este traducerea corespunzătoare fiecărei structuri), vorbim despre probleme de tip *Rosetta stone*, iar dacă traduceri sunt în ordine aleatorie, vorbim de probleme de tip „haos” (sau neordonate / dezordonate) (Neacșu 2022: 7).

Anumite probleme pot avea și cerințe speciale, care pot oferi indicii legate de fenomenele prezente în problemă. Notele sunt importante și conțin informații despre limbă, precum și informații lexicale și fonetice.

Problemele de lingvistică se clasifică în funcție de fenomenul principal prezent în problemă și de subdomeniul lingvisticii. Problemele pot fi sisteme de scriere, fonetică și fonologie, morfologie, sintaxă, semantică, sistem de numerație (Neacșu 2022: 8). În alcătuirea acestora, autorii trebuie să țină cont de un set de principii:

- a. folosirea datelor din limbi reale, limbi care au fost utilizate ca mijloace de comunicare umană;
- b. corectitudinea datelor lingvistice; nu se acceptă adaptări sau modificări de niciun fel;
- c. problemele trebuie să fie autosuficiente, adică să prezinte toate datele necesare rezolvării lor;
- d. problemele trebuie concepute pe baza unei logici complexe care nu se limitează la o simplă analogie și la o pură intuiție;
- e. existența unei soluții unice în acord cu datele limbii reale.

(Derzhanski 2010: 215)

În rezolvarea acestor probleme, interesul elevilor/studentilor este stimulat de faptul că datele lingvistice folosite sunt noi, necunoscute, iar ei trebuie să le descifreze pe baza observațiilor, analogiilor, asocierilor. Acest lucru le antrenează nu doar gândirea logică și raționamentul deductiv, ci și creativitatea și gândirea divergentă.

Mai jos este dat un exemplu de problemă simplă, gândită pentru elevii de gimnaziu (Rusu *et al.* 2017: 28):

Se dau următoarele propoziții din swahili și traducerile lor în limba română:

1. atakupenda → El te va iubi
2. nitawapiga → Eu îi voi bate
3. atatupenda → El ne va iubi
4. anakupiga → El te bate
5. nitampenda → Eu îl voi iubi
6. unawasumbua → Tu îi plictisești

Traduceți în swahili:

- a. Eu îi voi iubi.
- b. Eu îl plictisesc.

În rezolvarea acestei probleme, o primă etapă este alcătuirea de perechi minimale și segmentarea structurilor care se repetă. În acest fel, se observă că:

-penda, -piga, -sumbua sunt rădăcinile verbale (*a iubi, a bate, a plictisi*);

-na-, -ta- sunt mărcile de timp (prezent și viitor);

ni-, u-, a- marchează subiectul (*eu, tu, el*);

-ku-, -m-, -tu-, -wa-, marchează obiectul direct (*te, îl, ne, îi*).

Rezolvarea cerinței de traducere este următoarea:

- a. Eu îi voi iubi. = nitawapenda
- b. Eu îl plictisesc. = ninamsumbua

Acesta este un exemplu de problemă autosuficientă. Noțiunea de problemă lingvistică autosuficientă este propusă de doi lingviști ruși, Alfred Jurinski și Andrei Zalizniak, în anii 1960 (L'Astorina *et al.* 2022). Viziunea lor a fost să creeze provocări, puzzle-uri, enigme care, pentru a fi rezolvate, nu ar necesita stăpânirea vreunui limbaj specific (în afară de cel deja vorbit de cei care îl rezolvă) și nici a unor teorii particulare. Problemele de acest tip nu evaluează cunoștințele dobândite anterior, ci încurajează explorarea de noi cunoștințe și dezvoltarea de abilități noi.

Am pornit așadar de la conceptul de problemă de lingvistică, specifică unei competiții școlare și am extins modelul în didactica limbii române ca limbă străină.

4. PBL în româna ca limbă străină

În procesul de predare-învățare a românei ca limbă străină pot fi folosite ambele tipuri de probleme identificate mai sus (vezi *supra* 3.1.): atât probleme lingvistice, cât și probleme concepute pentru dezvoltarea competenței comunicative.

Dacă pentru însușirea competențelor de comunicare este folosit adesea acest tip de problemă (de exemplu, la producerea textului oral, elaborarea unor dialoguri pornind de la situații cotidiene, la piață sau la magazin), pentru înțelegerea noțiunilor gramaticale, folosirea unor probleme lingvistice nu este o metodă didactică preferată. De obicei, în domeniul lingvistic, modalitățile de aplicare a învățării prin rezolvarea de probleme se referă la studii privind diversitatea lingvistică și culturală, la studiul reformulat al teoriei gramaticale explicite în limba maternă, la învățarea limbilor străine și la contactul cu cercetarea lingvistică.

PBL aduce în prim-plan fenomenele gramaticale ale limbii studiate, dar nu implică predarea lor în mod direct, ci descoperirea treptată a acestora de către elev/student. În predarea limbii engleze, de exemplu, Richard Schmitt (1993) a introdus conceptul de observare (conștientizare sau atenție), atrăgând atenția asupra faptului că elevii nu pot învăța un fenomen gramatical fără ca acesta să fie observat în text și nici nu este întotdeauna posibil să observăm toate aspectele funcționării unei alte limbi fără ca acestea să fie cel puțin parțial subliniate sau evidențiate de profesor.

Se recomandă astfel îmbinarea abordărilor comunicative importante cu momente de predare explicită, nu într-o manieră de memorare și corectare, ci prin metodologii active.

Problemele lingvistice nu trebuie privite ca metode care substituie metoda tradițională de predare a limbilor străine. De fapt, ele reprezintă instrumente de lucru care completează întregul proces de predare-învățare. De exemplu, înainte de a fi introdusă o nouă temă, studenților li se propune un set de date din care pot extrage singuri aspecte privind reguli gramaticale, excepții, alternanțe fonetice, precum și elemente de vocabular.

Mai jos sunt date câteva probleme folosite la cursurile de RLS, din Anul Pregătitor al Facultății de Litere, construite după modelul unei probleme de lingvistică. Cele trei probleme propuse pot fi rezolvate în echipă (trei-patru studenți) și/sau individual.

4.1. Exemple de probleme lingvistice în RLS

4.1.1. Se dau următoarele structuri în limba română și traducerea lor în limba engleză:

băiat înalt	tall boy
..... scund	short friend _m
..... interesant	interesting pupil _m
vecin	funny neighbor _m
fată curajoasă	brave girl
.....	tall cousin _f
elevă	beautiful pupil _f
verișoare scunde	short cousins _f
băieți curajoși	brave boys
..... frumoși	beautiful neighbors _m
prieteni amuzanți	funny friends _m
.....	fat cousins _m
.....	brave comrades _m

Figura 1. Grup nominal simplu: substantiv + adjectiv

fete	tall girls
.....vecinei frumoase	the boys of the beautiful neighbor _f
vecinul	the neighbor _m of the beautiful boy
.....colegului important	the friend _m of the important colleague _m
camarada vecinilor.....	the comrade _f of the interesting neighbors _m
colegele	the colleagues _f of the tall boys
..... verișoarei înalte	the colleague _f of the tall cousin _f
verișorul camaradei	the cousin _m of the important comrade _f
.....	the girls of the funny pupil _f
colegii prietenelor frumoase	the colleagues _m of the beautiful friends _f
..... grase	the neighbors _m of the fat cousins _f
..... scunzi	the pupils _f of the short friends _m
.....	the cousin _f of the brave comrade _f

Figura 2. Grupul nominal extins (structuri posesive + adjectiv)

Studentilor li se cere să completeze spațiile libere cu date din limba română, limbă pe care nu o cunosc. Metoda și ritmul de lucru pot să difere de la un student la altul. Fiind în afara competiției, timpul de lucru nu e prestabilit, acesta poate să varieze între 30 și 60 de minute sau chiar mai mult. Pe lângă elementele de vocabular pe care le vor descoperi, studenții vor deduce și o serie de trăsături morfologice ale limbii române:

- regula de formare a pluralului (*coleg-colegi, colegă-colege*);
- regula de formare a articolului definit în cazul nominativ (*coleg-colegul, colegi-colegii, colegă-colega, colege-colegele*) și genitiv (*coleg-colegului, colegi-colegilor, colegă-colegei(pl.+i), colege-colegelor*);
- alternanțele fonetice de număr (*-s, -t, -d + -i => -și, -ți, -zi*) sau de gen (*frumos-frumoasă, curajos-curajoasă*).

4.1.2. Se dau următoarele verbe în limba română

a cânta	Eu cânt	Tu cânți	El cântă	Ei cântă
a zbura	Eu zbor	El zboară	Noi zburăm	Ei zboară
a auzi	Eu aud	Tu auzi	El aude	Noi auzim	Voi auziți	Ei aud
a întreba	Eu întreb	Tu întrebi	Noi întrebăm	Voi întrebați
.....	Eu ascult	El ascultă	Noi ascultăm	Voi ascultați
a ieși	Eu ies	El iese	Noi ieșim	Voi ieșiți	Ei ies
a minți
a reieși	Tu reieși	El reiese	Noi reieșim	Voi reieșiți
a ruga	Tu rogi	Noi rugăm	Voi rugați	El roagă
.....	Eu aștept	Tu aștepți	El așteaptă	Noi așteptăm	Ei așteaptă

Figura 3. Conjugarea verbelor

Studentilor li se cere să completeze spațiile libere cu formele verbale potrivite. Pe baza analogiilor, aceștia vor reuși să observe regulile formelor verbale de prezent, precum și alternanțele fonetice:

- Pentru verbele care se termină în *-a*: terminațiile pentru prezent sunt: $-\emptyset$, $-i$, $-ă$, $-ăm$, $-ați$, $-ă$; persoana 3 = persoana 6; reguli fonetice: $-t + -i = -ți$; $-e- \rightarrow -ea-$; $-o- \rightarrow -oa-$; $-u- \rightarrow -o-$;
- Pentru verbele care se termină în $-i$: terminațiile pentru prezent sunt: $-\emptyset$, $-i$, $-e$, $-im$, $-iți$, $-\emptyset$; persoana 1 = persoana 6; reguli fonetice: $-t + -i = -ți$; $-s + -i = -și$;

În urma rezolvării unei probleme de acest tip se fixează pe termen lung nu doar vocabularul din datele problemei, ci și trăsăturile morfosintactice ale românei. De cele mai multe ori, e nevoie de o limbă ancoră, așa cum e engleza, însă sunt situații în care studenții nu vorbesc limbi intermediare și atunci profesorul trebuie să se asigure că folosește drept suport o limbă cunoscută lor.

5. Concluzii

Învățarea prin rezolvarea de probleme reprezintă o metodă de lucru care completează procesul de predare-învățare.

Problem-Based Learning în predarea limbii române ca limbă străină se dovedește a fi una eficientă și valoroasă, având un impact semnificativ atât asupra dezvoltării competențelor comunicative, cât și asupra competențelor gramaticale ale studenților. Folosirea acestei metode creează un mediu de învățare activ, bazat pe investigarea și rezolvarea unor probleme lingvistice complexe, ce stimulează gândirea critică.

De asemenea, prin sarcinile de lucru inspirate din structura problemelor de la olimpiadele de lingvistică, studenții descoperă, prin propria analiză, regulile gramaticii limbii române, acest demers fiind esențial pentru o înțelegere profundă a structurii și funcționării limbii. Această metodă îmbunătățește înțelegerea elementelor de gramatică și dezvoltă abilități analitice esențiale în rândul studenților.

Referințe

- Barrows, H.S., R.M. Tamblyn, 1980, *Problem-Based Learning: An Approach to Medical Education*. New York, Springer Publishing Company.
- Barrows, H.S., 1986, „A taxonomy of problem-based learning methods”, *Medical Education*, 20(6), 481–486.
- Bourke, J., 1996, „In Praise of Linguistic Problem-Solving”, *RELC Journal*, 27 (2), 12-29.
- CECR = *Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare*, Diviziunea Politici Lingvistice, Strasbourg [f.a].
- Couto-Cantero, P., 2011, „The Communicative Interaction Model”, *Lenguaje y Textos* 35, 25-34.
- Couto-Cantero, P., 2011, „Teaching and Learning EFL Through PBL”, *Sociology Study*, 1 (4), 272-281.
- Derzhanski, I., T. Payne, 2010, „The Linguistics Olympiads – Academic competitions in linguistics for secondary school students”, în K. Denham, A. Lobeck (eds), *Linguistics at School Language Awareness in Primary and Secondary Education*. Cambridge, Cambridge University Press, 213-226.
- Dewey, J., 1897, „My Pedagogic Creed”, *School Journal* 54 (January), 77-80 <http://dewey.pragmatism.org/creed.htm>.
- Donner, R.S., Harmon B., 1993, „Problem based learning in American medical education: an overview”, *Bulletin of the Medical Library Association*, 81(3), 294-298.
- Fragoulis, I., 2009, „Project-Based Learning in the Teaching of English as A Foreign Language in Greek Primary Schools: From Theory to Practice”, *English Language Teaching*, vol 2, nr. 3, 113-119.
- Kwan, A., 2009, „Problem-based Learning”, în M. Tight, K.H. Mok, J. Huisman, C.C. Morphew (eds), *The Routledge International Handbook of Higher Education*. New York/London, Routledge Taylor Francis Group, 91-108. <https://ioling.org/problems/samples/>
- L’Astorina, B., 2020, *A teia da educação e seus fios. O que andamos fazendo nos últimos 150 anos?* URL: <https://bodisatva.com.br/a-teia-da-educacao-e-seus-fios/>

- L'Astorina, B., Tiradentes, R., Martins, E., Herkenhoff, C. Souza, A., 2022, *Linguística por problemas: explorando a linguagem de forma investigativa nas escolas* [referință accesibilă online la <https://shorturl.at/w3g7x>]
- Lin, L.-F., 2017, „Impacts of the Problem-Based Learning Pedagogy on English Learners’ Reading Comprehension, Strategy Use, and Active Learning Attitudes”, *Journal of Education and Training Studies*, 5, 19-125. <https://doi.org/10.11114/jets.v5i6.2320>
- Neacșu, V.A. 2022, *Olimpiada de Lingvistică. Ghid de pregătire*. București, Editura Universității din București.
- Rusu, M.-M. (coord.), V. Cojocaru, Dincă, R., Dragomirescu, A., 2017, *Olimpiada de lingvistică „Solomon Marcus”: tehnici de înțelegere a limbilor lumii*, ediția a II-a. București, Editura Paralela 45.
- Savery, J.R., 2006, „Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions”, *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning* 1 (1), 9-20.
- Schmidt, H.G., 1993, *Foundations of problem-based learning: Some explanatory notes*. *Medical Education*, 27(5), 422–432. doi.org/10.1111/j.1365-2923.1993.tb00296.x

Metafora conceptuală în predarea limbii române ca limbă străină

Ramona Cătălina Corbeanu

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”/
Universitatea din București
catalina.corbeanu@unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Corbeanu, R.C., 2024, „Metafora conceptuală în predarea limbii române ca limbă străină”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 103-113.

Abstract. The paper contains two parts, a theory, in which I will try to show what is the role of the conceptual metaphor in the process of learning and teaching a foreign language and how this topic has been treated in specialized research. In the second part I will point out the importance of teaching conceptual metaphor to foreign students learning Romanian and I will propose a set of metaphorical competence exercises.

Keywords: Romanian as a foreign language; conceptual metaphor; cognitive linguistic; teaching process for L2

1. Introducere

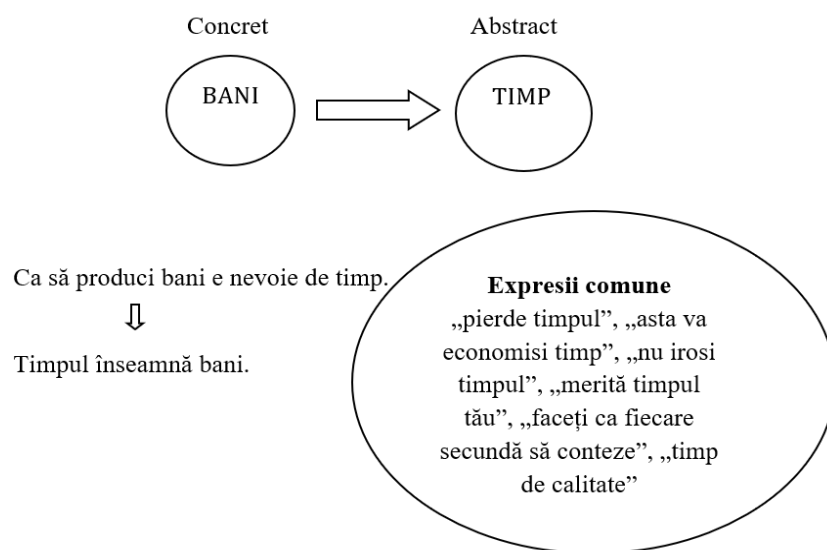
Lucrarea conține două părți, una teoretică, în care voi încerca să arăt care este rolul metaforei conceptuale în procesul de învățare și de predare a unei limbi străine și cum a fost tratat acest subiect în cercetările de specialitate. În a doua parte voi puncta importanța predării metaforei conceptuale studenților străini care învață limba română și voi propune un set de exerciții utile în dobândirea competenței metaforice.

Ne vom referi la metaforă din perspectivă cognitivă. Metafora conceptuală, unul dintre principalele subiecte în lingvistica cognitivă, este o teorie dezvoltată de lingviștii George Lakoff și Mark Johnson în cartea lor „Metaphors We Live By” (1980/2003).

Aceștia consideră că gândirea umană este profund influențată de metafore, care nu sunt doar figuri de stil, ci și „structuri fundamentale ale înțelegerii lumii”, o parte integrantă a modului în care gândim și ne exprimăm ideile. În mare parte sistemul nostru conceptual este structurat metaforic, „majoritatea conceptelor fiind înțelese parțial prin intermediul altor concepte” (Lakoff și Johnson 2022: 56).

Metafora conceptuală reprezintă un concept abstract (domeniul-țintă) înțeles prin intermediul unei imagini concrete (domeniul-sursă), cu mențiunea că dezvăluie o viziune asupra lumii așa cum este construită de o anumită cultură. O analiză a metaforelor conceptuale contribuie la înțelegerea culturii în sine (Lakoff 1987, Sweetser 1990), „cultura” simbolizând suma tuturor practicilor umane (Kövecses 2006: 283).

Pentru înțelegerea conceptului de metaforă conceptuală vom exemplifica mai jos prin metafora „timpul este/înseamnă bani”, în limba română, un model ilustrativ în literatura de specialitate (Lakoff și Johnson 1980/2003, Kövecses 2006), prin care înțelegem conceptul abstract *timp* (ținta) prin stabilirea unei legături cu conceptul concret *bani* (sursa).

În ceea ce privește clasificarea metaforelor conceptuale, Lakoff și Johnson (1980), părinții metaforei conceptuale, le-au împărțit astfel: metafore structurale – un concept este structurat în mod metaforic în termenii altui concept (de exemplu: *Munca e o resursă.*), metafore orientaționale – organizează un întreg sistem în relație cu concepte precum orientarea spațială – sus/jos, față/spate, central/periferic (de exemplu: *Fericirea e în sus.* < *Mi-a ridicat moralul.*; *Boala și moartea sunt în jos.* < *Sănătatea lui este în declin.*), metafore ontologice – evenimente, activități, emoții sunt considerate entități sau substanțe (*Mintea e o entitate.* < *Mintea mea nu funcționează azi.*).

Este adevărat că de obicei, pentru vorbitorii non-nativi, provocarea vine odată cu exprimarea ideilor abstracte, cum ar fi timpul, emoțiile sau relațiile, care adesea sunt înțelese și exprimate prin metafore conceptuale.

Tomoiagă (2015) observă „caracterul antropocentric în care se orientează creația metaforică”, sentimentele, trăirile și modul omului de a se raporta la lume reprezentând baza creației lingvistice. „Bucuria, tristețea, durerea și frica omului, modul său de a considera lumea și atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică” (Coșeriu 2000-2001).

2. Metafora conceptuală în L2

Învățarea vocabularului reprezintă punctul central în achiziția limbii (Schmitt 1997), iar atunci când vorbim de achiziția vocabularului metaforele conceptuale reprezintă nu doar o strategie cognitivă și lingvistică importantă pentru facilitarea înțelegerii conceptelor abstracte (Niemeier 2017), dar și un mijloc valoros de înțelegere și dobândire a cunoștințelor în sens larg (Lakoff & Johnson 1980).

Pentru a investiga modul în care procesarea metaforei este utilă pentru achiziția vocabularului L2, s-a încercat să se stabilească legătura dintre competența metaforică, conștientizarea metaforică și achiziția vocabularului L2 (Boers 2004; Kalyuga și Kalyuga 2008; Littlemore 2001). Littlemore (2001) a definit competența metaforică ca un amestec de patru componente: originalitatea producerii metaforelor, capacitatea de a găsi sens în metaforă, viteza cu care cineva găsește sensul în metaforă și fluența interpretării metaforei.

Competența metaforică are un rol important, contribuind în mod special la competența gramaticală, la competența textuală, la competența ilocuționară, la competența sociolingvistică și la competența strategică. Metafora este astfel foarte relevantă pentru învățarea, predarea și testarea limbii a doua, de la cele mai timpurii până la cele mai avansate etape de învățare (Littlemore și Low 2006).

Vorbitorilor L2 le lipsește adesea viziunea asupra lumii, cultura și socializarea unui vorbitor nativ și, în consecință, pot fi incapabili să înțeleagă limbajul metaforic (Niemeier 2017). Filtrul cultural creează probleme în înțelegerea metaforelor conceptuale, mai ales că acestea sunt percepute ca expresii lingvistice independente de orice sistem conceptual și izolate unele de altele la nivel conceptual (Kövecses 2002: 200).

Domeniul producerii de metafore de către cursanții L2 este încă la început, cele mai importante contribuții fiind cele ale lui Nacey (2013), pentru nativi norvegieni cu L2 engleză, și ale lui Littlemore et al. (2014), pentru nativi greci sau germani care învață engleza. Pentru limba română ca limbă străină Dincă (2019) a ilustrat procesul de asimilare a valențelor metaforice ale comunicării printr-o serie de metafore conceptuale care pot fi asociate reprezentării *vieții ca o călătorie*. Dar

lipsească cu desăvârșire studii cu date cantitative privind utilizarea metaforelor conceptuale de către studenții care învață limba română.

S-a demonstrat că în cele mai multe cazuri studenții nu vor folosi sensurile figurate ale cuvintelor (Danesi 1992, Littlemore 2009). Din dorința de a nu face o posibilă greșeală sau doar pentru că există o nesiguranță în folosirea metaforelor, nefiind asimilate complet și nefăcând parte din vocabularul cotidian, studenții străini evită folosirea lor și recurg la termeni cunoscuți.

Pe măsură ce încep să folosească sensurile metaforice ale cuvintelor, studenții deprind cunoștințe bogate de vocabular. Această deprindere reprezintă un indicator important al profunzimii vocabularului (Turner 2014: 44).

Învățarea vocabularului este un proces cu mai multe fațete și cercetarea metaforei conceptuale în procesul de achiziționarea a unei limbi străine este strâns legată de diverși factori care afectează eficiența învățării bazate pe metafore, cum ar fi stilurile cognitive, vârsta, competența și dificultatea diferitelor tipuri de metafore conceptuale (Niemeier 2017).

2.1. Aspecte privind procesul de predare

Principalele argumente pentru care metaforele conceptuale ar trebui integrate în predarea unei limbi străine, respectiv limba română, sunt îmbogățirea vocabularului, îmbunătățirea competențelor sociolingvistice, facilitarea comunicării interculturale, facilitarea memorării (Yim 2023), metaforele având un puternic rol mnemotehnic, accesul la structuri cognitive profunde, limbajul metaforic fiind strâns legat de modul în care recepționăm și interpretăm diverse experiențe (Lakoff și Johnson 1980/2003).

În procesul de predare a unei limbi străine, competența metaforică, competența gramaticală și competența comunicativă ar trebui valorificate în aceeași măsură, fără a se exclude reciproc, chiar dacă în manualele de L2 competența metaforică joacă un rol secundar (Danesi 1992).

Ordinea predării și nivelul de dificultate al metaforelor conceptuale ar trebui, de asemenea, analizate, deoarece sarcina cognitivă ar putea fi diferită.

Predarea metaforelor este dificilă, deoarece profesorii trebuie să ia în considerare diverse variabile, cum ar fi competența cursanților, stilul cognitiv, pedagogia și materialele de învățare și există o insuficiență a materialelor de instruire și de învățare bazate pe metafore (Yim 2023). Când predau metafore, profesorii pot pregăti mai multe metafore similare sau alte expresii non-literale și pot ghida elevii să ghicească sensul pe baza cunoștințelor lor L1, prin asociere metaforică.

Este foarte important ca profesorii să-și îndrume în mod conștient studenții să stabilească relația dintre metaforă și învățarea limbilor străine, punându-se accentul pe cunoștințele metaforice în limba lor țintă. Îmbunătățirea competenței metaforice

este un proces gradual de acumulare, care poate fi dezvoltat prin instruire și practică conștientă.

În orice proces de învățare, este important să urmărim câțiva pași bine definiți. În ceea ce privește procesul de asimilarea a metaforelor conceptuale, am ales să exemplificăm prin schema identificării metaforelor conceptuale, adaptată după Pragglejaz (2007: 3):

1. Citiți textul.
2. Determinați unitățile lexicale.
3. Pentru fiecare unitate lexicală:
 - a. Stabiliți-i sensul în context.
 - b. Determinați dacă are un sens diferit, de bază, în alte contexte.

2.2. Nivelul de competență lingvistică

O altă problemă ar fi nivelul de limbă potrivit pentru introducerea metaforelor conceptuale. Pentru a introduce nu neapărat conceptul de metaforă conceptuală, ci activități care să implice recunoașterea și utilizarea metaforelor conceptuale din limba română, studenții non-nativi ar trebui să cunoască vocabularul minimal și să ajungă să înțeleagă atât termeni concreți, cât și abstracți. Vocabularul minimal pentru nivelurile A1, A2 (Descrierea minimală a limbii române (A1, A2, B1, B2) 2023) ar trebui să fie asimilat.

Boers (2004) susține că predarea metaforelor tinde să funcționeze cel mai bine la studenții intermediari, deoarece începătorilor le lipsește bagajul lexical, iar studenții avansați preferă să nu-și asume riscuri.

Pe de altă parte Littlemore (2001) a observat că studenții avansați L2 au competențe metaforice mai ridicate, ceea ce îi ajută să înțeleagă și să-și amintească vocabularul într-o manieră eficientă. Cert este că nu putem aborda metaforele conceptuale la studenți începători, dar cu siguranță le putem integra în procesul de predare la studenții cu nivel intermediar de limbă.

Se poate spune că un student care deține nivelul prag, situat în dreptul nivelului B1 în Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi, este capabil să înțeleagă și să folosească metafore conceptuale. Știm că Nivelul prag are ca țintă stăpânirea nivelului de utilizare independentă a unei limbi străine, studentul putând să înțeleagă bine o vorbire standard, pe teme familiare, referitoare la activitatea profesională, obiceiuri cotidiene, școală, petrecerea timpului liber etc.

3. Modele de activități practice

Nivelul de cunoaștere a limbii române vizat pentru exercițiile propuse este B1, cu aplicații pentru toate cele patru competențe lingvistice: receptarea textului scris, producerea discursului oral, receptarea discursului oral, producerea textului scris. Exercițiile propuse sunt accesibile, practice și stimulante pentru studenți, ajutându-i să înțeleagă și să creeze metafore conceptuale și să se apropie de expresivitatea limbii române.

Înainte de începerea exercițiilor, pentru a ajuta studenții străini să recunoască și să înțeleagă o metaforă conceptuală, aceștia vor fi îndrumați să urmeze câțiva pași:

- a. să identifice termenii comparați – să caute expresii sau descrieri care compară două domenii diferite;
- b. să determine sursa și ținta – să stabilească care concept (domeniu) este folosit pentru a-l explica pe celălalt.

Pentru elaborarea exercițiilor am ales termeni din vocabularul A1-A2, studiat la Anul Pregătitor în primul semestru (vezi *Descrierea minimală*), prin urmare termeni cunoscuți de studenți.

La o simplă răsfoire a unui manual B1-B2, observăm prezența metaforelor conceptuale care se reflectă sub diverse expresii:

Drum – *a-și croi un drum în viață*
 Călătorie – *viața este o călătorie*
 Inimă – *în inima orașului/țării*
 A urca – *a urca pe treptele carierei*

Mai jos sunt propuse câteva resurse educaționale pentru cele patru competențe lingvistice.

3.1 Receptarea textului scris

I. Citiți următoarele texte și identificați metaforele conceptuale:

- a. *Pădurile tinere în creștere, se deosebesc de pădurile bătrâne. Pădurile tinere acumulează rezerve de carbon, eliminând-l din atmosferă. Acest carbon se acumulează în depozite. Prin urmare, tocmai pădurile tinere pot fi considerate pe deplin plămâni verzi ai planetei!*¹
- b. *Toate celulele unei plante pot comunica între ele, direct sau prin intermediul altor celule. De exemplu, celulele frunzei pot „informa” celulele rădăcinii cu privire la starea lor de nutriție, astfel încât rădăcina să intensifice sau să reducă absorbția apei și a substanțelor minerale.*²

¹ <https://climate-box.com/wp-content/uploads/2023/12/Climate-Box-Textbook-RO.pdf>

² <https://catalog.manualedigitaleart.ro/art-biologie-6-2023/v1/art-biologie-6-2023.pdf>

II. Identificați metaforele conceptuale din enunțurile de mai jos și asociați fiecare enunț cu imaginea potrivită.

a. La gura sobei este cald.

b. Am ajuns în inima orașului.

c. Timpul zboară.

d. Drumul spre succes este dificil.

e. Limba ceasului este la ora 8.

1

2

3

4

5

1.	2.	3.	4.	5.

III. Lucrați în perechi. Completați propozițiile folosind expresii metaforice.

- Drumul vieții este ca o _____
- Gândurile curg prin mintea mea ca un _____
- Timpul trece ca un _____
- Cuvintele sale sunt ca niște _____
- A spera înseamnă să aprinzi un _____
- Dragostea este ca un _____, pentru că _____
- Viața este ca o _____

IV. Completați enunțurile cu următoarele cuvinte:

a naviga	memorie	a deschide	trafic	criză	a accesa
----------	---------	------------	--------	-------	----------

- Telefonul are mică.
- Ieri am pe internet trei ore.
- Trebuie informațiile de pe hard.
- În 2008 a fost imobiliară.
- Pe computer, Chrome.

V. Asociați fiecare expresie de mai jos unui domeniu metaforic din tabel.

a face pași înainte; a fi plin de energie; a sta pe margine; a vedea lucrurile din alt unghi; a urca în carieră; a avea în vedere; a lăsa un gust amar; a devorat cartea; asta m-a făcut să fierb toată ziua; a-i scăpa din vedere; a nu-i miroși a bine.

hrană			
mișcare			
spațiu			
percepție vizuală			
neimplicare			

3.2. Receptarea discursului oral**VI. Ascultați următorul material și alegeți răspunsul corect.**

(<https://www.youtube.com/watch?v=02bTkxvGFmQ>)

- A. Neuronii sunt celule nervoase care mesaje.
- transmit
 - trimit
 - primesc
- B. ajută la construirea circuitelor neuronale.
- neurologii
 - celule nervoase
 - neuronii noi
- C. Circuitele neuronale sunt
- zone ale creierului
 - informații
 - autostrăzi
- D. neuronilor se numește neurogeneză.
- prezența
 - nașterea
 - schimbarea
- E. Neuronii nou-născuți în hipocamp.
- au călătorit
 - au murit
 - au rămas

3.3. Producerea textului scris

VII. „Internetul este o autostradă informațională”. Ce părere aveți despre această informație? Scrieți un text de 200 de cuvinte!

.....

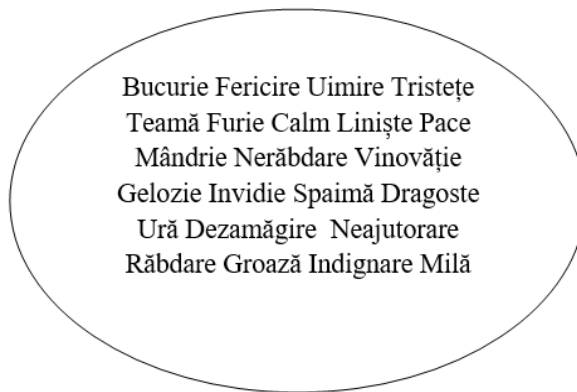
.....

.....

VIII. Alege o emoție și asociaz-o cu un obiect sau un fenomen natural. Apoi explică de ce ai ales acea asociere.

Exemplu:

Frica este ca o umbră. (fiindcă te urmează pretutindeni și te face să te simți mic)

3.4. Producerea discursului oral

IX. Spuneți ce metafore există în limba voastră nativă pentru a se îndrăgosti și explicați-le pe înțelesul colegilor.

Exemple din română: *a avea fluturi în stomac*
a i se aprinde călcâiele

X. Asociază elementele naturale (apa, aer, focul, pământ, vântul, furtună) cu idei abstracte sau emoții:

Exemplu: *Viața este un râu.*

4. Concluzii

Competența metaforică are un rol important atât în învățarea vocabularului, cât și în îmbunătățirea competențelor sociolingvistice. Astfel, înțelegerea metaforelor conceptuale într-o limbă non-nativă poate ajuta la o mai bună cunoaștere a modului de gândire, a valorilor și a obiceiurilor culturii respective, facilitând comunicarea interculturală.

Procesul de predare poate fi anevoios dacă ne gândim la diferențele culturale dintre studenți, la introducerea conceptelor abstracte și la stilurile cognitive diferite ale studenților.

Nivelul de competență lingvistică potrivit pentru introducerea metaforelor conceptuale în predare ar trebui să fie cel puțin B1. În procesul de predare a metaforelor conceptuale, resursele educaționale joacă un rol foarte important, obiectivele principale fiind identificarea și folosirea metaforelor conceptuale.

Bibliografie

- Anghelescu, N., 2006, „Metafore conceptuale comune: inima”, în *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, (coord.) A.C. Cristina Halichias și Tudor Dinu, București, Editura Humanitas, xx-xx
- Boers, F., 2004, „Expanding Learners' Vocabulary Through Metaphor Awareness: What Expansion, What Learners, What Vocabulary?” în (eds.) S. Niemeier și M. Achard, *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and Foreign Language Teaching*, Mouton de Gruyter, 211-234.
- Coșeriu, E., 2000-2001, „Creația metaforică în limbaj”, *Dacoromania*, Serie nouă, V-VI, Cluj-Napoca, 11-33
- Danesi, M., 1992, „Metaphor and classroom second language learning”, *Romance Languages Annual 3*: 189-93.
- Dincă, I., 2019, „The integration of conceptual metaphors from an intercultural perspective in teaching Romanian as second language”, *Journal of Romanian literary studies* 18, 1230-1239. <https://doi.org/10.1080/10926480709336752>
- Kalyuga, M., S. Kalyuga, 2008, „Metaphor awareness in teaching vocabulary”, *Language Learning Journal* 36(2), 249-257. DOI: 10.1080/09571730802390767
- Kövecses, Z., 2000, *Metaphor and Emotion: Language, Culture and the Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z., 2002, *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Kövecses, Z., 2006, *Language, mind and culture: a practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G., 1987, *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago, Chicago University Press.
- Lakoff, G., M. Johnson, 1980, *Metaphors We Live By*. Chicago, Chicago University Press.
- Lakoff, G., M. Johnson, 2022, *Metafore după care trăim*. Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”.
- Littlemore, J., 2001, „The use of metaphor in university lectures and the problems that it causes for overseas students” în *Teaching in Higher Education*, 6(3), 333-349. <https://doi.org/10.1080/13562510120061205>

- Littlemore, J., G. Low, 2006, „Metaphoric Competence, Second Language Learning, and Communicative Language Ability”, *Applied Linguistics* 27, nr. 2, 268-294, <https://doi.org/10.1093/applin/aml004>
- Littlemore, J., 2009, *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning and Teaching*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Littlemore, J., T., Krennmayr, J., Turner, și S., Turner, 2014, „An investigation into metaphor use at different levels of second language writing”, *Applied Linguistics*, 35(2), 117–144. <https://doi.org/10.1093/applin/amt004>
- Nacey, S., 2013, *Metaphors in Learner English [Metaphor in Language, Cognition, and Communication 2]*. Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Niemeier, S., 2017, *Task-based grammar teaching of English*. Tübingen, Narr Francke Attempto.
- Praggleayaz, G., 2007, „MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse”, *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1–39.
- Schmitt, N., 1997, „Vocabulary Learning Strategies”, în (eds.) D.N. Schmitt și M. McCarthy, *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge, Cambridge University Press, 199-227.
- Sweetser, E., 1990, *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Tomoiață, M.-A., 2017, „Metaforele conceptuale în limba română contemporană”, *Dacoromania*, Serie nouă, XX (1), 55– 67.
- Turner, S.L., 2014, „The development of metaphoric competence in French and Japanese learners of English”, Thesis, University of Birmingham. <http://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/5449/>.
- Yim, D., 2023, „Metaphor as a cognitive facilitator in L2 vocabulary acquisition”, *Journal of Language Teaching*, 3(5), 23-28. <https://doi.org/10.54475/jlt.2023.012>

„Multiplicitățile interbelice” și piața reinvenției de sine

Caius Dobrescu
Universitatea din București
caius.dobrescu@g.unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Dobrescu, C., 2024, „Multiplicități interbelice și piața reinvenției de sine”. *Romanian Studies Today*. VIII, 2024, p. 115-134.

Abstract. The study starts from a concept of ‘multiplicities’ that sheds light on the dispersive imaginaries, commitments, projects of the Romanian interbellum political-cultural life. The concept was devised by Sorin Alexandrescu, a prominent literary scholar who reconnected to Romanian academe after a decades-long exile in Holland through a trilogy dedicated to cultural and intellectual modernization in our part of the world. His vision runs against the grain of an external and domestic scientific discourse, which tends to construe the Romanian civilizational process of the decisive third and fourth decades of the 20th century as essentially homogenous – irrespective of the auspicious or malign, progressive or reactionary overall meaning projected on the said process. Through the methodological instrumentalization and further elaboration of Alexandrescu’s conceptual breakthrough, the present inquiry surveys a diversity of forms of collective and utopian self-invention that, through their market-like competition and conflict, articulate the Romanian public sphere, in the short but highly intense historical period compressed between the end of WWI and the beginning of WWII.

Keywords: multiplicities; cultural pluralism; self-invention; radicalism; utopianism; nationalism; agonal cohesion; modernization; agonal cohesion; secularisation

1. Premise teoretice

Ruptura civilizațională și trauma produse de sovietizarea României au făcut ca, în timp, epoca interbelică să fie percepută drept depozitara unui proiect perfect al modernității. Imaginea acestei epoci a fost pusă sub semnul unei „slave stătătoare”,

ajungând să întruchipeze un ideal aproape de neatins pentru intențiile de reformă ale prezentului. Între literați, „interbelicul” demonstrează teoria lovinesciană a occidentalizării progresive: calitatea și diversitatea producției intelectuale a anilor 1920-1940 ar fi expresia neproblematică a maturizării instituțiilor și, prin aceasta, a statului român în ansamblu. Epoca interbelică ar marca punctul culminant al modernizării prin occidentalizare inițiate în epoca pașoptistă (George 1997, Marino & Antohi 2001). Toate acestea, însă, împotriva evidențelor statistice, după care nici în perioada interbelică România nu a reușit să se sustragă duratei lungi a subdezvoltării economice (Murgescu 2010).

Unul dintre cele mai importante merite în interlocarea și problematizarea acestui proces de canonizare îi revine lui Sorin Alexandrescu. Afirmat, la sfârșitul anilor 1960, ca semiotician și comparatist literar, profesorul Alexandrescu avea să revină în spațiul intelectual românesc, după un îndelungat exil olandez la care a fost forțat de regimul ceaușist, ca strălucit istoric al societății, culturii și ideilor. Efortul său principal, din primul moment al repatrierii, a fost acela de a sincroniza cât mai rapid cu putință studiile românești cu metodele, cu modelele, cu etosul cercetării și, nu în ultimul rând, cu valorile sociale și politice prevalente în umanistica occidentală. Regândirea și articularea studiilor sale ce jalonează decenii de reflecție asupra identității și modernității românești, ca și dezvoltarea acestor teme cardinale din perspectiva construcției democratice a perioadei postcomuniste, au condus la o fascinantă „trilogie română”, de o anvergură, profunzime și originalitate fără precedent în cultura noastră. Sau având drept unic precedent semnificativ *Istoria civilizației române moderne* a lui Eugen Lovinescu. Este vorba, așa cum bine se știe, despre volumele *Paradoxul român* (1998), *Privind înapoi, modernitatea* (1999) și *Identitate în ruptură: Mentalități românești postbelice* (2000).

Epoca interbelică este abordată cu precădere în primul volum al seriei, *Paradoxul român*, volum în care Sorin Alexandrescu transgresează spațiul cel mult bidimensional al encomiasticii indigene, înspre un spațiu nu doar tri-, ci multidimensional al înțelegerii și interpretării. Esența viziunii sale este exprimată deja din prefața volumului, provocator calificată drept „imposibilă” de autorul ei. „Principiul activ” al multiplicității de la care pornește demersul din *Paradoxul român* sugerează de la bun început că, departe de a se mulțumi cu o facilă deconstrucție a mitologiilor ce învăluie/constituie „interbelicul”, Sorin Alexandrescu își propune o, pe cât de „imposibilă”, pe atât de spectaculoasă reconstrucție:

„Delimitarea unor realități interbelice multiple îmi pare a fi, retrospectiv, scopul urmărit de această carte [...]. Această multiplicitate nu eu o proiectez, însă, în trecut. Existența (istorică, socială, culturală) a fost dintotdeauna multiplă, deși gradul ei de multiplicitate a diferit după epoci și culturi. [...] Prăbușirea ideologiilor, obișnuința noastră postmodernă de a vedea și accepta multiplicitatea în societățile de astăzi, „ne deschid ochii” și ne fac să le putem vedea și în alte societăți, dincolo de, sau în ciuda modalităților discursive și a relațiilor de putere unificatoare de atunci, care operau interesat, retoric, dacă nu chiar demagogic. Noi

nu introducem multiplicitatea noastră într-o perioadă revolută, ci doar o descoperim acolo pe cea atunci existentă, de obicei alta decât a noastră” (Alexandrescu 1998: 14).

„Dacă admitem”, conchide Sorin Alexandrescu, un teoretician al istoriei ideilor și culturii, „că noi sîntem diverși, trebuie să admitem că lumea pe care o studiem, fie că ea se constituie ca un Celălalt al nostru, fie că nu, este și ea diversă”. În sensul acestei profesiuni de credință a respectului față de contingent și ireductibil, Sorin Alexandrescu își mărturisește „dorința de a lua în seamă, în perioada data, mai multe puncte de vedere și chiar existența „mai multor Români”, dintre care, unele, nu le pot în nici un caz accepta ca fiind „ale mele”, iar altele da, sau parțial da”. Această intersecție a reticenței cu empatia se justifică în raport cu premisa că „perioada întreblică [...] nu este „un întreg”, ci un număr de fragmente, printre care și fragmentele „mele”. Nu există nici o relație privilegiată de sens, ori de valoare, între acestea”. Acumulate, observațiile de mai sus ne revelează un veritabil caleidoscop al cronotopurilor:

„Acțiunile și textele acestei perioade manifestă norme și puncte de vedere atât de fundamental diferite, încât ele cu greu se pot raporta la un referent istoric comun. Deși s-au scris în același timp și spațiu, ele nu par a trimite la același referent politic și cultural, ci la mai multe „Români”, diferite între ele” (16).

Percepția intensă a diversității nu rămâne, însă, în planul constatativ, al factualității pure, ci se dezvoltă înspre o viziune dinamică și dramatică:

„Țara’ lui Maniu nu a fost aceeași cu țara’ lui Carol, și nici una din ele aceeași cu țara’ lui Zelea-Codreanu. Cei trei au decupat din referentul comun spațio-temporal ‘România întreblică’, referenți cultural-politici atât de diferiți, țări viitoare’ atât de neasemenea, încât fiecare din ei erau mai curând gata să moară pentru viitorul ‘țării sale’ (Codreanu a și murit), decât să treacă la un dialog, sau să se mulțumească cu un compromis. De aici violența din epocă, și oroarea, sau fascinația, pe care o simțim astăzi față de ea” (17).

De altfel, predilecția pentru tensiunea dramatică, bazată pe credința în puterea revelatoare a evenimentelor agonale, este mărturisită direct în „imposibila”, și totuși atât de densa și vizionara prefață: „Nici narațiunea, nici statistica nu mi se (mai) par a fi formele predilecte ale textualizării evenimentului istoric, ci drama, confruntarea, chiar teatralitatea evenimentului [...]” (23).

Fascinantă ideea acestei simultaneități în non-concomitență sau non-convergență: actori istorici, individuali sau colectivi, care acționează în propriile lumi de sens, reciproc exterioare, se regăsesc, totuși, angrenați în aceleași fluxuri evenimentiale, puși în situația să interacționeze încontinuu, în același câmp, sau, mai precis, în aceleași câmpuri, în aceleași spații de joc sociale, politice ori culturale. Această viziune complexă ne indică și motivul pentru care Sorin Alexandrescu nu utilizează noțiunea, foarte la îndemână, de pluralism și pluralități. Multiplicitatea este o pluralitate

complexă, bazată pe jocul (non)întâlnirilor, al intrucațiilor și dezintrucțiilor. De asemenea, multiplicitatea trimite la o pluralitate reconstruită istoric, o pluralitate a Celuilalt, care solicită un efort respectuos de înțelegere, nu reducția reflexă (aici, prefața ne adresează un avertisment crucial) la propria experiență și noțiune a pluralității. Nu în ultimul rând, multiplicitatea se referă la o condiție socio-culturală puternic marcată de faptul pluralității, dar în care pluralismul nu a fost decelat și internalizat ca valoare. În conceptul multiplicității este, deci, înscrisă reconstrucția diversității divergente și dramatice, recuperarea travaliului diversității dintr-o istorie supusă, să ne reamintim formularea remarcabil de sintetică a lui Sorin Alexandrescu, „relațiilor de putere unificatoare de atunci, care operau interesat, retoric, dacă nu chiar demagogic”.

În cele ce urmează, îmi propun să utilizez deschiderea analitică și conceptuală adusă de modelul multiplicităților interbelice atât ca pe un indispensabil instrument al cercetării, cât și în spiritul unui omagiu adus gândirii novatoare și vibrante a lui Sorin Alexandrescu. Dezvoltările pe care le propun se nasc la intersecția dintre conceptul/modelul său și preocupările mele legate de focarele de diversificare a reprezentării de sine a clasei mijlocii (Dobrescu 2001), a naționalismului românesc (Dobrescu 2003) sau a proceselor de secularizare (Dobrescu 2004).

2. Câmpul reinvenției de sine și actorii săi

Noțiunea de multiplicitate ne ajută să înțelegem modernitatea epocii interbelice nu în relație cu un proiect social care l-ar continua neproblematic pe cel al occidentalizaților secolului al XIX-lea, ci deducând-o dintr-o condiție a crizei (Habermas 1983: 282-285). Dar nu fără a depăși un contraargument ce pare întemeiat pe auto-evidență: în ce fel se poate aplica această noțiune, „criză”, unui proces pe care ni-l reprezentăm ca moment culminant al devenirii noastre naționale, ca epoca prin excelență fastă a istoriei moderne a României? Psihologia socială pare să ne indice, însă, că mutațiile bruște, indiferent dacă sunt resimțite ca dezastruoase sau providențiale, prin epuizantele eforturi adaptative pe care le impun, generează stări extreme, tensiuni, conflicte interioare și exterioare (Lindholm 2001: 272-288). În cazul României interbelice, avem de-a face cu un proces paradoxal, în care voința de apartenență comună și de construire a unei entități etno-politice coerente accentuează dramatic tendințele divergente în privința valorilor trăite, a aspirațiilor de viață.

În perioada instaurării comunismului, un ascetism apocaliptic-revoluționar, bazat pe o gnoză salvaționistă agrementată cu noțiunile economiei politice moderne (Besançon 1993), va agresa toate celelalte surse concurente, manifeste ori potențiale, de feroare emancipatoare din societatea românească. În scurt timp, salvaționismul comunist își va elimina toți competitorii, toți „adversarii naturali”, instaurând, datorită unui regim de teroare construit cu concursul direct al forțelor de ocupație sovietice, monopolul absolut asupra utopianismului și energetismului

soteriologic. În anii 1920-1940, însă, o democrație imperfectă dar funcțională a încurajat fenomenul, perfect opus, de multiplicare a focarelor de „entuziasm” și a mișcărilor orientate spre schimbarea radicală a propriei identități, spre ceea ce am putea numi „reinvenția de sine”.

Modernitatea epocii interbelice este legată de gradul în care capătă relevanță socială o dublă experiență: aceea a voinței de schimbare, de reinvenție de sine, și, în același timp, a ciocnirii de voința (potențial-echivalentă a) Celuilalt. Pe de o parte, așadar, constatăm generalizarea unor tendințe voluntarist-utopiene, pe de alta, înregistrăm multiplicarea voluntarismelor. Ipoteza unei concurențe a voliționismelor auto-poetice ne impune să regândim natura însăși a procesului de secularizare în societatea românească: nu mai putem vorbi despre o simplă separare a religiei de stat, ci despre reconfigurarea „neutralității”, ca spațiu în care se confruntă impulsurile soteriologice „echivalente”. Neutralitatea secularității nu mai este expresia unei tranzacții raționale, ca în modelul „sferei publice” al lui Habermas (1998), ci devine interstițială: o consecință a neutralizărilor momentane a unor voințe de autoinvenție orientate agonal.

Altfel spus, nu mai avem de-a face cu adâncirea unui proces de autonomizare a câmpului politic, așa cum se petrecuse în Vechiul Regat, în România „stil 1900”. Atunci, conflictele între liberali și conservatori erau ritualizate, politica își avea mizele ei distinct-seculare, Biserica și valorile ultime dețineau un statut de extrateritorialitate în raport cu sfera dezbaterilor publice. Modelul care triumfă, o dată cu proclamarea Regatului la 10 mai 1881, este unul al tranzacționalismului și al evoluționismului gradual. Deși, în planul doctrinelor politice, gradualismul explicit este adjudecat de doctrina neo-conservatoare a junimiștilor (Ornea 1998), este evident că și Partidul Național Liberal încetează de a mai fi un partid propriu-zis revoluționar (Matei 2004). Dar atmosfera apocaliptic-milenaristă de la sfârșitul primului război mondial aruncă în aer acest consens, de la care, să nu uităm, era exclusă marea majoritate a populației Vechiului Regat. Linia de separație, sau „zona-tampon”, dintre sfera dezbaterii politice și sfera conflictelor normative, (pe care o mai putem numi: a conflictelor asupra scopurilor ultime și valorilor fondatoare), se estompează, dacă nu dispăre cu desăvârșire (Alexandrescu 1999: 47-124).

În aceste condiții, consensul *fin-de-siècle*, care face din câmpul cultural un fel de teren de încercare al ideilor politice, menit să le estompeze trăsăturile radicale (Charle 1979), este înlocuit cu o situație de „conflagrație” spirituală, în care momentul reflecției și momentul acțiunii tind să se contopească. Teoria politică distinge între două accepțiuni de bază ale democrației: a) praxisul și etosul comunicațional în care confruntarea argumentativă se concentrează exclusiv asupra chestiunilor ce pot fi descrise sub specia unui interes public rațional/raționalizabil; b) experiența contrastării reciproce a unor corpus-uri distincte și ireductibile de credințe fundamentale în cadrul unui „pluralism agonistic” (Connolly 1995, Mouffe 1999 : 29-38). Din această perspectivă, epoca anterioară primului război mondial e marcată, tendențial, de

instrumentalizarea procedurală a politicului, în timp ce epoca României Mari cunoaște estomparea, uneori până la ștergere, a liniei de demarcație dintre dezbaterile publice și „zbaterea” de a transforma politicul în agentul unor credințe ultime, de natură religioasă, sau reprezentând echivalentul secularizat al acestora.

O dată cu instaurarea dictaturii lui Carol al II-lea și, apoi, cu intrarea țării în război, jocul pasiunilor „auto-poietice” va fi blocat sau „înghețat”. El va da semne de rapidă reanimare în scurta perioadă postbelică de repunerea în drepturi a Constituției democratice, dar va fi, în curând, inhibat din nou, iar apoi eliminat cu brutalitate de instrumentele represive ale totalitarismului de tip sovietic.

Pentru a oferi o imagine sintetică, și în același timp relevantă prin cuprindere, a multiplicității energetismelor soteriologice iradiind din prisma interbelicului românesc, în cele ce urmează voi prezenta, foarte concentrat (ca pentru a sugera ceva din tensiunea lor constitutivă) câteva dintre principalele specii ale „entuziasmului” (cum ar fi spus, cu distanță sceptică, filozofii Luminilor) relevante pentru perioada 1920-1940. Chiar dacă este vorba despre manifestări ce vin din sfere diferite ale vizibilității și prestigiului social, ale nivelului de educație sau al indicelui de impact, ele pot fi concepute ca echivalente sub unghiul intensității lor subiective, ca experiențe trăite. Această echivalență virtuală, ipotetică, ne ajută să le reconstruim în co-existența și co-manifestarea lor, din care emerge, ca efect „secundar”, neintenționat, profilul modernității noastre interbelice.

Cu privire la Europa occidentală, s-a spus că sfârșitul secolului al XIX-lea aduce o deplasare dinspre un pluralism normat, conținut, înscris în structura societății, în Establishment, înspre un „pluralism al mișcărilor militante” în care Biserica însăși nu mai este resimțită ca o autoritate stabilă, ci doar ca o „mișcare” printre altele (Nipperdey 1987: 174). În privința societății românești, o asemenea reprezentare este îndreptățită abia pentru perioada de după primul război mondial. Evoluția dinspre o unitate a „fundamentelor” unanim acceptate înspre o proliferare a „mișcărilor”, a mobilizaționismelor voluntariste, (pe care am putea-o aproxima, din nou, prin conceptul creat de Sorin Alexandrescu, ca expresie a „multiplicităților interbelice”), este exact ceea ce încearcă să surprindă următorul exercițiu de „spectrografie” ideologică.

2.1. Apoteoza târzie a utopianismului libertar

Principala manifestare cu potențial radical ce vine dinspre sfera liberală este ducerea la bun sfârșit, în 1921, a proiectului reformei agrare. Este vorba aici despre un act irațional din punct de vedere economic, care fărâmițează proprietatea, împiedică trecerea la exploatarea pământului în regim industrial, imobilizează în lumea rurală, în condițiile unei economii de subzistență, o importantă parte a populației. Pe de altă parte, însă, este un act care exprimă spiritul libertar al secolului al XIX-lea. În

strânsă legătură cu metamorfoza constituțională din 1923, care elimina sistemul cenșitar și extindea masiv dreptul de vot, reforma agrară e legată de idealul unei națiuni de cetățeni a căror autonomie de conștiință se bazează pe condiția lor de proprietari funciari. Să nu uităm că ideea unei redistribuții egalitare a proprietății este centrală în doctrina politică a lui Proudhon (Billington 1980: 287-305), doctrină care influențase substanțial aripa radicală, utopiană, a liberalismului pașoptist (Antoși 1994).

Epoca interbelică este momentul în care ceea ce am putea numi, accentuându-i esențiala componentă utopiană, construcționismul liberal, ajunge la deplina sa articulare teoretică. *Istoria civilizației române moderne*, opera doctrinară publicată de Eugen Lovinescu în 1924-1925, marchează momentul în care voința de auto-invenție născută odată cu occidentalizării de la 1848 ajunge, pentru a vorbi în termeni hegelieni, să-și fie prezentă sieși, să se cunoască pe sine. Deși perceput, în mod tradițional, ca model de echilibru intelectual și de raționalitate critică (Martin 1981: 137-171; Lefter 2002), studiul postulează în clar credința aproape inflexibilă într-o teleologie individualistă, liberală și democratică (Șiulea 2003, Dumitru 2016). Motiv pentru care cercetarea istorică întreprinsă de Eugen Lovinescu poate fi considerată expresia cea mai elaborată a religiei civile liberale. Deși distinge între utopianismul „burghez”, orientat spre dezvoltarea civilizației urbane, și cel „rural”, dedicat exaltării formelor tradiționale de civilizație (Lovinescu 1997: 48-62), teoria „sincronismului” ilustrează ea însăși utopianismul proudhonist al unei societăți formate din proprietari agrari egali și liberi.

2.2. *Revoluția „comunitariană”*

Formula „republicii țărănești” este vehiculată, pentru prima dată, în jurul anului 1900, de poporanști. Tema este parte a unei sinteze ideologice surprinzătoare, ce asociază elemente socialiste cu evocarea modelului „eroic” al burilor, adică al fermierilor olandezi sud-africani percepuți nu în condiția lor de persecutori ai populației indigene, ci de rebeli împotriva Coroanei britanice (Ibrăileanu 1971). Războiul burilor este cel ce face să renască, la sfârșitul secolului al XIX-lea, idealul republican și egalitar al revoluției americane de la 1776. Este vorba despre un fenomen care găsește o rezonanță deosebită în zonele estice, neindustrializate, ale Europei, zone în care elitele propovăduiesc totuși o accelerată occidentalizare politică și instituțională. Idealul unei republici de *gentlemen farmers* pare să împace atașamentul față de tradițiile rurale cu impulsurile modernizatoare.

În spațiul românesc vedem, așadar, stânga agrariană tinzând către idealurile jeffersoniene vehiculate, înainte de război, de un personaj atât de contradictoriu și insolit ca ideologul „rasial” Aurel C. Popovici (1997). Un spirit pe care, astăzi, am fi tentați să-l numim *grass roots democracy*, sau „democrație participativă”, animă

mișcarea politică născută din fuziunea între Partidul Țărănesc și Partidul Național Român. Nu este întâmplător că îndepărtarea liberalilor de la putere, în 1928, este percepută de către coaliția victorioasă, condusă de recentul, pe atunci, Partid Național Țărănesc, drept o formă de *ballot revolution*, de „revoluție prin vot”. Aceasta vorbește despre avântul utopian ce domina în acel moment spiritele militanților și explică de ce agrarianismul este considerat, și, de altfel, se auto-definește, adeseori într-un mod tranșant, ca o doctrină de stânga.

Deși, în mod tradițional, ardelenilor li se aplică stereotipul legalismului procedural care ucide inițiativa, ceea ce aceștia aduc în politica României Mari este o asociere, lipsită de precedent și resimțită ca aproape neverosimilă în sfera civilizațională post-otomană, între legalism și radicalism. Impulsurile radicale ale ardelenilor vin dintr-o cultură politică a teologiei militante, „luptătoare”, greco-catolice și, în același timp, dintr-un îndelung exersat egalitarianism comunitarian. PNȚ creează o rețea prin care elitele clasei mijlocii ardeleni, provenind din „habsburgicul” Partid Național Român, încearcă să extindă tradițiile lor asociative în rândurile elitelor rurale din Vechiul Regat, din rândul cărora emanase Partidul Țărănesc al lui Ioan Flueraș, sperând în potențialul deopotrivă revoluționar și conservator al acestei culturi organizaționale (Alexandrescu 1998 : 92, 273-6).

2.3. *Sultanismul*

„Sultanismul” este un concept creat de Max Weber, pentru a exprima sinteza de patrimonialism și legitimare charismatică tipică pentru civilizația islamică (Weber 1946: 442-4). Îl preluăm aici într-un sens figurat, pentru a denumi un întreg fascicol de mobilizaționisme având în centru cultul liderului charismatic. Asemenea tendințe sunt evidente în durata lungă a modernizării românești. Chiar liberalismul pașoptist este infuzat de un individualism de factură providențialistă (Matei 2004). Acesta se poate fixa asupra unor personalități din trecutul local, transformate în agenți sau în anticipatori profetici ai spiritului Istoriei (cum este cazul în teologia politică expusă de Nicolae Bălcescu în celebrul său op *României subț Mihai-Voevod Viteazul*), sau, la fel de bine, asupra unui lider european al momentului (să ne gândim la eclecticismul entuziast cu care pașoptiștii moldo-valahi văd în Napoleon al III-lea continuatorul legitim și autentic al cezarismului bonapartist).

Stimulată de sfârșitul secolului al XIX-lea (care înregistrează succesul surprinzător al unei mișcări politice bazate exclusiv pe carisma conducătorului ei, disidentul junimist Nicolae Iorga), și intensificată de izbucnirea războiului (vezi cultul Ecaterinei Teodoroiu, încă sustras oricărei investigații serioase, dar, în mod evident, modelat după simbolismul providențialist al Ioanei d'Arc), piața liderilor providențiali înflorește după Unirea din 1918. Un caz semnificativ de asociere a strategiilor mobilizării cu frenezia re-definirii și auto-invenției este cel al mișcării politice

născute în jurul mareșalului Averescu. Faima sa de lider militar, care îi asigură un masiv (dar totuși pasager) suport popular, intră în conjuncție, pentru clasele educate, cu modelul din jurul anului 1900 al generalului Boulanger, „salvatorul patriei”, și al „boulangismului” ca mișcare politică populistă (Irvine 1989).

Pentru epoca pe care o discutăm, însă, fenomenul care colectează în cel mai înalt grad disponibilitățile providențialiste este inspirat de Carol al II-lea. Este vorba despre o mișcare carismatic-voluntaristă inițiată de un suveran pe care adulterii din epocă, mai mult sau mai puțin spontani, îl văd ca pe un nou Lorenzo Magnificul, dar pe care, din perspectiva comparativă pe care o avem astăzi, l-am putea asocia mai degrabă cu Mohammad Reza Pahlavi, șahul Iranului între 1941 și 1979. Deși România anilor 1930 avea, probabil, un dosar al modernizării mai consistent decât cel al Iranului postbelic, există totuși asemănări sesizante între proiectele emancipatoare „cezariste” ale lui Carol II și „revoluția albă” inițiată de șah în 1963 (Pahlavi 1967, Kapuściński 1985). Ca și Iranul lui Pahlavi, România lui Carol al II-lea este o monarhie petroliferă care asimilează accelerat comportamente de consum de tip occidental, păstrând însă instituțiile publice sub un control autoritar care le debilitază. Ca și autocratul persan, și cel de-al treilea rege al României moderne crede într-o schimbare socială și economică făcută de sus în jos, în care structurile tradiționale ale autorității pot deveni resorturile unei modernizări accelerate.

Pe de altă parte, trebuie să reținem că o trăsătură distinct modernă a ceea ce am putea numi „sultanismul carolingian” (ideologia și practică patrimonialistă spre care gravitează și „corporativismul” medievalizant, în sensul de nou regim al breslelor – e.g. Manoilescu 1933) este modul în care acesta instrumentalizează mediile de comunicare în masă disponibile în epocă, adică presa ilustrată, buletinele de știri cinematografice și radiodifuziunea.

2.4. *Revoluția conservatoare*

Dispariția sau descompunerea doctrinelor gradualiste este evidentă și dacă privim spre piața doctrinară a „conservatorismului”, efervescentă și ea, în condițiile desființării, în 1919, a partidului omonim și a competiției pentru capitalul său simbolic rămas în suspensie. În atmosfera de fermentație milenaristă de după Marea Unire emerge o veritabilă galaxie a aspirațiilor de „renaștere națională”, pe care o putem aproxima prin modelul, elaborat, în context german, pentru epoca Republicii de la Weimar, al (din nou!) multiplicităților „revoluției conservatoare” (Mohler 1994).

În acest conglomerat, putem găsi, la un pol, limbajul pozitivist al corporatismului tehnocratic, iar la celălalt pol, proiectul de a transforma experiența religioasă în combustibilul unor mișcări direct-politice. În această a doua categorie se integrează specia cea mai agresivă de voluntarism auto-telic și auto-poietic a epocii interbelice:

militantismul etno-centric, teologico-politic și antisemit al Legiunii Arhanghelului Mihail (Tismăneanu & Pavel 1994: 402-438; Veiga 1995; Volovici 1995). Putem vorbi, în acest caz extrem, de o paradoxală sinteză locală de *Action Française* și de *Narodnaia Volya*. Nu întâmplător, locul de ecloziune al mișcării este Iașiul, devenit, la sfârșitul secolului al XIX-lea, un receptacol al radicalismelor seculare și religioase venind dinspre Rusia (Ornea 1972). În privința escaladării antisemitismului, alimentat de o ideologie în care argumente manipulative ținând de economia politică se întrepătrund cu simbolisme revanșarde pseudo-cristice, un rol important îl joacă influența basarabeană, mai precis exemplul pogromurilor „sotniilor negre” care se desfășurau în Chișinăul *fin-de-siècle*. În această privință, merită analizat cazul lui Gherasim Romanenko, moldoveanul care joacă un rol determinant în orientarea populismului rus, a așa-numitului „narodnicism”, către antisemitism (Ivianski 1988 : 139).

Pe de altă parte, fundamentalismul religios ortodox, ca actor politic, incită la compararea cu modelele modernității protestante. I. Culianu este primul care îl compară pe Zelea Codreanu cu Cromwell (Culianu 1995 : 184), deschizând astfel analiza radicalismului interbelic românesc înspre teoria difuziunii globale, oricât de deformate, a tipului de reducere a experienței religioase operat asupra tradiției catolice, în „focarul” european, de diferitele „valuri” ale Reformei protestante (Léonard 1988). Ca posibil *missing link* între ortodoxismul fundamentalist și etica protestantă ne putem gândi la filosoful și doctrinarul Nae Ionescu (Marineasa 2004). Sunt de analizat, în această privință, influențele exercitate asupra sa, în 1917-1919, epoca studiilor sale de la Universitatea din München. Exact în această perioadă, teoria despre relația dintre „etica protestantă și spiritul capitalismului” este importată în capitala Bavariei chiar de autorul ei, Max Weber, aflat acolo în calitate de profesor titular (Weber 1950 : 680-700). Chiar dacă nu există dovezi ale faptului că Ionescu ar fi audiat cursurile lui Weber, ipoteza unei influențe indirecte, prin emulii (sau chiar preopinienții) celebrului sociolog, rămâne în continuare de explorat. Dacă acceptăm, de exemplu, că prelegerile de economie politică ale profesorului Blidaru din romanul *De două mii de ani* de Mihail Sebastian reprezintă o stilizare în spiritul originalului a cursurilor lui Nae Ionescu, vom descoperi acolo formularea explicită și insistentă a celui mai important principiu weberian: supradeterminarea moral-religioasă a comportamentelor de producție și schimb (Sebastian 1990 : 41).

Conservatorismul radical, bazat pe fundamentalism ortodox, al legionarilor poate fi înțeles și prin analogie cu fenomene survenite în procesele de modernizare ale unor țări islamice, foste provincii, ca și Moldova și Valahia, ale Imperiului otoman. În contextul lumii arabe, aceeași internalizare concomitentă a unor teme moderne și antimoderne, a unor puternice tendințe simultane către de-tradiționalizare și re-tradiționalizare (Heelas 2004: 1-20) determină apariția „Frăției musulmane” și, apoi, a mișcărilor radicale, teroriste, de astăzi (Pipes 2002; Lewis 2002).

2.5. Radicalismul de stânga: realitatea unei „fantome”

Religia seculară a stângii marxiste nu se regăsește decât într-o măsură relativ superficială pe piața revoluțiilor anilor 1920-1940, dar asta numai dacă ne-o reprezentăm în termeni pozitivi, ca prezență activă. Există, fără îndoială, momente de maximă încordare în privința conflictelor de muncă, așa cum sunt greva generală din 1920 (Olteanu 2017), greva din 1929, cu consecințe tragice, a minerilor de la Lupeni (Guță 2015), sau greva de la Atelierele „Grivița” din 1933 (Diac 2011). Toate aceste evenimente vorbesc despre tensiuni reale acumulate în societate, însă legătura lor cu o amplă și articulată mișcare muncitorească nu este decât produsul imaginației istoricilor oficiali din epoca comunistă (Țone 2010). Cu toate acestea, fantoma comunismului bânuie cu vigoare imaginarul politic și social al epocii, impulsionată de izbucniri punctuale, care, luate în sine, nu reprezintă o amenințare consistentă, dar care întrețin totuși o stare de panică difuză, cum ar fi revolta de la Tatar-Bunar, din Basarabia, având în spate instigatori ai poliției secrete sovietice (Clark 2003), sau atentatul anarhist al lui Max Goldstein, de la Senat, din 8 decembrie 1920 (Tănase 2003).

Dacă includ acest focar al imaginarului social în prezenta discuție despre multiplicitățile interbelice, o fac tot sub cauțiunea gândirii socio-culturale a lui Sorin Alexandrescu. În prefața la *Paradoxul român* la care s-a raportat pe larg preambulul prezentului text, criticul cultural pledează, într-un mod pe cât de insolit, pe atât de stimativ, „pentru includerea analizei virtualului, a acțiunilor și a formulărilor textuale alternative la cele realizate sau formulate în realitatea istorică, alternative la care agentul istoric putea să apeleze din orizontul lui cognitiv din acel moment [...]” (19).

În imaginarul interbelic, revoluția proletară este proiectată ca un Celălalt care produce, pe de o parte, repulsie și anxietate, pe de altă parte, o intensă fascinație. În plan simbolic, această ambiguitate este exprimată în romanul lui Gib I. Mihăescu, *Rusoaica* (1933). Nu ne referim aici la fascinația personajului principal, fantastul locotenent Ragaiac, pentru o prințesă în exil, ci la întreaga atmosferă a romanului, care plasează lumea de peste granița de est a recentei României Mari în orizontul unui mister de-a dreptul magnetic, amintind de acel „dincolo” perpetuu nedefinit din *Deșertul tătarilor* de Dino Buzzati (Manolescu 1981).

În altă ordine de idei, pe lângă influența intelectuală a marxismului occidental, trebuie să luăm în seamă și situația specifică a României, ca parte a „cordonului sanitar” menit să izoleze Uniunea Sovietică de Europa democratică (în intenție, cel puțin) rezultată din Tratatul de la Versailles. Acest sentiment al frontierei cu misterioasa patrie a Sovietelor face din fantasma revoluției bolșevice un participant paradoxal la competiția radicalismelor redemptive. Este vorba, de fapt, de o participare prin absență: așa cum, mult timp, în imaginarul european, „ateismul” nu este o realitate sesizabilă, ci doar o proiecție teoretică, inclusă însă constant, chiar și

numai pentru a fi demonizată, în tabloul atitudinilor spirituale posibile, tot astfel și radicalismul comunist, neglijabil în formele sale manifeste, organizate, devine în negativ o parte semnificativă a spectrului utopianismelor interbelice. Această inserție imaginară este evidentă odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, când tema centrală a propagandei oficiale devine „războiul sfânt împotriva bolșevismului” (Rotaru, Burcin & Zodian 1994).

2.6. Resurecția milenarismului

Dinamizarea atitudinilor și auto-percepției nu se limitează la clasele urbane și educate. Clasele populare pornesc și ele, în formele lor specifice, în „căutarea mileniului” (Cohn 1972). Altfel spus, perioada interbelică este și epoca „revoluției” de la Maglavit (Marinescu 1935). Fenomenul Petrache Lupu este o reverberație a milenarismului apocaliptic subiacent mișcărilor țărănești de la 1907, expus cu pregnanță și inteligență în *Răscoala* lui Liviu Rebreanu (1932), roman ce poate fi citit cu profit în paralel cu *Războiul sfârșitului lumii* de Mario Vargas Llosa (1981) care prezintă o mișcare milenaristă similară din Brazilia începutului de secol XX. Maglavitul nu este, în mod evident, un fenomen „modern”, dimpotrivă, ține de supraviețuirea tradițiilor vizionare și milenariste medievale. Putem vorbi, eventual, despre o formă de „occidentalizare fără modernizare”, în cazul unei mișcări ce seamănă cu psihozele apocaliptice ale creștinătății apusene, fără precedente locale semnificative. Dar, inserată în peisajul general al „crizei” interbelice, această resurgență a creștinismului popular apocaliptic cu epicentrul în sudul Olteniei vorbește despre o voință generală de reinventare și remodelare.

De altfel, caracterul „popular” al fenomenului nu derivă din faptul că ar fi afectat exclusiv păturile rurale sărace. În realitate, dinamica entuziasmului nu cunoaște bariere de clasă, demonstrând încă o dată cât de puțin justificat este modelul „în doi timpi” care separă credințele presupus raționalizate ale elitelor de practicile magice ale maselor (Brown 1995 : 23-32).

Deși ar merita o tratare mai largă, ne vom limita aici să amintim doar și un alt fenomen de dinamizare populară, și anume apariția relativ spontană, nederijată, a mișcării religioase auto-intitulate „Oastea Domnului”. Modelată după protestanta Armată a Salvării, această formă de mobilizaționism plasată sub semnul fervorii misionare creștin-ortodoxe oscilează între condiția unei dizidențe religioase și cea a unui ordin laic para-monahal de tipul celor ce proliferază în evul mediu occidental (Lerner 1972; Vauchez 1994: 69-134). O asemenea manifestare de activism social, nu lipsită de elementele moderne ale organizării de tip militar/militant, nu-și găsește nici un precedent în tradiția religioasă locală și poate fi considerată simptomul unei mutații bruște în planul mentalităților religioase populare.

2.7. *Revoluția personalistă*

Epoca interbelică este și scena de manifestare a unei tinere generații care face din individualism, împins până la anarhie, forma supremă de auto-expresie. Este vorba despre o evidentă tendință de „privatizare a religiei”, de deplasare a centrului de greutate al acesteia către sfera interioară și de fuziune a sentimentelor religioase cu afirmarea dreptului la autoexpresie.

În sens simbolic, putem vorbi despre o „revoluție eminesciană”, legată de receptarea operei poetului de către noile generații: aceasta se plasează între descoperirea doctrinarului conservator cu accente revoluționare, a precursorului „naționalismului integral”, din publicistică, și descoperirea „subiectivismului integral” din operele postume. Prin pasionatul său eseu *Poezia lui Mihai Eminescu*, Ion Negoitescu teoretizează, implicit și retroactiv, radicalismul personalist, o dimensiune esențială a sensibilității tinerelor generații de intelectuali interbelici (Negoitescu 1969). Această sursă internă a ofensivei individualismului și personalismului este, desigur, consolidată de influența „tinerilor furioși” ai Occidentului anilor 1920 și 1930. O epocă în care, în Europa, modelul raționalist și pragmatic al individualismului trece printr-o completă transformare, care a fost sugestiv denumită „the expressivist turn” (Taylor 1989). Individualismul rațional autonom se „convertește” în individualism expresiv. Avem de-a face cu o insurecție a intimității „militante” și „revoluționare”, cu individualismul ca specie a voluntarismului. Chiar dacă acest curent al sensibilității se asociază adeseori cu mișcări politice colectiviste, naționaliste, spiritualiste sau marxiste, el poate fi, totuși, perceput și analizat ca un fenomen distinct. Feminismul incipient al anilor '20-'30 interferează, de asemenea, foarte puternic cu această revoluție a personalismului, a individualismului expresiv (Bucur & Miroiu 2002).

Deși, în titlul prezentului subcapitol, am folosit termenul „personalism” într-un sens larg și intuitiv, trebuie totuși precizat că spațiul cultural românesc este străbătut și de influențele curentului de gândire astfel auto-denumit în spațiul cultural francez. Legat de fenomenologie, de neo-tomism, dar și de catolicismul social, acest curent, coagulat, în anii 1930, în jurul revistei *Esprit*, propovăduia o revoluție politică și intelectuală centrată pe valorile persoanei umane (Mounier 1966). Rezultatul cel mai relevant al influenței personaliste asupra intelectualilor români formați și afirmați după 1918 este pasionatul eseu filozofic *Despre dialogul interior*. Fragment dintr-o *Antropologie Metafizică* publicat de Mihai Șora, la Paris, în 1947 (Șora 1995).

În privința sensului mai larg al „revoluției personaliste”, ca revendicare a dreptului persoanei la toate formele imaginabile ale explorării/invenției de sine, una dintre expresiile sale doctrinare cele mai accentuate, și, în același timp, cântecul ei de lebedă, este volumul *Infra-Noir*, apărut, în franceză, la București, tot în 1947 (și salutat ca expresie a unui reviriment postbelic european al suprarealismului),

volum ce reunea texte de Gellu Naum, Virgil Teodorescu, Paul Păun, Trost și Gherasim Luca (Pop 1969; Mincu 1983).

Chiar dacă dintr-o cu totul altă zonă a spectrului intelectual, ceea ce ne arată că tendința despre care vorbim nu ține cont de compartimentalizările doctrinare, cazul lui N. Steinhardt este în egală măsură emblematic pentru revoluția personalistă. Spectaculoasa sa evoluție spirituală, complexitatea opțiunilor sale morale, filozofice, spirituale, ce trebuie percepute nu doar în succesiunea, ci și în simultaneitatea lor (Ardeleanu 2009), conferă momentului „final” al conversiunii sale religioase o relevanță aparte – în special din perspectiva teoriei, clasice în felul ei, care leagă procesul secularizării de graduala transformare a afilierii confesionale dintr-un dat „ontologic”, într-o problemă de opțiune, de liberă alegere (Berger 1967).

3. Modelul „descurajării nucleare”

Suita de miniaturi monografice de mai sus nu este, în mod cert, exhaustivă. Lista activărilor auto-expressive, a voliționismelor auto-poietice rămâne, fără îndoială, deschisă. Ajunge să ne gândim la puternicele reacții care au existat în rândul consistentelor minorități naționale constituite după cele trei uniri (cu Bucovina, Transilvania/Banat și Basarabia) în cadrul statului român. Reacțiile lor emoțional-expressive, simbolice, ideologice contribuie la nivelul general de tensiune, și deci la dinamismul evolutiv al momentului, fie și pentru că, în contrapartida acestor tendințe centrifuge, se conturează o veritabilă „revoluție birocratică”, al cărei scop este „românizarea” în regim de forță și de urgență a structurilor administrative și a corpurilor de funcționari publici din noile provincii integrate în Regatul României (Livezeanu 1998).

Trebuie, de asemenea, să recunoaștem că, adeseori, contururile mișcărilor sus-evocate sunt fluide, că trebuie să le punem sub semnul relativizării și aproximației. Aici, din nou, conceptul multiplicățiilor, așa cum a fost propus de Sorin Alexandrescu, își dovedește utilitatea, fiindcă în el putem distinge și disponibilitatea pentru înțelegerea unei diversități a duplicităților, nu neapărat în sensul oportunistului moral, ci în acela al ambiguității constitutive și al polivalenței. Revoluția regală a lui Carol al II-lea, de exemplu, intersectează atât o tradiție a liderului puternic, a domnului identificat cu „țara”, cât și spiritul modern al individualismului flamboiant (Quinlan 1995). Revoluția birocratică a epocii este, de asemenea, alimentată nu doar dinspre voliționismul liberal de tradiție „brătienistă”, ci și dinspre conservatorismul naționalist distilat în doctrina corporatistă (Veiga 1995: 213-214). Idealul „republicii țărănești” este explorat nu doar de școala doctrinară poporanistă, ci și dinspre congregaționismul politic transilvănean sau dinspre egalitarismul rural ce supraviețuiește în liberalism. Mediile revoluționare utopic-ortodoxiste caută continuu să comunice cu (de fapt, să controleze) universul mental al milenarismului rural, o organizație precum Oastea Domnului jucând rolul de interfață între entuziasmul profetic al

„maselor” și structuri paramilitare precum Garda de Fier. Afinități electiv se revelează și între comunitarianismul de extracție greco-catolică și strategiile, în general radicale și milenariste, de activare politică a fondului tradițional creștin ortodox (Dobrescu 1999), expresia cea mai semnificativă a acestei ambiguități fiind alianța, e drept, în cadrul unui front politic mai larg, între PNȚ și mișcarea legionară, la alegerile din 1937. Ceea ce am numit „revoluția personalistă” intersectează, la rândul ei, în forme cu totul deconcertante, atât voluntarismele misticii etnice, așa cum este cazul la Mircea Eliade sau Emil Cioran (Petreu 1999; Alexandrescu 2006), cât și voluntarismele misticii proletare, în cazul avangardiștilor atrași de utopianismului comunist (Crohmlăniceanu 2001).

Aceste intersecții și suprapuneri nu au avut, însă, consecința de a atenua tensiunile manifeste sau implicite dintre diferitele pulsuni ale „reinvenției de sine”. Focarele imaginarului identitar pe care le-am descris mai sus au funcționat într-un regim de relativă autonomie, substanțind astfel ipoteza unei veritabile palingeneze a radicalității „reflexive” (Giddens 2000 : 39-46; Vlăsceanu 2007 : 13). Lumile mentale survolate în acest capitol au, în general, o autonomie a lor, o identitate care nu le este conferită prin simpla plasare într-un sistem coerent de categorii. Nu e vorba, decât ca excepție, despre opțiuni ideologice explicite, bine articulate, care se pot poziționa reciproc în mod clar și rațional. Ceea ce le aduce în același plan și le face susceptibile de a fi gândite împreună, ca parte a aceluiași proces, este numitorul comun al intensității, al experienței trăite, ca tendință de a „juca”, deopotrivă, auto-evidența și auto-justificarea.

Descrierea mediului socio-cultural interbelic sub forma unui câmp al reinvenției de sine, un teren de manifestare al erupțiilor voluntariste de auto-definire, se apropie de modul în care Robert Nozick definește „utopianismul”: nu în substanța unui proiect de lume ideală, ci în convențiile care garantează și protejează existența unei potențialități intelectual-expresive ce devine premisa unei diversități de actualizări/articulări/proiecții (Nozick 1997: 355-364). O asemenea întocmire, pe care, în principial, o putem numi „constituțională”, este foarte îndepărtată de simptomul a ceea ce a fost numit „mizeria utopiei” (Tismăneanu 1997). Acest termen, ce parafrazează celebra „mizerie a istorismului” a lui Carl Popper, se referă la situația în care una dintre speciile utopianismului reușește, prin jocul conjuncturilor, să le extermină pe toate celelalte și, suprapunând virtualitatea peste actualitate, să transforme visul reinvenției de sine într-o tiranie de coșmar. Alunecarea în orbita Germaniei naziste și apoi în cea a Rusiei sovietice va face ca modernitatea românească să intre într-o asemenea turnantă nefastă. Însă, pentru perioada pe care am „decupat-o” pentru analiză, aceea a anilor 1920-1940, putem vorbi, în pofida numeroaselor derapaje, izbucnirilor de intoleranță etnică, a numeroaselor blocaje și eșecuri ale regulilor de joc democratice, despre o dinamică amintind de ceea ce a fost numit „piața liberă a religiilor” (Berger 1967), în sensul cel mai cuprinzător (de corp al convingerilor „tari”, ultime, auto-fondatoare) al noțiunii de „religie”.

Lumea occidentală, cel puțin în țările sale de nucleu, a evoluat de la un concept al modernizării ca evoluție ordonată către un scop, la conceptul unei multiplicități a formulelor de emancipare bazate pe un consens instituțional și procedural. Imaginea este aceea a unui spectru de atitudini care include atât raționalizarea cultelor tradiționale, cât și deismul, reducția fenomenologică (de tip „mistic”) a credinței, energetismul „proiectiv” al unor neo-gnoze combinatorice, ateismul integral or scepticismul, sistematic sau numai consecvent. În spatele acestei ordini se configurează reprezentarea larg împărtășită a unui nou organon al „credințelor”, care transcende distincțiile convenționale dintre teologie, mistică, filozofie, ideologie și știință. Din acest motiv putem vorbi despre o „modernitate saturată”, cu un concept prin care putem desemna momentul în care modernitatea ajunge în punctul „realizării” latențelor sale într-un plan care nu mai este al succesiunii, ci al co-manifestării, al concomitenței, sau, cu un concept al filozofului Mihai Șora, al „composibilității”. Multiplicitatea agonală de suprafață a acestor societăți, ce conduce la un continuu joc al echilibrelor, al formării și destrămării alianțelor (și deci și la fenomene de tip *strange bedfellows*), reprezintă sistemul de protecție al acestui organon al credințelor (sau filozofiilor de viață), internalizat și resimțit ca acceptabil de toate părțile implicate.

Modernitatea interbelică a României nu se afla, în mod evident, în acest punct. Și totuși, nu putem ignora procesul de proliferare a focarelor de reinvenție identitară, în virtutea a ceea ce Sorin Alexandrescu numește „multiplicități interbelice”, care includ atât manifestări propriu-zis religioase, cât și diferite forme de religie seculară ori politică, „anti-religii” sau religii personale, aduse, prin determinarea cu care au fost afirmate și asumate, în același plan, în aceeași relație „de piață”. O asemenea efervescentă este tipică pentru o epocă revoluționară, care trăiește din plin „criza”, fără însă a o putea conține/înscrisă în propria ei structură. De fapt, cazul României este relevant pentru atmosfera general-europeană a anilor 1920, perioadă în care se culeg roadele violent-contradictorii ale așteptărilor milenariste trezite de primul război mondial („the war to end all wars”). În acest deceniu, Europa întregă (inclusiv Rusia sovietică, aflată în faza relativei libertăți concurențiale, nu doar a NEP-ului, ci și a curentelor de avangardă) reprezintă un *commonwealth* al utopianismului agonistic.

Pornind de la acest larg context, propun un experiment mental contrafactual. Să presupunem, așadar, că nu cunoaștem evoluția ulterioară a lucrurilor, autoritarismul și legile rasiale, apoi ocupația sovietică și comunizarea României. Și să ne întrebăm dacă sistemul de determinări interne pe care-l punem în evidență prin această suspendare artificială a presiunilor exercitate de conjuncturile geo-politice ar fi avut șanse să evolueze spre echilibru. Și dacă da, spre ce tip de echilibru.

Concluziile foarte incitantei cărți a Irinei Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare*, merg în direcția considerațiilor lui István Bibó din clasicul său eseu „Mizeria micilor state est-europene” (2000): ca și vecinele sale din arealul la

care se referă politologul maghiar, România interbelică a sacrificat statul de drept, instituțiile democratice și libertățile civice pe altarul „plenitudinii” naționale. În viziunea, foarte bine argumentată, a Irinei Livezeanu procesul civilizațional început la mijlocul secolului al XIX-lea care a condus la crearea unei monarhii constituționale, la conturarea unei tradiții parlamentare, la o maturizare a instituțiilor juridice fondate pe principii raționale de drept, printre care și cel al respectării drepturilor civice individuale, a fost abandonat, după Unirea din 1918, în favoarea unui autoritarism centralizator manifestat întâi în politicile de românizare rapidă a administrației și educației, iar apoi în abolirea efectivă a regimului parlamentar. Ipoteza contrafactuală este că o Românie care ar fi evoluat în parametrii Vechiului Regat s-ar fi orientat, prin forța împrejurărilor, nu spre asimilaționismul etno-național, ci spre patriotismul civic, străduindu-se în mult mai mare măsură să-și „transforme țărani în cetățeni”, cu formula folosită de Eugen Weber pentru Franța sfârșitului de secol XIX (Weber 1976).

Luând foarte în serios această teorie, cred totuși că modelul multiplicităților interbelice, așa cum a fost propus de Sorin Alexandrescu, poate susține un argument contrafactual la fel de puternic. Fără intervenția factorilor externi care au remodelat radical cursul proceselor interne din perioada „României Mari”, ar fi fost posibil să se ajungă la o formă de *checks and ballances* asemănătoare, metaforic vorbind, cu cea rezultată, în era postbelică, din doctrina „descurajării nucleare”: acționând din diferite puncte ale spectrului ideologic/politic, pasiunile reduționist-resurecționiste ar fi ajuns să se țină în șah reciproc, instituind, treptat, un echilibru tranzacțional complex, bazat pe proceduri instituționale împărtășite. Ceea ce putea conduce la o democrație agonală eficientă și vibrantă, cu un grad rezonabil de descentralizare.

O ultimă observație cu privire la virtuțile modelului „descurajării nucleare”¹: în opinia mea, acest model are avantajul moral de a ne vorbi despre o lume a agenților liberi, chiar dacă, inevitabil, libertate este asociată cu riscuri majore, spre deosebire de teoria care vede în modernitate o „paradigmă” supraordonatoare, ce integrează în mod fatal în logica ei ubicuă și impersonală toate inițiativele de auto-(re)construcție ale ființelor umane.

Bibliografie

- Alexandrescu, S., 1998, *Paradoxul român*. București, Univers.
Alexandrescu, S., 1999, *Privind înapoi, modernitatea*. București, Univers.
Alexandrescu, S., 2006, *Mircea Eliade, dinspre Portugalia*. București, Humanitas.

¹ Referitor la această comparație, aș preciza, succint, că, în fond, pasiunile politice, fantasmale și proiecțiile utopice se pot dovedi energii cu nimic inferioare celor pe care le administrează industria modernă a armamentului

- Antohei, S., 1994, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*. București, Litera.
- Ardeleanu, G., 2009, N. *Steinhardt și paradoxurile libertății*. București, Humanitas.
- Bell, D., 1977, „The Return of the Sacred?” in *British Journal of Sociology*, vol. 28, nr. 4, decembrie 1977, 419-449.
- Berger, P., 1967, *The sacred canopy. Elements of a social theory of religion*. Garden City, NY, Doubleday.
- Besaçon, A., 1993, *Originile intelectuale ale leninismului*, traducere de Lucreția Văcar. București, Humanitas.
- Bibó, I., 2000 (1946), „Mizeria micilor state est-europene”, în Isván Bibó Jenő Szűcs: *Între Occident și Răsărit*, traducere de Gheorghe Popovici. București-Cluj, Kriterion.
- Billington, J. H., 1980, *Fire in the Minds of Men. Origins of the Revolutionary Faith*. Basic Books, New York.
- Brown, C., 1995, *Chaos and catastrophe theories*. Sage Publications.
- Brown, P., 1995, *Cultul sfinților. Apariția și rolul său în creștinismul latin*. Timișoara, Amarcord.
- Bucur, M., Mihaela M. (coord.), 2002, *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*. Iași, Polirom.
- Bulei, I., 1984, *Lumea românească la 1900*. București, Eminescu.
- Charle, C., 1979, *La crise littéraire a l'époque du naturalisme. Roman, théâtre et politique*. Paris, Presses de l'École Normale Supérieure.
- Clark, C.U., 2003 (1927), *Bessarabia. Russia and Roumania on the Black Sea*. New York, Dodd, Mead & Co., capitolul XXVII, „The Tatar-Bunar Episode”.
- Cohn, N., 1972, *The Pursuit of the Millenium*. Londra, Paladin
- Connolly, W.E., 1995, *The Ethos of Pluralization*. Minneapolis-London, University of Minnesota Press.
- Crohmalniceanu, O.S., 2001, *Evreii în avangarda românească*, text îngrijit de Geo Șerban. București, Hasefer.
- Culianu, I.P., 1995, *Mircea Eliade*. Traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu. București, Nemira.
- Diac, C., 2011, „1933, lecția Griviței”, *Adevărul*, 19 iulie 2011.
- Dobrescu, C., 1999, „Cultura politică a românilor greco-catolici” in I. Boldea, Al. Cistelean, C. Moraru, V. Podoabă (coord.), *Un destin istoric: Biserica Română Unită*, Tg. Mureș, Editura Vatra.
- Dobrescu, C., 2001, *Semizei și rentieri. Despre identitatea burgheziei moderne*. Nemira, București, 2001.
- Dobrescu, Caius. 2003, „Conflict and Diversity in East European Nationalism, on the Basis of a Romanian Case Study”. in *East European Politics and Societies*, Sage Publications, vol. 17, no. 3.
- Dobrescu, C., 2004, *Mihai Eminescu. Imaginarul spațiului privat/ Imaginarul spațiului public*, Brașov, Aula.
- Dumitru, T., 2016, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*. București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- George, A., *În istorie, în politică, în literatură*, București, Albatros 1997.
- Giddens, A., 2000 (1990), *Consecințele modernității*, traducere de Sanda Berce, București, Univers.
- Gombrich, Richard F. „Buddhism in the Modern World: Secularization or Protestantization?”, în Eileen Barker, James A. Beckford, Karel Dobbelaere, (coord.), *Secularization, Rationalism, and Sectarianism*. Essays in Honour of Bryan R. Wilson, Clarendon Press : Oxford 1993, 59-79
- Guță, D., 2015, „Cea mai cumplită grevă a minerilor din Valea Jiului: vânătoarea de oameni din Lupeni, din '29”. *Adevărul*, 11 mai 2015
- Habermas, J., 1983, *Cunoaștere și comunicare*, antologie de texte de Andrei Marga, traducere din limba germană de Andrei Marga, Walter Roth, Iosif Wolf. București, Editura politică.
- Habermas, J., 1998, *Sfera publică și transformările ei structurale*, traducere de Janina Ianoși. București, Univers.

- Harrison, L.E., Samuel P.H., (coord.), 2000, *Culture Matters*, New York, Basic Books.
- Heelas, Paul. 2004. „Introduction: Detraditionalization and its rivals” în Paul Heelas, Scott Lash, Paul Morris, (coord.), *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*, Oxford, Blackwell.
- Ibrăileanu, G., 1971. *Campanii*, București, Minerva.
- Irvine, W.D. 1989. *The Boulanger Affair reconsidered : royalism, Boulangism, and the origins of the radical right in France*, New York , Oxford University Press.
- Ivianski, Z., 1988, „The Terrorist Revolution: Roots of Modern Terrorism” in David C. Rapoport (ed.), *Inside Terrorist Organizations*, New York , Columbia University Press, 129-149.
- Kapuściński, R., 1985, *Shah of shahs*, traducere de William R. Brand și Katarzyna Mroczkowska-Brand. San Diego, Harcourt Brace, Jovanovich.
- Lefter, I.B., 2002. *Postmodernism. Din dosarul unei bătălii culturale*, Pitești, Paralela 45.
- Léonard, E.G., 1988, *Histoire générale du protestantisme*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Lerner, R.E., 1972, *The heresy of the Free Spirit in later middle ages*. Berkeley, University of California Press
- Lewis, B., 2002., *What went wrong? : Western impact and Middle Eastern response*. New York: Oxford University Press
- Lindholm, C., 2001, *Culture and Identity. The History, Theory and Practice of Psychological Anthropology*. Boston, Mc Graw Hill.
- Livezeanu, I., 1998, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, traducere de Vlad Russo. București, Humanitas.
- Manolescu, N., 1981, *Arca lui Noe : eseu despre romanul românesc*, vol. 2. București, Minerva.
- Manoilescu, M., 1933, *România stat corporativ: de ce trebuie transformat statul nostru*. București, Tipografia modernă
- Marineasa, V., 2004, *Tradiție supralicitată, modernitate diortosită. Publicistica lui Nichifor Crainic și a lui Nae Ionescu; la o nouă citire*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Marinescu, Gh., 2006 *Lourdes și Maglavit*. Brașov, Suvenir.
- Marino, A., Antohi. S., 2001, *Al treilea discurs: cultură, ideologie și politică în România*. Iași, Polirom.
- Martin, M., 1981, *George Călinescu și “complexele” literaturii române*, București, Albatros.
- Matei, S.A., 2004, *Boierii minții: intelectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor*. București, Compania.
- Mincu, M. (ed.), 1983, *Avangarda literară românească, antologie*. București, Minerva.
- Mohler, A., 1994, *Die konservative Revolution in Deutschland*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, (lucrare de doctorat susținută la Universitatea din Basel, în 1949, sub conducerea lui Herman Schmalenbach și Karl Jaspers).
- Mouffe, C., 1999, „Agonistic Pluralism and Democratic Citizenship”, în Andras Sajó, Shlomo Avineri, (coord.), *The Law of Religious Identity: Models for Post-Communism*, Haga-Londra-Boston: Kluwer Law International.
- Mounier, E., 1966, *Communisme, anarchie et personalisme*, Seuil, Paris.
- Murgescu, B., 2010, *România și Europa: acumularea decalajelor economice (1500-2010)*. Iași, Polirom.
- Negoïtescu, I., 1969, *Poezia lui Mihai Eminescu*. București, Editura pentru literatură.
- Nipperdey, Th., 1987, „Der Umbruch zur bürgerlichen Gesellschaft seit der Amerikanischen und Französischen Revolution” în K.W. Hempfer, A.Schwan (coord.), *Grundlagen der politischen Kultur des Westens*, Berlin - New York, Walter de Gruyter.
- Nozick, R., 1997 (1974)., *Anarhie, stat, utopie*, traducere de Mircea Dumitru. București, Humanitas.
- Olteanu, C., 2017, „Octombrie 1920. Prima grevă generală din România”. *Evenimentul zilei*, 13 aprilie 2017.
- Ornea, Z., 1972, *Poporanismul*. București, Minerva.

- Ornea, Z., 1998, *Junimea și junimismul* 2 vol. București, Minerva.
- Pahlavi, M.R., 1967, *The white revolution of Iran. Tehran*, Imperial Pahlavi Library.
- Petreu, M., 1999, *Un trecut deochecat sau „Schimbarea la față a României”*, Cluj, Biblioteca „Apostrof”.
- Pipes, D., 2002, *In the path of God : Islam and political power*, New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers.
- Pop, I., 1969, *Avangardismul poetic românesc*. București, Editura pentru literatura.
- Popovici, A.C., 1997 (1910), *Naționalism sau democrație: o critică a civilizațiunii moderne*, București, Albatros.
- Quinlan, P.D., 1995, *The playboy king: Carol II of Romania*, Westport, Conn., Greenwood Press
- Rotaru, B., Zodian, 1994, *Mareșalul Ion Antonescu, Am făcut războiul sfânt împotriva bolșevismului*. Oradea, Cogito.
- Sebastian, M., 1990, *De două mii de ani.../ Cum am devenit huligan*. Humanitas, București.
- Șiulea, C., 2003, *Retori, simulacre, imposturi : cultură și ideologii în România*, București, Compania.
- Șora, M., 1995, *Despre dialogul interior. Fragment dintr-o Antropologie Metafizică*, traducere din franceză de Mona Antohi și Sorin Antohi, Humanitas.
- Talmon, J.L., 1952, *The origins of totalitarian democracy*. Londra, Secker & Warburg.
- Taylor, C., 1989, *Sources of the self: the making of the modern identity*. Cambridge Mass., Harvard University Press.
- Tănase, . 2003. „Procesul din Dealul Spirii”, Jurnalul național, 20 octombrie 2003
- Tismăneanu, V., Dan P., 1994, „Romania’s mystical revolutionaries: the generation of angst and adventure revisited” în *East European Politics and Societies*, vol. 8, no. 3
- Tismăneanu, V., 1997, *Mizeria utopiei: criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*, traducere de Laura Lipovan. Iași, Polirom.
- Țone, F., 2010, „Cum s-au folosit comuniștii de Grivița ’33”, *Historia*, 14 mai 2010.
- Vachez, A., 1994, *Spiritualitatea evului mediu occidental, secolele VIII-XII*, traducere de Doina Marian și Daniel Barbu. București, Meridiane.
- Veiga, F., 1995, *Istoria gârzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*. București, Humanitas.
- Verdery, K., 1994, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona și Sorin Antohi. București, Humanitas.
- Vlăsceanu, L., 2007, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*. Iași, Polirom.
- Volovici, L., 1995, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”* București, Humanitas.
- Weber, E., 1976, *Peasants into Frenchmen : the modernization of rural France 1870-1914*, Stanford, Calif., Stanford University Press.
- Weber, M., 1946, *From Max Weber: Essays in sociology*, Traducere de H.H. Gerth and C. Wright Mills. New York, Oxford University Press.
- Weber, Marianne. 1950. *Max Weber. Ein Lebensbild*, Heidelberg, Lambert Schneider

Despre sufixul *-isim* în limba română: sincronie și diacronie

Ionuț Geană

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române/
Universitatea din București
ionut.geana@litere.unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Geană, I., 2024, „Despre sufixul *-isim* în limba română: sincronie și diacronie”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 135-142.

Abstract. This article, which is part of a larger collective project on Romanian suffixation at the Romanian Academy’s “Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics under Blanca Croitor’s coordination, puts forth a both diachronic, and synchronic presentation of the suffix *-isim* (and its alternate/etymological spellings *-issim*, *-isimo* and *-issimo*) in Romanian. While at first it was present in words loaned mostly from Italian (sometimes doubled by scholarly Latin loans), the suffix *-isim* came to be affixed also to typical Romanian words. Its frequency and productivity have never been too extended, as proved by the examples taken from the literature (mostly dictionaries) and corpora (with examples taken with the use of RoTenTen21/Sketch Engine). In terms of style and register, this suffix has always been used in specialised languages (e.g., music, military, religion), with most recent uses also in (or imitating) slang, irony or sarcasm.

Keywords: Romanian suffix *-isim*; affixation; word formation; diachrony; synchrony

1. Introducere. Despre proiectul *Formarea cuvintelor în limba română*

Proiectul sau tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* este în desfășurare la Departamentul de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române. Articolul de față respectă, în mare parte, formatul monografiilor sufixelor din lucrarea colectivă care se va publica sub coordonarea Blancăi Croitor. Proiectul are scopul de a descrie diacronic derivarea cu sufixe

substantivale, adjectivale și adverbiale românești, în continuarea volumelor apărute deja în cadrul tratatului:

- vol. I. *Compunerea*, publicat în 1970;
- vol. II. *Prefixele*, publicat în 1978;
- vol. III. *Sufixe. Derivarea verbală*, publicat în 1989;
- vol. IV. *Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, din care au apărut primele două părți: prima, în 2015 (litere A–C, 53 de monografii sufixale); a doua, în 2024 (peste 30 de monografii); monografia sufixului *-isim* (va apărea în partea a treia).

Ca metodă de lucru, tratatul presupune inventarierea tuturor formelor cu un anumit sufix, pornind de la DI (1957) și DILR (2007) și continuând cu lucrările lexicografice „mari” (DA/DLR, MDA2, DEX etc.) și „mici” (diferite glosare, lexicoane, dicționare de argou). Descrierea fiecărui sufix acoperă elemente de fonetică, morfosintaxă, semantică, etimologie, frecvență, productivitate, discutând totodată împrumuturile analizabile, formațiile semianalizabile și delimitarea de sufixe omonime (dacă este cazul).

Pentru uniformitate, monografiile pornesc de la structura: 1. Statutul afixelor; 2. Delimitarea de afixe omonime; 3. Inventarul formațiilor și analiza lor morfologică; 4. Valorile semantice ale formațiilor; 5. Originea sufixului (sufixelor) și istoria formațiilor; 6. Originea temelor; 7. Productivitatea sufixului (sufixelor); 8. Repartiția stilistică și teritorială; 9. Sufixe complexe (compuse sau dezvoltate). Pentru sufixul *-isim*, vom respecta această structură, cu mențiunea că nu se impune o delimitare de afixe omonime și nu au fost dezvoltate sufixe complexe.

2. Statutul afixelor

Sufixul *-isim* și varianta etimologică *-isimo* au aceeași origine (vezi *infra* 5.), distribuție (vezi *infra* 3.) și valori semantice comune (vezi *infra* 4.). Sufixul se combină cu baze substantivale, adjectivale sau adverbiale și dau același tip de derivate: substantive, adjective și, respectiv, adverbe (vezi *infra* 3.).

Sufixele *-isim* și *-isimo* (ortografiate uneori cu dublu *s*) nu s-au dezvoltat pe terenul limbii române, apărând în cuvinte împrumutate din alte limbi (din italiană, cel mai adesea, uneori dublate de împrumuturi savante din latină), cu excepția unor creații rare și/sau spontane recente (vezi *infra* 3.). Sufixul latinesc *-issimus* (cu toate alomorfele) pentru marcarea superlativului nu a fost moștenit în limba română.

Variantele de scriere cu dublu *s* se justifică prin respectarea sau imitarea scrierii din limba de proveniență.

3. Inventarul derivatelor și analiza lor formală

3.1. În DI sunt inventariate 13 formații analizabile:

- *altissimo*¹ adv. (muz.) „cu note foarte înalte” cf. *alto* (MDA2),
- *bravissimo* interj. (în DOOM₃, *bravissimo*), „exclamație prin care se aplaudă cuvintele unui orator, jocul unui artist etc., sau se exprimă satisfacție despre un lucru; (după italiană, și forma superlativă)” cf. *bravo* (DA s.v. *bravo*),
- *doctisim* adj. „(livresc) foarte *doct*” (DLR),
- *elegantisim* adj. „foarte *elegant*” (Croitor 2022),
- *eminentisim* s.m. și adj. „*eminent* în cel mai înalt grad” (DLR),
- *fortissimo* adv. (muz.) „cu cea mai mare putere” (DA s.v. *forte*),
- *generalisim* s.m. „(milit.) mai mare peste toți *generalii*, comandat al unei armate întregi” (DA s.v. *general*),
- *ilustrisim* adj. „titlu de onoare pentru unii prelați” (DA s.v. *ilustru*),
- *importantisim* adj. „foarte *important*” (DA s.v. *important*),
- *pianissimo* adv. (muz.) „cu cea mai slabă intensitate; foarte încet” cf. *piano* (DLR),
- *rarisim* adj. „(rar) care se găsește sau se întâmplă foarte *rar*” (DLR),
- *sigurisim* adv. „(rar) foarte *sigur*” (DLR),
- *titularisim* adj. (nu apare în niciun alt dicționar în afară de DI², iar pe *google* e într-un singur context).

La acestea se adaugă câteva de formații analizabile din alte surse:

– din DILR:

- *clarisim* adj. „(Trans., înv.) titlu de reverență dat preoților catolici sau greco-catolici; (în v.) care este foarte *clar*” (MDA2),
- *eruditisim* adj. „(livresc) care este foarte *erudit*” (DLR),
- *perfectisim* adj. și adv. „foarte bun; extrem de bine” cf. *perfect* (MDA2),
- *reverendisim* s.m. „titlu dat unei persoane care deține un grad superior aceluia de *reverend* în ierarhia bisericească” (DLR).

– din DLR:

- *delicatisim* adj. „foarte *politicos*; plin de delicatete; *delicat*”,
- *excelentisim* „(învechit) titlu de onoare dat înalților demnitari; *excelent*”,
- *prestissimo* adv. (muz.) „în tempo extrem de rapid” cf. *presto*,
- *sapientisim* s.m. „(latinism rar, învechit) om foarte înțelept” cf. *sapiență*,

¹ Pe internet există contexte și cu *altisim*, fără -o final.

² Posibil ca termenul să fi fost introdus pe considerente politice, apărând într-un text din V.I. Lenin, *Opere complete* (p. 195, vezi <https://tinyurl.com/he8s6h4h>, ultima accesare la 27.11.2024).

- *splendidisim* adj. „(rar) foarte frumos” cf. *splendid*,
- *vivacissimo* adv. (muz.) „în tempo mai rapid decât *vivace*”.

– din DOOM3:

- *superbisim* adj. „(familiar) foarte frumos, la superlativ” cf. *superb* (nu apare în alte dicționare, dar sunt multe contexte pe internet).

– din alte surse (multe exemple de pe internet au fost excerptate folosind RoTenTen21/Sketch Engine):

- *arhipatriotisim* (internet),
- *celebrisim* (internet),
- *doctorisim* (internet),
- *dulcisim* (internet),
- *genialisim* (internet),
- *gravisim* (internet),
- *interesantisim* (internet),
- *primisim* (internet),
- *rapidisim* (internet),
- *scurtisim* (Vârlan 2009),
- *secretisim* (Vârlan 2009),
- *senilissim* (Vârlan 2009),
- *succintisim* (Vârlan 2009),
- *simplisim* (internet),
- *sobrissim* (internet),
- *splendorisim* (internet),
- *strictisim* (internet),
- *tristisim* (internet),
- *umilisim* (internet),
- *urgentisim* (internet),
- *versatilisim* (internet)

În DLR, litera S, s.v. *solicitudine*, apare exemplul: *Cei potentissimi să caute pe cei mai umiliți cu părintească... solitudine*. Cu toate acestea, cuvântul *potentisim* (ca derivat al lui *potent*) nu apare la litera P, probabil pentru că nu au fost suficiente exemple în stiluri diferite, care să justifice includerea sa în lista de cuvinte. Un alt exemplu este tot în DLR, litera V, s.v. *vedea*: *Amândouă aceste butoaie numai verginele santissime vestale era permis să le vază*. Adjectivul *santisim* (fie semianalizabil, fie cf. *sânt*, *sfânt*) nu apare la litera S.

3.2. Formațiile cu sufixul *-isim* sunt adjective calificative, adverbe, interjecții și substantive comune³. Întrucât, la origine, sufixul exprima superlativul, formațiile cu *-isim* fac parte din aceeași clasă gramaticală. Ca trăsătură specifică limbii române, adjectivele pot fi folosite, prin conversiune, și adverbial (ca adverbe de mod) și pot căpăta, de obicei prin articulare sau folosirea altor determinanți, valoare substantivală.

3.2.1. *Adjectivele calificative* sunt analizabile în raport cu:

– un adjectiv (majoritatea): *doctisim, elegantisim, eruditisim, importantisim, rarisim, tristisim, urgentisim, versatilisim* etc.

3.2.2. *Adverbele* sunt analizabile în raport cu:

– un adverb: *altissimo, fortissimo, pianissimo, prestissimo, sigurisim, vivacissimo*.

3.2.3. *Interjecția* este analizabilă în raport cu:

– o interjecție: *bravisimo*.

3.2.3. *Substantivele comune* sunt analizabile în raport cu:

– un substantiv comun: *generalisim*.

O formație este semianalizabilă: *serenisim* adj. „(ca termen de reverență pe lângă un titlu nobiliar ori bisericesc din Europa apuseană) înălțat, mărit, slăvit” (DLR); deși există adjectivul corespunzător *sereno*, sensul din dicționare este cel din muzică, fără legătură cu sensul folosit în biserici sau cu cel extins.

4. Valorile semantice ale derivatelor

4.1. Principala valoare a sufixului *-isim* este de exprimare a superlativului pentru adjectivul sau adverbul la care se atașează: *delicatisim, eminentisim, strictisim, umilisim, urgentisim* etc. În cazul formației *arhipatriotisim*, valoarea de superlativ este marcată încă o dată (pe lângă sufix) prin folosirea prefixului *arhi-*.

³ Dar vezi și câteva substantive proprii care denumesc mărci, magazine, festivaluri și altele (unele găsite cu Sketch Engine, unele recunoscute ca atare de autor): *Intimissimi, Jazzissimo, Mobilissimo, Sportissimo* etc.

4.2. Sinonime cu baza: *celebrissim, excelentissim, genialissim, superbissim*. Bazele (*celebru, excelent, genial, superb*) exprimă deja valoarea de superlativ, astfel că formațiile supramarcate pentru superlativ se folosesc cu rol hiperbolic sau ironic.

4.3. Grad militar suprem: *generalissim*.

5. Originea sufixului și istoria derivatelor

Sufixul *-issim* provine din italiană sau din latina savantă. Formațiile cu acest sufix au atestări începând cu secolul al XVIII-lea, majoritatea însă intrând în limba română în secolele al XIX-lea și al XX-lea. În limba contemporană, pe lângă formațiile consacrate de dicționare, se remarcă o lărgire a folosirii sufixului *-issim* în registrul fals înalt (dar non-standard) sau cu valoare ironică (vezi mai multe formațiile atestate pe internet, *infra 7.*).

La acestea, se adaugă copieri sau calcuri mai ales din italiană (roTenTen21/Sketch Engine):

- *oameni novissimi* – cu sensul de „noi, moderni” (apostolia.eu)
- *Toate monedele în afara de cea de 10 Centissimi* aveau reprezentate portretul lui Napoleon. (infotravelitalia.ro)
- *lumânări din ceară naturală, ornamentale, superbissime* – posibil greșeală de scriere (daddycool.ro)
- *Cert este că prințului teluric și slugilor lui fidelissime li se va lua stăpânirea.* (automarket.ro)

6. Originea temelor

Temele formațiilor sunt preponderent adjective, cu o categorie mai recentă și periferică reprezentată de substantive comune și proprii:

- adjectiv vechi moștenit din latină: *rar* > *rarisim*;
- adjectiv cu etimon din neogreacă: *sigur* > *sigurissim* (derivat în română, vezi DEX, DLR);
- adjectiv neologic: *doct* > *doctissim*;
- (spontane) substantive comune și proprii (majoritatea exemplurilor preluate din internet): *maiestrissim, Jazzissimo*.

7. Productivitatea sufixului

Atât formațiile mai vechi, cât și cele mai recente nu au cunoscut o etapă în care să fie foarte productive (inventarul de cuvinte analizabile a fost întotdeauna redus). În limba contemporană, pe lângă formațiile consacrate de dicționare (puține, de altfel, cum am menționat), se remarcă o lărgire a folosirii sufixului *-isim* în registrul înalt sau fals înalt (adesea non-standard) sau cu valoare ironică:

- *Am mâncat bruschete, plăcintă cu dovleac făcută de Gina și urzici cu usturoi minunisime* (suntmamica.ro)
- *Astăzi vreau să vă povestesc despre o serie de cărți pentru copii, pe care le consider pur și simplu minunisime: cărți de pictat!* (daddycool.ro)
- *Inițial, începusem să-mi pun într-o unică structură toate filipismele-scurtisime și croisem așa numitul: Univers de scurtisime.* (ning.com)
- *Bine, maiestrisime Eldi, astea au fost scopul, conținutul, asigurarea materială, bibliografia, concluziile și durata ședinței?* (art-emis.ro)
- *rangul suprem de zeu tutelar al universului domestic, inundat de marea stihinică a unei paradisime, neostoite iubiri.* (vorbanoastra.ro)
- *oamenii au ajuns să conceapă mii de inițieri, numite de unii har, harisime, daruri ale duhului* (forumgratuit.ro)
- *Toate plantațiunile mi se par niște însăilări pompoase, diletantisime, aglomerări seci de verdeață.* (iovan.net)
- *Peste două zile, adică în 8 ianuarie, parcă nedorind să fie botezat Ion, va veni pe lume, obosit de atâtea Sărbători și Obiceiuri culinare, cine altcineva decât nonconformistul poet și teoretician literar, Gheorghe Iova? Din motive iovimisime nașterea sa va fi înregistrată abia pe 29 ianuarie.* (confluente.org)
- *în vreme de criză, se înmulțesc băncile sau filialele acestora, dar campionisime numeric sunt buticurile cu încălțări și veșminte felurite.* (viata-medicala.ro)
- *consorții megamiliardisime care exploatează muncitorii și firmele locale la maxim* (aro4x4.net)
- *Ce masini formidabilisime vor rezulta!* (automarket.ro)

8. Repartiția stilistică și teritorială

Fiind un sufix puțin productiv și dată fiind filiera prin care a intrat în limba română (italiană, latină savantă), majoritatea indicațiilor metalexicegrafice se referă la anumite domenii (muzică: *altissimo*, *fortissimo*; religie: *serenisim*; armată: *generalisim*), la care se adaugă cuvintele însoțite de indicațiile „livresc” (*doctisim*) și/sau „rar” (*sigurisim*). Se disting formațiile care aparțin terminologiei bisericești de rit apusean (*serenisim*, *ilustrisim*), cu răspândire mai mare în Transilvania (date fiind condițiile istorice). Sufixul este perceput ca aparținând registrului îngrijit, cult, înalt. În limba contemporană, apare folosit și cu valoare ironică.

Lucrări lexicografice

- DA/DLR – *Dicționarul limbii române*, vol. 1-19, ediție anastatică, Editura Academiei Române, București, 2010.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DI – *Dicționar invers*, Academia Română, Editura Academiei RPR, București, 1957.
- DILR – Cecilia Căpățână, *Dicționar invers al limbii române (cu CD-ROM)*, Editura Niculescu, București, 2008.
- DOOM3 – *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, București, 2021.
- MDA2 – *Micul dicționar academic*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, 2010.

Corpus

<https://app.sketchengine.eu/>

Referințe

- Croitor, Blanca, *Dinamica vocabularului limbii române. Mic dicționar de cuvinte recent atestate*. Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2022.
- Croitor, Blanca (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română. Volumul al IV-lea. SUFIXELE. Derivarea nominală și adverbială*, Partea a 2-a. București, Editura Academiei Române, 2024.
- Vârlan, Mariana, *Forms of the absolute superlative in contemporary spoken Romanian*, „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie”, II (1-2), 2009.

Predarea gramaticii limbilor străine către copii: o analiză comparativă

Raluca Levonian

Universitatea din București/Universitatea „Ovidius” din Constanța
raluca.levonian@litere.unibuc.ro

Ioana-Cristina Joița

Universitatea din București
cristina.joita@litere.unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Levonian, R., Joița, I. C., 2024, „Predarea gramaticii limbilor străine către copii: o analiză comparativă”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 143-158.

Abstract. This paper investigates whether and how grammar is introduced in foreign language textbooks for children in primary schools in Romania. We propose a comparative analysis of two German language textbooks and of two textbooks for Romanian as a foreign language, addressing children from ethnic minorities. The case study is represented by the category of adjectives, whose flexion may prove difficult for foreign learners of German or Romanian, since in both languages the correct endings of adjectives depend on the gender, number and case of the noun. In our analysis, we have taken into account the lessons where adjectives are used in both textbooks, the number of adjectives introduced, the clarity of their meanings and the sentences given as examples. The findings show that the introduction of adjectives proceeds slower in the German textbooks than in the Romanian ones, the utterances are more simple, and predicative adjectives are more frequent, which avoids their declension. In contrast, the Romanian textbooks contain a higher number of adjectives that are declined, while the examples are sometimes not clear enough. The Romanian textbooks appear therefore to be more suitable for children with previous knowledge of Romanian.

Keywords: foreign language teaching; Romanian; German; grammar; adjectives

1. Introducere

Politicile lingvistice și studierea limbilor străine constituie o prioritate la nivelul Uniunii Europene, cu scopul de a facilita integrarea socială, economică și culturală a cetățenilor din statele membre, de a sprijini comunicarea interculturală și de a promova recunoașterea diversității într-un cadru multicultural, multiethnic și multilingvistic. O recomandare formulată încă din 2005 se referă la importanța cunoașterii a cel puțin două limbi străine, pe lângă limba maternă (Commission of the European Communities, 2005: 3). În privința necesității studierii limbilor străine, un recent sondaj Eurobarometru a arătat că peste 80% dintre cetățenii statelor membre EU susțin acest obiectiv. Conform aceluiași sondaj, multilingvismul devine mai vizibil în Uniunea Europeană, trei din cinci cetățeni fiind capabili să poarte o conversație într-o limbă străină. În cazul europenilor cu vârste cuprinse între 15 și 24 de ani, procentul este chiar mai ridicat. Patru din cinci tineri intervievați s-au declarat capabili să converseze într-o altă limbă decât cea maternă (European Commission, 2024). Rezultatele arată o creștere a procentului vorbitorilor de limbi străine de la ultimul sondaj Eurobarometru, desfășurat în urmă cu 12 ani, ceea ce ar indica eficiența politicilor lingvistice implementate la nivel european și locul acordat studiului limbilor străine în programele școlare. Literatura de specialitate prezintă însă date contradictorii pe tema învățării limbilor străine la vârste mici. Astfel, nu există un consens clar privind vârsta la care limbile străine ar trebui să fie introduse ca discipline în programa școlară și nici privind selectarea conținuturilor și a strategiilor didactice. În consecință, apar întrebări cu privire la modul în care limbile străine pot fi predate copiilor de vârstă mică și cum pot fi concepute manualele de limbi străine, astfel încât procesul de învățare să fie mai eficient, iar copiii să rămână motivați.

Lucrarea noastră își propune să aprofundeze această temă, printr-o analiză comparativă a unor manuale de limbi străine adresate copiilor din ciclul primar, în sistemul de învățământ românesc. Pentru analiză am avut în vedere două manuale de limba germană pentru elevii români și două manuale de limba română pentru clasele cu predare în limbile minorităților. Obiectul studiului de caz îl reprezintă categoria adjectivului și felul în care această temă este introdusă și explicată în manualele studiate. Așa cum vom detalia mai jos, categoria adjectivului prezintă similități în limbile română și germană, vorbitorii străini învățând regulile acordului cu substantivul și flexiunea cazuală, pentru a putea identifica și utiliza corect desinențele. În cazul unor cursanți de vârstă mică, regulile numeroase pot fi dificil de reținut și de aplicat, de aceea categoria adjectivului poate constitui uneori o provocare, atât pentru elevi, cât și pentru profesori. Pe de o parte, este necesar ca elevii să își dezvolte vocabularul, integrând o serie de adjective uzuale, pentru a putea îndeplini sarcini de comunicare în limba-țintă. Pe de altă parte, corectitudinea gramaticală poate fi dificil de atins, mai ales la vârste mici și în

cazul în care elevii nu sunt familiarizați cu regulile gramaticale în limba maternă. În analiza noastră, vom urmări ce adjective sunt introduse în manualele pentru copii, în cadrul căror lecții și în ce măsură regulile gramaticale privind folosirea adjectivelor sunt prezentate elevilor.

2. Cadrul teoretic

Utilitatea învățării limbilor străine de la vârste mici constituie un subiect de dezbateri în literatura de specialitate. Kormos & Csizér (2008) susțin că elevii de școală generală sunt mai puțin motivați să învețe o limbă străină decât studenții și adulții, iar lipsa motivației ar putea duce la întâzieri în procesul de învățare. Un alt studiu arată că elevii care au început să învețe limba engleză în clasa a V-a tind să avanseze mai repede decât aceia care au început în clasa I (Baumert *et al.* 2020). Graham *et al.* (2017) au identificat o serie de factori care pot influența considerabil eficiența învățării limbilor străine de către elevi, evaluând performanțele școlare ale unor elevi din ciclul primar și din cel gimnazial. Astfel, autorii consideră că progresul elevilor în școala generală ar fi influențat considerabil de modul în care aceștia au învățat limba străină în clasele primare. Se recomandă ca timpul alocat predării limbii-țintă să fie de cel puțin 60 de minute pe săptămână în școala primară și competențele de comunicare scrisă să fie avute în vedere încă din această perioadă. În plus, elevii care au înregistrat progrese semnificative în decursul timpului au fost cei pregătiți de cadre didactice stăpânind limba-țintă la nivel de vorbitor avansat sau ca limbă maternă.

Este important de stabilit, totuși, cum sunt evaluați elevii participanți la astfel de studii, cu alte cuvinte conform căror criterii se consideră că aceștia stăpânesc mai mult sau mai puțin limba-țintă. Pentru copiii de vârste mici, mediul de învățare are un rol important, iar contextul instituțional s-ar putea să nu fie întotdeauna propice învățării. Scheffler (2015) arată că, la vârste mici, copiii învață mai bine într-un context informal, de exemplu acasă, cu explicații în limba maternă și în limba-țintă. În plus, corectitudinea gramaticală nu ar trebui să constituie o prioritate în învățarea limbii străine de către copii, deoarece elevii de vârste mici nu pot produce în scurt timp mesaje corecte din punct de vedere gramatical (Caselli *et al.* 2001). Învățarea cuvintelor cu rol gramatical și înțelegerea noțiunilor gramaticale se produc într-o etapă mai târzie a învățării, în timp ce în primele etape copiii învață substantive concrete, apoi verbe și adjective (Myhill 2010, Caselli *et al.* 2001).

Dezvoltarea vocabularului ar trebui să fie prioritară, deoarece doar în acest mod copiii își pot dezvolta competențele de receptare a mesajelor orale și scrise (Burgoyne *et al.* 2009). Însușirea vocabularului depinde de modul în care sunt introduse cuvintele noi. Pentru a reține mai ușor cuvintele și sensul acestora,

copiii au nevoie să primească mesaje coerente, structurate, care să aibă sens. Printre strategiile recomandate se numără repetarea cuvintelor, oferirea de informații suplimentare despre un anumit referent, învățarea cuvintelor grupate în perechi, formularea de enunțuri în loc de prezentarea unor cuvinte izolate, utilizarea unui suport vizual (Schwab și Lew-Williams 2020, Lee și Van Patten 2003). Învățarea multimodală este eficientă, deoarece explicațiile verbale se îmbină cu suportul vizual și inclusiv cu gesturi (Peker et al. 2018).

În cazul elevilor din învățământul primar, se observă necesitatea familiarizării treptate cu regulile gramaticale ale limbii-țintă, pentru a putea produce mai târziu mesaje corecte și inteligibile de către alți vorbitori. Așadar, autorii resurselor didactice ar trebui să țină cont de recomandările privind însușirea vocabularului de către elevi, oferind un suport vizual clar și atractiv, dar și să introducă enunțuri simple, conform regulilor gramaticale, grupate pe arii tematice.

3. Studiu de caz: adjectivul în limbile română și germană

În limbile flexionare, adjectivul reprezintă o parte de vorbire flexibilă, având drept principală trăsătură semantică raportarea la substantiv (Pană-Dindelegan 2005). Atât în limba română, cât și în limba germană, flexiunea adjectivală constituie o temă importantă pentru cursanții străini, care trebuie să înțeleagă relațiile morfologice și sintactice dintre diferitele părți de vorbire pentru a putea folosi forma corectă a adjectivului. La nivel morfologic, acordul cu substantivul îi impune adjectivului categoriile de gen, număr și caz, iar la nivel sintactic, adjectivul poate apărea în poziție de atribut adjectival în grupul nominal, de nume predicativ în grupul verbal, alături de un verb copulativ, sau de element predicativ suplimentar (Pană-Dindelegan 2005: 24).

Flexiunea adjectivului reprezintă formal categoriile flexiunii nominale în limba română și cuprinde forme distincte în raport de gen, număr, caz și determinare (Popescu-Marin, 2005: 141). Cei care învață limba română ca limbă străină trebuie să își însușească nu doar sensul adjectivelor învățate, ci și clasa flexionară căreia îi aparțin. În limba română se disting patru clase de adjective. Cele cu patru forme flexionare (de tipul *bun*, *bună*, *buni*, *bune*) au o formă pentru masculin singular, una pentru feminin singular (cazurile Nominativ și Acuzativ), una pentru masculin plural și una pentru feminin singular (cazurile Genitiv și Dativ) și plural (Popescu-Marin 2005: 146). Din clasa adjectivelor cu trei forme flexionare fac parte adjectivele cu omonimie de gen la plural (de tipul *larg*, *largă*, *largi*) și cele cu omonimie de număr la genul feminin (de tipul *plictisitor*, *plictisitori*, *plictisitoare*). Din categoria adjectivelor cu două forme flexionare fac parte adjective care nu prezintă diferențe de gen (de tipul *dulce*) sau de număr (precum *greoi*). Alte adjective cu două forme prezintă o formă pentru masculin singular și plural și

feminin plural și o a doua formă, specifică femininului singular (precum *gălbui*) sau o formă pentru masculin singular, feminin singular și plural și o formă aparte pentru masculin plural (de tipul *tenace*) (Brăescu 2021: 372; Popescu-Marin 2005: 147-1148). Adjectivele invariabile, cu o unică formă indiferent de gen, număr sau caz, formează o clasă aparte, în creștere (Popescu-Marin 2005: 151).

Acordul dintre adjectiv și substantivul regent presupune reiterarea totală a informației gramaticale exprimate de substantiv (Guțu-Romalo 2002: 12), ceea ce poate părea redundant pentru cursanții a căror limbă maternă nu este una flexionară. Printre erorile frecvente ale vorbitorilor nativi, semnalate de Valeria Guțu-Romalo (2002: 21), se numără realizarea incorectă a acordului atunci când centrul grupului nominal este multiplu sau nerespectarea formei adjectivale impuse de cazul regentului. Cea de-a doua eroare apare des atunci când centrul grupului nominal îl constituie un substantiv feminin în cazul genitiv sau dativ singular, caz special în care adjectivul calificativ are desinențe diferite de desinențele pentru cazurile nominativ și acuzativ. Astfel de situații se dovedesc dificile și pentru cursanții străini. Vorbitorii străini învață acordul dintre adjectiv și substantiv la nivelul începător și intermediar și au nevoie de practică pentru a înțelege, a recunoaște și a utiliza corect în enunțuri desinențele adjectivelor în raport cu cazul substantivului regent. Dificultățile mai pot proveni din numărul mare al alternanțelor fonetice întâlnite în flexiunea adjectivelor în limba română (precum *negru/neagră, tânăr/tineri, sărac/săraci, crud/cruzi* etc.) și din flexiunea unor adjective neregulate (precum *nou, roșu, rău* etc.) (Brâncuș, Saramandu 2006: 43-45).

În limba germană, adjectivul este antepus substantivului, dacă are rolul sintactic de atribut (*die rote Blume* „floarea roșie”). Adjectivul nu se declină dacă îndeplinește rolul de nume predicativ, precum în exemplul *Die Blume ist rot* („Floarea este roșie”). Nici adjectivele folosite adverbial nu au flexiune, precum în exemplul *Das Auto fährt schnell* („Mașina merge repede”), spre deosebire de construcția *das schnelle Auto* („mașina rapidă”).

Atunci când adjectivul este folosit atributiv (*attributive Adjektive*), se realizează acordul cu substantivul și adjectivul își schimbă forma, în funcție de genul, numărul și cazul substantivului. În mod similar cu limba română, limba germană are genurile masculin, feminin și neutru. Pentru a identifica desinența corectă a adjectivului, vorbitorul trebuie să cunoască, așadar, genul substantivului regent: *der höfliche Mann* („omul politicoș”), *die höfliche Frau* („femeia politicoasă”), *das höfliche Kind* („copilul politicoș”).

Cursanții străini se confruntă cu dificultăți, în primul rând în legătură cu tipul de declinare utilizat. În limba germană există două tipuri principale de declinare, în funcție de termenul antepus adjectivului. Declinarea tare (*die starke Deklination*) se folosește în cazul în care adjectivul nu este precedat de un alt termen sau termenul care precedă adjectivul nu are vreo terminație (Balcik et al. 2009: 196, Gubanova-Müller și Tommaddi 2015: 60-61). Printre termenii care solicită declinarea

tare se numără *manch* („unii”), *solch* („astfel, așa de”), *welch* („care, ce”), *viel* („mult”), *wenig* („puțin”), *einige* („câțiva/câteva”), *mehr* („mai mult”), *etwas* („ceva”) și numeralele. Deoarece primul termen nu are terminație, adjectivul preia terminațiile articolului, ca de exemplu: *welch schönes Mädchen* („ce fată frumoasă”), *solch kleines Kind* („așa un copil mic”) etc. Regula de bază este ca ultima literă a articolului să corespundă cu terminația articolului în cazul respectiv, așadar litera finală trebuie să fie *-r* pentru *der*, *-e* pentru *-die* și *-s* pentru *das*. Excepția este reprezentată de cazul genitiv, la substantivele masculine și neutre la singular, când adjectivul are terminația *-n*, deși articolul substantivului ar trebui să fie *des*: *alten Mannes* („al/a/ai/ale unui om bătrân”), *tiefen Meeres* („al/a/ai/ale unei mări adânci”). În schimb, pentru substantivele feminine, adjectivul păstrează terminația *-r*, care corespunde articolului *der*: *kurzer Straße* („al/a/ai/ale unei străzi scurte”), *junger Kollegin* („al/a/ai/ale unei colege tinere”).

Declinarea slabă (*die schwache Deklination*) se folosește atunci când adjectivul este precedat de articolul hotărât *der/die/das* sau de termeni precum *all*, *dieser* („acesta”), *jener* („acela”), *derselbe* („același”), *jeder* („fiecare”), *mancher* („unul”), *solcher* („așa”), *welcher* („care”) (Balcik et al. 2009: 197; Gubanova-Müller și Tommaddi 2015: 62-63). În această situație, adjectivul are terminația *-e* la feminin singular, la cazurile nominativ și acuzativ (*die junge Kollegin* „colega tânără”), la masculin singular în cazul nominativ (*der alte Mann* „omul bătrân”) și la neutru singular în cazurile nominativ și acuzativ (*das tiefe Meer* „marea adâncă”). În celelalte cazuri, pentru substantivele masculine, feminine și neutre la numărul singular apare terminația *-en*, articolul fiind cel care poartă desinențele: *dem schwarzen Hund* („câinelul negru”), *der alten Tante* („mătușii bătrâne”), *dem kleinen Kind* („copilului mic”). Terminațiile adjectivelor sunt similare la plural, pentru toate cele patru cazuri. La declinarea slabă, articolul are desinențe, în timp ce adjectivul aflat între articol și substantiv are terminația *-en*, indiferent de genul substantivului sau de caz: *der frohen Männer* („al oamenilor veseli”), *den schönen Frauen* („femeilor frumoase”), *die blauen Autos* („mașinile albastre”).

Limba germană cunoaște și un al treilea tip de declinare, declinare mixtă (*gemischte Deklination*) (Gubanova-Müller și Tommaddi 2015: 64). Sunt mai puțin numeroase situațiile în care se folosește această declinare, în comparație cu declinările precedente. Declinarea mixtă este necesară după articolul nehotărât *ein* („un”), după adjectivele pronominale *irgendein* („vreun”), *kein* („niciun”) și după adjectivele posesive *mein*, *dein*, *sein* („al meu”, „al tău”, „al său”) etc. În această declinare, adjectivul are de obicei terminația *-en*, cu câteva excepții: cazul nominativ al substantivului la genul masculin, numărul singular (*ein kleiner Hund* „un câine mic”), cazurile nominativ și acuzativ ale substantivelor neutre la singular (*kein freches Kind* „niciun copil obraznic”), cazurile nominativ și acuzativ ale substantivelor feminine la singular (*eine schöne Frau* „o femeie frumoasă”).

Declinarea adjectivului în funcție de articolul substantivului reprezintă o particularitate a limbii germane care se poate dovedi dificilă pentru cursanții străini (Rösch 2011: 81), mai ales la vârste mici. Cunoașterea sensului unor substantive nu asigură o comunicare corectă, ci este nevoie ca elevul să înțeleagă și să utilizeze corect și diferitele tipuri de determinanți care pot însoți substantivul (Vielau, 2012: 65). În literatura de specialitate se menționează tendința de combinare a metodei comunicative cu cea cognitivă, acordând atenție și cunoștințelor metalingvistice, pe lângă cele strict lingvistice (Rösch 2011: 89-91).

Din acest punct de vedere, învățarea limbii germane de către copii se realizează treptat, în mai multe etape. Introducerea adjectivelor se face după articole, adjective pronominale, numerale și adjective nehotărâte, iar la nivel comunicativ ar trebui integrată în exerciții privind descrierea persoanelor și a obiectelor din mediul înconjurător.

4. Adjectivul în manualele de limba germană pentru ciclul primar

Manualele analizate sunt realizate conform programei școlare în vigoare pentru învățământul primar și pot fi consultate gratuit la adresa <https://www.manuale.edu.ro/>.

Primul manual consultat este *Limba germană modernă. Clasa I. Partea I*, de M.G. Bertarini, A. Hallier, P. Iotti, S. Peri Steubing (Recanati, București: Eli & Centrul de Carte Străină Sitka, 2016). Manualul este structurat în patru unități, urmate de câteva materiale privind sărbătorile de toamnă (*Martinstag* / „Sfântul Martin”) și de iarnă (*Nikolaustag* / „Sfântul Nicolae”, *Frohe Weihnachten* / „Crăciun fericit”). Prima unitate, *Ein neuer Freund* („Un nou prieten”), are drept temă centrală prezentarea persoanelor, alături de învățarea salutarilor pentru diferitele momente ale zilei. Substantivele introduse în această unitate sunt doar masculine și feminine, iar dintre adjective apare adjectivul *gut* („bun”), în structura salutarilor, ca de exemplu *Guten Tag* („Bună ziua”), *Gute Nacht* („Noapte bună”). Așa cum era de așteptat, lipsesc explicațiile gramaticale, însă unitatea include, la final, o listă cu principalele substantive învățate, diferențele de gen fiind marcate cu ajutorul culorilor. La substantivele masculine, articolul *der* este colorat cu albastru, în timp ce la substantivul feminin *die Nacht* („noaptea”), articolul *die* este colorat cu roșu.

În unitatea a doua, *Schulsachen* („Rechizite”), substantivele noi sunt introduse cu ajutorul imaginilor, fără a fi menționat genul acestora. La finalul unității, lista recapitulativă include și substantive neutre, precum *das Buch* („cartea”) și forme de plural, *die Schulsachen* („rechizite”, „obiecte școlare”). Se păstrează codul culorilor, care înlocuiește informațiile metalingvistice. Astfel, articolul *der* pentru substantivele masculine este albastru, articolul *das* al substantivelor neutre este verde, iar articolul *die*, pentru substantivele la plural, este galben. Din această unitate lipsesc adjectivele, accentul căzând pe asocierea dintre obiecte și denumirea

acestora în limba germană, nu pe descrierea lor. Singurul adjectiv care apare aici este menționat abia la finalul unității, în două construcții: *sehr schön* („foarte frumos”) și *wie schön* („ce frumos”), dar nu cu rol sintactic de atribut, în acord cu un substantiv.

Adjectivele denumind culori apar în cea de-a treia unitate, *Farben* („Culori”). Aici sunt introduși termenii *rot* („roșu”), *gelb* („galben”), *blau* („albastru”), *rosa* („roz”), *orange* („portocaliu”), *grün* („verde”), alături de două adjective calificative, *gross* („mare”) și *klein* („mic”). Tema unității vizează descrierea obiectelor și exprimarea preferințelor, iar adjectivele sunt utilizate ca nume predicative. Cea de-a patra unitate, *Spielsachen* („Jucării”), introduce numerele de la 1 la 6 și adjective posesive, diferențiate în funcție de gen: *mein/meine* („meu”/„mea”), *dein/deine* („tău”/„ta”). În acest manual nu apar alte adjective și nici informații explicite privind declinarea substantivelor, punctul de interes fiind construirea de enunțuri scurte și simple, folosind verbul „a fi”.

Cel de-al doilea manual analizat este *Limba modernă germană. Clasa a II-a*. Vol. I, aparținând aceleiași echipe de autori, M.G. Bertarini, A. Hallier, P. Iotti, S. Peri Steubing (Recanati, București: Eli & Centrul de Carte Străină Sitka, 2016). Manualul cuprinde trei unități principale, urmate de materiale privind sărbătorile de sezon: *Martinstag* („Sfântul Martin”), *Advent*, *Frohe Weihnachten* („Crăciun fericit”). Prima unitate, *Mein Körper* („Corpul meu”), cuprinde denumirile părților corpului și descrierea persoanelor. Aici apar substantive în cazul acuzativ, cu articol nehotărât. Tot în această unitate sunt introduse noi denumiri de culori, *braun* („maro”), *violett* („violet”), *schwarz* („negru”), utilizate ca atribute alături de un substantiv. Elevilor le revine sarcina de a alege substantivul corect, ghidându-se după culoarea părților corpului (exercițiul 5, pagina 8). Mai departe, apar substantive precedate de două adjective, ambele la forme flexionare, precum *kurze blonde Haare* („păr scurt și blond”). În manual se păstrează listele recapitulative de termeni de la finalul fiecărei unități, respectând codul culorilor din manualul anterior, pentru a indica genul substantivelor. Pe lângă denumirile culorilor sunt introduse și adjectivele *kurz* („scurt”) și *lang* („lung”).

Unitatea a doua, *Mein Haus* („Casa mea”), se referă la descrierea locuinței. Aici sunt introduse substantive în cazul dativ, precedate de prepoziția *in* („în”) și de adjectiv posesiv: *in meiner Küche* („în bucătăria mea”). Numărul substantivelor noi este considerabil mai mare în comparație cu lecțiile precedente și include cu precădere substantivele denumind camerele și alimentele. În această unitate sunt menționate doar trei adjective la final, *kalt* („rece”), *warm* („cald”), *heiß* („fierbinte”), referitoare la descrierea alimentelor.

Animalele din gospodărie sunt prezentate în cea de-a treia unitate din manual, *Auf dem Bauernhof* („La fermă”). Tot aici sunt introduse și numerele între 11 și 20. Descrierea animalelor se limitează însă la utilizarea adjectivelor denumind culori, cu rol de nume predicativ, așadar fără a-și modifica forma: *Das Pferd ist schwarz*

(„Calul este negru”). Lista recapitulativă de termeni de la această unitate nu include adjective noi, ci mai multe substantive și numerale.

Câteva adjective mai apar în acest manual, în dialogul inclus în lecția *Frohe Weihnachten* („Crăciun fericit”). Adjectivele se referă la descrierea unor obiecte asociate cu sărbătorile de iarnă. Pe lângă adjectivul *schön* („frumos”), deja cunoscut elevilor, apar *teuer* („scump”), *toll* („minunat”) și *lecker* („gustos”), toate folosite ca nume predicative.

Cele două manuale de limba germană consultate nu conțin toate temele din programa școlară pentru întregul an, ci doar pentru primele trei luni de cursuri, până la vacanța de iarnă. Se observă că adjectivele prezente în aceste lucrări sunt în număr redus, în timp ce termenii noi sunt în majoritate substantive, verbe, pronume personale și numerale. Manualul pentru clasa I este alcătuit ținându-se cont de faptul că elevii nu știu să scrie la începutul anului școlar, așadar activitățile din primele unități au în vedere mai ales competențele de comunicare orală ale elevilor.

5. Adjectivele în manualele de limba română pentru minorități, la ciclul primar

Primul manual analizat este *Comunicare în limba română pentru minorități. Clasa I. Ce spune micul greieraș? Pentru școlile și secțiile cu predare în limba maghiară*, de Tankó Veronika-Zita și Farkas Tünde-Jolan (Deva: Editura Corvin, 2014). Manualul are 64 de pagini și include numeroase teme sau mici unități de învățare. Nu sunt delimitate explicit capitole sau unități, dar se poate presupune că o lecție poate acoperi una sau două teme. Prima unitate presupune o recapitulare a noțiunilor acumulate în clasa pregătitoare. Celelalte unități se referă la teme precum prezentarea personală, corpul, culorile, obiecte de vestimentație, anotimpurile, casa, camera, familia, școala și clasa, zilele săptămânii și orarul, cumpărăturile, sărbătorile de iarnă și vacanța de iarnă. La finalul fiecărei teme sunt incluse două casete recapitulative, conținând cuvintele noi, respectiv noile structuri lexicale. În cadrul lecțiilor, termenii noi nu sunt însoțiți de traducerea în limba maternă. Un avantaj al manualului constă însă în faptul că include la final un mic dicționar român-maghiar, organizat tematic, în funcție de subiectele predate la clasă.

Primele adjective apar în cea de-a doua lecție (pagina 5), care se referă la prezentarea membrilor familiei. Aici sunt introduse adjectivele posesive, în structuri precum *mama mea*, *tatăl meu*, *bunica mea*, *bunicul meu*. Tot în această unitate sunt introduse adjectivele *mare* și *mic*, în exemplele „soră mică/mare”, „frate mic/mare”. Se evită aici folosirea gradului comparativ. În cea de-a treia lecție (pagina 6), despre culori, apar două grupuri nominale în care substantivul este însoțit de un atribut adjectival („creioane colorate”, „culoare preferată”). Cu excepția denumirilor culorilor, singurul adjectiv nou indicat la această temă este „preferat”, deși în caseta alăturată, conținând „structuri lexicale”, apare forma de feminin singular („culoare

preferată”). La tema următoare, „Jucării” (pagina 6), apare forma „preferată”, alături de trei adjective: *frumos-frumoasă, mic-mică, rotund-rotundă*. Printre structurile lexicale se numără două exemple cu adjectivele noi („păpușă frumoasă”, „minge rotundă”), dar și un exemplu în care este realizat acordul adjectivului cu substantivul regent fără ca forma să fi fost indicată explicit printre termenii noi (*mașinuța albastră*). În continuare, la unitatea „Rechizitele școlare” (pagina 8), se repetă la rubrica de structuri lexicale grupul „creioane colorate”, dar apare și „creion grafic”, expresie al cărei sens nu reiese clar din materialele prezentate în lecție.

Substantivele feminine și masculine la singular și plural sunt prezentate în lecția „Mă prezint” (paginile 10-11). Adjectivele referitoare la culori sunt reluate în lecția „Corpul meu: capul și fața” (pagina 13), când apar atât cu rol sintactic de nume predicativ („Părul meu este castaniu/șaten...” etc.), cât și cu rol de atribut („ochi albaștri”, „dinți albi”). Mai departe, adjectivele „curat” și „murdar” sunt introduse în lecția „Să ne îngrijim corpul” (pagina 14), în acord cu substantiv masculin și feminin. Pentru ambele adjective, sunt indicate formele de masculin și feminin singular în lista cuvintelor noi din lecție. Începând de la lecția următoare, „Culorile”, lista noilor cuvinte și structuri lexicale include și adjective în acord cu substantive la plural: „obraji roșii”, „dinți albi” (pagina 15), „pantaloni scurți” (pagina 16). La lecția „Îmbrăcămintea și încălțăminte mea” (paginile 16-17) apar diferite grupuri formate din substantiv și adjectiv, atât la singular, cât și la plural. Adjectivele utilizate sunt cu patru forme („șosete colorate”, „pulover gros”), cu trei forme („fustă lungă”, „tricou mic”) și cu două forme („bluză mare”, „bluză subțire”). Deși lista termenilor noi cuprinde doar formele de masculin și feminin singular ale adjectivelor („scurt, scurtă”, „gros, groasă”), printre noile structuri lexicale apare și forma de plural „groase” („mănuși groase”). Lecțiile următoare nu conțin adjective în număr mare, ci sunt selectate doar două sau trei adjective legate de tema tratată. Astfel, adjectivele cu sens opus „ordonat” și „dezordonat” sunt introduse la lecția „Camera mea”, „tânăr” și „bătrân” apar la lecția „Familia mea”, „harnic”, „voios” și „ascultător” sunt utilizate la lecția „Colegii, învățătoarea/învățătorul”, iar „zemos”, „gustos” și „sănătos” sunt introduse la lecția „La piață”. Elevii pot fi avantajați de faptul că unele adjective se repetă, astfel adjectivul „curat” apare în mai multe lecții, la fel și structura „creioane colorate”, și substantivele denumind relații de rudenie, însoțite de adjective posesive. În lecția „Camera mea” apar și adjective participiale, în exemple de tipul „Mașinuța este parcată sub masă”.

În comparație cu manualele de limba germană analizate, acest manual de limba română prezintă un număr mult mai mare de cuvinte noi, din diferite clase de cuvinte, în special substantive și verbe. Adjectivele sunt în număr mai restrâns față de substantivele introduse și se repetă, ceea ce permite elevilor să le fixeze mai bine. Cu toate acestea, nivelul general de dificultate al manualului este considerabil mai ridicat decât în cazul manualelor de limba germană. Manualul

poate fi util în special pentru acei elevi care au deja unele cunoștințe de limba română, dobândite probabil prin învățarea informală, în cadrul familiei sau prin școlarizarea din timpul clasei pregătitoare. Nu este o resursă didactică destinată cursanților de vârste mici care nu sunt deloc familiarizați cu limba română, deoarece volumul de informații ar putea fi ridicat pentru aceștia.

Cel de-al doilea manual analizat este *Comunicare în limba română pentru școlile și secțiile cu predare în limba germană. Manual pentru clasa I* (București: editura Litera, 2022), de Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Ionela-Petronela Ceccarelli, Nicoleta Stănică. Spre deosebire de manualul precedent, acesta are 128 de pagini și este destinat utilizării pe parcursul întregului an școlar. Manualul este structurat în 10 unități principale, cu teme „În familie”, „La școală”, „Despre anotimpuri”, „Despre sărbători”, „Despre corpul meu”, „La joacă”, „În oraș”, „La sat”, „În natură”, „În timpul liber”. Unitățile sunt urmate de un mic dicționar român-german, intitulat „Vocabular de bază”, care prezintă principalii termeni noi, grupați tematic, în funcție de unitățile de învățare parcurse. La final, manualul include și o secțiune destinată cadrelor didactice, prezentând, pentru fiecare unitate, conținuturile noi, activitățile de învățare recomandate și vocabularul de bază pe care elevii trebuie să și-l însușească.

În acest manual, primele adjective apar în unitatea a doua, care tratează teme despre activitățile la școală. Adjectivele sunt cele care descriu culorile: „verde”, „galben”, „mov”, „roșu”, „portocaliu”, „albastru” și sunt prezentate sub formă de listă, după ce au fost introduse substantive care denumesc rechizite școlare. Sensul adjectivelor este ușor de înțeles, fiecare dintre acestea fiind notat într-o casetă separată, colorată în culoarea corespunzătoare. Adjectivele sunt utilizate pentru a forma scurte enunțuri, prin care elevii descriu obiectele folosite la școală. Se observă că prezentarea adjectivelor nu ține cont de categorizarea acestora în funcție de numărul de forme. Astfel, adjectivul invariabil „mov” apare alături de adjective cu două forme („verde”), cu trei forme („roșu”, „portocaliu”) sau cu patru forme („albastru”, „galben”). Tot în această lecție apare adjectivul posesiv „meu”.

Mai multe adjective cu diferite forme apar în unitatea a treia, privind anotimpurile. Vocabularul indicat la lecția despre iarnă conține adjectivul „rece” și perechile de antonime „frig/cald”, „gros/subțire”, „alb/negru”. Adjectivele apar în cadrul unui exercițiu din lecție (pagina 33), în enunțuri în care se respectă regula acordului cu substantivul regent. În enunțuri, adjectivele au rolul de atribute adjectivale („haine subțiri”, „haine groase”) sau de nume predicative („Înghețata este caldă”, „Zăpada este albă”). Precum în manualele analizate mai sus, nici aici nu apar explicații gramaticale.

Unele adjective denumind culori se repetă în unitatea 4 („Despre sărbători”), de data aceasta în acord cu un substantiv regent la plural („ouă roșii, galbene, verzi”). Tot aici sunt introduse două adjective la forma de feminin singular („gustoasă”, „delicioasă”). Mai multe substantive însoțite de adjective apar în

secțiunea de recapitulare a acestei unități și în cea de evaluare, precum „glob mic”, „brad înalt”, „mănuși albastre”, „steluță roșie” (paginile 49-50).

În unitatea a cincea, „Despre corpul meu”, sunt prezentate mai multe adjective care descriu fructe și legume. Adjectivele sunt ordonate într-un tabel cu patru categorii, referitoare la culoarea, forma, mărimea și gustul alimentelor. Unii termeni conțin formele pentru masculin și feminin singular (de exemplu, „roșu/roșie”, „rotund/rotundă”), în timp ce alți termeni au numai forma de masculin singular (de exemplu, „mic”, „amar”). Formele de plural nu apar deloc, ceea ce se explică prin modul în care este formulată sarcina de lucru: copiii trebuie să descrie un fruct sau o legumă, așadar un singur referent. Adjectivul „sănătos”, cu forma de feminin singular „sănătoasă”, este prezentat în această unitate, în lecția „Fac sport”, la rubrica de vocabular (pagina 60), deși apare în lecțiile anterioare cu rol de atribut adjectival („copii sănătoși”, „mâncare sănătoasă”, la pagina 51) sau ca adverb („Mănânc sănătos”, la pagina 56 și 58). Adjectivele referitoare la culori sunt utilizate și în unitatea următoare, „La joacă”, pentru descrierea persoanelor și a jucăriilor.

Câteva adjective noi apar în unitatea 7, „În oraș”, folosite în descrieri simple ale unor locuri din oraș: „bolnav”, „amuzant”, „interesant”, „prețios”, „vechi” (pagina 75), însă acestea nu constituie tema principală a unității și nu se regăsesc în exerciții. Acordul adjectivului cu substantivul regent la singular și la plural este introdus mai clar în unitatea 9, în care sunt prezentate două enunțuri, unul cu subiect la singular, celălalt cu subiect la plural: „Bradul este verde/înalt. Brazii sunt verzi/înalți” (exercițiul 3 b, pagina 99). Enunțurile nu fac parte dintr-un text-suport, ci constituie un model propus de autori pentru efectuarea unei sarcini de lucru. În prima parte a exercițiului, elevii ar trebui să învețe câteva substantive la singular și la plural. Substantivele sunt „brad”, „copac” și „piatră”, toate prezentând alternanțe fonetice la plural. În continuare, elevii au de construit enunțuri după modelul oferit, descriind caracteristicile referentului la singular și la plural. Exercițiul ar putea fi problematic pentru elevi, deoarece substantivele sunt noi, iar exercițiul presupune folosirea acestora cu articol hotărât, deși formele articulate nu apar anterior în lecție. Mai departe, elevii trebuie să realizeze acordul dintre adjectivul cu rol de nume predicativ și substantivul-subiect, chiar dacă formele adjectivelor nu au fost clar explicate și asociate cu substantive de genuri și numere diferite.

Pe baza listei finale din secțiunea de vocabular, se observă că sunt introduse în total peste patruzeci de adjective, pe lângă substantive și verbe. Majoritatea adjectivelor sunt termeni folosiți frecvent, precum „mare”, „mic”, „lung”, „scurt” sau numele de culori, însă se observă că unele adjective uzuale, precum „frumos”, „urât” sau „bun”, apar extrem de rar în manual. În ansamblu, ambele manuale de limba română se remarcă prin densitatea informațiilor, conținând diverse enunțuri care necesită cunoașterea unor reguli gramaticale pentru a fi alcătuite corect de către elevi.

6. Concluzii

În urma analizei comparative, se observă atât asemănări, cât și deosebiri între materialele didactice consultate. Lipsa informațiilor metalingvistice referitoare la adjective este o trăsătură comună pentru toate manualele, în special pentru cele de limba germană ca limbă străină. Informațiile referitoare la genul substantivelor sunt transmise indirect, prin culorile diferite cu care sunt marcate articolele corespunzătoare (*der* pentru masculin, *die* pentru feminin, *das* pentru neutru). Articolul *die*, utilizat la plural pentru toate substantivele, în limba germană, este marcat cu o culoare diferită, semnalizând astfel și diferența de număr la substantive. Manualul de limba germană destinat clasei I propune doar enunțuri scurte și simple, în care apare verbul *sein* („a fi”), iar adjectivele îndeplinesc rolul de nume predicativ, situație în care nu mai au flexiune. Situațiile în care substantivul este precedat de articol sau neînsoțit de articol apar în manualul pentru clasa a II-a. Tot în acest manual apar adjective cu rol de atribut adjectival, așadar preluând cazul, genul și numărul substantivului regent.

Utilizarea unui cod al culorilor pentru marcarea diferențelor de gen și de număr în cazul substantivelor este vizibilă și în manualele de limba română ca limbă străină pentru elevii clasei I. Deși nu sunt notate explicit reguli privind flexiunea adjectivelor, se observă că încă de la primele lecții apar adjective atât cu rol sintactic de atribut, cât și cu rol de nume predicativ. Exemple conținând substantive însoțite de adjective apar de la primele lecții, fără notarea explicațiilor pentru diferențele de formă ale adjectivelor, de la un enunț la altul. În alcătuirea manualelor de limba română pare să primeze orientarea comunicativă, în timp ce învățarea gramaticii cade într-un plan secundar. În lecții sunt introduse adjective din toate categoriile, cu patru, trei, două forme sau invariabile. Lipsesc însă explicațiile privind diferențele dintre formele adjectivelor (precum în exemplele *copii sănătoși*, *mâncare sănătoasă*, amintit mai sus). Pe alocuri, este dificil pentru cursanți să urmărească alternanțele fonetice, de tipul *negru/neagră*, *albastru/albaștri* etc. În comparație cu manualele de limba germană, cele de limba română se remarcă așadar printr-un grad mai ridicat de dificultate la nivel gramatical în introducerea adjectivelor.

Din perspectivă lexicală, am observat diferențe între manualele analizate. Astfel, cele de limba germană conțin un număr redus de adjective pentru clasa I și un număr ușor mai ridicat pentru clasa a II-a. Manualele de limba română sunt mai bogate din punctul de vedere al vocabularului și introduc mai multe adjective, chiar din primele capitole. Adjectivele privind culorile sunt cele mai frecvente, prezente în toate manualele analizate, alături de câteva adjective posesive. În ceea ce privește adjectivele calificative, sunt introduși unii termeni legați de descrierea vestimentației, a alimentelor, a obiectelor și a persoanelor. În manualele de limba română se preferă introducerea adjectivelor în perechi antonimice, iar formele

cele mai frecvente sunt de masculin și feminin singular. Apar însă diferențe între formele adjectivelor notate la rubrica de vocabular (în general, pentru singular) și cele utilizate în lecție (uneori, pentru plural). Sunt necesare mai multe exemple sau texte-suport pentru a permite elevilor să observe mai clar situațiile în care se utilizează fiecare formă. Este de presupus însă că manualele nu sunt concepute drept resurse didactice exhaustive și că le revine cadrelor didactice sarcina de a completa informațiile lacunare sau neclare din anumite lecții.

Manualele analizate diferă și în ceea ce privește caracteristicile cursanților cărora le sunt destinate. Cele de limba germană ca limbă străină au în vedere elevi de vârstă mică și care nu dețin cunoștințe anterioare de limba germană. În contrast, cele de limba română ca limbă străină introduc mai devreme texte cu un grad mai ridicat de dificultate, unele părând a fi destinate copiilor cu limba maternă română. Astfel de materiale ar putea fi parcurse ușor de către elevii care au avut sau au contact cu limba română într-un cadru informal, în familie sau în afara instituției de învățământ. Pentru acei elevi care nu sunt deloc familiarizați cu limba română, ar putea fi însă dificil să acumuleze vocabularul nou și să producă enunțuri corecte gramatical într-un interval scurt de timp, pe parcursul anului școlar. Ar fi de dorit ca alcătuirea manualelor de limba română pentru elevii cu alte limbi materne să țină cont de principiile predării limbii române ca limbă străină și să introducă noile informații în mod gradat, de la simplu la complex, oferind mai multe exemple, pentru a facilita învățarea în context.

Referințe

- Balcik, I., Röhe, K., Wróbel, V., 2009, *PONS. Die große Grammatik. Deutsch*. Stuttgart: PONS GmbH.
- Baumert, J. et al., 2020, „The Long-Term Proficiency of Early, Middle, and Late Starters Learning English as a Foreign Language at School: A Narrative Review and Empirical Study”, *Language Learning. A Journal of Research in Language Studies*, 70:4, 1091-1135.
- Brăescu, R., 2021, „Adjectivul și grupul adjectival”, în G.Pană Dindelegan, M. Maiden (coordonatori), *O gramatică a limbii române altfel*. București, Univers Enciclopedic Gold.
- Brâncuș, G., Saramandu, M., 2006, *Morfologia limbii române*, ediția a 3-a. București, Editura Credis.
- Caselli, M.C. et al., 2001, „Lexical Development in English and Italian”, în M.Tomasello, E. Bates (eds.), *Language Development. The essential readings*. Oxford, Blackwell, 76-108.
- Commission of the European Communities (2005). *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The European Indicator of Language Competence*. Brussels, 1.8.2005. Disponibil la adresa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0356&qid=1731770218608>
- European Commission (2024). *Press release. New Eurobarometer shows Europeans' positive attitude towards language learning*. Brussels, 21 mai 2024. Disponibil la adresa: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2686
- Graham, S., Courtney, L., Marinis, T., Tonkyn, A., 2017, „Early Language Learning: The Impact of Teaching and Teacher Factors”, *Language Learning*, 67:4, 922-958.
- Gubanova-Müller, I., Tommaddi, F., 2015, *PONS. Grammatik in Bildern. Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart, PONS GmbH.

- Guțu Romalo, V., 2002, „Despre «acord»: reguli și abateri”, în G. Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. București, Editura Universității din București, 11-30.
- Kormos, J., Csizér, K., 2008, „Age-Related Differences in the Motivation of Learning English as a Foreign Language: Attitudes, Selves, and Motivated Learning Behavior”, *Language Learning*, 58:2, 327-355.
- Lee, J.F., VanPatten, B., 2003, *Making Communicative Language Teaching Happen*. Second edition, Boston, McGraw Hill.
- Myhill, D., 2010, „Understanding language development”, în D.Wyse, R.Andrews, J.Hoffman (eds.), *The Routledge International Handbook of English, Language and Literacy Teaching*. Oxon, New York, Routledge, 216-227.
- Pană-Dindelegan, G., 2005, „Adjectiv”, în Bidu-Vrâncianu, A. et al., 2001, *Dicționar de științe ale limbii*. București, Nemira, 24-25.
- Peker, H. et al., 2018, „Teaching and learning vocabulary in context: Examining engagement in three prekindergarten French classrooms”, *Foreign Language Annals*, 51, 472-483.
- Popescu-Marin, M., 2005, „Adjectivul”, în Guțu-Romalo, V. (coordonator), 2005, *Gramatica limbii române*. București, Editura Academiei Române, 141-179.
- Rösch, H., 2011, *Deutsch als Zweit- und Fremdsprache*. Berlin, Akademie Verlag GmbH.
- Scheffler, P., 2015, „Introducing very young children to English as a foreign language”, *International Journal of Applied Linguistics*, 25(1), 1-22.
- Schwab, J.F., Lew-Williams, C., 2020, „Discontinuity of reference hinders children’s learning of new words”, *Child Development*, 91(1), 29-41.
- Vielau, A., 2012, *Handbuch Deutsch als Fremdsprache. Einführung in die kommunikative Grammatik*. Oldenburg. Disponibil la: www.axel-vielau.de

Straturi epice și lirice din literatura română pornind de la proza scurtă *O primblare la munți* de V. Alecsandri

George-Florian Neagoe

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu“

george.neagoe@inst-calinescu.ro

georgeflorianneagoe@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Neagoe, G.-F., 2024, „Straturi epice și lirice din literatura română pornind de la proza scurtă *O primblare la munți* de V. Alecsandri”. *Romanian Studies Today*. VIII, 2024, p. 159-170.

Abstract. Between the two levels of Romanian prose – one folkloric and the other cult –, there is the romantic epic works, in which the narrators, under the charade of calling on to archaic memory, master strategies such as telling a story in a frame, *qui-pro-quo* and the anticlimax. An example is *O primblare la munți* [A walk in the mountains] (1844) by V. Alecsandri. The four hikers, leaving in search of a legendary portrait depicting Alexandru Lăpușneanu, which the narrator claims to have known – from undisclosed sources – that was at a monastery founded the Moldavian ruler, go through a series of delays. However, the declared purpose of the trip raises some questions. A key point in the epic development of this short story is the subtle fable about a woman who was attracted by a so-called bear. That allusion helps us to draw a series of remarks about the euphemism on romantic relations in the writings of M. Eminescu, I. Creangă, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu and mostly of Hortensia Papadat-Bengescu.

Keywords: V. Alecsandri; Alexandru Lăpușneanu; Hortensia Papadat-Bengescu; euphemism; romantic relations

1. Naratorul în folclorul literar și în literatura cultă

Naratorul popular ori savant este o instanță care controlează atât ordinea derulării întâmplărilor – care nu respectă neapărat un parcurs strict cronologic –, cât și sensul celor ce se petrec. Există o intenție persuasivă, dacă nu vădită, cel puțin subliminală. Povestirea, axată pe efectele oralității și caracterizată de relatarea unei întâmplări la persoana întâi, presupune transpunerea naratorului, în pofida colportării sau a inventării episodului, în pielea personajului care-și destăinuie propriile isprăvi sau pățanii. Se conturează, totdeauna, un presupus alter ego. Convenția despre „*senzațional, neobișnuitul unei experiențe*”¹ este ceea ce definește, sub raport estetic, această specie. Scopul explicit constă în amuțirea auditoriului, iar cel implicat aspiră la amânarea morții. Darul zicerii este folosit numai grație consimțământului primit de la ascultători. Dreptul de a spune, acordat de comunitate, îi asigură beneficiarului o ipostază privilegiată. Astfel, pentru o anumită perioadă, i se garantează celui ales ocazia de a deveni *primus inter pares*. Ceremonialul statornicește coeziunea grupului.

În acest sens, în literatura cultă găsim o similitudine în poiana lui Iocan din romanul *Moromeții* (1955) de Marin Preda. Acolo, deși fierarul însuși primește constant ziarul *Curentul*, iar Cocoșilă are abonament la *Dimineața*, doar Ilie Moromete, căruia îi sosea acasă *Mișcarea*, citește, în auzul tuturor, presa. Pare că alfabetizarea e o trăsătură comună a câtorva personaje. Însă autoritatea exercitării acelei calități se manifestă prin delegare de ordin ritualic. Aproape nimeni nu-i contestă lui Moromete monopolizarea respectivei funcții, garantându-i, în mare măsură, statutul de *primus sine paribus*, cu toate că „dacă Moromete și Cocoșilă nu erau acolo, se găseau destui ambițioși care încercau să le țină locul”².

Potențialii uzurpatori ai rolului social își făceau apariția de îndată ce titularii erau acaparați de alte priorități. Spre deosebire de povestire, al cărei curs nu se cuvine a fi neîntrerupt, membrii adunării din *Moromeții* au cel puțin permisiunea de a comenta faptele auzite. Însoțirea este un motiv suficient pentru a crea un cadru de egalitate între participanți. La acest aspect se adaugă, în cazul protagonistului din Siliștea-Gumești, curiozitatea. Cotidianul pentru care achitase o subscripție evita unele subiecte ale zilei. De aceea, Ilie Moromete face o concesie, alegând să evidențieze informațiile tipărite într-o publicație rivală din punct de vedere politic: „Numai că *Mișcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, debaterile din parlament și astăzi Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întâlni pe Cocoșilă, să le citească în ziarul lui, în care le găsea expuse pe larg”³. Pe de o

¹ Silviu Angelescu, *Legenda*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Valahia, 2002, p. 17.

² Marin Preda, *Opere. I. Nuvele și povestiri. Moromeții I*, Ediție îngrijită de Victor Crăciun, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2023, p. 920.

³ *Ibidem*.

parte, fidelitatea politică reiese imediat la suprafață dacă ne raportăm la relația fiecărui abonat cu orientarea partinică a gazetei alese. Această stabilitate a aderenților se apropie de sentimentul acut al proprietății. Pe de altă parte, dorința de a privi în ograda vecinului, asociată cu intenția de a-și însuși un bun material, măcar pentru un scurt interval, rămâne nereprimată. Pare că protagonistul vrea să-i alfabetizeze pe consăteni și mai mult chiar, adică să-i învețe ce presupune cursul întortocheat al dezbaterilor politice. O preocupare strict personală, de întărire a exercitării puterii simbolice, se transformă într-o activitate pentru folosul de obște. Glasul protagonistului aprinde spiritele celor adunați.

2. Un exemplu de măiestrie epică: *O primblare la munți* de V. Alecsandri

Între cele două etaje ale prozei românești – unul folcloric și altul cult –, se situează epica pașoptistă, în care naratorii, pretextând că apelează la procedee specifice memoriei arhaice, stăpânesc strategii precum povestirea în ramă, bulgărele de zăpadă, *qui-pro-quo*-ul sau anticlimaxul. Un exemplu de măiestrie în această direcție este *O primblare la munți* (1844) de V. Alecsandri. Cei patru drumeți, plecați cu trăsura în căutarea unui portret legendar înfățișându-l pe Alexandru Lăpușneanu, despre care povestitorul pretinde că ar fi știut – din surse nedestăinuite – că se află la o ctitorie a domnitorului moldovean, trec printr-o serie de amânări. Rostul declarat al călătoriei stârnește însă câteva nedumeriri. Dacă nu e o frescă votivă, lucru asupra căruia nu primim niciun indiciu în *O primblare la munți*, ce rost ar avea prezența unui tablou înrămat într-o biserică? Artefactul visat ilustrează, în efigie, himera întreținută cu elemente de realism:

„Noi ne-am pornit de la Peatră ca să videm portretul domnului Alexandru Lăpușneanu; ne-am pornit de la Pângărați cu gând să ne suim pe Ceahlău, și nici un proiect, nici celălalt nu l-am putut împlini. Așa sunt mai toate proiectele omenești, mai ales acele ce se ating de voiajuri. Le faci iarna, și cum răsare soarele de primăvară se topecă ca omătul”⁴.

Avem, în acest paragraf, cu care se încheie *O primblare la munți*, chintesența din *Pastelurile* lui Alecsandri. Literatura – înțeleasă ca ficțiune – este un paliativ al timpului calendaristic, acceptat ca vreme neprielnică pentru lucrul câmpului și pentru orice fel de deplasare. Este o raportare tradițională, din societățile eminentemente agricole, ca omul, odată cu venirea zăpezilor și cu mărirea duratei nopților, să evadeze într-un mediu fabulos. Ne putem întreba dacă drumul căutat, dar neșintit, din *O primblare*

⁴ Vasile Alecsandri, *Opere. III. Proză*, Text ales și stabilit de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Revizia, completarea și actualizarea ediției, notă asupra noii ediții de Cătălina Ramona Corbeanu, Andreea Dinică și Carmen Mârzea Vasile, Introducere de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2022, p. 244.

la munți, se numără printre sursele care l-ar fi inspirat pe Sadoveanu în *Mergând spre Hârlău*, parabolă a mersului labirintic sau în spirală. Rătăcirea, plăcută prin caracterul gratuit, reprezintă și un indiciu al amneziei. Dar în proza lui Alecsandri intervine un detaliu, care transformă parcursul sinuos în condiție *sine qua non* a proiectului politic pașoptist.

Pictura care ar fi trebuit să-l înfățișeze pe Alexandru Lăpușeanu – o relicvă, desigur – atrage precum Sfântul Graal. Vorbim, fără ezitări, despre un miraj, pentru că domnitorul Moldovei era, pentru unii dintre contemporanii lui Alecsandri, un ideal unionist compensatoriu, prin prisma faptului că, în anii primei șederi pe tron (1552-1561), se implicase cu succes în luptele pentru tron desfășurate în Țara Românească și în Transilvania, impunându-i pe protejații lui.

Astfel se conturează o posibilă confluență cu nuvela lui Costache Negruzzi, publicată în 1840, consacrată conducătorului Moldovei, fiindcă Alexandru Lăpușeanu întreține iluzia stabilității, a puterii militare, a abilității diplomatice în relațiile cu vecinii și a cooperării nedisimulate între Moldova, Valahia și Ardeal. Asumându-ne riscurile inevitabile ale oricărei supoziții, poate părea că intenția declarată din *O primblare la munți*, aceea de a ajunge în fața figurii voievodului, reprezintă, în eboșă, dezideratul nedeținut, dar încă îndepărtat cronologic, al constituirii statului național unitar român. Totuși, linia ideologică este secundară în *O primblare la munți*, unde asistăm la desfătări de limbaj, lăsând următoarea impresie de suprafață:

„Stilistic vorbind, ceea ce frapează la Alecsandri este neglijarea programată, intenția autorului de a sugera că el doar improvizează, că nu construiește după vreun plan, ci se lasă purtat de inspirația momentană. Și-a concentrat eforturile explorării acestui filon literar, identificat încă din extrema tinerețe”⁵.

Nuanțele sugerate de Mihai Zamfir se regăsesc și în *O primblare la munți*, unde elemente de suspans corespund, în plan estetic, așteptării clipei propice pentru înfăptuirea obiectivului politic. Ceea ce ar fi trebuit să fie o drumeție relaxantă se dovedește un traseu ocolit și hazardat.

2.1. Bonomie și „loisir“

Bonomia personajelor – povestitorul, doi poeți și un judecător –, despre care primim asigurări că sunt „tineri“, este amplificată de pierderea timpului. Cei patru bărbați în devenire trăiesc senzații contradictorii. Pe de o parte, se simt euforici și inconștienți, acceptând să nu deschidă colivia ficțiunii:

⁵ Mihai Zamfir, *Scurtă istorie. Panoramă alternativă a literaturii române*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, București-Iași, Editura Cartea Românească, Editura Polirom, 2012, p. 211.

„Noi însă ne suiam mereu cu ciubucele de-a umere, strigând, râzând, chiuind prin codru, pocnind în frunze, plecând crengile alunișilor, făcând nebuniile ce ne treceau prin cap, fără a ne îngriji de prăpăstiile grozave pe lângă care șerpuia cărărușa. Trebuie însă să mărturisesc că negura ce acoperea muntele ca un vâl vânat ne oprea de a vedea cu ochii primejdia aceluia drum”⁶.

Dacă destinația rămâne iluzorie, pericolele sunt brutale prin concretețea lor. Sfidarea morții devine un lux pentru cei fără zăbavă. Pe de altă parte, deși captivate de *loisir*, personajele se tem de ceasornic. Ciclul zi-noapte le scoate din reverie, așa cum cititorul, deși bucurat că s-a refugiat în rândurile unei cărți, știe că a pierdut de la start cursa împotriva vieții: „De mult mergeam, iar vârful Grohotișului nici că se mai zărea”⁷. După o perioadă de contemplare a peisajului, ornată cu gesturi ludice, pentru a preîntâmpina plictiseala grupului, este inserat un dialog, pretext optim pentru o divagație epică. Deplasarea montană favorizează și contextul cinegetic, iar firul epic capătă elasticitate din cauza unei întrebări referitoare la o situație-limită:

„– Măi fraților, zise unul din noi, cine din voi are arme cu el?
– Eu, răspunse altul; am un pistol mic.
– Și ce-ai face cu pistolul dacă ne-ar ieși un urs înainte?
– Auzi întrebare! Aș trage în el”⁸.

Odată declanșat, prin instigarea orgoliului, conflictul nu se rezumă la o ceartă între vecini așezați unul lângă altul și, pentru a păstra eticheta, rezolvarea se ivește firesc, prin apelul la un exemplu narativ, din care să reiasă adevărul sau dreptatea.

2.2. Curaj și îndreptățire

Cel care ațâțase mândria interlocutorilor preferă să se smerească, împrumutând, după cum declară, o istorisire auzită de la cineva în vârstă:

„Să deie Dumnezeu! dar pare că n-aș crede. Mulți voinici se arată după bătălie, dar și mai mulți se arată înainte. Nu râdeți și ascultați mai bine ceea ce mi-au povestit un moșneag de la Vrancea; pe urmă vă veți încredința dacă îi vine cuiva în gând să tragă cu pistolul sau cu pușca, când i se întâmplă să se găsească bot la bot cu un urs care nu înțelege de *diha*, *Catrino*”⁹.

Pare că orizontul relatării se îndepărtează, întâi geografic, de Neamțul Mănăstirii Pângărați, apoi temporal, către tinerețile unui bărbat oarecare. Cu aceste mijloace sporește atât curiozitatea celorlalți vilegiaturiști, cât și preocuparea pentru ilustrarea

⁶ V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 231-232.

⁷ *Ibidem*, p. 232.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

pitorescului, experiență potrivită cu programul revistei *Dacia literară*. Numai că personajul pățit nu este vreun temerar, ci o femeie căsătorită, victimă a curiozității:

„Nevasta unui pădurar se dusese într-o zi prin codru, să culeagă fragi; cum culegea, biata femeie aude mornăind la spatele ei, se întoarce iute, și ce să vadă?”¹⁰.

Suspansul nu anunță vreo vitejie în plină vară, ci o ispită amoroasă aparent fabuloasă. Oaspetele depășise un prag prohibit. Asumându-și riscul, culegătoarea trebuie să-i dea socoteală stăpânului din acel teritoriu. Întâlnirea cu un mamifer furios va fi reinterpretată de I. Creangă în *Povestea lui Harap-Alb*, în două rânduri, odată în proba în care Craiul se deghizează în urs, pentru a le pune la încercare pe cei trei fii, și apoi în episodul „salășilor” din grădina ursului¹¹:

„O dihanie fioroasă, un urs grozav de mare ce se ridicase pe două picioare și da din cele dinainte, ca și când i-ar fi făcând semn să vie ca să-l sărute. Femeia nu-și pierdu cumpătul, ci, răcnind o dată din toată puterea, îi aruncă coșciugul cu fragi în cap”¹².

Instinctiv, așa-zisul patruped își amintise că are capacitatea să imite poziția naturală a omului, mimând chiar și dorința de a-și îmbrățișa tandru potențiala pradă umană. Am putea fi tentați să credem că suntem puși în fața unor momente cu potențial deznodământ tragic. Reacția disperată a soției pădurarului, folosind un obiect îngreunat pe post de armă, este augmentată de prezența cuvântului *coșciug*, care totuși – conform *Dicționarului limbii române* – are înțelesul, în Moldova și în Bucovina, de „coșniță (1°) de papură, în patru colțuri, nu prea adâncă, dar lungă, întrebuițată pentru târguieli”¹³. Pare că prin acel gest femeia încearcă, mai degrabă, să îndepărteze un curtezan neinspirat. Critica literară nu deține neapărat rolul de a

¹⁰ *Ibidem*, p. 232-233.

¹¹ Tot I. Creangă, în *Amintiri din copilărie*, scrie în antifrază despre alte trufandale din codru, utilizând regionalismul „bureți” în locul termenului de bază – „ciuperci” – într-o perioadă în care se considera că aceste organisme fac parte din regnul vegetal și nu unul separat: „Căci, fără să vreau, aflasem și eu, păcătosul, câte ceva din tainele călugărești... umblând vara cu băieții după... bureți prin părțile acele, de unde prinsesem și gust de călugărie... Știi, ca omul cuprins de evlavie” (Ion Creangă, *Opere*, Ediție critică, note și variante, glosar de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, Ediție revizuită și adăugită de Grigore Brâncuș, Tabel cronologic de Constantin Parascan, Prefață de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014, p. 235). Vladimir Streinu notează, schițând un gest din pleoape, cu ocazia centenarului nașterii prozatorului: „Suntem pe deplin lămurii ce sunt «bureții» de pe lângă Agapia, ce este «gustul de călugărie» și ce – «evlavie» lui Creangă” (*Ion Creangă*, în *Gazeta*, III, nr. 901, 11 martie 1937, p. 2, la rubrica „Vitrina literară”). Interesant este că la finalul acestui articol se anunță că „Urmează în No. de mâine”, ceea ce nu s-a întâmplat.

¹² V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 233.

¹³ *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea a II-a (litera C.), București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940, p. 819, pct. 1.

oferi interpretări, ci de a evidenția procedeele prin care se dispun în evantai codurile. Analogia intertextuală este calea eficientă pentru a glosa. În *Riga Crypto și Iapona Enigel*, Ion Barbu dispune ispitirea păstoritei poposite din Nord în jurul (i)maturității erotice. Omul este apt pentru a gusta dragostea la toate nivelurile doar când devine copt:

„– Enigel, Enigel,
Ți-am adus dulceață, iacă.
Uite fragi, ție dragi,
Ia-i și toarnă-i în puiață.

– Rigă spân, de la sân,
Mulțumesc Dumitale.
Eu mă duc să culeg
Fragii fragezi, mai la vale¹⁴.

Cele două figuri feminine – nevasta pădurarului, respectiv Enigel – sunt atrase de aceleași fructe de pădure, care sugerează vigoarea solară. Pentru a intui cum naratorul din *O primblare la munți* își deconspiră sarcasmul e suficient să citim șarja din poezia *Din Berlin la Potsdam*, scrisă de Eminescu într-un stil care se distanțează de teoria evoluționistă a speciilor:

„Zice Darwin, tata Darwin,
Cum că omul e-o maimuță
Am umăr de maimuțoi,
Milly-nsă de pisicuță¹⁵.”

Vânătoarea presupune riscuri. Pierderea timpului după o pradă care nu vine în bătaia săgeții sau puștii echivalează cu renunțarea la o fărâmă din viață. Urmărirea tenace a *Mistrețului cu colți de argint*, baladă cultă de Ștefan Aug. Doinaș, este relevantă din perspectiva renunțării la sine în favoarea unui scop civilizator. Prințul care umblă după trofeu ține în mână, fără să știe, lancia lui Ahile, care cu un vârf vindeca, iar cu celălalt ucidea. Drumeții care organizaseră *O primblare la*

¹⁴ Ion Barbu, *Poezii. Proză, publicistică*, Ediție îngrijită de Dinu Pillat, antologie de Mihai Dască, repere istorico-literare de Mihai Dască și Maria Rafailă, București, Editura Minerva, 1982, p. 27.

¹⁵ Am citat după varianta *Din Berlin la Potsdam (cca 1873)*, în M. Eminescu, *Opere. IV. Poezii postume; anexe; introducere; tabloul edițiilor*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, p. 489. Interesant este că Perpessicius a revenit asupra substantivului „umăr” cu următoarele precizări: „Între lecțiunile mai probabile, în ordine descrescândă, oferim: *umăr**, *picior**, *mască** (cel mai plauzibil ca sens ar fi: *picior*, și ca grafie, cu excepția lui *p* inițial! – dar astfel de deformări de litere se mai întâlnesc ici și colo în manuscrise)” (M. Eminescu, *Opere. V. Poezii postume; anexe; note și variante; exerciții & moloz; addenda & corrigenda; apocrife; mărturii; indice*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p. 580).

munți, cedând deliberat câte o bucată de vreme, fără a merge neapărat după cine știe care portret de voievod, îmbrățișează ideea de a căuta urmele unui urs. Și, pentru a ne îndemna să-i întovărășim, se amuză, nejenăți, pe seama unei istorisiri poznașe. Episodul, subînțeles de ascultători, este tratat ca o ispitire licențioasă. Povestitorul deplânge prietenește eșecul amoros al „ursului”. Incidentul are conotații erotice, lucru sugerat de trăirea comună experimentată de cei doi făptași, din cauza gurii satului, singura instanță coercitivă:

„Ursul meu, *rușinat* [s.m., GFN], se vede, de o primire atât de rea din partea sexului frumos, se duse fugind să-și ascundă *rușinea* [s.m., GFN] în fundul codrilor, și pădurărița, pe de altă parte, își luă iute tălpășița, după cum zice vorba, și pân-acasă ținu numai o fugă; însă cum a ajuns a și picat la pat bolnavă de friguri”¹⁶.

Deși aleargă în direcții opuse, gâfâind poate, protagoniștii încearcă să se furișeze, precum Adam și Eva, în spatele vegetației. Pășind pe un teritoriu interzis, pădurărița calcă strâmb în căsnicie. Plata păcatului este împovărarea cu bârfele răspândite de comunitate. Deși s-a împotrivit, pare că totuși femeia n-a izbutit să împiedice ultrajul uneltit de „patruped”. Naratorul dă de bănuț, cu ajutorul substantivului eufemistic „rușinea”, insinuând și altceva decât sentimentul fundamental din culturile arhaice, strecurând, în relatare, posibila siluire a „sexului frumos”. Ca urmare, odată reîntoarsă în căminul conjugal, femeia repetă gestul adamic de a se ascunde. Zăcarea, asociată inevitabil cu remușcările, devine o formă de muțenie, sub care s-ar ascunde teama de a-i mărturisi sau de a-i arăta soțului că ar aștepta un prunc.

3. Excurs în proza Hortensiei Papadat-Bengescu

Dacă o greșală recunoscută e iertată pe jumătate, deducem că doimea întregitoare se trece cu vederea datorită discreției. Nu știm ce sau pe cine regretă mai tare soția pădurarului. E un indiciu al depășirii fazei romanțioase în literatura română. Dar încă suntem departe de dramele interioare, care necrozează conștiința, așa cum se întâmplă cu Lenora, în *Fecioarele despletite* de Hortensia Papadat-Bengescu.

Acolo Mini, personaj atașat de Lina Rim, verișoara, confidenta și infirmiera Lenorei Halippa, și de Nory Baldwin, o apropiată a Elenei Hallipa, nu află nimic concret sau, mai degrabă, nu vrea să le dezvăluie cititorilor toate enigmaticele despre stările de indispoziție ale nevastei lui Tudor Hallipa. E drept că Lenora însăși, reprimându-și furia, înmulțește interogațiile cititorilor privitoare la comportamentul ei oscilant. I se pare de neconceput ca partenerul de viață – îngăduitor, molcom, placid și acaparat de imaginea unei consoarte de bibelou – să nu fi intuit motivele deselor schimbări de umoare: situația parentală a Mikăi-Lé și decizia necomunicată, dar nedezmințită,

¹⁶ V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 233.

de a desface căsătoria. Pe lângă propria lașitate, o tulbură presupusa capacitate a bărbatului de a-și ascunde pornirile viscereale. Adevărul o eliberează pe Lenora, care ajunge la autocontrolul desăvârșit: „Să o apuce furii... să moară?... Nimic din toate astea!...”¹⁷. Însă informațiile auzite de Mini sunt trunchiate, provenind de la Nory, care, la rândul ei, le auzise de la Lina. Colportajul întreținuse dezvoltarea scenariilor în familia Hallipa. Lenora singură ține să îndepărteze butaforia, anunțându-l fățiș pe Tudor Hallipa:

„Și a făcut mărturisirea secretului nașterii lui Mika-Lé... Cu ce termeni... nu știu... « Foarte calm și foarte clar », spune Lina, care nu-și vine în fire”¹⁸.

Probleme frecvente, multimilinare, primesc în modernitate altă rezolvare. Emanciparea femeii presupune posibilitatea de a-și alege drumul. Or, în *O primblare la munți*, soția ademenită n-are niciun fel de putere în relația cu bărbatul. Boala este indiciul că regretă și că dorește să rămână în căminul conjugal. Soțul ei, înțelegând cumpăna, nu dă niciun semn c-ar tăgădui istorisirea din poiană. În consecință, pentru a salva onoarea familiei, pleacă să găsească „păr de urs“, plănuiind să se răzbune. E dificil de presupus dacă pădurarul, înarmat, vrea să-și sperie rivalul sau chiar să-lucidă. Am înclina către prima variantă, deoarece sintagma „păr de urs” nu înseamnă mai mult decât luarea urmei și identificarea făptașului. Izgonirea factorului care stricase armonia casei, confirmată de aducerea unui mic trofeu, ajunge pentru a lămuri, în societățile arhaice, tensiunile din cuplu. În schimb, Lenora, văduvă după cel dintâi mariaj, și manechin („păpușă” îi spune Mini) în al doilea, își depășește inhibările voinței, anunțându-l pe Tudor Hallipa, după relatările lui Nory, care o citează pe Lina, asupra următoarei decizii: „« Regret că a venit împrejurarea să trebuiască să ne despărțim »”¹⁹. E inutil să mai subliniem că paseismul lui Hallipa contrastează cu atitudinea dârză a pădurarului care, dacă îmbrățișăm ipoteza că vrea să-l omoare pe cel care îi stricase căsătoria, încearcă să înlăture zvonurile puse pe seama paternității incerte asupra unui eventual moștenitor:

„Stă nedumerit, spune Lina. A rămas și fără nevestă, și fără fată. A auzit și i se pare că n-a auzit bine... L-a dat tot pe el afară, și parcă n-a înțeles bine”²⁰.

¹⁷ Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere. I. Romane*, Ediție coordonată de Gabriela Omăt, Text îngrijit de Eugenia Tudor Anton, Note și comentarii de Eugenia Tudor Anton și Gabriela Omăt, Studiu introductiv de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2012, p. 581.

¹⁸ *Ibidem*, p. 581.

¹⁹ *Ibidem*, p. 582.

²⁰ *Ibidem*, p. 582.

Tudor Hallipa se retrage discret, confirmând supozițiile Lenorei legate de caracterul slab, și, totodată, întărind impresia cititorului că soțul înșelat se comportă ca un gentilom. În acest contrast al perspectivelor, între participarea feminină impulsivă și pasivitatea masculină stoică, se observă caracterul artistic superior al romanului *Fecioarele despletite*.

4. „Hybris“ și „pharmakon“

Suferința este zona de confort a celor care încalcă un sistem de valori. Comunicarea, parte integrantă a vindecării, funcționează în registru dublu. Pedepsa, respectiv boala (închiptă sau nu), ascunde în sine leacul. Ursul este și *hybris*, și *pharmakon*. În această cheie scrie Mihail Sadoveanu *Ochi de urs* (1938), proză care se destinde odată ce protagonistul, Nicula Ursake, își ucide animalul totemic și, totodată, obiectul propriei agonizări. Înțelegerea situației presupune acceptarea din partea soțului și căutarea agentului instigator al adulterului. De aici sunt scoase la iveală resursele metaforice străvechi ale limbajului. Profesiile primitive – pescarul, vânătorul, ciobanul, pădurarul (luptători *sui generis*) – citesc semnele lumii și se lasă pe mâna fermecătorilor, pentru că acestora din urmă li s-a delegat funcția preotească. Până aici, povestitorul narațiunii, inserate în *O primblare la munți*, despre nevasta pădurarului întâmpinată de urs, mimează convenția fantastică. Iar cititorul rămâne rezervat, neștiind cum să-și explice derularea evenimentelor.

Relatarea în ramă se îndepărtează de cadrul fabulos în momentul în care se adună detaliile autoreferențiale la condițiile de drum ale celor patru tovarăși aflați în trăsura care îi conduce spre Mănăstirea Pângărați:

„Câte babe din sat, toate au descântat-o, au căutat-o, dar degeaba, căci mergea din zi în zi mai rău... În sfârșit, o cloanță bătrână o sfătuie să se afume cu păr de urs, zicând că nu era alt chip de scăpat. A doua zi de cu noapte pădurariul, luând pușca pe spate, se porni în codru ca să-i aducă păr de urs; el se suia pe o cărărușă îngustă ca aceasta a noastră și gândea întocmai ceea ce gândim noi acum, adică: cum să facă și ce să facă dacă s-ar întâlni cu o jiganie mârâitoare [s.m., GFN]. Tot mergând și gândind, iată că ajunge la vârful dealului, ce era foarte greu de suit, de pildă ca piscul pe care ne agățăm noi acum [s.m., GFN], și cum se urca pe brânci, deodată se lovește cap în cap cu un urs...”²¹.

Bărbatul încornorat din *O primblare la munți* rămâne stânjenit de întâlnirea inopinată cu rivalul care-i destabilizase căsnicia. Conflictul nu se rezolvă, dar apariția acestui spațiu epic obscur, incert, nu presupune nicio răzbunare, deznodământul fiind suspendat. Paralelismele dintre cele două cadre narrative – unul al povestirii în ramă și celălalt al călătoriei celor patru prieteni înspre Mănăstirea Pângărați –, duse până la identificare, alungă orice dubiu despre tipologia presupusului urs, care se umanizase de-a dreptul:

²¹ V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 233.

„– Iaca ursul! a strigat deodată cel ce mergea înaintea noastră pe cărare și s-a oprit tremurând ca o vargă. Acest țipăt ne-a înfipt pe loc, și ochii noștri s-au ținut înainte asupra unei matahale negre ce se zărea de-abia prin pâclă. Cel ce avea pistolul îl uită frumos în buzunar, și nimănui nu-i veni în gând ca să îndemne a se înarma cu el. Din norocire acea grozavă matahală a început a șuiera peste puțin, căci nu era altă decât un român care sta lungit pe iarbă. Mare *rușine* [s.m., GFN] ne-a cuprins atunci pe toți, aflând că ne speriaserăm degeaba și mărturisesc cu umilință că din galbini la față ce eram, ne-am înroșit ca niște demoazele de pension”²².

Coincidența întreține acum iluzia realistă, iar mamiferul își schimbă regnul, tulburând clasificările și nuanțările cele mai atente făcute pe marginea speciilor adunate sub umbrela prozei scurte:

„*Metamorfoza*, cum am văzut, este un motiv specific legendei, reprezentând una dintre cele mai frecvente soluții de rezolvare a conflictului epic, nu numai în legendele românești, ci în legendele de pretutindeni”²³.

Raportarea celor patru tovarăși de drum la pățania soției pădurarului este de natură detectivistică. Pe durata istorisirii, niciunul dintre ei nu dezvăluie c-ar fi priceput că stau în preajma unei fabule sau a unei parabole. Iar când trebuie să scoată tâlcul întâmplărilor adoptă atitudini sfioase, pretinzând că neglijează datoria de a fi sinceri până la capăt. Există în prozele lui Alecsandri (*O primblare la munți*, *Istoria unui galbân*, *Borsec*, *Balta-Albă* sau *Vasile Porojan*), toate de factură memorialistică, un culoar consacrat „mărturisirii”. Dar ceea ce se spune nu este neapărat adevărul, ci numai garanția participării naratorului la evenimente.

Referințe

- Alecsandri, V., 2022, *Opere. III. Proză*. Text ales și stabilit de Georgeta Rădulescu-Dulgheru. Revizia, completarea și actualizarea ediției, notă asupra noii ediții de Cătălina Ramona Corbeanu, Andreea Dinică și Carmen Mârzea Vasile. Introducere de Eugen Simion. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Angelescu, S., 2002, *Legenda*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București, Editura Valahia.
- Barbu, I., 1982, *Poezii. Proză, publicistică*. Ediție îngrijită de Dinu Pillat, antologie de Mihai Dascăl, repere istorico-literare de Mihai Dascăl și Maria Rafailă. București, Editura Minerva.
- Creangă, I., 2014, *Opere*. Ediție critică, note și variante, glosar de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, Ediție revizuită și adăugită de Grigore Brâncuș, Tabel cronologic de Constantin Parascan, Prefață de Eugen Simion. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Dicționarul limbii române*, 1940, tomul I, partea a II-a (litera C.), București, Tipografia Ziarului „Universul”.
- Eminescu, M., 1952, *Opere. IV. Poezii postume; anexe; introducere; tabloul edițiilor*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius. București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

²² V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 233-234.

²³ Silviu Angelescu, *op. cit.*, p. 41.

- Eminescu, M., 1958, *Opere. V. Poezii postume; anexe; note și variante; exerciții & moloz; addenda & corrigenda; apocrife; mărturii; indice*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius. București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Papadat-Bengescu, H., 2012, *Opere. I. Romane*, Ediție coordonată de Gabriela Omăt, Text îngrijit de Eugenia Tudor Anton, Note și comentarii de Eugenia Tudor Anton și Gabriela Omăt, Studiu introductiv de Eugen Simion. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Preda, M., 2023, *Opere. I. Nuvele și povestiri. Moromeșii I*. Ediție îngrijită de Victor Crăciun. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Streinu, V., 1937, „Ion Creangă”, *Gazeta*, III, nr. 901, 11 martie 1937, p. 2 („Vitrina literară”).
- Zamfir, M., 2012, *Scurtă istorie. Panoramă alternativă a literaturii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I. București–Iași, Editura Cartea Românească/Editura Polirom.

Tema paternității în teatrul lui Ion Băieșu

Irina-Nicoleta Nechifor

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
irina.nechifor@yahoo.com

Pentru a cita acest articol: Nechifor, I-N, 2024, „Tema paternității în teatrul lui Ion Băieșu”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 172-183.

Abstract. This article aims to highlight the significances of the symbolic father figure in Ion Băieșu's theater, approaching family life, as well as the social environment, in order to demonstrate that the lack of paternal authority, the father's estrangement from his wife and children and his detachment can have devastating effects on individual and social evolution. On the one hand, the father's indifference will create a strange feeling of not belonging to any emotional context. The author manages to capture the decline of some communities, influenced by the father's absence. The family falls apart, and carelessness becomes a moral and hereditary vice. On the other hand, Băieșu creates an illusion of tacitly assumed but not honored paternity. The father, present in the family, is passive or overreacts, has many complexes, but persists in his attitude, complains of pity, the reflection on fatherhood clarifying the impact society has on the parents' mentality. Therefore, I intend to demonstrate that in Băieșu's theater, the father's image is equivalent to that of a failed authority, marking a fissure in the domestic universe that will implicitly generate an imminent division of the group, but also of the community on which it is based.

Keywords: symbolic father figure; disillusionment; theater; parental authority; community decline

1. O familie atipică

Mentor spiritual al unei lumi sau creator absolut al universului, în ipostaza sa telurică sau cerească, Om sau Demiurg, tatăl/Tatăl este asociat noțiunii de familie, pe care o întemeiază, generând un microcosmos sau o macrolume în care el/El guvernează. Înglobând, în sens larg, conceptul ce definește autoritatea absolută, paternitatea se suprapune, în teatrul lui Ion Băieșu, unei viziuni nu atât unitare, cât schizoide, întrucât familia suferă

din cauza pasivității tatălui, incapabil de a lua decizii, de a acționa, fiind vizibil deranjant pentru copiii săi care îl reneagă, nerecunoscându-l din cauza unei depărtări fizice și mentale, impuse de evoluția socială și individuală. Ne întrebăm dacă este vorba despre nerecunoștința fiilor sau dacă atitudinea lor este profund justificată de absența unei educații corecte care să îi formeze din punct de vedere moral.

În comedia *Boul și vițeeii* se derulează o tragicomică sagă a unei comunități aparent obișnuite. Anunțându-și în ultimul moment cei doi fii despre apariția sa, tatăl, om provincial și providențial, sosește în capitală cu gândul să îi surprindă, dar și pentru a le cunoaște mai bine familiile, deși trecuseră peste zece ani de la mariajele acestora. Gelu și Nelu, nume sugestive pentru alcătuirea cuplului comic de personaje, sunt jumătățile aceluiași întreg, rezonază unul în vocea celuilalt, dar vor să pară diferiți în prezența soțiilor și a oaspetelui nepoftit. Impregnați parcă de același simț al unui umor macabru, fiii sunt niște incompetenți, copii risipitori, inapți în a-și recunoaște tatăl, întreaga scenă devenind un spectacol sinistru al unei mari confuzii. Deși comicul de caracter și de limbaj absorb semnificativ tragicul, scena se constituie ca o lamentație a înstrăinării din cadrul familiei, ceea ce se concretizează într-o imagine alterată a autorității paterne.

Coca, soția lui Nelu, nici nu conștientizează că socrul său mai trăiește, de aceea anunțul vizitei inopinate stârnește o reală confuzie, dar și o revoltă din partea anostei soții, care nu obișnuiește să gătească, refuzând noțiunea de ospitalitate. Deriziunea atinge cote maxime atunci când se pune problema unde va sta bătrânul tată, moment în care intră în scenă cealaltă soție. Nuți este exasperată la gândul că ar trebui să îl primească pe socrul său, care s-ar hotărî, *prin absurd*, să se mute la București pentru perioada iernii. Ipotetica situație generează o vizibilă furtună în familiile și așa destul de instabile din punct de vedere financiar și emoțional. Motivele sunt diverse: Gelu o acuză pe Coca pentru suma uriașă pe care ar fi cheltuit-o pentru noua sufragerie și pentru un stupid proces, iar Nuți se plânge că Gelu i-a distrus viața și cariera, în timp ce acesta îi reproșează că locuiesc împreună cu soacra sa.

S-ar putea spune că asistăm la dezvoltarea celor două complexe: al lui Oedip și al Electrăi. Sentimentele de vinovăție pe care fiii le trăiesc pe parcursul disputării atenției pe care i-au acordat-o sau nu tatălui (îi promisese că o să îi trimită câte două sute de lei lunar, dar au omis sau uitat) creează o autentică stare de nevroză în relațiile dintre cei patru, dezvăluindu-le adevăratul caracter. De altfel semidocte, dar cu o intuiție a situațiilor și a sentimentelor, Coca și Nuți sesizează stupiditatea situației. Ele sunt contrariate de faptul că soții lor nu și-au recunoscut tatăl și că au adus în casă un străin:

NUȚI: E ceva de domeniul literaturii. Să-ți confunzi tatăl! E posibil așa ceva?!

COCA: E posibil orice. Ai auzit de Oedip?

NUȚI: Nu. Cine e?

COCA: Un grec. El a confundat-o pe mă-sa, mă-sa pe el și s-au încurcat amândoi. (Băieșu 2003: 322)

În același timp, pare că Nuți rivalizează cu mama, dintr-o necesitate de afirmare a personalității în fața unui soț pe care nu îl percepe implicat în viața de familie și pe care îl asociază cu imaginea propriului tată. Însă, Gelu este superficial, își evită soacra și se simte agasat de prezența ei.

În plus, sosirea tatălui este un nou prilej de angoasă, adăugată celei deja existente. Fiii vor arăta cine sunt, își vor exprima temerile, slăbiciunile, dovedindu-se limitați, imaturi. Copiilor le este teamă de schimbare, de asumarea reală a responsabilității, de ieșirea din comoditatea unui fapt de viață, cu toate că ei nu trăiesc într-o realitate care să îi mulțumească din niciun punct de vedere. Problematika fricii se poate extinde prin raportare la absența iubirii. Este, în acest context, afirmația Sfântului Apostol Ioan o premisă a atitudinii băieților față de tată? „În iubire nu este frică, ci iubirea desăvârșită alungă frica, pentru că frica merge alături cu pedeapsa, iar cel ce se teme nu este desăvârșit în iubire.” (*Întâia epistolă sobornicească a Sfântului Apostol Ioan*: 1, Ioan 4, 18). Așadar, resimțind acut absența iubirii, a unei legături emoționale puternice, Gelu și Nelu își abandonează tatăl, ba mai mult, cel de-al doilea nu participă nici la înmormântarea mamei, neamintindu-și motivația acestei certitudini, de ce a avut asemenea atitudine, de altfel de neconceput într-o comunitate familială obișnuită:

GELU (către Nelu): De ce nu te-ai dus s-o vezi pe mama pe patul de moarte? Ce motiv ai avut?

NELU (gânditor): Nu știu, nu-mi aduc aminte.

GELU: Ce repede ne despărțim de părinți! Ce repede ne înstrăinăm de ei și ce rar ne aducem aminte de ei!

NUȚI: Așa a fost de când lumea. Copiii sunt legați de părinți atâta vreme cât sunt împreună. Pe urmă fiecare cu ale lui. (Băieșu 2003: 317)

În aceste circumstanțe, având în vedere răspunsul lui Nelu și replica pragmatice a Nuți, dragostea filială este pusă sub semnul îndoielii. Absența sentimentului se întemeiază, de obicei, pe *absența* părinților din viața copiilor, pe neimplicarea acestora care generează sentimentul abandonului. De asemenea, ar mai putea fi rezultatul unei autorități excesive, care inhibă personalitatea copilului, iar de îndată ce părăsește căminul părintesc, el se va dezice definitiv de acesta. Întoarcerile vor fi rare și limitate. Freud afirma: „Dacă tatăl a fost aspru, violent și neîndurător, supraeul preia aceste însușiri, iar în relația cu eul apare tocmai pasivitatea care trebuia refulată.(...) Chiar și soarta nu este decât o proiectare târzie a tatălui.” (Freud 1994: 301)

S-ar putea spune că atmosfera din familie, dependentă de imaginea tatălui și de relațiile dintre părinți, este crucială în evidențierea climatului în care va crește și se va dezvolta copilul. Așa cum observa Andrei Cosmovici în lucrarea *Psihologie generală*, există repercusiuni importante asupra evoluției individuale:

„Efecte negative pot avea relațiile neechitabile dintre părinți și copii: unul este preferat, răsfățat, protejat, iar altul este vinovat de micile accidente survenite în timpul conviețuirii și al jocurilor, ocărât și pedepsit. Se dezvoltă animozități între copii, apar pâra, minciuna, bătăile între frați, uneori se deformează caractere, se urăște viziunea tinerilor despre om.” (Cosmovici 2005: 36)

Aici, rivalitatea dintre frați este evidentă. Deși Gelu îl critică pe Nelu pentru a nu fi participat la înmormântarea mamei, nici el nu își mai vizitase tatăl de cinci ani, iar întrevederea fusese una scurtă, timp în care Coca nici nu a coborât din mașină. Nu există suficiente detalii care să permită analiza mediului familial din copilăria celor doi, pentru a descoperi inechitatea acestor raporturi, dar este cert că alterarea comunicării părinți-copii transpune o importantă decădere de natură interioară: nimănui nu-i pasă de celălalt, încorsetându-se într-un egoism feroce, amintirile despre părintele care obișnuia să îi ducă la școală în condiții foarte grele având doar un efect emoțional temporar. S-ar putea spune că asistăm la o alterare a memoriei familiale, care o înglobează atât pe cea individuală, cât și pe cea a grupului sau pe cea generațională. Martine Segalen observa în studiul *Sociologia familiei*:

„Memoria nu funcționează unde nu există nimic, ea este înscrisă în povestiri, poate exista o memorie senzorială, involuntară, ce reînvie trecutul la auzul timbrului unei voci sau odată cu percepția unui miros simțit aici sau acolo: este cunoscut celebrul episod al micii madlene a lui Marcel Proust. Memoria este astfel ancorată în locuri și obiecte. Locul poate fi o casă, un loc magic al memoriei unui grup care s-a fărâmițat, cum este cel al evreilor nord-africani de origine modestă din regiunea Setif care coabitează cu familiile arabe.” (Segalen 2011: 356)

În acest mod, confuzia tatălui cu un zarzavagiu pe care îl observă de la geam pe trotuar, invitându-l în casă, este ilară și dramatică în același timp, rezultată dintr-o insuficientă cunoaștere a acestuia. Amintirile despre părinți sunt estompate, deoarece ele nu au creat nimic fundamental, important. Este, așa cum observase Coca, o situație cu iz literar și fantastic. Cât de înstrăinată să fi fost această familie, dacă tatăl este de nerecunoscut pentru copiii săi? De menționat este faptul că așa-zisa *iluminare* nu se realizează imediat ce bătrânul pășește în apartament, ci, la un moment dat, timp în care acesta interacționează cu cei patru. Dialogul relevă o realitate dureroasă, căci familia, ca entitate a lumii băieșiene, are aspectul unei secții de psihiatrie, în care bolnavii au, la anumite intervale, momente de luciditate:

GELU (îi face semn lui Nelu și se retrag spre fereastră): Dragă, eu am impresia că halucinez.(...) Tipul ăsta nu e tata.

NELU: Vorbești serios?

GELU: Uită-te la el.

NELU: Într-adevăr, parcă n-ar fi tata. Deși, statura e asemănătoare. De când nu l-am văzut, s-o fi schimbat. Apropo, de când nu l-am mai văzut?

GELU (preocupat): Nu știu exact.

NELU: Să nu facem o gafă. (Băieșu 2003: 319-320)

Dintre cei doi frați, Nelu e mult mai confuz, imatur, el crede că a-ți recunoaște tatăl ține de aspecte exterioare, fizice, minimale, cum ar fi statura. De asemenea, mistificarea are un impact pozitiv asupra bătrânului care profită de ospitalitatea tinerilor. Pentru el, confuzia este chiar avantajoasă, în cele din urmă ea generând și amuzamentul celor patru, încântați de situația inedită: „(cei patru se privesc în

tăcere câteva clipe lungi; Gelu izbucnește în râs. Ceilalți îl privesc uimiți, apoi încep și ei să râdă, se contaminează unul de la altul și râd demential, incapabili să se poată opri.” (Băieșu 2003: 321)

În acest context, râsul nu este formă a comicului. Într-un univers absurd ca cel construit de Băieșu, el este expresia unei conștiințe zdruncinate, un mijloc de a anihila plânsul, de a sfida o inimaginabilă suferință interioară. Formă de apărare, râsul este masca eului traumatizat, expresie a nevrozei, a unei atitudini psihotice. El este rezultatul unei superiorități pe care unul și-o asumă față de celălalt, deoarece se regăsește în imposibilitatea de a își controla propria viață. În volumul *Eseuri de psihanaliză aplicată*, Sigmund Freud realizează o analiză a conceptului de comic și a râsului ca manifestare exterioară:

„Comicul provine din raportul omului cu lumea exterioară, care, adesea, îl domină; pentru procesele psihice umane, această lume exterioară este reprezentată de convențiile și cerințele societății, ba chiar de propriile necesități corporale (...) Râsul provine din relația cu viitorul pe care obișnuim să-l anticipăm prin așteptările noastre.” (Freud 1994: 31)

Așadar, așteptările fiilor fuseseră altele, iar apariția autenticului tată este privită cu alți ochi, cu o umbră de vinovăție, care îi îndeamnă să fie destul de grijulii în gesturi și afirmații. Bătrânul se poartă firesc, în ciuda faptului că nu s-au văzut de mult, este generos, le aduce alimente și le oferă bani, ceea ce constituie o reală surpriză. Ca prin minune, sentimentul de culpă dispare, iar lăcomia celor patru este grotescă, sinistră. Niciun proces de conștiință în ceea ce privește atitudinea lor față de tatăl, pe care nu-l cunoșteau foarte bine și pe care îl confundaseră cu un străin. Brusc interesați de starea sa de sănătate și de traiul său cotidian, fiii sunt totuși lezați de nemulțumirea părintelui lor manifestată la adresa faptului că nu au copii, acesta propunându-le nonșalant ideea adopției copilului unuia dintre vecinii săi. De urmărit este și atitudinea bătrânului care nu se arată în mod real interesat de fericirea copiilor. El are treburile puse la punct cu ajutorul vecinilor, inclusiv propria înmormântare e lăsată în seama unui nepot. Gelu și Nelu sunt excluși din peisaj, considerați inapți de a avea astfel de îndatoriri. Respingerea este reciprocă, ceea ce produce fisura dintre cele două lumi: a părinților și a copiilor. Sugestiv reprezentată de un bou și doi viței, familia proiectată de Băieșu exprimă inconsecvența în educație, iresponsabilitatea și lipsa afectivității care creează iluzia paternității pentru bietul tată și pentru copiii care nu îl pot recunoaște și iubi.

2. Metafora *nevederii* celuilalt

Oscilând între responsabilitate și indiferența față de destinul fiicei, tatăl din *Vederea*, o altă comedie a lui Băieșu, impresionantă prin acuratețea detaliului de natură psihologică, simbolică, se vede pus într-o situație bizară și dificilă: aceea de a

accepta nunta fiicei sale cu un tânăr orb. De precizat este faptul că pierderea vederii se produsese exact înainte de nuntă, când, viitorul soț, dând dovadă de un curaj demn de admirație, se înrolase ca pompier voluntar. Nefericitul incident dă peste cap viața familiei, generând o sumedenie de discuții între părinți, fiică, naș și un vecin pensionar specialist în sfaturi de viață, menite să afle soluția potrivită pentru rezolvarea situației.

Într-o cameră de zi „mobilită stupid”, Tatăl, „bătrân și gras”, își bea cafeaua alături de soția sa, ambii îngândurați din cauza recentului eveniment. Cadrul este unul anost, respingător, la fel și imaginea părintelui, aceeași figură decăzută pe care dramaturgul alege să o asocieze, în general, cu ipostaza individului lipsit de ambiții, idealuri sau a celui angrenat în lucruri stupide. Ce relevanță au detaliile referitoare la constituția și vârsta tatălui? Evident, se construiește o altă sagă a unei familii în care părinții, ajunși la o vârstă înaintată, nu au încă bucuria căsătoriei unicei fiice, pe care o consideră, de altfel, ghinionistă, întrucât nu s-a realizat familial și nici profesional. Aroganța părinților la adresa fetei este aproape incriminătoare, în momentul în care ei au fost cei care nu s-au ocupat nici de educația sa afectivă, nici de cea intelectuală. „Nulă în materie de carte”, după cum o consideră tatăl, fata nu știa tabla înmulțirii nici în ziua bacalaureatului sau este implorată să recite o poezie copilărească la examenul de admitere la facultate, aceasta refuzând.

Cele două aspecte ridică mari semne de întrebare atât asupra educației primite în familie, cât și asupra sistemului educațional, bazat pe incompetență și false valori, fiind o aluzie la numeroasele lacune ale regimului comunist și la mitul învățământului performant. Așa cum observă Bogdan Murgescu în studiul *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, sistemul de educație în era comunistă a suferit numeroase transformări, care s-ar putea rezuma la câteva constante, cum ar fi: „monopolizarea învățământului de către stat și folosirea sa pentru controlul ideologic al educației; accentul pus pe dezvoltarea cantitativă a sistemului; folosirea sistemului de învățământ ca mijloc de *inginerie socială* (factor de reglare a mobilității sociale, profesionale și teritoriale a indivizilor(...)) etc.” (Murgescu 2010: 386).

În afară de aceste aspecte, educația la nivel universitar a intrat în regres, în anii 80', autorul delimitând câteva detalii esențiale:

„Într-un interviu din februarie 1990, Silviu Brucan sintetiza astfel politica regimului Ceaușescu în ceea ce privește învățământul și cercetarea: «In contrast izbitor cu retorica oficială, care preamărea virtuțile revoluției științifico-tehnice (chiar și un cincinal a fost botezat în felul acesta), toate cele trei canale prin care puteau pătrunde în România informațiile despre această revoluție au fost efectiv închise: a) S-a redus la minim importul de cărți și reviste științifice și pentru cercetători era o adevărată tragedie să constate, la Biblioteca Academiei sau Biblioteca Centrală de Stat, că colecțiile acestor reviste se terminau în 1978 sau 1979. b) Participarea oamenilor noștri de știință și tehnică la congrese și simpozioane internaționale

era aproape inexistentă. c) Numărul studenților români la universitățile străine era 0^{245>>}.” (Murgescu 2010: 391)

Acestui context social și politic i se adaugă cel personal, așa că nu este de mirare că Silvica nu primește o educație corespunzătoare, dar nici că nu are părinți care să înțeleagă necesitatea formării sale. Chiar mama mărturisește un episod din viața sa de elevă, care nu face decât să confirme aceeași lipsă de interes pentru evoluția personală și profesională, astfel încât căsătoria să nu rămână unica șansă a unei tinere de a se afirma social. În esență, confesiunea sa este tragică: „MAMA: Întotdeauna am preferat să gândească alții în locul meu. La școală nu făceam decât ceea ce făcea colega mea de bancă. Odată la teza de geografie, ca să râdă de mine, a scris „Tatăl nostru”. Am scris și eu la fel.” (Băieșu 2003: 377) Atitudinea tatălui este, de asemenea, elocventă, el privind mereu *absent* sau fiind *învins* de propria incapacitate de a-și fi îndrumat fiica în mod corect. Găsește însă această supapă, o ieșire din infernul unei vieți solitare, o povară pentru el, ca părinte: căsătoria fetei cu orice preț și cu oricine. De aceea, vestea orbirii logodnicului perturbă confortul casnic și instaurează o situație de criză, pe care cei doi părinți sunt incapabili să o gestioneze. Precipitați, preocupați de cheltuielile deja făcute, care le-au absorbit toate economiile, Tatăl și Mama caută cu disperare un mijloc de a evita căsătoria fetei cu un individ orb, ignorând de la început sentimentele fiicei.

Cu toate acestea, tânăra nu face notă discordantă. Se pare că Silvica nu este chiar îndrăgostită. Soluția stupidă de a apela la un specialist în sfaturi de viață o face să descopere că, de fapt, nu îl iubește pe Viorel, ceea ce rezolvă, cumva și pe moment, acest conflict:

PENSIONARUL: Sunteți îndrăgostită?

FIICA (derutată): Depinde ce înțelegeți prin asta.

PENSIONARUL: E mai puțin important ce înțeleg eu. Important e ce înțelegeți dumneavoastră. Apropo, ce înțelegeți prin dragoste?

FIICA (intimidată): Nu mi-am pus întrebarea asta niciodată.

PENSIONARUL: Foarte rău. Demult trebuia să o faceți.[...]Vă dați seama dacă sunteți sau nu îndrăgostită?

FIICA: Adică dacă am senzația că plutesc deasupra concretului?

PENSIONARUL: Da.

FIICA: Nu am această senzație. (Băieșu 2003: 379-380, 381)

Didascaliile relevă confuzia fetei, care se simte tulburată, nu percepe profunzimea trăirii care ar trebui să o anime spiritual. În alte circumstanțe, indicațiile scenice devin semnificative pentru atitudinea tatălui care încearcă să își manifeste autoritatea: vorbește *sec*, interesându-se de pensia viitorului soț invalid, se adresează *confidențial* mamei, căreia îi atrage atenția asupra inteligenței fiicei, *ia hârtia* pe care erau trecute cheltuielile, *se uită pe listă* și recunoaște corectitudinea sumei totale, pe

care ambii o consideră, în cele din urmă, exorbitantă. La final, vrea să pară hotărât: „TATĂL (confidențial și telegrafic): Fiica noastră este logodită cu un tânăr care a orbit într-un accident. Măine urma să avem nunta. Ce facem?” (Băieșu 2003: 381)

Apariția logodnicului creează oportunitatea unui spectacol al așa-zisei elocvențe a pensionarului, care se erijează în tatăl miresei, pentru a-i transmite acestuia decizia familiei, și anume faptul că părinții nu mai sunt de acord cu nunta fiicei lor. Neasumarea responsabilității paterne, folosirea unui intermediar, a unui străin care să intervină în treburile familiei accentuează caracterul disfuncțional al acesteia. Tatăl nu are puterea de a-i spune el însuși viitorului ginere ceea ce gândește. Se ascunde în spatele unui pensionar, pe care îl plătește ca să facă acest lucru și nu respectă regula jocului, vorbind în timpul în care ar trebui să tacă, pentru ca mistificarea să nu fie dată în vileag. Comedia e crudă, logodnicul joacă un rol esențial în definirea caracterului familial, el punând la încercare atât dragostea Silvicăi, cât și loialitatea viitorilor socri. Părând a vedea perfect, întrucât execută mișcări sigure și intenționate, logodnicul dă impresia că joacă un rol pentru a le testa fidelitatea. Este, în fapt, modalitatea lor de a se sustrage definitiv acestei căsătorii pe care o refuză total. Deși Silvica îl urmărește și îi asigură că tânărul nu vede, fiind prins și într-un accident grav, în care se prăbușește plin de sânge și este ridicat de niște trecători, părinții și pensionarul se prefac că nu aud adevărul, tatăl și nașul mimând empatia: „TATĂL (pierdut): Nenorocitul de el. NAȘUL: Mi se rupe sufletul.”(Băieșu 2003: 396)

Cu o dublă semnificație, termenul de *nenorocit* prilejuiește alte valențe ale textului dramatic, desemnând pe de o parte o persoană care se găsește într-o situație vrednică de plâns, care este lipsită de noroc, de fericire, iar pe de altă parte ipostaza omului ticălos, de nimic. Între tragismul existenței lui Viorel și ticăloșia sa, presupusă de tată, se deschide un orizont de interpretare în care se poate defini caracterul părintelui, complet dezinteresat de suferința fostului logodnic sau de sentimentele Silvicăi. El este dispus să aprobe căsătoria fetei cu un tânăr pe care nici nu îl cunoaște bine, cu scopul de a evita pierderea de natură financiară. Petrică, un ins care se presupune că ar fi iubit-o cândva pe Silvica, este ținta unui nou *linșaj* sentimental, tatăl insistând să-l atragă într-un mariaj spontan:

TATĂL (ultima speranță): Silvica, cum îl chema pe băiatu-ăla care era mort după tine și-ți arunca în fiecare seară flori în curte?

FIICA (absentă): Nu știu.

TATĂL: Adu-ți aminte. Înalt, slăbuț, cu ochelari.

FIICA (indiferentă): Petrică. (Pleacă în camera cealaltă.) (Băieșu 2003: 396)

Empatizarea cu destinul nefast al lui Viorel face parte dintr-o mascaradă bine ticluită de niște părinți insensibili, ignoranți, de un tată incapabil de a confrunta deciziile soției care își asumă și responsabilitatea paternității. De fapt, în locul tatălui, apar și alte ipostaze, în afară de cea a mamei, de exemplu nașul și pensionarul. Într-o

formă sau alta, paternitatea este anulată prin *nevederea* celuilalt, neînțelegerea sa, în ciuda existenței unei imagini vii, prezente a tatălui, absența sa fiind una mentală, sentimentală, psihologică.

3. Problema infidelității

Infidelitatea distruge cuplul alcătuit din mamă și tată, creând ceea ce în studiul *Sociopsihologia și antropologia familiei*, Petru Iluț definește drept disrupție conjugală, diferită de divorț prin câteva elemente principale. Pe de o parte, dacă divorțul presupune separarea pe cale juridică, oficială a membrilor cuplului, infidelitatea va genera separarea de natură sentimentală a celor doi, pură înstrăinare, odată ce scopurile familiale nu mai coincid. De altfel, în societatea comunistă divorțul este stigmatizat, iar familia, devine, uneori, mediu al șantajului politic. Pe de altă parte, infidelitatea produce adevărate traume emoționale, schimbând dispoziția și mentalitatea individului, care nu se mai poate regăsi, care se interiorizează și se refugiază în sine, dacă se află în cazul celui înșelat, sau fuge de responsabilitățile casnice pe care încă le are față de copii. Familia nucleară, așa cum este aceasta definită în studiul lui Petru Iluț, este considerată „unitatea minimală panumană a organizării sociale. R. Linton (1949) spune că «ultimul bărbat își va petrece ultimele ore în căutarea nevestei și a copiilor» Familia nucleară reprezintă nucleul tuturor celorlalte forme de structuri familiale.” (Iluț 2005: 72)

Ce se întâmplă cu familia în universul lui Băieșu? Unde se situează tatăl ca entitate individuală, distinctă? În *Jocul* tatăl este cel care preia responsabilitățile și asistăm la fenomenul de inversare a rolurilor. Legată, de obicei, indisolubil de spațiul domestic, mama îl părăsește, trăind o deziluzie temporară, rămasă un mister pentru soț și pentru vecina indiscretă. Tatăl este cel care se ancorează în universul casnic, așteptând întoarcerea soției. De observat este că pare un individ responsabil, evită să discute cu vecina care îl supune unui tir al întrebărilor, își apără soția, considerând că plecarea sa are motive întemeiate și că aceasta face un tratament de recuperare. În realitate, nimeni nu știe unde a dispărut, vecina făcând diverse presupuneri, pe care soțul le respinge cu mult calm, dar se confesează străinei:

TATĂL (nu-i e ușor să facă această mărturisire): Soția mea a dispărut de acasă exact acum treizeci și șase de zile.

VECINA: Cum a dispărut?

TATĂL: Simplu. Adică eu eram la serviciu, copiii la facultate și, când am venit acasă, n-am mai găsit-o. Plecase. (Băieșu 2003: 350)

Preocupați de motivele dispariției mamei lor, fiul și fiica, gemeni, presupun că este vorba de infidelitate, de aceea, anunțul reîntoarcerii mamei nu este văzut cu ochi buni. Ieșită parcă definitiv din universul familial, mama este o apariție bizară,

aflată sub imperiul unui vis, caracterizată de o stare de profundă confuzie. Popasul pe care îl face în casa familiei pare a fi unul din multele alte răgazuri de pe parcursul unei călătorii în necunoscut. De această dată, tatăl este figura stabilității, până la dezavuarea unui adevăr despre acesta: o presupusă infidelitate care o zdruncinase emoțional pe soția sa. Negând orice legătură în afara căsătoriei, tatăl își găsește circumstanțe atenuante și o incriminează pe cea care comisese „imprudența” de a-l lăsa singur fără nicio explicație. Intimitatea celor doi soți este înduioșătoare, dar efemeră, deoarece, rămasă singură, mama este vizitată de doctorul, presupusul amant, care vine să afle decizia sa: a părăsi din nou casa pentru o intervenție care i-ar salva viața sau a rămâne alături de familie. Se pare că acesta fusese secretul dispariției sale, individul în alb, de o eleganță neobișnuită, fiind și cel care o adusese acasă.

Între timp, evenimentele familiale se petrecuseră prin aglomerarea de situații neobișnuite: fiul este exmatriculat din facultate, iar fiica intenționează să se căsătorească. Intră în scenă logodnicul, un individ diferit, proiecție a unui alt sistem social și mental. Om providențial, tânărul, care va studia fizica și matematica, este un vizionar, întrevede viitorul tehnologizat al omenirii și transpune un spirit intelectual, pragmatic, de o raționalitate care respinge orice urmă de mistificare. El se opune, ca mentalitate și atitudine altor figuri băieșiene care acționează sub impulsul unor afecte de moment, care au o inteligență precară, ancorați total în cultura imediatului:

LOGODNICUL: Ca să fiu sincer, matematica e adevărata mea speranță în viață. Matematicienii și nu filozofii vor rezolva în viitor problemele grave ale omenirii: timpul, infinitul și chiar moartea. Computerul, care e o invenție a matematicii, ne va spune totul. Cu ajutorul cifrelor și al logicii, raționalitatea noastră va atinge absolutul. Adevărul, în forma lui pură, e o cifră. (Băieșu 2003: 369)

Mama iese din scenă în aceeași manieră misterioasă în care dispăruse, tatăl devenind victima insistenței vecinei care îi mărturisește o dragoste târzie și secretă. Incompatibilă cu rațiunea conviețuirii în cadrul grupului conjugal, plecarea definitivă a mamei echivalează cu ieșirea din captivitatea pe care o resimțise întreaga sa viață. Boala este un rezultat, dar și un pretext al acestui abandon, configurând o altă realitate din textele dramatice ale lui Ion Băieșu: trăirea inertă, care generează maladii, înstrăinări, dispariții.

Pentru mama din „Regina Lear” evenimentialul se construiește invers, prin iresponsabilitatea tatălui, ce își abandonează familia. Pendulând între locuințele celor trei fiice ale sale, sperând să fie primită de una dintre acestea, ea îl întâlnește pe necunoscutul, căruia i se confesează, mărturisindu-i că tatăl fetelor plecase de acasă, fără nicio vorbă, după o criză de gelozie, în care soția era să-i devină victimă. Răspunsul bărbatului conține descrierea propriei sale vieți, întemeiate pe două căsătorii: una destrămată din motive de infidelitate, a doua terminată brusc din

cauza morții soției. El admite că ar încerca și pentru a treia oară, asumându-și fericirea, dar și riscurile care decurg de aici:

BĂRBATUL (îngândurat): (...) Mă întrebai dacă aș vrea să mă căsătoresc și a treia oară. Cum să nu! Căsătoria poate fi una dintre minunile reale ale vieții: să împarți totul împreună cu o ființă, toate intimitățile existenței... e un gest de mare generozitate... Adică să trăiești totul în dublu exemplar. Nu? Sigur, căsătoria poate fi și un coșmar când nu o mai vrei... Firește.

FEMEIA: Din păcate, asta se întâmplă cel mai adesea.

BĂRBATUL: Da, din păcate. Farmecul acestei comuniuni dispare uneori prea repede, prezența altuia lângă tine devine stânjenitoare și atunci, într-adevăr, e un chin. Am uitat să te întreb: nu vrei o cafea? (Băieșu 2003: 455)

Printr-un concurs de împrejurări nefericite, cei doi refac un cuplu dezbinat, a cărui disrupție conjugală s-ar putea traduce în termenii infidelității unuia dintre soți sau a inconsecvenței de gândire și comportament a acestora. Tot o formă de infidelitate sunt, de această dată față de sine, renunțarea, abandonarea propriei ființe, a idealurilor, alături de escapadele amoroase sau plecările intempestive, fără explicație, care periclitează liniștea căminului și dezechilibrează familia. În pofida aparentei găsim a unei fericiri nesperate, asistăm la o nouă dezbinare, întrucât bărbatul este victima unui accident nefericit, care îl elimină din viața femeii, la fel de subit precum a intrat. În fapt, prin imaginea sa se proiectează unul dintre adevărurile universal valabile ale familiei băieșiene, care elimină deplin ideea unei iubiri autentice, subordonând totul unei afilieri de sorginte socială, manifestare a unei mișcări excentrice, a detașării de miezul acestei comuniuni:

BĂRBATUL: (...) Din păcate, dacă ne gândim bine, iubirea dintre un bărbat și o femeie este, de fapt, expresia supremă a egoismului, nu-i așa? Iubești pe cineva pentru că vrei să fie numai și numai al tău. De aici toate tragediile care se petrec. Din cauza pretenției de recunoștință. Ca, de altfel, și în relațiile dintre părinți și copii. Toți părinții vor recunoștința copiilor. (Băieșu 2003: 464).

Coalescența celor două lumi, a femeii și a bărbatului, este imposibilă, ele nu pot fuziona, deoarece motivația *alianței* este diferită. Mama recunoaște că ea nu dorește, de exemplu, recunoștința fetelor, fiind mulțumită cu faptul că ele vor fi fericite, deși nu poate defini clar sentimentul. Aflată la o intersecție de trăiri și punându-și la îndoială încrederea în ceilalți, femeia respinge inițial cererea în căsătorie a necunoscutului, pe care îl va pierde oricum în tragicul accident și primește un telefon de la spital, aflând că infidelul soț este pe moarte. Deodată, se activează în sufletul său instinctul unei iubiri risipite, dar posibilitatea unei clare singurătăți este exclusă: „FEMEIA: Nu pot să am răbdare...(Tulburată) Nu vreau să moară.” (Băieșu 2003: 467). Într-un continuum temporal de recuperare a stabilității interioare, finalul din *Regina Lear* propune cititorului un spațiu al fantasticului absurd, în care urbanul este înlocuit de un univers agrest, în care cei doi se revăd,

ca siluete ale unor conștiințe tulburate, care au depășit de mult granițele teluricului. Semn al nebuniei rezultate din singurătatea figurilor shakespeariene, presupusa regină Lear aleargă cu disperare, implorând universul să nu i-l ia pe cel care urma să îi fie soț, dar sfârșește crud, prăbușită în abisul propriei solitudini. Indicațiile scenice redau tumultul unor scene stradale în care se aud vocile fetelor și ale soțului, bărbatul și femeia reîntâlnindu-se într-un spațiu iluzoriu.

Un câmp verde, idilic, cu flori albe. Apare ea, Femeia îmbrăcată în alb, tânără, frumoasă. Apoi apare el, îmbrăcat în negru, frumos și suav. Ea râde și-i face semn să vină. El face un pas spre ea. Ea face un pas înainte și-l cheamă din nou. El vine după ea, fascinat.

BĂRBATUL (cu glas curat și limpede): Hei! Unde mă duci? Unde mă chemi? (Încă un pas, încă un semn, încă un pas, încă un semn, până străbat pajiștea și dispar.) (Băieșu 2003: 482)

Pornind de la considerațiile lui Petru Iluț care observă că în societatea modernă familia nucleară este mult mai puțin puternică, ea cedând câteva dintre funcțiile ei instituțiilor specializate, fără a mai fi o unitate productivă suficientă, se poate afirma că această slăbiciune destramă fără echivoc familia, părinții devenind simboluri ale unor individualități care și-au pierdut forța de a-și îndruma copiii. Ei acționează strict în virtutea unui instinct de supraviețuire, sunt produsul unei societăți în care sistemul îndepărtează constant individul de adevăratele valori. Ținută sub control de un regim politic restrictiv, familia se subordona acestuia, de multe ori fiind politizată. Cu toate acestea, în varii situații ea a devenit și o modalitate de rezistență în fața restricțiilor impuse de sistem. Construit lucid prin intersecția vocilor dramatice, textul lui Băieșu redă degingolada lumii individuale, din care lipsește echilibrul domestic, în care pierderile sinelui sunt definitive, imposibil de anihilat. În acest context, problema infidelității se dovedește a fi cauza majoră a descompunerii grupului familial, cea care periclitează iremediabil lăuntricul.

Concluzii

Așadar, estetica paternității se construiește în teatrul lui Ion Băieșu cu scopul de a demonstra că este una dintre cauzele esențiale ale descentralizării universului domestic, care devine doar o formă de contract social, și acesta având multe hibe de concepere și manifestare.

Într-o lume în care familia nu mai are locul primordial, în care echilibrul pe care ea îl conferă este anulat de discrepanțe numeroase, se produce un efect de domino, o cădere în lanț a celor mai importante virtuți ce caracterizează relațiile între soți sau cele dintre părinți și copii: încrederea, recunoștința, respectul, chiar demnitatea în atitudine și comportament. Dincolo de preferința de a sesiza aceste

aspecte ale lumii contemporane, autorul dramatic transpune didactic sensul conviețuirii armonioase, accentuând efectele negative ale distrugerii nucleului familial.

Referințe

- Băieșu, I., 2003, *Teatru în Teatru: Nu muriți din întâmplare, Teatru II: Preșul, Teatru 3: Fantomiada*. București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Cosmovici, A., 2005, *Tratat de psihologie generală*. Iași, Editura Polirom.
- Freud, S., 1994, *Eseuri de psihanaliză aplicată*, traducere din germană și note introductive de Vasile Dem Zamfirescu. București, Editura Trei.
- Ghițulescu, M., 1984, *O panoramă a literaturii dramatice române contemporane*. Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Iluț, Petru, 2005, *Sociopsihologia și antropologia familiei*. Iași, Editura Polirom.
- Murgescu, B., 2010, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice(1500-2010)*. Iași, Editura Polirom.
- Segalen, M., 2011, *Sociologia familiei*, traducere de Mihai Dos, Alexandra-Maria Chescu și Giuliano Sfichi. Iași, Editura Polirom.

Structuri alternante cu sau fără prepoziția *de* în limba română – o analiză sintactico-semantică și pragmatică

Isabela Nedelcu

Universitatea din București/Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu
Iordan – Alexandru Rosetti”
isabela.nedelcu@unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Nedelcu, I., 2024, „Structuri alternante cu sau fără prepoziția *de* în limba română – o analiză sintactico-semantică și pragmatică”. *Romanian Studies Today*. VIII, 2024, p. 185-195.

Abstract. The article examines from a semantic-syntactic and pragmatic point of view a series of alternative structures with or without the preposition *de* in the verb, noun, adjective and adverb phrase (examples: *Am aflat_V (de) intenția ta* ‘I’ve found of your intention’, *noțiunea_N (de) iertare* ‘notion of forgiving’, *capabil_{ADJ} (de) a învăța* ‘capable of learning’, *indiferent_{ADV} (de) ce a făcut* ‘irrespective of what he has done’). From a syntactic point of view, more often than not, the presence of the preposition *de* can change the syntactic position of the constituent it precedes. In the same line, *de* occurrence presupposes certain grammatical or semantic conditions of the matrix word (for example, only certain reflexive verbs enter combinations with the preposition *de*) or of the constituent it introduces (for example, [+human] feature of the complement of *a plăcea* ‘like’). There are cases when the preposition is optional, displaying a very weak syntactic subordinating role (as in structures with infinitive). From a pragmatic point of view, the structure with the preposition *de* shows a different role than that with no preposition. In the structure with the preposition *de*, the latter can mark the prominence of the constituent it introduces or the salience of the referent designated by the noun it precedes. Another function the preposition *de* displays is that of focalizing the intensity of the property expressed by the adjective (in the structure with the adverbial intensifier *așa* ‘so’).

Keywords: alternative structures; the preposition *de*; syntax; semantics; pragmatics

1. Introducere

Prepoziția *de* are în română numeroase utilizări, fiind întâlnită cu diverse valori gramaticale, pe care le relevă în toate cele trei ipostaze, ca prepoziție funcțională, semilexicală/subcategorizată sau lexicală (pentru utilizări ale prepoziției *de* în cele trei ipostaze, vezi Mardale 2009; Nedelcu 2013a). În legătură cu ocurențele acestei prepoziții, Mioara Avram (2001: 264) apreciază că „în statisticile referitoare la frecvența cuvintelor în diverse stiluri ale limbii actuale prepoziția *de* ocupă primul loc”.

În acest articol, vom examina o serie de structuri cu prepoziția *de* care alternează cu structuri fără *de* pentru a surprinde asemănările și diferențele gramaticale dintre structurile concurente, precum și relevanța în plan pragmatic a structurilor cu *de* în raport cu celelalte. Compararea unor astfel de structuri va pune în evidență implicit unele valori gramaticale și pragmatice ale prepoziției *de*.

Alternanța dintre structurile cu *de* și altele, similare, fără *de* se înregistrează în mai multe grupuri sintactice: verbal, nominal, adjectival, adverbial. Această alternanță echivalează cu ceea ce Mioara Avram (2001: 471-477) numea *sinonimie sintactică*, tip de relație care se stabilește între „construcții mai mult sau mai puțin echivalente și concurente”. În alți termeni, alternanța dintre o structură cu *de* și alta fără *de* reprezintă un caz de *variație sintactică liberă* (vezi, de pildă, GALR II 2008: 324-325 despre variația sintactică liberă dintre diversele componente).

2. Structuri alternante cu sau fără prepoziția *de* în grupul verbal

Chiar dacă din punct de vedere semantic structurile cu sau fără *de* din grupul verbal la care ne referim sunt echivalente, se constată între acestea unele deosebiri atât din punct de vedere gramatical, cât și pragmatic, pe care le vom semnala în ceea ce urmează.

2.1. Comportamentul gramatical al structurilor cu *de* din grupul verbal care alternează cu structuri fără *de*

O serie de structuri din grupul verbal care conțin prepoziția *de* concurează cu structuri fără *de*, ca în exemplele (1)-(12). Mai exact, în astfel de structuri, alternanța implică un constituent (complement sau subiect) fără *de* și un complement prepozițional introdus prin *de*: complement direct vs complement prepozițional ((1)-(5)), complement secundar vs complement prepozițional ((6)-(7)), subiect vs complement prepozițional ((8)-(11)). Rar, ca în contextul verbului *a depinde* sau al locuțiunii verbale *a-și da seama*, care cer obligatoriu prepoziția (semilexicală) *de*, constituentul realizat prin prepoziție relativă permite omisiunea prepoziției, astfel că atât structura cu *de*, cât și cea fără *de* au aceeași funcție sintactică de complement prepozițional (12).

- (1) a. Absolvenții și-au amintit **anii studenției**
b. Absolvenții și-au amintit **de anii studenției**
- (2) a. Nu uitați **banii!**
b. Nu uitați **de bani!**
- (3) a. Am ascultat **sfatul tău**
b. Am ascultat **de sfatul tău**
- (4) a. Am aflat **intenția ta**
b. Am aflat **de intenția ta**
- (5) a. După câteva ore, tânăra a schimbat **rochia neagră**
b. După câteva ore, tânăra s-a schimbat **de rochia neagră**
- (6) a. M-a anunțat **programul de mâine**
b. M-a anunțat **de programul de mâine**
- (7) a. M-a întrebat **motivul refuzului meu**
b. M-a întrebat **de motivul refuzului meu**
- (8) a. Nu mă interesează **părerea voastră**
b. Nu mă interesează **de părerea voastră**
- (9) a. Mă bucură **vizita lor**
b. Mă bucur **de vizita lor**
- (10) a. Copiilor le place **antrenorul**
b. Copiilor le place **de antrenor**
- (11) a. Vă place **Elena?**
b. Vă place **de Elena?**
- (12) a. Depinde **ce îi va spune medicul**
b. Depinde **de ce îi va spune medicul**

Prezența în structura verbală a prepoziției *de* – cu statut de prepoziție semilexicală/subcategorizată – poate schimba natura constituentului pe care îl introduce, rezultatul fiind un complement prepozițional cu trăsături diferite de ale constituentului fără prepoziție (1)-(11) (despre particularitățile complementului prepozițional în raport cu alte complemente și cu subiectul, vezi GALR II 2008). Un context special este, cum

am arătat, cel al verbului *a depinde*, care se construiește cu prepoziția semilexicală *de*, dar care acceptă alternanța cu sau fără *de* a complementului său prepozițional realizat prin propoziție relativă (12).

În unele contexte, folosirea prepoziției *de*, în ipostaza de prepoziție semilexicală, se corelează cu anumite caracteristici semantico-gramaticale fie ale regentului, fie ale constituentului pe care îl introduce. De pildă, ocurența lui *de* poate implica o modificare a trăsăturilor regentului verbal: în contextele (5b), (9b), pentru a putea fi folosită prepoziția *de*, verbele regente *a schimba*, respectiv *a bucura* trebuie să fie reflexive (*s-a schimbat de rochia neagră* vs *a schimbat rochia*, *mă bucur de vizita lor* vs *mă bucură vizita lor*), iar în contextul verbului *a bucura*, se schimbă și persoana verbului ([*eu*]_S *mă bucur de vizita lor* vs *mă bucură [vizita lor]_S*).

Folosirea prepoziției *de* are consecințe și asupra celui de al doilea termen al structurii, pe care îl precedă. Astfel, în exemple ca (10)-(11), prepoziția *de* presupune trăsătura [+uman] a numelui pe care îl selectează: *le place de antrenor*, *vă place de Elena*. Această trăsătură selecțională apropie prepoziția *de* din contextul verbului *a plăcea* de prepoziția funcțională *pe*, care marchează un obiect direct cu trăsătura [+uman]/[+specific] (13a). La fel ca *pe* (13b), prepoziția *de* nu se construiește, în mod obișnuit, cu un nume inanimat (14)¹.

- (13) a. Îl caut **pe Ion/pe profesor/pe el**
b. *Îl caut **pe pix**

- (14) *Îmi place **de casă**

În structuri cu verbul *a plăcea* și prepoziția *de*, ca în (10b), (11b) – structuri neliterare (Avram 2001: 378) –, *de* ajunge să marcheze astfel trăsătura [+uman]. Structura fără *de* – literară – admite, în schimb, atât un nominal cu trăsătura [+uman] ((10a), (11a)), cât și un nominal cu trăsătura [-animat], [-uman] (15), în poziția de subiect.

- (15) Îmi place **casa**

De asemenea, în mod similar cu structura cu *pe* care alternează cu cea fără *pe* și un nume determinat (16a), structura cu prepoziția *de* conține un nume nedeterminat, dar cu citire definită (10b), care alternează cu structura fără *de* și un nume determinat (sau determinat inerent, ca numele propriu *Elena* din (11b)); compară exemplele (10a,b), reluate în (16b), cu (16a).

¹ În uz, se întâlnește totuși, foarte rar, și structura cu *de* și un nume cu trăsătura [-animat] sau [-uman], ca în exemplele extrase din corpusul electronic roTenTen21: Îmi place **de vocea ta** (voceavalcii.ro), Ți-am zis de o mie de ori că nu-mi place **de câinele ăla!** (profit.ro).

- (16) a. Îl caut **pe profesor** vs Caut **profesorul**
b. Copiilor le place **de antrenor** vs Copiilor le place **antrenorul**

Un alt tip de alternanță, ilustrat în exemplele (17)-(21), extrase din corpusul electronic roTenTen21, antrenează constituenți realizați prin infinitiv cu sau fără prepoziția *de* care au aceeași funcție sintactică: complemente prepoziționale (17), complemente directe (18), complemente secundare (19), nume predicative (20), subiecte (21).

- (17) a. Este o persoană excentrică și nu se teme **a spune** vreodată lucrurilor pe nume (spynews.ro)
b. Această coafură este pentru femeile care nu se tem **de a alege** să se tundă extrem de scurt (bewoman.ro)
- (18) a. Pentru generația noastră, cea care a refuzat **a trăi** într-un comunism reformat, descoperirea patriotismului din noi este ca o eliberare (observatorul.com)
b. Fiind audiat de procurori, învinuitul nu și-a recunoscut vina și a refuzat **de a face** declarații (adevarul.ro)
- (19) a. L-au rugat **a lua cuvântul** pe secretarul de stat de la Ministerul Culturii și Identității Naționale (condeiiardelean.ro)
b. Vă rog **de a avea** bunătatea să-mi publicați următoarea scrisoare (arhiva.formula-as.ro)
- (20) a. Eroarea cea mare a eruditului modern este **a considera** că „a fost odată ca niciodată” este doar o formulă copilărească și „anti-științifică” (observatorul.com)
b. Aspectul cel mai dificil este **de a descoperi** cine este de partea voastră și cine doar pretinde că vă susține (horoscop-urania.org)
- (21) a. Astfel, prin secțiunile propuse, se încearcă **a oferi** elevilor posibilitatea de a contribui la crearea unor mesaje pozitive în favoarea unei vieți sănătoase, fără droguri (curierul-iasi.ro)
b. Astăzi, chiar modul de a se certa s-a schimbat și se încearcă **de a da** cât mai multe posibilități copiilor ca aceștia să-și urmeze propriile lor înclinații... (argumentpress.ro)

Structuri precum cele din (17)-(21) nu sunt frecvente în limbă și în orice registru din cauză că de foarte multe ori se preferă conjunctivul în locul infinitivului (despre structurile cu *de* și infinitiv, vezi Nedelcu 2013b: 36-57). Și mai rare sunt structurile cu *de* urmat de infinitiv, unele dintre acestea fiind considerate chiar incorecte.

Mioara Avram (2001: 211) atrage atenția că, atunci „când infinitivul este subiect sau complement direct, singura construcție corectă în limba actuală este cea fără *de*”.

2.2. Diferența pragmatică indusă de prezența/absența prepoziției de în structurile din grupul verbal

Din punctul de vedere al conținutului propozițional, structurile cu și fără prepoziția *de* pot fi echivalente ((1)-(12) – fapt pentru care se consideră că stabilesc o relație de sinonimie sintactică sau de variație liberă –, iar uneori constituentul introdus prin *de* și cel fără *de* au chiar aceeași funcție sintactică ((12), (17)-(21)). Din punct de vedere pragmatic însă, structura cu *de* are o semnificație diferită față de cea fără prepoziție. În unele structuri, precum cele din (1)-(9) și (12), constituentul introdus de prepoziția *de* devine proeminent discursiv față de constituentul fără *de* (despre conceptul de proeminență discursivă, vezi von Heusinger, Schumacher 2019; DPAD 2023). Proeminența discursivă marcată prin *de* este și mai evidentă în structurile cu infinitiv care alternează cu cele fără *de* ((17)-(21)). În asemenea structuri rolul principal al prepoziției *de* este pragmatic, căci rolul sintactic de subordonare este slab, fiind o prepoziție facultativă. În alte structuri, precum cele din (10)-(11), în care *de* este cerut de verbul *a plăcea*, rolul pragmatic al lui *de* este de a marca saliența referentului substantivului pe care îl însoțește (despre conceptul de saliență vezi, printre alții, Kecskes 2004; Ariel 2008: 180-211; Mardale 2012). Prepoziția *de* are, în structura cu verbul *a plăcea*, rolul de a „semnala” un substantiv cu referent [+uman].

3. Structuri alternante cu sau fără prepoziția de în grupul nominal

Și în grupul nominal, se înregistrează structuri cu sau fără *de* echivalente din punct de vedere semantic, dar între care există unele diferențe de ordin gramatical și pragmatic datorate prepoziției.

3.1. Comportamentul gramatical al structurilor cu de din grupul nominal care alternează cu structuri fără de

Ne referim la două tipuri de structuri alternante cu sau fără *de* din grupul nominal: o structură cu clasificator pe prima poziție și o altă structură cu infinitiv pe a doua poziție².

² Un tip special de alternanță, de care nu ne vom ocupa aici, implică modificatorii substantivelor deverbale (ca în *plecarea de mâine* vs *plecarea mâine*). Nu avem în vedere nici variantele care presupun simpla omisiune a prepoziției *de*, ca în *douăzeci de oameni* vs *douăzeci oameni* sau *director de bancă* vs *director bancă*.

În structurile cu clasificator de tipul celor din (22)-(24) poate apărea sau nu prepoziția *de* (vezi Cornilescu 2007 pentru conceptul de clasificator în structurile cu nume propriu de tipul *profesorul Ionescu, orașul Iași*).

- (22) a. Nu prea înțelegea **noțiunea iertare**
b. Nu prea înțelegea **noțiunea de iertare**
- (23) a. Autoarea folosește **conceptul clasificator**
b. Autoarea folosește **conceptul de clasificator**
- (24) a. Se crede că **fructul mango** este originar din nord-estul Indiei, având o impresionantă vechime (restaurantedelux.ro)
b. În Europa, **fructul de mango** a fost adus tot de portughezi în secolul al XVI-lea (brasovultau.ro)

Primul substantiv din structurile (22)-(24) este clasificatorul cu sens descriptiv care se asociază cu un al doilea nume, cu rol denominativ, apropiat de statutul numelor proprii (vezi și Nedelcu 2024 despre structurile cu clasificator de acest tip și interpretarea lor)³. De altfel, variația cu sau fără prepoziția *de* a constituentului din contextul clasificatorului se întâlnește și în cazul unor structuri cu clasificator și nume propriu ca în (25)-(26)⁴.

- (25) a. S-au înscris mulți studenți la **cursul Normă și abatere**
b. S-au înscris mulți studenți la **cursul de Normă și abatere**
- (26) a. Interesul pentru **vinul Cotnari** vine în continuare atât de pe piața europeană, cât și de pe piețele din SUA, Canada, Japonia, Rusia și China (bursa.ro)
b. Prezent la majoritatea concursurilor naționale și internaționale, **vinul de Cotnari** a strâns un palmares impresionant de medalii de aur și argint (bursa.ro)

Din punct de vedere sintactic, prepoziția *de* marchează subordonarea celui de al doilea nume față de primul, fapt normal dat fiind că prepoziția *de* este specifică grupului nominal, asigurând adesea subordonarea unui constituent față de un regent nominal.

³ Folosirea clasificatorului poate avea rolul de a explicita sensul substantivului cu care se asociază, mai ales când acesta din urmă este un substantiv recent intrat în limbă (*fructul mango, fructul avocado, pictogramele emoji, arta graffiti* etc.) (Nedelcu 2024).

⁴ În legătură cu structurile din (26), este de remarcat că se preferă varianta cu *de*: în roTenTen21, de pildă, sunt 151 de rezultate pentru *vinul de Cotnari* și 112 rezultate pentru *vinul Cotnari* (rezultatele includ toate formele din paradigma flexionară a substantivului *vin*).

Alte structuri din grupul nominal care acceptă alternanța cu și fără *de* sunt formate cu infinitivul și apar în contexte relativ fixate cu verbul regent *a avea* (27) (despre structurile cu *a avea* și infinitiv de tipul *a avea datoria (de) a*, *a avea onoarea (de) a*, *a avea plăcerea (de) a*, vezi Avram 2001: 211).

- (27) a. Avem plăcerea **a** vă **invita** la o nouă conferință
 b. Avem plăcerea **de a** vă **invita** la o nouă conferință

Prezența prepoziției într-o structură precum cea din (27b) se explică prin rolul tipic al prepoziției *de* de a marca subordonarea față de un regent nominal, dar și prin compatibilitatea acestei prepoziții de a se asocia cu infinitivul însoțit de marca proclitică *a*, compatibilitate care evidențiază o trăsătură nominală a infinitivului (vezi Nedelcu 2013b: 49-54 despre structurile cu *de* și infinitiv subordonat numelui atât în româna actuală, cât și în limba veche).

3.2. Diferența pragmatică indusă de prezența/absența prepoziției *de* în structurile din grupul nominal

Prezența sau nu a prepoziției *de* în structura cu clasificator pe prima poziție a grupului nominal se corelează cu diferențe de interpretare din punct de vedere pragmatic. Astfel, în structura fără *de*, este salient clasificatorul, adică substantivul de pe prima poziție a grupului nominal, care este descriptiv (indică tipul de entitate pe care o denotă al doilea nume), în raport cu al doilea substantiv (reprezentând un NP, nu un DP) (*noțiunea iertare*, *conceptul clasificator*, *fructul mango*) (vezi Cornilescu 2007: 62-64 pentru interpretarea celor doi constituenți), în timp ce, în structura cu *de*, devine salient al doilea substantiv, care, deși nu este referențial, trimite mai evident la entitate datorită prepoziției *de* care facilitează accesibilitatea cognitivă (*noțiunea de iertare*, *conceptul de clasificator*, *fructul de mango*).

În celălalt tip de structuri din grupul nominal, cu *a avea datoria/onoarea/plăcerea* și infinitiv, prin folosirea prepoziției *de*, care nu este obligatorie din punct de vedere sintactic, constituentul realizat prin infinitiv devine proeminent discursiv.

4. Structuri alternante cu sau fără prepoziția *de* în grupul adjectival și în grupul adverbial

Alternanța dintre structurile cu *de* și cele fără *de* se întâlnește, limitat, și în grupurile adjectival și adverbial.

4.1. Comportamentul gramatical al structurilor adjectivale și adverbiale cu de care alternează cu structuri fără de

În grupul adjectival, având drept centru un adjectiv ca *apt*, *capabil*, *vrednic*, *demn*, alternanța structurilor cu sau fără *de* este posibilă când complementul adjectivului este un infinitiv (28)-(29).

- (28) a. La rândul său, copilul nu va fi capabil **a învăța** să-și gestioneze propria furie (docplayer.org)
 b. Trebuie, firește, luat în considerare faptul că șobolanii cenușii sunt mai inteligenți și mai capabili **de a învăța** (pestcontrol-expert.ro)
- (29) a. Locomotiva este aptă **a circula** atât pe rețeaua de căi ferate din România, cât și pe cea din Ungaria, fiind prevăzută cu instalațiile de siguranță corespunzătoare (transport-in-comun.ro)
 b. Mă întreb atunci cine mai rămâne curat, demn și integru, apt **de a participa** la marș (ioanaspune.ro)

Dacă în cazul altor grupuri sintactice, ca grupul verbal (vezi exemplele (17)-(21)) sau grupul nominal (vezi exemplul (27)), structurile cu infinitiv însoțit sau nu de prepoziția *de* sunt mai puțin frecvente, uneori pretențioase și nerecomandate, în grupul adjectival, infinitivul cu sau fără prepoziția *de* este mai frecvent. De pildă, în roTenTen21, sunt înregistrate 829 de contexte cu structura *capabil* + infinitiv și 6.708 contexte pentru adjectivul *capabil* + *de* + infinitiv, 501 contexte cu structura *apt* + infinitiv și 1.048 de contexte pentru adjectivul *apt* + *de* + infinitiv⁵. După cum se observă din datele cantitative oferite de roTenTen21 pentru cele două adjective care se construiesc cu infinitivul, structura cu prepoziția *de* este mai frecventă decât cea fără *de*.

Tot în grupul adjectival este posibilă alternanța structurilor cu sau fără prepoziția *de* care implică intensificatorul adverbial *așa* (30).

- (30) a. E **așa frumoasă!**
 b. E **așa de frumoasă!**

În grupul adverbial, alternanța cu sau fără prepoziția *de* se înregistrează în contextul adverbului *indiferent* urmat de o propoziție relativă (31), situație similară cu cea din grupul verbal cu centrul *a depinde* construit cu o propoziție relativă (vezi *supra*, exemplul (12)). Structurile *indiferent de* + propoziție relativă și *indiferent* + propoziție relativă primesc interpretări diferite: în primul caz, relativa este încorporată în grupul prepozițional introdus prin *de* (cerut de adverbul *indiferent*), iar în al doilea caz,

⁵ Au fost luate în considerare toate formele adjectivelor *capabil* și *apt*.

este vorba de o relativă liberă, care are sens de liberă alegere (concesiv), obținut prin aportul semantic al adverbului *indiferent* (Gheorghe 2020). Structura fără *de* este mai frecventă decât cea cu *de* (în roTenTen21, de pildă, se înregistrează 13.262 de rezultate pentru *indiferent ce* și 6.667 de rezultate pentru *indiferent de ce*, 5.194 de rezultate pentru *indiferent cine* și 1.790 de rezultate pentru *indiferent de cine*⁶; despre frecvența structurilor formate cu adverbul *indiferent* urmat de propoziția relativă fără intermedierea prepoziției *de*, vezi și Gheorghe 2020: 211-212).

- (31) a. Indiferent **ce a făcut**, prietenii l-au iertat
 b. Indiferent **de ce a făcut**, prietenii l-au iertat

Atât în structurile cu adjective ((28), (29)), cât și în cele cu adverbul *indiferent* (31), constituentul introdus prin *de* are aceeași funcție sintactică precum cel fără *de*, și anume funcția de complement prepozițional.

4.2. Diferența pragmatică indusă de prezența/absența prepoziției *de* în structurile din grupul adjectival/adverbial

În raport cu structurile fără *de*, structurile cu prepoziția *de* din grupul adjectival ((28b), (29b)) și din grupul adverbial (31b) marchează proeminența discursivă a termenului pe care îl precedă *de*. La fel ca în cazul altor structuri cu infinitivul din grupul verbal sau din grupul nominal, prepoziția *de* din grupul adjectival incluzând un infinitiv are un rol sintactic slab, putând fi omisă, însă din punct de vedere pragmatic, prezența ei are rolul de a marca un termen ca fiind proeminent discursiv. Într-o structură cu intensificatorul adverbial *așa* (30b), prin prepoziția *de* este focalizată intensitatea unei proprietăți exprimate de adjectiv.

5. Concluzii

Structurile alternante cu sau fără *de* se înregistrează, mai ales, în grupul verbal și în grupul nominal și, mai rar, în grupul adjectival și în grupul adverbial. Se pot constata diferențe de frecvență între structurile cu *de* și fără *de*, precum și unele preferințe pentru un anumit registru al limbii. Uneori constituentii care alternează au aceeași funcție sintactică (vezi infinitivul precedat sau nu de prepoziția *de*), alteleori, constituentul cu *de* are altă funcție sintactică, determinată de ocurența prepoziției *de*. Prezența prepoziției presupune uneori anumite condiții sintactice (de pildă, unele verbe se pot construi cu *de* numai în ipostaza de verbe reflexive: *s-a schimbat de rochia neagră*, *mă bucur de vizita lor*).

⁶ Rezultatele includ și structura *indiferent (de) cui*.

Dacă din punct de vedere sintactico-semantic, structurile discutate sunt în variație liberă sau stabilesc o relație de sinonimie, din punct de vedere pragmatic, structura cu prepoziția *de* relevă anumite semnificații pragmatice în raport cu structura fără *de*. Astfel, prepoziția *de* poate marca saliența unui referent sau proeminența discursivă a unui constituent al grupului sintactic. Prin urmare, prepoziția *de*, care uneori are un rol sintactic slab (vezi structurile cu clasificator sau cu infinitiv precedat de prepoziția *de*), dobândește un rol pragmatic evident. Într-un alt tip de structură, cu intensificatorul adverbial *așa*, prezența prepoziției are rolul de a focaliza proprietatea exprimată de adjectivul la care se raportează (*așa de frumoasă*).

Corpus

roTenTen21 (<https://www.sketchengine.eu/ro-romanian-corpus>, consultat în perioada 5–18 noiembrie 2024)

Referințe

- Ariel, M., 2008, *Pragmatics and Grammar*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Avram, M., 2001, *Gramatica pentru toți*. București, Humanitas Educațional, ediția a III-a.
- Cornilescu, A., 2007, „On classifiers and proper names”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* IX, 1, 61-75.
- DPAD 2023 – L. Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Dicționar de pragmatică și de analiză a discursului*. Iași, Institutul European.
- GALR II 2008 – V. Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. II *Enunțul*. București, Editura Academiei Române.
- Gheorghe, M., 2020, „Free choice-free relative clauses of the type *indiferent* + *wh*- in Romanian”, *Studia UBB Philologia* LXV, 4, 209-222 (DOI:10.24193/subbphilo.2020.4.13).
- Kecskes, I., 2004, „The role of salience in processing pragmatic units”, *Acta Linguistica Hungarica* 51, 3-4, 309-324.
- Mardale, A., 2009, *Les prépositions fonctionnelles du roumain. Études comparatives sur le marquage casuel*. Paris, Éditions de l’Harmattan.
- Mardale, A., 2012, „Despre conceptul de saliență lingvistică și căror fenomene corespunde în limba română”, în R. Zafiu, A. Dragomirescu, A. Nicolae (ed.), *Limba română. Direcții actuale în cercetarea lingvistică*. București, Editura Universității din București, 147-156.
- Nedelcu, I., 2013a, „Prepositions and prepositional phrases”, în G. Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*. Oxford, Oxford University Press, 451-465.
- Nedelcu, I., 2013b, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*. București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Nedelcu, I., 2024, „Sintaxa specială a substantivelor neologice cu finalele *-a*, *-o* și *-i* în limba română”, în G. Pană Dindelegan, R. Zafiu (ed.), *Variație sintactică în româna actuală*. București, Editura Universității din București / Bucharest University Press (în curs de apariție).
- von Heusinger, K., P.B. Schumacher, 2019, „Discourse prominence: Definition and application”, *Journal of Pragmatics* 154, 117-127 (<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.07.025>).

Comportamente culturale și identități multiple

Nicoleta Neșu

Universitatea Sapienza din Roma

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Institutul Limbii Române din București

nicoleta.nesu@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Neșu, N., 2024, „Comportamente culturale și identități multiple”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 197-209.

Abstract. The present study is an integral part of a research project which has as its motivation and starting point a series of didactic and methodological aspects, difficulties and challenges encountered in the teaching of Romanian as a foreign language (RLS) in universities abroad, in particular to Romanian origin students.

My interest in these issues is relatively recent and focuses mainly on them not from a strictly sociological and/or sociolinguistic point of view, as phenomena in themselves, but rather I study and analyze them from the perspective of trying to define some theoretical coordinates for the context behind the teaching reality I am facing – a constantly increasing number of students of Romanian origin, who came to Italy at a young and very young age or even born here, who belong to the Romanian community and are therefore basically native speakers (heritage language), and who nevertheless enrol to study the specialization "Romanian language" at Sapienza University, where Romanian is taught as a foreign language.

I will try to analyze to what extent the linguistic-cultural behavior is determined, in the case of these students, by their multiple ethnic and/or linguistic identity due to the migration phenomenon.

Keywords: behaviour; identity; cultural identity; migration; cultural integration

1. Premise

La fel ca majoritatea studiilor întreprinse în ultimii ani, la care voi face frecvente trimiteri pe parcurs, și studiul de față reprezintă o parte integrantă a unui proiect de cercetare mai amplu care are ca motivație și punct de plecare o serie de aspecte, dificultăți și provocări de ordin didactic și metodologic întâlnite în activitatea de predare a limbii române (RLS) într-o universitate din străinătate, în mod particular, studenților de origine română. Cum fundalul extralingvistic și baza teoretică a proiectului le-am discutat deja, în detalii, sub varii aspecte, pe parcursul unor studii deja publicate¹, nu am să le reiau aici. Mă voi limita doar la a le circumscrie și a le încadra în tematici generice precum *filosofia limbajului*, cu aspecte punctuale legate de alteritate, limbă maternă versus limbă etnică versus limbă străină, conceptul de interlimbă, *teoria migrației* – integrare lingvistică și sociolingvistică, redefinire și renegociere identitară la nivel individual și/sau colectiv, *teoria comunicării interculturale* cu varii aspecte legate de globalizare, multi- sau plurilingvism și altele.

Voi preciza și cu această ocazie, cum fac întotdeauna când este vorba despre aceste problematice, că interesul meu față de aceste aspecte este relativ recent și se focalizează, în principal, asupra lor nu din punct de vedere strict sociologic și sociolingvistic, ca fenomene în sine, ci, mai degrabă, le studiez și le analizez din perspectiva încercării de a delimita niște coordonate teoretice pentru contextul ce stă în spatele realității didactice cu care mă confrunt (număr în creștere continuă de studenți de origine română, veniți în Italia la vârste mici și foarte mici sau chiar născuți aici, care aparțin comunității românești, deci, la bază, sunt vorbitori nativi/etnici, și care, totuși, se înscriu să studieze specialitatea „limba română” la Universitatea Sapienza, unde limba română este predată ca limbă străină, LRS. În ciuda faptului că, evident, contactul lor cu limba română este unul de tip familial, limba română nereprezentând pentru ei nici limba instituțională, nici limba de școlarizare, în ciuda faptului că, în majoritatea cazurilor, le lipsește backgroundul cultural și, în totalitate, aparatul metalingvistic, ei vorbesc limba română la nivel conversațional,

¹ Trimitem la câteva dintre lucrările noastre mai recente pe această temă, lucrări din care anumite părți și idei se vor putea regăsi și în cercetarea de față, ca bază teoretică comună de pornire: „Multiculturalism și identitate europeană – o provocare”, în vol. *Literaturi transnaționale în transmisiune directă: Transilvania, Translații, Transegresiuni*, editori I. Bot, M. Agoston, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2023, p. 209–227, „Despre *heritage language* în contextul locuirilor multiple”, 2023, în vol. *Limba, literatura și cultura română: provocări și perspective*, Mirjana Ćorković, Monica Huțanu, Mariana Dan, Minerva Trajlović-Kondan (editori), Facultatea de Filologie Belgrad, Serbia, p. 477–491; „Nuove costruzioni dell’immaginario identitario – studio di caso”, 2023, în *Studia Universitas Babeș-Bolyai Philologia*, Volume 68 (LXVIII), 1/2023, March 2023, p. 249–267; „Câteva observații teoretice despre conceptele de *lingua etnica* și *heritage language*”, 2023, în *FiloRom 22 Studii de filologie Românească: 40 de ani de studii românești la Facultatea de Filozofie din Novi Sad*, ed. Laura Spăriosu și Sorin Vintilă, Novi Sad, p. 79–93; „Locuire și migrație – aspecte contrastive și puncte de convergență”, 2022, în revista *Romanian Studies Today VI*, Universitatea din București, p. 77–91 ș.a.

unii având și bune competențe în scris, deci decalajul față de grupul-țintă, al studenților „străini” cărora li se adresează *by default* cursul, este unul important. De unde și dificultățile didactice și de abordare metodologică de care aminteam la început și care ne-au îndreptat spre lărgirea și aprofundarea ariei de studiu)².

2. Introducere

Unul dintre multiplele aspecte pe care această realitate le scoate la iveală are în centru conceptele și configurările identitare – fiind bine-cunoscut faptul că ieșirea din spațiul și timpul limbii materne și locuirea unui alt spațiu-timp, al unei limbi diverse, „străine”, ca urmare a procesului migrator, are consecințe dintre cele mai variate și mai complexe. Identitatea se construiește poliedric, la intersecția între psihologie, sociologie și antropologie, inclusiv, sau mai ales, antropologie culturală. Din punct de vedere psihologic, în general, este înțeleasă și concepută ca modul în care un individ se autopercepe și se autoconstruiește în calitatea sa de membru al unei comunități/grup social la diferite niveluri: etnic, social, profesional, cultural. Din punct de vedere social și/sau antropologic, ea este privită ca fiind un complex de modalități prin care individul se relaționează față de el însuși, față de comunitatea căreia îi aparține și față de grupurile externe de care propria comunitate se diferențiază.

Prin urmare, identitatea este văzută ca fiind rezultatul unui proces de *identificare* (în care individul social se relaționează cu cei cu care împărtășește aceleași valori și caracteristici de ordin social și care îi dă un sens de apartenență la familie, grup social, comunitate etc.) și, în același timp, de *individualizare* (prin care reușește să extragă elementele specifice care îl diferențiază față de membrii grupurilor de non-apartenență, dar și față de membrii propriului grup, prin caracteristicile sale individuale). Acest sistem de reprezentări în baza căruia individul se percepe pe sine ca fiind o entitate socială, acceptată și recunoscută de o anumită comunitate sau grup dă naștere unui raport continuu între identitate ca element individual – experiență subiectivă – și identitate ca element plural – experiență inter-subiectivă – , comună mai multor subiecți: identitate personală versus identitatea/identitățile de grup, cultură, religie, sex etc. Sub aspect sociologic, identitatea este articulată pe trei dimensiuni (Sciolla: 1983): *locativă*, prin intermediul căreia individul se localizează într-un anumit

² Pentru detalii legate de structura și descrierea grupului de studenți și de dificultățile/soluțiile didactice propuse, a se vedea Neșu 2020, „Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină și limbă etnică în străinătate”, în *Predarea, receptarea și evaluarea limbii române ca limbă străină. Actualitate și perspectivă*, coord. de I. Jieanu, L. Neteđu, P. Nanu, Universitatea din Turku, Finlanda, p. 11–19, Neșu 2021, „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate”, în *Limba și literatura română – perspective didactice*, ed. Fl. Sâmișăian, M. Spătaru-Prălea, p. 91–99. București: Editura Universității, Neșu 2023, „Aspecte specifice predării limbii române în străinătate studenților de origine română”, în vol. *Collective Identity. National and Transnational Perspectives*. Marius Miheț ed., Univerzita Komenského v Bratislave, ISBN 978-80-223-5596-4 (tlač), p. 411–427.

câmp simbolic; *selectivă*, prin care individul, odată stabilite propriile valori este în stare să își ordoneze preferințele în cadrul acestui sistem de valori, să accepte sau să refuze alternative; *integrativă*, care îi conferă un cadru interpretativ prin care să lege propriile experiențe trecute cu cele viitoare, alcătuindu-și o „biografie” personală. Dacă primele două îi conferă individului conștientizarea diferențelor dintre el și ceilalți, dintre el și lume, ultima, cea integrativă, îi dă sensul continuității sinelui.

3. Identitate, etnie, migrație

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului trecut au dat naștere (și, apoi, au dezvoltat) conceptelor de națiune, de etnie, înțelese și descrise ca fiind un complex simbolic și constitutiv al identității unui popor, ca un principiu de „agregare” socială³, caracterizate prin cinci parametri fundamentali: limba comună, *logosul*, alături de *ethos* (normele comune), *genos* (descendența comună), *topos* (spațiul comun, „patria”) și *epos* (mitologia originilor comune).

Din această perspectivă, limba istorică sau idiomul au fost definite ca fiind instrumentul principal de transmitere a acestor norme, tradiții, valori și a regulilor unei națiuni, ca fiind un „cod” al continuității identitare, dar și afective, un cod al apartenenței, al rădăcinilor și al unei memorii culturale⁴. Cum arătam într-un studiu publicat recent (Neșu 2023d: 209-227), identitatea națională – etnică, lingvistică și culturală – în parametrii săi istorici, era considerată ca fiind un dat natural. În realitate, însă, și acest lucru a fost demonstrat apoi de istorie, ea nu este un dat natural, ci este o construcție. Globalizarea masivă din secolul nostru a demonstrat tocmai acest fapt, a făcut să explodeze constructul național și să scoată la iveală identitățile individuale, fenomen ce devine tot mai frecvent și din ce în ce mai puternic în interiorul procesului de mobilitate transnațională, de migrație. Aici, conceptul de identitate națională devine tot mai mobil, se fluidizează, devine tot mai fluctuant, mai complex, mai „la plural”. Iar acest lucru este din ce în ce mai evident în comunitățile diasporice (gr. *diaspora* ‘împăștiere’) transnaționale, unde se nasc identități hibride, numite și „identități cu limite”, cu origine în fenomenul migrației, al mobilității conștiente, datorate în primul rând migrației forței de muncă și, ca urmare, vorbim astăzi, în acest sens, despre comunități de indo-americieni, anglo-pakistanezi, italo-americieni, franco-marocani ș.a.⁵ Acest lucru este posibil pentru că, după cum arată și Fabietti, identitatea etnică și respectiv etnicitatea, adică sentimentul de apartenență la un grup etnic sau la o anumită etnie

³ Tullio Altan, Carlo, 1995, *Ethnos e civiltà. Identità etniche e valori democratici*. Milano, Feltrinelli, p. 21.

⁴ Zaninelli, Francesca Linda, 2008, „Idee e teorie sulla lingua. La voce dei genitori e insegnanti a Milano”, *Rivista italiana di educazione familiare* 2, p. 54.

⁵ Foarte interesantă în acest sens seria de articole scrise de profesorul Giampiero Bordino sau de Giulio Latanzi pe tema identității naționale, lingvistice și culturale în epoca globalizării, a se vedea <https://www.eurobull.it/+cittadinanza-+?lang=it>.

sunt, de fapt, niște definiții ale sinelui/ale colectivității care își au întotdeauna propriile rădăcini în raporturile de forță între grupurile ce se coagulează în jurul intereselor specifice (Fabietti 2013: 14). Conform acestor principii, identitatea etnică ar fi rezultatul unui proces dublu, intern și extern, rezultatul unor procese complexe, de tip contrastiv și contextual, în sensul că o anumită identitate etnică este definită în raport și în opoziție cu o alta, ceea ce îi justifică existența și specificitatea (*idem*: 47).

4. Identitate lingvistică

Principalul element care ar defini, într-o primă instanță, identitatea și apartenența la o anumită comunitate etnică este factorul lingvistic, limba. Migrația presupune trecerea „humboldtiană” din cercul descris de limba maternă, printr-un proces de învățare, într-un cerc descris de o altă limbă, cea „străină”, ceea ce aduce, evident, și o schimbare de perspectivă: într-un prim moment, vorbitorul în cauză va trebui să învețe să se supună normei, respectiv tradiției noii limbi, apoi va trebui să învețe să creeze, pe cont propriu, în această limbă și în spiritul ei, în paralel cu încercarea, cel puțin într-o realitate ideală, de a-și păstra nealterată competența în limba maternă care, automat, își pierde, însă, centralitatea în noul spațiu și devine periferică, etnică, moștenită, în termeni strict lingvistici.

Prin urmare, fenomenul migrației și, implicit, procesul de redefinire identitară, dincolo de aspectele lor administrative, politice sau economice, au un impact considerabil asupra vieții socioculturale, dar și consecințe de natură lingvistică, aspect care ne interesează în mod special. Este foarte adevărat că migrația prilejuiește contactul între două, uneori chiar mai multe, culturi, între două sau mai multe limbi istorice, permițând, astfel, cum arătam mai sus, „locuirile multiple”, „locuirile plurale” pe modelul universurilor multiple care ar favoriza coexistența armonică a lor, prin modificarea a însuși raportului centru-periferie pentru cei care emigrează⁶. Cum arată Bauman, în contextul migrator ce caracterizează societatea postmodernă, conceptul cel mai potrivit pentru a o caracteriza este cel de *identități fluide transnaționale*, în care se pierd, se diluează granițele identitare, pierzându-se, astfel, și referințele esențiale de tipul „eu”, „noi” în contextul în care dispar și granițele identitare de tip etnic, religios sau cultural (Bauman: 2011).

⁶ Am detaliat aceste aspecte într-o comunicare susținută la Universitatea din Timișoara, în cadrul conferinței internaționale CISR VI, din 2021, lucrare publicată cu titlul „Locuire și migrație – aspecte contrastive și puncte de convergență”, 2022, în revista *Romanian Studies Today VI*, 2022, Universitatea din București, p. 77–91, dar și în studiile „Multiculturalism și identitate europeană – o provocare”, în vol. *Literaturi transnaționale în transmisiune directă: Transilvania, Translații, Transegresiuni*, editori I. Bot, M. Agoston, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2023, p. 209–227 și „Despre *heritage language* în contextul locuirilor multiple”, 2023, în vol. *Limba, literatura și cultura română: provocări și perspective*, Mirjana Ćorković, Monica Huțanu, Mariana Dan, Minerva Trajlović-Kondan editori, Facultatea de Filologie Belgrad, Serbia, p. 477–491.

Tocmai de aceea, în ultima perioadă, se conturează tot mai clar o nouă direcție interdisciplinară de cercetare, numită sociolingvistica migrației, care are ca obiect de studiu, în principal, contactul între limbi și raportul limbă-fenomen migrator, care au ca rezultat, pe de-o parte, o diversificare la nivel lingvistic dar și, pe de altă parte, crearea condițiilor obiective pentru apariția unor forme noi de expresie în limbile respective. Este vorba aici și despre raportul extrem de complex dintre limbă și identitatea individului în contextul acestor schimbări a coordonatelor geografice ale locuirii, așa cum arătam mai sus, fiind bine știut faptul că limba are un rol esențial nu doar în constituirea identității unui individ, ci și în stabilirea apartenenței lui la o anumită comunitate lingvistică și, deci, perceperea sa ca atare de către ceilalți.

Din punct de vedere strict lingvistic, rezultatul acestui contact, ca urmare a schimbării raportului centru-periferie, dar și a schimbării percepției față de el, are varii aspecte: apar noi fenomene de tipul schimbării lingvistice, a interferențelor lingvistice, bilingvismul parțial sau total, achiziționarea unei noi limbi/pierderea unei limbi ș.a. În cazul fericit în care limba maternă nu este abandonată voluntar și nici nu se pierde, involuntar, ea va putea suferi (fără să fie obligatoriu, însă) o serie de modificări datorate mai ales pierderii poziției centrale, dominante, și dobândirii unui statut de limbă periferică, recesivă, în noul context sociolingvistic. Această „nouă” realitate are diverse denumiri în literatura de specialitate (limbă etnică, limbă moștenită sau de moștenire/*heritage*, limbă familială, limbă minoritară, limbă comunitară etc.), definiții multiple care toate îi recunosc, însă, caracterul hibrid, de „variantă” a limbii materne, și apartenența la binomul bilingvismului. Am încercat să îi dau și eu o definiție cu diverse ocazii, pe baza experienței proprii, evidențind câteva dintre trăsăturile ei cele mai importante, descriere pe care o redau, în linii mari, în cele ce urmează: o limbă maternă la origine, care însă ajunge să fie utilizată într-un cadru social mai restrâns, de obicei strict familial, cu scop și uz preponderent colocvial, cu alte cuvinte, o limbă care încetează de a mai avea un aspect instituțional, nu mai reprezintă limba în care individul își desfășoară studiile sau activitatea profesională, nu mai este limbă de contact social și/sau instituțional și are o compoziție lexicală redusă, organizată în jurul unui vocabular minimal (uneori regional sau chiar dialectal), cu o gramatică – fonetică, sintaxă și morfologie – nu întotdeauna perfecte sub aspect normativ⁷.

De asemenea, este o limbă căreia îi lipsește, în mare măsură și în majoritatea cazurilor, contextul cultural, istoric și social de referință. Este o limbă care, în termenii teoriei lui Krashen, rămâne un proces oprit în dezvoltare la prima fază, cea de *acquisition*, faza intuitivă, nonasumată și nonintenționată și nu parcurge deloc sau aproape deloc faza a doua, de *learning*, cea care ar furniza și setul de reguli gramaticale, inclusiv de normă lingvistică, și competența metalingvistică ce lipsesc, însă, în cazul

⁷ Citatul este din studiul „Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină și limbă etnică în străinătate”, 2020, în vol. *Predarea, receptarea și evaluarea limbii române ca limbă străină. Actualitate și perspectivă*, coord. de I. Jieanu, L. Netedu, P. Nanu, Universitatea din Turku, Finlanda, pp. 11–19, citatul este de la p.12.

ei, cu desăvârșire⁸. La toate aceste caracteristici, se adaugă, evident, cum spuneam și mai sus, masive influențe „negative” în urma contactului cu limba oficială a țării de adopție – în cazul nostru, italiana, o limbă foarte apropiată mai ales din punctul de vedere al formei și care, din acest motiv, este și mai influentă – *code-switchingul*, citările dintr-o limbă în alta, intonația și accentul modificate, distorsionarea fonemelor, pronunția greșită intenționată/nonintenționată, împrumuturi, calcuri lingvistice la nivel fonetic, morfologic sau sintactic etc.⁹

5. Identitate și imaginar

Un al doilea aspect care definește identitatea și apartenența identitară este cel al imaginarii colectiv comun, strâns legat de înțelegerea identității etnice ca apartenență la un anumit tip de tradiție (sau „tradiție imaginată”, cum o numește același Fabietti, 2013: 177 ș.a.).

Din acest punct de vedere, antropologia culturală contemporană diferențiază între o *identitate substanțială*, definită ca un produs al încrucișării unei perspective interne cu o perspectivă externă, încrucișare în urma căreia rezultă o selecție arbitrară de trăsături distinctive considerate ca fiind semnificative și contribuind la substanța respectivei identități, și o *identitate performativă* (în accepția semiotică a termenului) care este reprezentată de acțiunile întreprinse de membrii unei comunități în vederea legitimării acesteia și în virtutea unei tradiții (Bromberger, 1993, *apud* Fabietti, 2013: 179-180). În același timp, etnopragmatica, prin studiul comunicării cu ajutorul îmbinării metodelor etnografice cu cele de analiză a discursului încearcă să demonstreze variatele moduri în care limbajul diferențiază indivizii și face posibil un anumit tip de socializare și, aferent, un anumit mod de identificare etnică, punând la dispoziție studiul limbajului ca acțiune socială, analizând puterea cuvintelor și forța imaginarii care stă în spatele acestora și care variază de la o națiune la alta, de la o limbă la alta, codurile lingvistice care fac posibilă această forță, asociind teoriile lui Humboldt, Austin, Searle, Wittgenstein ș.a. (a se vedea Duranti 2007 pentru conceptul de etnopragmatică).

Teoriile varii ale imaginarii, dar și ale mitologiilor moderne (politice sau mai puțin politice), și ne referim aici la „clasicii” Durand, Bourdieu, Barthes, Cassirer, Baudrillard ș.a., oferă liniile cadru pentru descrierea modificărilor care apar în construirea acestui imaginar în cazul „particular” al migrației, respectiv al schimbării coordonatelor spațio-temporale ale locuirii și care este corelat întotdeauna cu cel

⁸ Citatul este din studiul „Variație lingvistică și identitate culturală”, 2022, din vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., ed. Institutul European Iași, 2022, pp. 211–221, referințele sunt de la pag. 212–213.

⁹ Despre aceste aspecte am detaliat în studiul „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică (Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia)”, în *SCL*, no.2/2020, p. 243–253.

al integrării, într-un binom deja bine format între identitar și (trans)național, în care o parte se (poate) pierde, alta se (poate) câștiga/ă. Integrarea ca proces presupune, în paralel, cum arătam deja, (și) asimilarea unui set de reguli, a unei normative specifice țării în care se emigrează, proces care nu ar trebui să conducă neapărat nici la abandonarea bagajului sociocultural de proveniență, dar nici la exacerbarea lui în contexte naționaliste. Ceea ce caracterizează procesul migrator, din acest punct de vedere, așa cum arătam și pe parcursul altor studii, este un continuu proces de redefinire identitară, de renegociere identitară, chiar. Distanța sau dislocarea, îndepărtarea de centru, cum am numit-o pe parcursul studiilor noastre, poate crea, din punct de vedere psihologic, labilitate, instabilitate emoțională, exacerbare a emoțiilor și a trăirilor și, pe acest fond de încercare de redefinire și de reconstrucție a identității, emoția poate deveni vectorul principal (de unde și reacțiile uneori exagerate la simbolurile și la sărbătorile naționale, de exemplu, sau idealizarea unei realități pe care ei înșiși, la un moment dat, au decis să o abandoneze).

Dincolo de aceste aspecte de la nivel microsociolingvistic (descrierea unui grup cu practicile sale lingvistice), trebuie menționat și aspectul macrosociolingvistic care are în centru conceptele de *ethnolinguistic vitality* (cu puternică funcție simbolică), *theory of intergroup relations* și de *theory of speech accomodation* (Giles et al., 1977, p. 307–348)¹⁰ extrem de importante pentru „conviețuirea” limbilor în cazul locuirilor multiple, dar și a identităților multiple, am adăuga noi¹¹. Limba este adesea întruchiparea majoră a etniei. Ea este utilizată pentru a reaminti grupului despre moștenirea sa culturală, pentru a transmite sentimentele de grup și pentru a-i exclude pe membrii ce aparțin unor grupuri externe, de aceea, unul dintre factorii sociolingvistici importanți este cel de *loialitate lingvistică* față de limba maternă, adică păstrarea ei, cu cele două fațete – păstrarea cât mai nealterată a ei, pe de-o parte, și acceptarea schimbărilor lingvistice, pe de altă parte¹². Loialitatea față de limbă presupune, implicit, păstrarea unui imaginar lingvistic identitar, comun, ca punct de referință în acest proces de renegociere și de reconfigurare a identității proprii și de grup și care, de multe ori, cel puțin în cazul comunităților emigrate românești, uimește printr-un idealism și un naționalism neașteptate, printr-o idilizare și idealizare a țării de origine, a tradițiilor și a obiceiurilor pe care, în orice caz și în marea majoritate, continuă să le păstreze și în noua lor identitate „dublă”, „plurală”, renegociată¹³.

¹⁰ Această teorie se regăsește detaliată și analizată și în Fl. Olariu, 2017.

¹¹ Fragment preluat din studiul „Despre *heritage language* în contextul locuirilor multiple”, 2023, în vol. *Limba, literatura și cultura română: provocări și perspective*, Mirjana Ćorković, Monica Huțanu, Mariana Dan, Minerva Trajlović-Kondan editori, Facultatea de Filologie Belgrad, Serbia, p. 477–491.

¹² „Language is often the major embodiment of the ethnicity. It is used for reminding the group about its cultural heritage, for transmitting group feelings and for excluding members of the outgroup” Giles et al., 1977, p. 307.

¹³ Detalii legate de anumite aspecte ale formelor de imaginar colectiv la românii din a doua generație de emigranți în Italia se găsesc în studiul deja citat „Nuove costruzioni dell’immaginario

5. În loc de concluzii

În ceea ce privește răspunsurile sau „soluțiile”, cum le-am numit pe parcursul cercetărilor noastre anterioare, sau modul în care se raportează individul la această identitate culturală multiplă ce rezultă în urma schimbărilor coordonatelor spațio-temporale și în urma, mai ales, a schimbării raportului de greutate în binomul centru-periferie, am ilustrat câteva dintre cele posibile într-o conferință susținută în 2023 la Institutul Al. Philippide din Iași¹⁴.

După cum arătam și în studii precedente, filosofia limbajului ne învață că relativismul cultural implică relativismul lingvistic și viceversa, împletire care are ca rezultat, într-un prim moment, concentrarea specificului național al fiecărei culturi în parte, care specific, însă, într-un al doilea moment, trebuie să se deschidă înspre alte culturi. Pentru Humboldt, omul „se țese pe sine prin limbaj”, în timp ce fiecare limbă desemnează, în jurul poporului care o produce, un cerc; în fiecare limbă sălășluiește o viziune a lumii care îi este specifică, în sensul că fiecare limbă istorică conține în ea însăși întreaga țesătură conceptuală și întregul mod de raportare la lumea obiectuală caracteristice pentru o secțiune anumită a societății; a părăsi acest cerc înseamnă a intra, în mod simultan, în cercul descris de o altă limbă istorică în jurul altui popor; de aceea, a intra în și a învăța o altă limbă înseamnă „a cuceri un nou punct de vedere în atitudinea vorbitorului”, înseamnă a îmbrățișa o altă viziune a lumii; însă, remarcă Humboldt, niciodată nu se va ajunge la „o experiență completă și pură” a unei asemenea schimbări de perspectivă, deoarece individul va păstra întotdeauna, într-o măsură mai mare sau mai mică, propria viziune a lumii propusă și configurată în și prin limba maternă (Humboldt 1988: 161–164).

Problema contactului între culturi – problemă centrală a societății în zilele noastre, dar cu rădăcini în vremuri mult mai îndepărtate – acutizează problema contactului lingvistic. Raportarea la o realitate comună, obiectivă, și reflectarea ei în limbi diferite reprezintă aspectul central și controversat, uneori fără soluții imediate, al acestei problematice: „Limba este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor, iar spiritul lor este limba lor. Oricât am vrea, nu le putem gândi niciodată îndeajuns de identice!” (Humboldt 2008: 80). Nici eterna căutare a limbii primordiale, adamice, ca de altfel și încercările, repetate de-a lungul diferitelor momente ale istoriei umanității, de a o resuscita nu au reprezentat o soluționare a acesteia: „Unii au dorit chiar să înlocuiască cuvintele din diferite limbi cu semne general valabile, asemenea celor

identitaro – studio di caso”, 2023, în *Studia Universitas Babes-Bolyai Philologia*, Volume 68 (LXVIII), 1/2023, March 2023, p. 249–267.

¹⁴ Lucrarea se află în curs de publicare într-un volum cu Actele colocviului, deci nu pot oferi, în acest moment, referințele sale bibliografice complete.

pe care le găsim în matematică, prin linii, cifre și notație algebrică. Numai că, prin aceasta, dăm de capăt doar unei mici părți din masa a ceea ce poate fi gândit, căci, potrivit naturii lor, astfel de semne se potrivesc doar acelor concepte care pot fi produse printr-o simplă construcție sau care sunt configurate, de regulă, exclusiv de către rațiune. Când însă în concepte trebuie configurată substanța percepției și a senzației interioare, aceasta depinde de capacitatea de reprezentare individuală a omului, de care este inseparabilă limba sa” (Humboldt 2008: 70–71)¹⁵.

„Înțelegerea esenței proprii a unei națiuni și a coerenței interne a unei limbi particulare [...] depinde, în întregime, de luarea în calcul a ansamblului specificității spirituale” pentru că „doar prin intermediul acestei specificități spirituale, așa cum a lăsat-o natura și cum au dezvoltat-o împrejurările, se configurează caracterul unitar al națiunii, singurul pe care se întemeiază aceasta în privința faptelor, realizărilor și ideilor pe care le produce și prin care se mențin forța și demnitatea ei, transmise ereditar de la individ la individ.” (Humboldt 2008: 55).

Al doilea moment, cel al „întâlnirii” culturilor, este mai greu de realizat și asta pentru că, după cum spun specialiștii, însăși cultura europeană, în ansamblul ei, își are rădăcinile în conflictul dintre cosmologia greacă (bazată pe o ordine preconstruită și, de aceea, sigură, a universului) și creștinism (o cale umană și, deci, incertă spre viitor). În opinia unora, soluția poate fi găsită în raționalismul comunicativ al lui Habermas, care rezultă în urma actului „înțelegerii” în trecerea de la o limbă la alta, ca pilon al teoriei sociale și politice contemporane și ca principiu ordonator al vieții intelectuale – ceea ce Habermas însuși numește „discursul filosofic al modernității” (Amato 2010: 8, Dallmayr 2010: 59). Acesta presupune că unitatea rațiunii devine perceptibilă doar în pluralitatea vocilor sale, ca o posibilitate de trecere, fie ea chiar și ocazională, de la o limbă la alta (Dallmayr 2010: 61). Întrebarea care se naște spontan este dacă, în acest context practic, concret, al schimbărilor geografice (coordonate spațio-temporale) și socio-lingvistico-culturale, datorate procesului migrator, identitatea individuală, dar și cea de grup, se păstrează ca atare sau se reconstruiește prin continue procese de negociere? Ce se întâmplă, de fapt, când identitatea individuală sau de grup intră în criză în urma acestor schimbări?

Încă din 1968, în volumul al IV-lea al Enciclopediei Internaționale McMillan de Științe Sociale, Erikson se referea la acest moment de criză ca la un moment „crucial”, al schimbării, în care societatea contemporană, aflată în criză identitară, nu mai răspunde la aceasta prin întoarcerea înspre trecut, pentru a căuta soluții, și în care trecutul însuși era o „epocă de aur”, ci alege schimbarea care este cu dublă față: are aspecte pozitive (forțe noi, constructive, la nivel individual, dar și de

¹⁵ În aceeași serie de idei, în studiul său intitulat „Limba și politică”, Coșeriu afirmă că, din moment ce limba este întotdeauna limbă istorică, el este întotdeauna politic. Simplul fapt de a vorbi o limbă reprezintă un act politic implicit, atâta timp cât exprimă adeziunea la anumite tradiții istorico-lingvistice și la o anumită comunitate istorică, virtual, cel puțin, opusă altor comunități lingvistice (Coșeriu 1996).

grup) și aspecte negative (confuzie identitară, individuală și de grup, care poate încetini activarea energiilor constructive). Și, sunt de părere cercetătorii, în societatea contemporană caracterizată de un puternic flux migrator nu mai este cazul să se vorbească despre criză identitară și despre căutare identitară, ci, mai degrabă, trebuie luat în considerare *procesul construcției identitare*, identitatea configurându-se tot mai mult, în prezent, ca rezultat al unui proces. Globalizarea, cum arătam și la începutul intervenției noastre, ajunge să se suprapună tot mai mult peste localizare, dând naștere la ceea ce se numește „glocalism”, cu multiplele sale posibilități de afirmare ale identității, alături de „globish” (care s-ar vrea un fel de esperanto al contemporaneității) sau de „europanto” al lui Diego Marrani (ca răspuns la predominanța limbii engleze)¹⁶. Desigur, conceptul de identitate în momentul actual este strâns legat de cele de diversitate culturală și de libertate culturală. Referitor la aceste aspecte, din 1990 încoace, este redactat anual *Human Development Report*, în cadrul programului UNDP (United Nations Development Programme). Varianta din anul 2004 este centrată pe problema libertății culturale într-o lume a diversității și sunt subliniate trei situații determinante: în primul rând, faptul că o largire, o extindere a diversității culturale poate fi o consecință a exercitării libertății culturale – caz în care acceptarea diversității ar fi o consecință a recunoașterii valorii libertății culturale; în al doilea rând, diversitatea culturală poate oferi tuturor celor care trăiesc într-o anumită societate posibilitatea de a se bucura de o variată gamă a ofertei de tip cultural – caz în care, apărarea diversității culturale se bazează tot pe importanța dată libertății culturale; în al treilea rând, se poate verifica situația în care exercitarea libertății culturale poate conduce la o reducere a diversității culturale, atunci când indivizii se adaptează în mod conștient la stilul de viață al altora și îl aleg, în detrimentul propriei tradiții – caz în care se consideră că nu poate fi luat în discuție ca un motiv de a se opune libertății culturale (e numit cu termenul de „conservatorism cultural”)¹⁷.

În ceea ce privește comunitățile emigrate, Raportul se referă la trei principii fundamentale care trebuie aplicate în practica și politicile migrației: respectul diversității, recunoașterea identităților multiple și diverse ale indivizilor și crearea de legături comune de apartenență la comunitatea locală. De unde rezultă, cum arată Giovanola, că procesul de definire a identității personale nu derivă dintr-o „afiliație unică”, nici nu poate fi redus la un simplu joc în care dacă se câștigă ceva, cu siguranță, se renunță/se pierde ceva, ci, dimpotrivă, el trebuie perceput ca un proces liber și asumat de autodeterminare în care apartenența culturală joacă un rol important, dar nicidecum exclusiv sau totalizant (Giovanola 2010: 71).

¹⁶ *Globish* reprezintă o variantă simplificată a limbii engleze, de aproximativ 1500 de cuvinte, cu termeni și fraze extrem de simple, de uz comun (*Global English*); *europanto*, o limbă hibridă „inventată” de Diego Marani, traducător la Bruxelles, o limbă ce rezultă din încrucișarea elementelor din diferite limbi europene, o „glumă lingvistică”, cum o numește autorul ei și care se naște ca răspuns la predominanța limbii engleze (europeo + esperanto).

¹⁷ Pentru detalii a se vedea Giovanola, 2010: 70-71 și *Human Development Report*, 2004.

Prin urmare, identitatea ar reprezenta libertatea posibilității de a alege, de a se autopozitiona în societatea de adopție, ceea ce nu înseamnă, desigur, o minimalizare a importanței rolului culturii de origine sau a dimensiunii sociale individuale, ci, mai degrabă, o valorizare a lor în acest proces de relativizare. Identitățile multiple există, sunt mereu în jurul nostru, sunt plurale, fluide, și reușesc să construiască fațete noi, atât ale culturii de proveniență, cât și ale culturii de adopție (vezi, în acest sens, literatura migrantă și numeroasele ei exemple).

Bibliografie

- Amato, G., 2010, „Prefazione all'edizione italiana”, în Fred Dallmayr, *Dialogo tra le culture. Metodo e protagonisti*, Venezia, Marsilio editori, 7–15.
- Bauman, S., 2011, *La modernità liquida*, Laterza Bari-Roma.
- Bromberger, Ch., 1993, „L'ethnologie de la France et le problème de l'identité”, în *Civilisation* XLII, nr. 2.
- Chambers, J.K., 2003, *Sociolinguistics of Immigration*, în D. Britain & J. Cheshire (ed.), *Social Dialectology: In Honour of Peter Trudgill*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 97-113.
- Coșeriu, E., 1996, „Limbaj și politică”, în *Revista de lingvistică și știință literară* (Chișinău), nr. 5.
- Dallmayr, F., 2010, *Dialogo tra le culture. Metodo e protagonisti*. Venezia, Marsilio.
- Duranti, A., 2008, *Etnopragmatica. La forza nel parlare*. Roma, Carocci editore.
- Erikson, E.H., 1968, „Identity psychosocial”, în *International Encyclopedia of Social Sciences*, McMillan, London, vol. IV.
- Fabiatti, U. E.M., 2020, *L'identità etnica. Storia e critica di un concetto equivoco*. Roma, Carocci editore.
- Giles, H., Bourhis, R.Y., Taylor, D.M., 1977, „Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations”, în H. Giles (ed.), *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London Academic Press, 3-24.
- Giovanola, B., 2010, „Immigrazione, identità e cittadinanza: riflessioni etico-politiche”, în *Prisma Economia Società Lavoro*, anno II, nr. 2, 67–79.
- Human Development Report 2004, trad. it. Lo sviluppo umano Raporto, Rosenberg&Sellier, Torino.
- Humboldt, W., 1988, „Fragmente lingvistice”, traducere de Șt. Aug. Doinaș, în *Secolul XX*, nr. 325–327, 161–164.
- Humboldt, W., 2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității, versiune românească*, traducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Muntean. București, Editura Humanitas.
- Moreno Fernandez, F., 2009, „Integracion sociolingüística en contextos de inmigracion: marco epistemologico para su estudio en Espana”, în *Lengua y migracion*, nr.1, 121-156.
- Neșu, N., 2020a, „Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină și limbă etnică în străinătate”, în *Predarea, receptarea și evaluarea limbii române ca limbă străină. Actualitate și perspectivă*, coord. de I. Jieanu, L. Netedu, P. Nanu, Universitatea din Turku, Finlanda, 11–19.
- Neșu, N., 2020b, „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/ limbă etnică (Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia)”, în *SCL*, no.2/2020, 243–253.
- Neșu, N., 2021, „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate” în F. Sâmișăian & M. Spătaru-Prălea (ed.), *Limba și literatura română–perspective didactice*, Editura Universității din București, 91–99.
- Neșu, N., 2022a, „Limbaj și temporalitate–Eva Hoffman despre limba maternă și metamorfozările ei”, în vol. *Provocări trecute și prezente în evoluția limbii, culturii și literaturii române*, coord. Ofelia Ichim, Timișoara, Ed. Universității de Vest, 365–373.

- Neșu, N., 2022b, „Locuire și migrație–aspecte contrastive și puncte de convergență”, în *Romanian Studies Today*, nr. VI, Universitatea din București, 77–91.
- Neșu, N., 2022c, „Variație lingvistică și identitate culturală”, în *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., Iași, Ed. Institutul European Iași, 211–221.
- Neșu, N., 2023a, „Aspecte specifice predării limbii române în străinătate studenților de origine română”, în vol. *Collective Identity. National and Transnational Perspectives*. Marius Miheț ed., Univerzita Komenského v Bratislave, 411–427.
- Neșu, N., 2023b, „Câteva observații teoretice despre conceptele de „lingua etnica” și „heritage language”, în L. Spăriosu & S. Vintilă (ed.), *FiloRom 22 Studii de filologie românească: 40 de ani de studii românești la Facultatea de Filozofie din Novi Sad*, 79–93.
- Neșu, N., 2023c, „Despre heritage language in contextul locuirilor multiple”, în Mirjana Ćorković, Monica Huțanu, Mariana Dan, Minerva Trajlović-Kondan editori, *Limba, literatura și cultura română: provocări și perspective*, Facultatea de Filologie, Belgrad, Serbia, 477–491.
- Neșu, N., 2023d, „Multiculturalism și identitate europeană – o provocare”, în I. Bot, M. Agoston editori, *Literaturi transnaționale în transmisiune directă: Transilvania, Translații, Transegresiuni*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 209–227.
- Neșu, N., 2023e, „Nuove costruzioni dell’immaginario identitario–studio di caso” în *Studia Universitas Babes-Bolyai Philologia*, nr. 68, LXVIII, 249–267.
- Olariu, F.T., 2017, „*Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*”, Iași, Ed. Institutul European.
- Sciolla, L., 1983, *Identità :percorsi di analisi in sociologia*. Torino, Loescher.
- Tullio Altan, C., 1995, „*Ethnos e civiltà. Identità etniche e valori democratici*”, Milano, Feltrinelli.
- Zaninelli, F.L., 2008, „Idee e teorie sulla lingua. La voce dei genitori e insegnanti a Milano”, *Rivista italiana di educazione familiare* 2.

Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte: o recontextualizare teatrală

Ileana Alexandra Orlich
Arizona State University
orlich@asu.edu

Pentru a cita acest articol: Orlich, I.A., 2024, „*Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte: o recontextualizare teatrală*”. *Romanian Studies Today VIII*, p. 211-222.

Abstract. The play *Lexiconul amar* proposes an oblique thematic connection between a well-known tale and an innovative and stimulating staging that frames the strands of the mythical characters and storyline. The alternative artistic vision of the play incorporates the separation of time and space, of youth and old age, of grotesque female monsters and enchanting realms inhabited by fair maidens, and of the dramatic dialogue and an elaborate linguistic register. The lexicon brings into relief the story's mystical content as well as the apprehension of an inner fantastic world that parallels the real and the immediate seen as counterpoints to the tale. Skillfully interwoven, vision and reality ballance against each other with undercutting irony that results in spontaneous stage combustion enriched by Gothic paraphernalia, riddles, apparitions, the inadequacy of language to express a deeper reality and abrupt switches to hypocritical current verbosity.

Keywords: folklore; adaptation; grotesque; life; death

1. *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*

Basmul lui Petre Ispirescu aduce în prim-plan, prin intermediul unui transplant folcloric, atât morfologia clasică a poveștilor, cât și elemente din mitologia clasică reîncadrate în peisajul specific spațiului românesc. Prin prisma cunoscutului studiu critic formulat de Vladimir Propp¹ asupra morfologiei basmului, îmi propun să

¹ Propp, Vladimir, *Morphology of the Folktale*, Second Edition, University of Texas Press, 2009. Toate citatele sunt din această ediție.

analizez atât spațiul narativ bogat al basmului, cât și transferarea sa scenică în recenta piesă a lui Silviu Purcărete, *Lexiconul amar*, pe fundalul unui text cu referințe contemporane ingenios prelucrate de Sebastian Vlad Popa and Laur Cavachi² într-un amalgam scenic care cuprinde toate aceste elemente transpuse într-o confruntare a spectatorilor cu condiția oamenilor de acum și a lumii noastre. Meritul textului scenic constă în prelucrarea basmului extins spre o nouă istorie a lumii, desprinsă de atmosfera lumii vechi a basmului.

Proaspăt nou într-o lume nouă, mai precis un cotidian care încetează să mai fie al nostru pe măsură ce este acaparat de mecanismele care îl slăbesc, Făt-Frumos din basmul tradițional este asimilat de personajul numit Fiul Împăratului, a cărui căutare a vieții fără de moarte și a tinereții fără bătrânețe devine simbolul mental și spiritual al unui nou basm extins în forma narativă dramatizată inedit în *Lexiconul amar*. La fel ca și basmul vechi care descentralizează literatura clasică propunând un ethos propriu, noul basm dezvăluie un fel, o nouă bază a condiției umane în care toate relicvele și oamenii care „nu vor să renunțe la exigențele sufletului” [care ar trebui] „trebuie depășite/depășiți pentru că au devenit de prisos în raport cu vivacitatea mereu inovativă a mecanismelor care urâtesc lumea”.³

Bine-cunoscuta poveste din basmul lui Ispirescu începe cu încercările fără de succes ale Împăratului și ale Împărătesei care își doresc un urmaș, deși, precum le spune de la început „un unchiș dibaci”⁴ care o ajută pe Împărăteasă să își îndeplinească dorința, nu se vor bucura de el. Ca să se nască, copilului i se promite de către însuși Împăratul-tată că va avea parte de „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.” Este o promisiune făcută într-o doară, ca mai toate promisiunile aruncate în clipe de mare încordare și tensiune, precum cea a Împăratului care vrea cu disperare să se nască acest fiu.

2. Lexiconul amar

În modul previzibil impus de imaginarul basmului lui Ispirescu, fiul Împăratului și al Împărătesei nu se lasă înduplecat de prorociri sumbre atunci când pretinde să i se îndeplinească promisiunea făcută de tatăl său la naștere și pleacă într-o călătorie fantastică, însoțit de un cal înaripat, în căutarea „tinereții fără bătrânețe și a vieții fără de moarte”, la sfârșitul căreia își va înfrunta destinul. La o examinare mai

² Sebastian Vlad Popa și Laur Cavachi, *Lexiconul amar*. Scenariu nepublicat. Citatele se găsesc în funcție de Scena menționată în text.

³ Horia Roman Patapievi, „Zeului necunoscut”, poem, *Infinitezimal*, AZERO 19. Publicație editată de Primăria Municipiului Bistrița, Centrul Cultural Municipal „George Coșbuc” Bistrița, Gavril Țărnure, 2023. Acest citat, precum și alte câteva idei pe care le-am prelucrat în acest comentariu critic asupra *Lexiconului amar*, îi aparțin lui Horia Patapievi.

⁴ Petre Ispirescu, *Opere integrale*. Legende sau Basmele românilor, „Tinerețe Fără Bătrânețe și viață fără de moarte”. Ed. Ana Grigore. Ars Libri 2023. Toate citatele sunt din această ediție a basmului.

atentă, elementele sinuoase ale basmului se conformează morfologiei descrise minuțios în studiul lui Propp. Regăsim în textul lui Ispirescu majoritatea elementelor din care este compus basmul tradițional. Din prima listă, sau Tabelul I, a acestora se identifică un spațiu nedeterminat, al împărăției, la o vreme de demult „când făcea ploșorul pere și răchita micșunele; de când se băteau urșii în coade; de când se luau lupii de gât cu mieii de se sărutau, înfrățindu-se” (166), adică ceea ce am numi azi o zonă paradisiacă a vechiului sau a celui dintâi Lexicon.

Fluiditatea caracteristică basmului este asimilată în primul Lexicon al textului scenic drept un spațiu edenic, unde totul se naște din totul: „lucurile se țineau tot într-o fire și toate între ele se chemau la fel. Mieii se chemau lupi și lupii se chemau mieii și lupii chemau pe mieii de se sărutau. Micșunelele creșteau împletite pe răchite. Plopul nu se sfia de pere și trăiau într-o înfrățire de nu știau care-i una și care-i alta. Mărul și rodia erau totuna. Cu smochina era totuna. Și de voi ai să mănânci rodie, tot smochină mâncai, și de voi ai să mănânci smochină tot rodie mâncai” (Scena 2), iar copiii, important de reținut, nu se procreau prin mijloacele cunoscute. De aceea, în primele două scene ale piesei, ca în basm, copilul nu se poate naște.

Semnalate tot în primul tabel alcătuit de Propp, în basmul lui Ispirescu se regăsesc, alături de rugăciunile Împăratului și ale Împărătesei pentru un fiu, atât profeția unchiașului care îi spune Împăratului „dorința ce o ai o să-ți aducă întristare... Numai un copil o să faceți. El o să fie Făt-Frumos și drăgăstos și n-o să aveți parte de el” (166), cât și implicarea unchiașului în nașterea copilului mult dorit atunci când îi dă Împărătesei leacuri de luat pentru a rămâne însărcinată. Înzestrat cu darul prorocirii, unchiașul este un descendent al lui Tiresias, care are și alți urmași în literatura română, dincolo de basm. De exemplu, acest personaj este prezentat tot ca un bătrân numit Dragoș în bine-cunoscutul roman al lui Gellu Naum, *Zenobia*.

Apropiat de lumea basmelor românești unde se resimt puternice ecouri mitopoetice, Naum este influențat de liricul folclorului pe care îl inserează în romanul său. Dragoș este astfel apropiat de forțele ancestrale, doarme întotdeauna pe o masă înăuntrul scorburi unde se întâlnesc cei doi îndrăgostiți, Zenobia și naratorul, și își deschide din când în când câte un ochi pentru a privi la jocurile lor amoroase și pentru a sugera propriul acces la percepții profetice și ireale. Dragoș este asociat în roman cu copilul Empedocle, cu care pare să aibă o legătură similară cu cea pe care unchiașul atât din piesă, cât și din basm o are cu Făt-Frumos.

În piesă, leacurile pe care Unchiașul i le dă Împărătesei corespund cu inițierea sexuală a lui Adam și a Evei, fiind sugerate prin semințele de smochin și frunzele de smochin la care fac trimitere directă Împăratul și Împărăteasa când exclamă că „frunzele de smochin le face smochinul... Părul face pere. Mărul face mere”. Mai mult, după cum spun Împăratul și Împărăteasa din piesă, frunzele de smochin sunt „frunzele scripturii cu care ne acoperim bărbat și femeie” (Scena 3),

cea ce direcționează piesa spre Lexiconul al doilea, al vechii Europe, în care sexualitatea fără „acoperire” este sancționată de sensibilitatea religioasă și intelectuală a vechiului continent, pe care încă le recunoaștem pentru că fuseseră până nu demult și standardele noastre.

În basm, vorbele sunt aruncate la întâmplare. Împăratul aruncă o vorbă în deșert, făgăduindu-i copilului, numai ca să se nască și să tacă, că o să-i dea „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte” și „atunci copilul se născu” (167). În piesă, este momentul să fie sancționate vorbele fără rost ale basmului, cum ar fi replica scenică a Împăratului, care îi spune mai târziu tânărului său Fiul: „am spus niște vorbe” (Scena 5), prin critica adusă vorbelor fără rost ale Împăratului de Unchiul din textul scenic care comentează promisiunea deșartă din basm: „asta e blestemul intelectualilor. Citim mult, învățăm cuvinte. Învățăm expresii, începem să ne exprimăm frumos, elaborat, stufos, au deja ceea ce se numește discurs. Vorbim mult, scăpăm cuvintele printre dinți, aruncăm cu ele, că tot aia e, ce contează, lasă s-o spun și pe-asta, să nu carecumva să nu strecurăm o minciunică, o vorbuliță-n vânt, în fine, o porcărie să nu carecumva să nu trăncănim. Ați fost atent ce i-ați spus lui Făt-Frumos? Da, domnule împărat, n-ați fost atent. Și uite Făt-Frumos tace. Și acum ce urmează? Trebuie să se deschidă cerurile, trebuie să se rupă apele. Trebuie să se despartă apele de uscat. Acum avem o problemă” (Scena 4).

Conform morfologiei compartimentate a lui Propp, basmul aduce acum în prim-plan o nenorocire (Tabelul II), atenuată de un agent magic (Tabelul III). Copilul de Împărat, aflat la maturitate, cere tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte pe care Împăratul nu i le poate da și pe care tânărul se hotărăște să le caute în lume, adică părăsindu-și părinții și spunându-le: „Dacă tu, tată, nu poți să-mi dai tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte, apoi sunt nevoit să cutreier toată lumea, până ce voi găsi făgăduința pentru care m-am născut.” (167)

Înainte de plecare, Împăratul îi oferă să aleagă un cal pentru călătorie. Acest cal „bubos și răpciugos și slab,” ales de Făt-Frumos dintr-un colț al grajdului împărătesc, este agentul magic despre care vorbește Propp, deosebindu-l de obiectul magic, cum ar fi un toiag, un pieptene sau altceva asemănător. Atins de voinic, calul devine „drept ca o lumânare,” îl îndeamnă pe Făt-Frumos să-l hrănească cu mâna lui timp de șase săptămâni cu orz fiert în lapte și apoi se transformă într-un „cal gras, trupeș și cu patru aripi” (168), o versiune autohtonă a lui Pegasus, calul alb înaripat din mitologia greacă procreat de Poseidon și născut din sângele mamei sale, Meduza, atunci când aceasta este decapitată de Perseu. În Scena 6 a versiunii dramatizate a basmului, alegerea calului este detaliată într-un dialog amuzant, transpus ca și restul piesei în zilele noastre, în care Fiul Împăratului „ghicește” sub pielea răpciugoasă a mârțoagei slabe și buboase ceea ce urmează să devină „cel mai bun cal, cu coama strălucitoare” numit în text Absolventul.

Tot în versiunea dramatizată a basmului, imediat după ce Fiul „dând pinteni calului ieși pe poartă ca vântul” (Scena 7), scena următoare îl aduce în prim-plan

pe Prințul german Von Locknow care se îndreaptă spre casă, adică spre Augsburg, împreună cu calul său Cristoph. Deși s-ar putea spune la prima vedere că Von Locknow este un personaj introdus fără noimă ca o inserare forțată a contextului contemporan în lumea basmului, la o atentă cercetare lingvistică transpare înțelesul numelui său: Loc Nou. Prințul german nu este, așadar, decât dublul lui Făt-Frumos din basm, sau al Fiului din *Lexiconul amar*, care caută o republică a egalilor, „un stat bazat pe egalitatea absolută între cetățeni de toate vârstele și de toate neamurile, un loc nou și curat în care oamenii să trăiască în bună înțelegere, fără discriminări.” (Scena 8) Acest loc, descris cu gustul unui sarcasm amar al *Lexiconului* propus de piesa lui Purcărete, este fără îndoială la fel de improbabil de găsit ca și tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte pe care le caută Făt-Frumos din basm.

Povestitor al aventurilor sale în căutarea unei „republici a egalilor”, Prințul uneori numit și Ducele Locknow împărtășește călătoria spre un tărâm populat de lighioane unde un Moș îl întreabă în termeni faustieni, „Ce ar trebui să și se întâmple ca să poți să spui « clipă, rămâi » și în ce limbă”. Răspunsul Prințului, „vreau să văd în fața ochilor pământ plat, uscat, eu am și formație de inginer, pe care să crească un popor nou, fericit, liber și fără frică de moarte”, confirmă rolurile complementare ale Prințului față de Fiul/Făt-Frumos: amândoi tinerii caută un tărâm inexistent.

Prin persoana Prințului Loc Nou și a căutărilor sale, *Lexiconul amar* aduce în centrul discuției utopiile politice ale istoriei recente, cum ar fi ideologia marxistă în perioada comunistă. Este o diversiune dramatică interesantă, care potențează piesa prin reverberații cu ecou în atenția publicului înainte de a continua prin reluarea descrierii călătoriei Prințului. Lăsat de Moș (un echivalent transparent al Unchiului din basm și din piesă) să atingă frumosul tărâm, Prințul îl descrie în termenii aceluiași paradis edenic din *Lexiconul 1*, care are însă și adăugiri comice pentru a-l menține pe spectator în prezentul contemporan îmbogățit de imaginile basmului. Acest tărâm neașteptat detaliat de Prinț include „numai arbori, cocostârci, reptile colorate, nătarăi blânzi; uliul stătea la sfat cu hârciogul, frumoase intersecții semaforizate pentru purici lopățați erau de asemenea puse în funcție, în fine, pe scurt, iepuri și vulpi care se țineau de gât de se sărutau, o armonie și o luxurianță funcțională, pe scurt, foarte frumos.”

Odată cu apariția unei zâne înalte, Prințul povestește cât este de fermecat și cum trăiește alături de această prințesă tânără și frumoasă până când ajunge pe neașteptate într-o vale numită Valea Plângerii, în timp ce vâna un iepure – o întâmplare care anunță de la începutul călătoriei Fiului inutilitatea căutărilor sale precum cele ale lui Făt-Frumos din basm. Acest spațiu diferit îl face pe Prinț să se simtă copleșit de dorul de casă și de părinți, spre care se întoarce în momentul când îl întâlnește pe eroul nostru, Fiul de Împărat de-abia pornit în călătoria cu final deja anunțat. Eșecul lui Loc Nou în căutarea unei republici egalitare este

reluat în versurile intonate de „Voci” la finalul Scenei 8 a piesei. Funcționând deloc întâmplător precum un cor din tragediile clasice antice care prevestesc sfârșitul sumbru al protagonistului/protagoniștilor, vocile din *Lexiconul amar* i se adresează direct Fiului în versuri care anunță atât moartea a părinților săi, cât și propria lui pierire, amintind astfel spectatorilor printr-o explicită morfologie a scenei că basmul este pentru spațiul românesc ceea ce a fost tragedia pentru grecii din Antichitate:

„Nu ne părăsi, iubitele!
Copilule, copilule, copilule!
Iubitule, iubitele, iubitele!
Al cui ești tu nefericitule?
Moartea s-a petrecut deja, de ce te-ai întoarce?
Zice gândul, zice gândul că vei pieri.”

Revenind la firul povestirii din basmul lui Ispirescu, Făt-Frumos pornește în călătoria sa purtat de calul înaripat care îl transportă pe tărâmul Gheonoaiei, un personaj identificat drept unul dintre elementele importante în Tabelul V al lui Propp ca fiind primul dușman cu care se întâlnește eroul basmului. Inserată atât în textul lui Ispirescu, cât și în Scena 9 din textul scenic, Gheonoaia poate fi la rândul ei asociată cu diverse surse lingvistice și mitologice. Astfel, numele ei derivat din cuvântul albanez pentru rău sau pentru cucuveaua prevestitoare de rău, poate proveni și din Gaia, soția titanului Uranus și bunica lui Zeus pe care îl ajută să-și alunge tatăl, pe Cronos, pentru deosebita sa cruzime. În contextul *Lexiconului amar*, Gheonoaia își declară caracterul ancestral atunci când se plânge că „n-a mai trecut nimeni pe aici [pe moșia ei] de pe vremea strănepoților lui Noe”. În mitologia greacă, Gaia este descrisă drept una dintre cele mai ușurate, iritabile, și certărețe zeițe⁵, caracteristici pe care le denotă și Gheonoaia din *Lexiconul amar*, care le mărturisește Fiului și calului său Absolventul că „se simte biciuită chiar mai tare de dorul de desfrâu” în pustietatea unde, printr-o răsucire comică în contemporaneitate, deplânge absența comunicării reale în favoarea SMS-urilor sau „a pozelor cu cine am mâncat eu la prânz”. Copleșită de o amărăciune care punctează pe mai multe paliere și în diferite variațiuni răcilele contemporane, Gheonoaia condamnă „rețelele de confesiune și de solidaritate” și în general singurătatea din lumea în care a apărut „o generație supradotată, suprainformată... dar care își pierde polenul”, pe scurt un cotidian familiar spectatorului obligat astfel să împărtășească viziunea Gheonoaiei care se întreabă retoric „Poți socializa, dar dacă n-ai polen, dacă n-ai parfum, ce ești?”.

Dincolo de aceste răsuciri reunite și imaginate scenic, în lumea basmului lui Ispirescu Făt-Frumos ajunge pe moșia Gheonoaiei plină de oasele împrăștiate ale

⁵ *Gaia is said to be lustful, irritable, and contrary gods that populate Greek mythology* (<https://olympioi.com>), traducerea mea, I.A.O.

celor pe care ea îi omorâse pentru că, așa cum îl avertizase calul, Gheonoaia „este atât de rea încât nimeni nu calcă pe moșia ei fără să fie omorât” (169). Deși dărmă copacii în goana ei prin văzduh, plină de furie și gata să îl nimicească, Gheonoaia este în final pe punctul de a fi anihilată de Făt-Frumos, dar asta numai datorită calului care-l poartă pe voinic. Din cuvintele Gheonoaiei, „Să-ți trăiască calul, Făt-Frumos, îi mai zise ea [Gheonoaia], ca un năzdrăvan ce este, căci de nu era el, te mâncam fript” (169) se impune înțelegerea identității magice a calului în conformitate cu nașterea sa din speța zeilor, sugerată în înfățișarea sa înaripată și a miraculoaselor sale fapte în fața cărora Gheonoaia se apleacă și se supune cu smerenia titanilor din tainica lume a antichității și a tuturor începuturilor, dinainte chiar și de cele ale zeilor.

După ce îl cruță pe Făt-Frumos, Gheonoaia îl ospătează și îl roagă cu o blândețe ce amintește de lumi apuse să-și aleagă de soție pe una dintre cele trei fete ale sale (170), dar voinicul nu are timp să se oprească din călătorie. Ieșit de pe moșia Gheonoaiei, Făt-Frumos ajunge pe moșia Scorpiei, al doilea dușman din Tabelul V al lui Propp, care este sora Gheonoaiei și vrăjmașa ei de moarte pentru că, după cum îi spune calul înaripat lui Făt-Frumos, „vor să-și răpească una de la alta pământ” (170). Tot din spusele calului, care aparține lumii acestor creaturi supranaturale, reiese că „atunci când este necăjită rău, Scorpia varsă foc și smoală,” pârjolind pământul. Spre deosebire de Gheonoaia, Scorpia „are trei capete și este mai rea decât soră-sa” (170), amestecând astfel surorile vrăjitoare Gorgone din mitologia greacă, Steno, Euriale și Meduza, născute din legătura incestuoasă a lui Pontos (zeul apelor) cu Gaia (pământul), cu care se înfruntă eroul Perseu. Dacă Perseu o ucide doar pe Meduza și le cruță pe celelalte două surori, în basmul lui Ispirescu, Făt-Frumos îi zboară cu săgeata doar un cap Scorpiei, pe care însă i-l înapoiază când aceasta „îi dă în scris cu sângele ei” (171) că nu-i va face nimic, iar aceasta și-l pune la loc și se roagă să fie cruțată, asigurând astfel trecerea lui Făt-Frumos nevătămat de hotarele ei⁶.

Deși nu oferă un registru de istorie și patrimoniu cultural la fel de bogat ca acela al Gheonoaiei, Scorpia este și ea, în viziunea scenică a piesei lui Purcărete, un agent provocator ca și Gheonoaia, dar spre deosebire de aceasta, Scorpia are un aport sociocultural important, cu trimitere directă a *Lexiconului amar* spre contemporaneitate. Acest al treilea Lexicon promovează o limbă care să nu „jignească vreo categorie socioprofesională sau de gen, nu pomenește de cutărică, și decât să zică « ei vor » și « ele vor », mai bine se exprimă prin referință la « acești subiecți încarnați au următorul proiect »” (Scena 15).

⁶ O astfel de atașare a capului de corp în cazuri care implică vrăjitoria sau prezențe diavolești se regăsește adeseori în basmele vechi, cum ar fi *Sir Gawain and the Green Knight*, bine-cunoscutul poem al Evului Mediu anglo-saxon, și mai ales în basmele rusești, de unde sunt preluate cu efecte comice, dar și subversive politic de scriitori precum Mihail Bulgakov în *Maestrul și Margareta*, un roman intens populat de felurite creaturi malefice adesea întâlnite în imaginarul basmului slav.

Identificată drept Scorpia Tricefală, această soră a Gheonoaiei are trei capete: capul care varsă foc și smoală, capul teoretic și revoluționar și capul poetic. Reflectând asupra capului poetic pe care-l consideră „cea mai frumoasă dintre creaturile poetice și cea mai încântătoare,” Unchiul subliniază modul incisiv de a fi și de a participa la umanitate al capului poetic care descurajează identitatea tradițională a lui „eu în sus, eu în jos, eu am făcut și-am dres”, înlocuind-o cu amețitoarea condiție nouă, a oamenilor de acum, care se identifică colectiv cu „un grup recent construit de opinie afirmă”.

Complice la aceste comentarii sarcastice, Făt-Frumos în ipostaza scenică de Fiu, se alătură Unchiului pentru a evidenția cu o falsă notă de aprobat destrămarea lexiconului vechi smuls de Scorpia și transferat într-o lume unde nu mai posedăm instinctele reale, uneori iresponsabile, curajoase și chiar iconoclaste precum erau cele articulate de Gheonoaie care își afirmă tinerețea care o face să se simtă la bătrânețe „mai vie și mai pățimașă ca niciodată” (Scena 11). „O să avem grijă”, spune cu bășcălie amară Fiul care se pregătește de întâlnirea cu sora Gheonoaiei, „și n-o să-i spunem Scorpiei că « mărul face mere ». O să-i spunem, eventual, că « mărul face ba una, ba alta »” (Scena 15). Subliniind această smulgere din istorie și din tradiția lumii vechi, Unchiul continuă complicitatea subversivă a noii lumi exclamând, „Și are dreptate să-i spuneți așa! Aici ea [Scorpia] are dreptate. Trebuie să ne eliberăm odată de prejudecata că mărul face mere. Putem fi mai inventivi. Mărul face mere, de acord, nimeni n-o să te condamne. Dar mărul poate să facă și pere, poate să facă și flori de plop, și mușcate. Poate să facă și subansamble de piese pentru procesoare, de ce n-ar faceo? Trebuie să eliberezi cuvintele! Trebuie să nu-ți fie frică de cuvintele lăsate să se împerecheze din nou libere. Și, în definitiv, ea are trei creiere, eu am unul. Aici avem noile norme lexicografice. Ediția a doua pe care o știți voi, revizuită și adăugită, s-a dus dracului”.

Întâlnirea cu Scorpia în Scena 16 aduce în prim-plan scenic o elucidare a condiției umane contemporane care pare a nu mai fi în control asupra instinctelor unei lumi vechi și muribunde, redirecționate și articulate în cotidian prin vorbele celor trei capete care își proclamă tacticile destructive. Capul cu smoală repetă mecanic „Scrum te fac”, Capul teoretic și revoluționar cere cuțite și acordă „premiu pentru poezia vegană, care folosește postironia și un acut sens postistoric care recomandă poezia de post” etc. Drept destinații pe măsura tinereții fără bătrânețe și a vieții fără de moarte căutate de Făt-Frumos în lumea basmului și de Fiul împăratului în versiunea scenică, Capul poetic al Scorpiei oferă alte ținte, nu întâmplător proclamate în limba engleză subînțeleasă ca fiind *lingua franca* a prezentului contemporan, cum ar fi: „La income without taxes! La eating without diet! La drinking without hangover!”. Pentru a părăsi acest tărâm ca să își continue călătoria, Fiul trebuie să se roage să i se deschidă vama oferind ca preț, la sugestia Capului poetic, o poezie pe o temă revoluționară numită scrum. Căutarea tinereții fără bătrânețe și a vieții fără de moarte pare a duce dintr-o lume

cu o conștiință comună a istoriei și a culturilor și civilizațiilor către o altă lume care cere alte instincte, ispita urii, a lăcomiei și a violenței, sau înclinația către o ireverențioasă voioșie pentru cucerirea vieții cu orice preț și a supraviețuirii în orice condiții.

Reluându-și călătoria dincolo de hotarele Scorpiei, Fiul din textul prelucrat scenic al basmului se întâlnește din nou în scena intitulată „Ultima Întâlnire cu Nemții” cu Locknow „din ținuturile șvăbești din Occident și Orient purtat de calul său Cristoph” în drumul de încă 1243 de km de parcurs până la casa lor din Augsburg. Scurta întâlnire cu Fiul este atât o atenționare asupra reînțoarcerii acasă a Prințului, cât și o nouă reiterare a pericolului de a alerga nesăbuit atunci când vânezi un iepure dincolo de hotarele fermecate pe care le părăsesc „numai nebunii” ca să se întoarcă acasă.

Imediat după întâlnirea cu Locknow, în Scena 17, Fiul trece cu calul său peste o pădure de fiare și lighioane, la fel ca și Făt-Frumos din basm. Ambii voinici sunt purtați în zbor și trebuie să strângă cât de tare chinga calului, ca să poată trece cu bine. Dar în acest moment al povestirii – până acum paralele a basmului și a versiunii scenice – se aduce o inserare în *Lexiconul amar* a unei scene la fel de inedite ca și cele două în care apare Locknow cu calul său Cristoph, personaje inexistente în basmul lui Ispirescu. Mai precis, dacă Făt-Frumos și calul lui reușesc să ajungă pe tărâmul tinereții fără bătrânețe și a vieții fără de moarte, unde stau o vreme, Fiului împăratului îi iese în cale Unchiul, care îi cere să răspundă la o întrebare pe care însă Fiul refuză chiar să o și audă (Scena 18). Unchiul duce astfel la bun sfârșit, ca pe o pedeapsă, amenințarea de a i-l lua pe Zorilă-Jepurilă, iepurele de care Fiul nu vrea să se despartă, pentru că fusese un dar de la Împăratul tată, dar pe care Unchiul i-l ia oricum atunci când Fiul doarme.

Scena 19 a versiunii scenice aduce în prim-plan o câmpie minunată, „cu flori și miresme și un vânticel ușor,” un echivalent al tărâmului de basm unde ajunge și Făt-Frumos. Numai că, odată ce a trecut pe această câmpie, Fiului i se oferă în Scena 20 o cană cu apă de la cișmeaua aflată la începutul pădurii. Această cană cu apă conține apă obișnuită care este aceeași pretutindeni, dar este dozată în cană cu o cantitate semnificativă de timp și conștiință, devenind astfel o conștientizare a prezentului; cana de apă în sine reprezintă în *Lexiconul amar* o îmbucare din viața fără de moarte și tinerețea fără de bătrânețe în sensul intensității prezentului trăit.

Încercuit în momentul următor (Scena 21) de țărăncuțe, dintre care una apare ca „o zână înaltă, subțirică și drăgălașă”, Fiul pare a se dezmetici și își întrebă calul/Absolventul dacă nu cumva ei ar trebui să îndeplinească cuvântul dat și să ajungă la Tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte. Deși calul îl sfătuiește să se bucure de toate aceste daruri neașteptate, Fiul îl readuce în discuție pe Prințul Locknow și pe calul Christoph cu care se întâlniseră pe drumul acestora înapoi spre casă. Este clipa în care Absolventul aduce în discuție ideea identității dintre Fiu și Locknow: „Există”, îi spune calul Fiului, „o secundă pe ceas când călătorul se întâlnește cu *el însuși* [sublinierea mea, I.A.O.] pe drumul de întoarcere. În

secunda aia te-ai întâlnit cu ducele von Locknow, stăpâne”. Această conștientizare este prevestitoare momentelor care vor urma, adică a clipei când Fiului i se oferă o altă cană de apă pentru că, așa după cum îi spune una dintre țărăncuțe, el de-abia a revenit de la vânătoria unde venise un iepure. Umplut de sângele săgeții Fiului, iepurașul vânat de Fiu în timpul somnului se află într-un sac. La vederea acestuia, Fiului i se face un dor de nestăvilit de casă, de părinți, și se hotărăște să se întoarcă, să-i mai vadă încă o dată, pentru ca apoi să revină pe tărâmul minunat pe care se află. Ca și în cazul lui Făt-Frumos și al calului său care îl avertizează pe voinicul din basm că el va veni înapoi după ce stăpânul său ajunge acasă, și calul Fiului îi declară stăpânului său în termeni similari, „Cum vom ajunge la palatul tatălui tău, te las acolo și mă întorc să-mi beau cana cu apă”.

Ca și Făt-Frumos care le lasă pe cele trei zâne „suspînând și cu lacrimi în ochi” (173), Fiul Împăratului trebuie să plece către moarte. Totuși, dacă drumul înapoi este asemănător cu cel al lui Făt-Frumos, el nu se confruntă cu o moarte ca aceea descrisă în detaliu în basmul lui Ispirescu. Aflăm din basm că Făt-Frumos și calul său „ajunseră în locurile unde era moșia Scorpiei; acolo găsiră orașe; pădurile se schimbaseră în câmpii; întrebă pre unii și pre alții despre Scorpie și locuința ei; dar îi răspunseră că bunii lor auziseră de la străbunii lor, povestindu-se de asemenea fleacuri” (173). Cum oamenii râd de el „ca de unul care aiurează sau visează deștept” (174), mai aflăm și că Făt-Frumos devine tot mai supărat, simte că îi crește o barbă albă și îi încărunțește părul, și îl asigură pe calul care-și ia rămas-bun de la el că va reveni curând între frumoasele zâne. Din păcate, între ruine și „tronul odorogit” (174), Făt-Frumos nu găsește decât Moartea, care îi dă o palmă, iar el moare și se transformă în țarină, lăsând povestitorul să încheie basmul cu bine-cunoscuta formulă „eu încălecai p-o șa și vă spusăi dumneavoastră așa” (174).

În călătoria sa înapoi, Fiul de împărat are și el surpriza să nu le mai găsească pe Scorpie și pe Gheonoaie și să găsească pe moșiile lor „complexuri rezidențiale prietenoase unui trai decent” (Scena 22). Însă, spre deosebire de Făt-Frumos, el mai află și că noii oameni folosesc un nou Lexicon, din care lipsește cuvântul *bătrânețe*, iar ei nu știu ce este bătrânețea. Aceasta se află numai în Lexiconul vechi la care apelează Fiul în diverse limbi pentru cuvântul care desemnează *moartea* „la muerte? Smirt? Vidma?” și chiar și al calului care încearcă să-l ajute rostind în zadar cuvinte ca „Expiation! Memento mori!” despre care Unchiul, revenit pe scenă, afirmă emfatic, „Cuvintele astea ne emoționează, dar sunt interzise prin lege”.

După spusele Unchiului, a trecut vremea când „vorbeam omenește. Între timp, s-au făcut studii geodezice, s-au asanat câmpurile, s-au plombat straturile moi de adâncime cu schelărie de oțel, s-a nivelat solul denivelat, s-au obținut PUZ-uri, s-a construit, s-a dărâmat. Claudia, tricefala noastră, a murit de mult. A mai câștigat o duzină de premii de poezie și a murit”. Mai mult, pentru a clarifica noua lume, Unchiul adaugă și alte amănunte despre Scorpia care „fusese cooptată în comitetul de redacție al ediției a treia revăzute și adăugite a Lexiconului. Ce femeie

vizionară! Ea milita în toate forurile științifice – pentru reducerea vocabularului la un singur cuvânt. Un cuvânt corect și sincer. Un cuvânt direct și fără fasoane. Fără ifose, fără concepte. Un cuvânt neted și util, răcoros”. Odată ghicit fără mare greutate, acest cuvânt este *gri*, ales pentru că este angajat în spiritul vieții și a luptei de a elimina în noul Lexicon aflat la a șaptea ediție trei șeptimi din cuvinte, „aproape tot ce se leagă de bătrânețe”, tot ce ar putea să amintească de boală, de durere, de regret, de neîncredere, de grași, de firavi, de năsoși, de sfioși... și au lăsat numai cuvintele pe care ei le numesc angajate în spiritul vieții și al luptei”.

3. Basm și teatru, teatru și basm

Dincolo de sarcasmul evident, aceste comentarii care nu se mai aliniază cu basmul lui Ispirescu, aparținând acum numai textului scenic, constituie o amară ilustrare alegorică a răsucirii valorilor din alegoria miturilor. *Lexiconul amar* este răsucirea sufletului din amplele amfiteatre grecești, a spumei din apa care a zămislit-o pe Afrodita, a culorilor și anotimpurilor din colinele și valurile de pământ ce serveau ca locaș tainic pentru misterele desprinse din păduri și copaci, a vedeniilor și a spiritelor din văzduhul populat de creaturi nepământene și nemuritoare. Pe scurt, toate valorile necesare pentru a plămădi basme cu FețiFrumoși și zâne și pentru a ajunge la contemplarea Binelui și a Frumosului care acum sunt înlocuite și emană sau sunt derivate din ignoranță pentru care văzul este o activitate fundamentală, din prizonieratul comitetelor, a schelăriilor de metal, a cincinalelor și a poeziilor performante.

Cuvintele de laudă pentru Scorpia încearcă să demonstreze pe ton sarcastic și amar cât de mult s-a pierdut în lumea noastră, a celui de-al treilea lexicon amar ca teritoriu de întâlnire a unor dinamici geopolitice, culturale, intelectuale și spirituale re poziționate în zona gri și livrate spre destrămarea noastră, a istoriei bunăoară care este o boală a bătrâneții, sau a tradițiilor care celebrează situații existențiale, a bucuriilor vieții și chiar a sfârșitului ei.

Deprimat de situație, Fiul își susține cu voce tare dorul de mama și de tata, în vreme ce propriul cal/Absolventul piesei, constată că „Măria Voastră s-a trecut oleacă”, adică a îmbătrânit. Ținându-i isonul Absolventului, o altă prezență, chirurgul Gina, se apropie constatând același lucru, al îmbătrânirii la fel de valabilă și pentru Unchiaș. În final, pentru că nu au voie să moară, cei doi sunt supuși unor operații care reprezintă în același timp „un experiment reușit prin care organele se refac, mai tinere decât erau”.

Mai mult, moartea a murit ireversibil, astfel încât, în noul Lexicon, oamenii au înlocuit moartea cu o inginerie genetică. Anulată, izgonită din vocabular și din viața noii lumi, bătrânețea nu mai există, iar Unchiașul și Fiul sunt *bullied* de către tineri și nu sunt lăsați să moară. Organele corpului le sunt înlocuite, pentru că „nimic nu se pierde, nimic nu se aruncă, Făt-Frumos [apelativ folosit în bătaie de joc, I.A.O.], totul se transformă”. Iar „Sustainabilitatea va atinge cote maxime”.

În ideea lansată de Fiu că acesta ar putea fi un ospăț al canibalilor cărora li se servește, printre alte feluri, „omletă cu fudulii coapte, rotite-n tigaie”, Unchiașul îl dojenește, întrebându-l cu reproș: „Cine te-a învățat pe tine să batjocorești canibalii? Vorbești ca un fiu de grangure colonialist. Beizadea! Ironii de astea se pedepsesc la noi prin lege”. Dincolo de aceste coșmaruri care exemplifică tranzițiile științei și ale politicilor schimonosite de corectitudinea cotidiană, Fiul, care încearcă să se consoleze cu bucuria călătoriei sale și cu amintirile ei care sfidează respingerea morții de către cei din jur, este bruscat de o tânără agresivă. Pentru că moartea este interzisă prin lege, ea nu îl poate lăsa să moară și se răstește la el: „Păi ce faci, tătuș, aici? Mori? Tu pe ce lume trăiești? Scularea!”

Într-un registru complet diferit dar cu rezonanțe livrești discrete, s-ar putea spune că *Lexiconul amar* este o variantă scenică a bine-cunoscutei *Țări pustii*, poezia lui T.S. Eliot, al cărei epigraf o aduce printre noi pe Sibila din Cumae, care îi roagă pe cei ce o găsesc să o lase să moară⁷. Închisă de milenii pentru că atunci când i-a cerut zeului Apollo nemurirea a uitat să-i ceară și tinerețea, ea este acum zbârcită și emaciată cât să poată intra pe gâtul unei sticle; ea se roagă în zadar să fie lăsată să moară. Blestemul lui Apollo pentru că Sibila nu s-a lăsat sedusă de el este să nu o lase să moară când îmbătrânește, adică să o lase să trăiască etern îmbătrânind, fără tinerețe.

Viața fără moarte nu are sens decât în contextul tinereții fără bătrânețe, dar acest adagio, respins de *Lexiconul amar*, nu poate fi înțeles decât de basmul din vechiul Lexicon în care trăiesc Împăratul, Împărăteasa și Fiul lor, Făt-Frumos.

Referințe

- Ispirescu, P., 2023, *Opere integrale. Legende sau Basmele românilor*, „Tinerețe Fără Bătrânețe și viață fără de moarte”. Ed. Ana Grigore, Ars Libri.
- Patapievici, H.R., 2023, “Zeului necunoscut,” Poem, *Înfinitezimal*, AZERO 19. Primăria Municipiului Bistrița, Centrul Cultural Municipal “George Coșbuc”, Bistrița, Gavril Țarnure, 2023.
- Popa, S.V., *Lexiconul amar*. Scenariu nepublicat.
- Propp, V., 2009, *Morphology of the Folktale*, Second Edition University of Texas Press.
<https://olympioi.com>

⁷ “I saw with my own eyes the Sibyl at Cumae hanging in a cage, and when the boys said to her: ‘Sibyl, what do you want?’ she answered: ‘I want to die.’” The *Satyricon* tells of the misadventures of a former gladiator through the Roman Empire in the first century A.D. Only fragments of the story still exist. The scene Eliot quotes in *The Waste Land* occurs during a feast at the villa of a wealthy buffoon named Trimalchio. The Sibyl of Cumae was a prophetess in service to Apollo and a great beauty. Apollo wished to take her as his lover and offered her anything she desired. She asked to live for as many years as there were grains in a handful of dust. Apollo granted her wish, but still she refused to become his lover. In time, the Sibyl came to regret her boon as she grew old but did not die. She lived for hundreds of years, each year becoming smaller and frailer, Apollo having given her long life but not eternal youth. When Trimalchio speaks of her in the *Satyricon*, she is little more than a tourist attraction, tiny, ancient, confined, and longing to die.

Echivalențe semantice în câmpul lexical al fenomenelor atmosferice din limba română

Antalia-Celestina Stănescu

Universitatea din Craiova
antaliastanescu@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Stănescu, A.-C., 2024, „Echivalențe semantice în câmpul lexical al fenomenelor atmosferice din limba română”. *Romanian Studies Today*. VIII, p. 223-244.

Abstract. Through the present paper, we aim to analyse and describe at the same time the paradigmatic relationship of semantic equivalence within the terminology of atmospheric phenomena in the Romanian language, starting from the descriptive theories of Coșeriu (2000, 2002) and Bidu-Vrănceanu (1984, 2005, 2008). The study includes the componential, semantic and morphological analysis of a wide inventory of terms, starting from the work *Dicționarul fenomenelor atmosferice* (Florescu ed., 2015). In order to follow the purpose of this study, the terms were divided according to the typology of the equivalence relation in which they fall and according to the way the terms are formed. We emphasize the fact that in our analysis we used the functional categorization already displayed in DFA by language registers (scientific and popular).

Keywords: semantic equivalence; atmospheric phenomena; lexical field; componential analysis

1. Considerații generale

1.1. Conceptul de echivalență semantică

În accepțiunea ei largă, *echivalența semantică* înglobează mai multe ramuri ale sinonimiei lingvistice. Astfel, echivalența semantică ne poate introduce și în

problematica generică a semnului lingvistic ca obiect de studiu privit dintr-o perspectivă lexicologică.

Este cunoscut faptul că acest concept cuprinde atât studiul sinonimiei cunoscută în accepțiunea ei generală ca o substituție lexicală între termeni identici sau asemănători ca semnificație, cât și studiul echivalenței semantice a structurilor de adâncime a unităților lingvistice unitare. Astfel, Coșeriu (2000: 129) face o distincție între sinonimia lexicală și cea „cognitivă”, care are la bază o echivalență a sensului cuprins de frază, mai exact care prezintă o denotația identică. A se observa exemplul de mai jos:

- (1) a. Tatăl meu îmi repară bicicleta.
- b. Bicicleta mea este reparată de tatăl meu.

În exemplul oferit observăm că această echivalență reprezintă o schimbare în structura de adâncime a frazei, având la bază o transformare din activ în pasiv, ceea ce are mai degrabă de-a face cu principiul funcționalității în limbă. Acest tip de comutare a unităților frastice poate fi considerat o „parafrază extinsă”, care este coerentă prin faptul că unitățile lexicale sunt unite prin sintaxă și prin ideea logică exprimată de aceasta. Nu mai este vorba doar de o simplă înlocuire de termeni, ca în cazul sinonimiei lexicale, ci de o permutare a termenilor, fără a schimba totuși sensul de bază al frazei. Este evident că, din punctul de vedere al pragmaticii, există o schimbare clară la nivelul emfazei, dar există o echivalență contextuală și de sens între cele două, ceea ce Coșeriu numea desemnarea unor *sinonime cognitive*, și nu *sinonime lingvistice* (2002-2003: 38).

Se face o distincție în lingvistica modernă între semantica lexicală și cea sintactică, vorbind ori de sensul cuvintelor, ori de cel al enunțurilor. Între cele două categorii există o interdependență, cea dintâi neputând fi delimitată de discurs și de utilizarea ei în afara oricărui context.

Pentru a vorbi despre existența unei echivalențe semantice, trebuie să ne referim la anumiți factori de coeziune precum: a) identitatea referențială identică; b) identitatea semnificatului; c) folosirea termenilor în sincronie (vezi Munteanu, 2007: 55).

Astfel, având în vedere aceste trei criterii, termenii *viscol* și *viforniță* nu se pot afla în relație de sinonimie decât dacă desemnează același referent extralingvistic și același semnat, concomitent cu folosirea celor două cuvinte în mod sincron de către subiecții vorbitori.

1.2. Sinonimia

Vorbind de *termen* în accepțiunea lui largă și prin extinderea conceptului de *terminologie descriptivă*, lexicul unui limbaj specializat poate fi diferențiat și grupat în clase bine

determinate pornind de la o perspectivă paradigmatică de substituție. Se remarcă astfel relațiile paradigmatică de tipul *hiponimiei*, *al omonimiei*, *al polisemiei*, *al câmpurilor lexico-semantice*, *al antonimiei* sau *al sinonimiei*, care au rol de structurare și de delimitare a unui limbaj științific sau specializat.

Analiza relațiilor de echivalență semantică între două sau mai multe semne lingvistice, fie că este vorba de cuvinte, fie de unități frazeologice, ridică două probleme de interes. Prima aduce în discuție analiza structurală a acestor unități, pentru care analiza etimologică și analiza morfematică ne vin în ajutor și pentru care putem distinge o delimitare riguroasă conform mai multor criterii, iar cea de-a doua pune în prim-plan o categorizare funcțională și contextuală a acestor unități lexicale aflate în relație de echivalență semantică.

Relația lexico-semantică de sinonimie se remarcă prin prezența a două sau mai multe trăsături semice comune în corpul component al termenilor, iar acest lucru ne condiționează să diferențiem printr-o manieră clară limbajele de specialitate între ele și să delimităm clar registrele de limbă între ele, respectiv limbajul comun de cel popular sau limbajul științific de cel de vulgarizare.

Sinonimia este o categorie funcțională și o parte integrantă a *universalităților posibile* sau *conceptuale* ale limbajului (Coșeriu, 2002-2003: 18)¹, fiind o ramură semasiologică prezentă și proprie oricărei limbi într-o manieră mai mult sau mai puțin dezvoltată cantitativ și calitativ și care presupune reprezentarea aceleiași conținut lingvistic într-o manieră mai mult sau mai puțin identică. Existența aceleiași reprezentări lingvistice este o condiție *sine qua non*, fără de care nu putem considera elementele textuale în relație semantică de sinonimie. Universalitatea posibilă a faptelor constatate în limbă are la bază un mecanism rațional sau empiric. În cazul sinonimiei, putem vorbi de o universalitate *rațională* (*ibidem*), adică motivată din punct de vedere etimologic, dar și *empirică*, adică motivată din punctul de vedere al devenirii în limbă de o schimbare contextual-istorică (vezi exemplul seriei sinonimice: *slujbă-muncă-job*).

Cercetările observate în diacronie ne arată că se pot distinge multiple ramuri interne ale sinonimiei, care ne folosesc drept intermediar în analiza termenilor sau a enunțurilor văzute ca obiect de studiu. Potrivit tipologiei propuse de Munteanu (2016: 20), constatăm că în cadrul sinonimiei lexicale clasice se remarcă *sinonimia fonetică*, *sinonimia derivațională*, *sinonimia onomastică* (Andrei, 2003); iar în cadrul sinonimiei enunțiative observăm *sinonimia sintactică*, *cea frazeologică* și *cea paremiologică*. Pornind de la cuvântul încadrat într-un context comunicațional, se

¹ Universalitatea conceptuală sau universalitatea ca posibilitate. În această privință, toate categoriile lingvistice – chiar și categoriile constatate într-o singură limbă, inclusiv categoriile ipotetice, care nu se află însă în contradicție cu conceptul de limbaj – sunt universale, în sensul că ele constituie posibilități universale ale limbajului: ele ar putea să se prezinte în limbi pe care nu le cunoaștem în prezent sau să fie adoptate pentru anumite sisteme lingvistice ce ar putea fi imaginate.” (Coșeriu, 2002-2003: 16)

poate vorbi și despre *sinonimia gramaticală*. Această tipologizare este delimitată atât de nivelul de limbă, cât și de perspectiva de analiză considerată. Pornind de la analiza variației fonemelor și a sunetelor, putem vorbi despre *sinonimia fonetică*; trecând prin filtrul analizei morfologice, putem vorbi despre sinonimia *alomorfă*, iar nu în ultimul rând ajungem la *sinonimia sintactico-frazeologică* prin intermediul analizei unităților frazei.

1.3. Serii sinonimice vs lanțuri sinonimice

Întrebuițăm termenul de *serie sinonimică* sau *grup sinonimic* pentru a desemna legătura dintre minimum doi termeni care aparțin aceluiași câmp semantic și care împărtășesc aceleași *semanteme*. Adeseori se vorbește în sinonimie despre diferențierea constituenților semici, ceea ce conduce la asocierea acelor sensuri comune și la disocierea acestora de cele variabile, care sunt specifice doar anumitor termeni (Vrănceanu, Forăscu, 1984: 76).

Lanțul sinonimic se distinge prin faptul că un termen trebuie să facă parte din două sau mai multe serii sinonimice diferite în componența lor semică, vorbind, așadar, despre termeni polisemantici care se pot integra în aceste serii diferite și care au în componența lor *coeficienți de diferență* (Bidu-Vrănceanu, 2005: 91, *apud*. Munteanu 46) prin care aceștia se disting de restul elementelor.

Distingem următoarele cazuri prezente în terminologia fenomenelor meteorologice, unde termenul *pâclă* este termen de pornire pentru primul lanț sinonimic, care se caracterizează prin prezența comună a semului [+obturare parțială], și în care coterminii se deosebesc, după caz, prin seme diferențiatore de tipul [+apă], [+poluare], [+densitate]; iar pentru al doilea lanț sinonimic semul [+obturare totală].

- (2) *pâclă* – *ceață* – *smog* – *nebulozitate*
- (3) *pâclă* – *negură* – *întuneric*

Sau considerând *negură* ca fiind „*tête*” al seriei sinonimice (4), termenul fiind prezent și *supra* pentru seria ce are ca prim termen de referință al lanțului sinonimic cuvântul *pâclă* și semul comun [+obturare totală].

- (4) *negură*-*piatră*-*grindină*.

2. Sinonimia lexicală

Domeniul sinonimiei lexicale, spre deosebire de celelalte ramuri ale ei, este de departe cel mai fecund teritoriu al echivalenței de sens, iar domeniul terminologic al

fenomenelor meteorologice nu este o excepție. Se exclude acestei analize sinonimia contextuală care este atașată unui corpus de texte de specialitate. Totuși, prezentul studiu ia în considerare termenii prezenți în lucrarea lexicografică *DFA*, care cuprinde intrări și înregistrări atestate în texte de specialitate și în texte literare de referință.

Continuând studiarea lucrărilor de referință în domeniul sinonimiei, observăm că este vehiculat conceptul de *sinonimie perfectă*. Deși este teoretizată, este unanim admis faptul că ea nu este compatibilă cu limbile naturale, în care nu este resimțită nevoia unei echivalențe perfecte de sens. Se consideră echivalențe semantice perfecte acele cuvinte identice ca sens și care se pot substitui unul celuilalt în orice context, având aceeași funcție stilistică și combinatorie în frază. Chiar și atunci când doi termeni apar ca fiind sinonime perfecte de tipul *burniță-brumă*, există în structura lor de adâncime o variație clară a constituenților semici sau o variație care ține de specificul diatopic, diastratic sau diafazic al întrebuirii termenului. Putem vehicula și sintagma de *variație istorică* pentru termenii care provin din etimoane diferite și care au intrat în vocabularul limbii la intervale cronologice distante, fiind vorba aici despre un ecart cronologic masiv între termenii livrești sau arhaici versus termenii neologici (cf. *pâclă* vs. *smog*).

Totuși, în situația în care există sinonime concomitent intrate în limbă, care nu prezintă o variație diatopică sau diastratică și care se situează pe același nivel de limbă, ele se identifică cu *sinonimele graduale* (Zugun, 2000: 232), care exprimă într-o manieră progresivă sememele principale ale seriei sinonimice (*chiciură-promoroacă; furtună-vijelie*). În terminologia fenomenelor meteorologice există numeroase astfel de cuplete.

Șirurile sinonimice prezente în terminologia fenomenelor atmosferice pot exprima, potrivit unor criterii sociale, istorice și variaționiste, diverse funcții:

- a) fie o funcție stilistică (termenii putând fi ierarhizați pe registre de limbă sau pe niveluri stilistice);

Exemplul clasic al șirului sinonimic *zăpadă, ninsoare* (neutru) – *omăt* (livresc) – *nea* (poetic) e aduce în prim-plan o diferențiere clasică între un termen neutru din punctul de vedere al componentei semice și al uzului său în limbă (*zăpadă*), un termen deja desuet care este considerat livresc și nu se mai întâlnește în vorbire (*omăt*) și unul întâlnit mai ales în registrul liric și care are valențe poetice și adeseori figurate (*nea*, v. ex. (5)). A se observa exemplele contextuale:

- (5) La munte va ninge, iar vântul se va intensifica la altitudini mari cu rafale de peste 100 de km/h spulberând *zăpada* [...]. (<https://tvrinfo.ro/meteo-ninsori-la-munte-si-intensificari-ale-vantului-prin-multe-zone-ale-tarii/>)

- (6) Muntii de *omăt* stau ca în prima zi, doar ca acum sunt în jumătate cu nisip și mizerie. (<https://tvr Moldova.md/article/6e66909792902bfe/autoritatile-municipale-se-chinuie-de-patru-zile-sa-curate-chisinaul-de-zapada-unele-zone-ale-orasului-au-ramas-pana-astazi-pline-de-omat.html>)
- (7) E-amantul a stelei ce palidă trece
Și-aruncă prin nori a ei rază de *nea*,
E-amantul căzut dintre stele, ce rece
În mare murea (M. Eminescu, *Când marea...*)

- b) fie o variație cronotopică a termenilor;

În cadrul acestei variații lexicale intervine adesea și sinonimia fonetică care are drept cauză o motivare intrinsecă de tipul principiului efortului minim în vorbire sau o motivare extrinsecă de tipul factorilor social-istorici. Orice schimbare fonologică este influențată fie de lipsa datelor exacte, fie de influența unei analogii cu un alt termen din sfere apropiate sau nu, fie datorate unor motivații extralingvistice.

O variație impresionantă poate fi observată în cadrul termenului *curcubeu*, care se bucură de o multitudine de termeni dialectali prezentați în tabelul de mai jos.

Tabelul variației dialectale pentru termenul *curcubeu*

Regiune	Termen neutru – CURCUBEU
Maramureș	<i>cocârbău</i>
Nordul Moldovei	<i>corcobeu</i>
Maramureș, Moldova, Bucovina	<i>cucurbău</i>
Transilvania	<i>curcubău/culcubău</i>
Moldova	<i>corcobau</i>
Vestul Bucovinei, Estul Moldovei, Sud-Vestul Basarabiei	<i>cucurbeu</i>
Sudul Maramureșului	<i>cucurbel/u</i>
Sudul Moldovei	<i>curcubet/ă</i>
Moldova	<i>curcubeș</i>
Nordul Munteniei	<i>curcubei</i>
Centru Maramureș	<i>cucurbecioi</i>
Sud-Vestul Munteniei	<i>gurgumeu</i>
Nordul Bucovinei	<i>curcubel</i>
Moldova, Bucovina	<i>curcubău</i>

Figura 1.

Fenomenul de modificare fonetică se manifestă frecvent prin metateză și constă în permutarea unui fonem din corpul fonetic al unui cuvânt. Această alternanță fonetică este ilustrată clar în exemplele: *cocârbău*, *cuculbău*, *cucurbeu*, *cucurbău*, *cucurbel*, unde se poate observa cum sunetul /R/ sau sunetul [l] este mutat în a doua silabă în loc de prima.

Majoritatea acestor modificări ale fonemelor au la bază motivări fonetice și regionale importante. Desigur, aceste modificări rezidă și în mecanismul derivațional de îmbogățire a lexicului. Dacă luăm exemplul *cucurbecioi*, termenul este format prin derivare cu sufix. Adăugarea sufixului *-(ci)oi* implică o adăugare de sens pentru termen. Astfel, acest sufix este folosit pentru termeni care întăresc ideea de măreție, altfel spus pentru termeni augmentativi (*vrăbioi, săbioi, căsoi* etc.).

Totuși, observăm că pentru termenul *curcubău*, format cu sufixul *-ău*, nu mai este vorba despre o derivare prin sufixare care formează un augmentativ, precum în cazul *baltă-băltău*, unde sufixul determină o creștere în dimensiune, iar pentru termenul *curcubel*, sufixul diminutival *-el*, care se găsește în exemple precum *degețel, băiețel, șoricel*, este, de această dată, o simplă alternanță dialectală.

Și în cazul cuvântului *curcubeu*, alternanțele *curcubău* și *curcubel* sunt formate cu sufixe care construiesc termeni cu statut augmentativ și diminutival, dar în acest caz, nu mai sunt folosiți cu această finalitate. Din contră, termenii rezultați reprezintă forme generale de ordin dialectal, ca o alternanță populară pentru forma literară.

Se poate adăuga faptul că termenul *curcubeu* se bucură și de o echivalență semantică cu termenul compus *curcu-boului*, format prin analogie cu etimologia populară.

- c) fie o diferențiere a registrului de limbă (variație diastratică);

Un astfel de exemplu este seria sinonimică a termenului *furtună* (v. Florescu, 2015: p. 84) care este formată din șirul: *tempeastă, volbură, bură* (sens secundar), *procelă, dudet* (sens secundar), *tucie, vocot, vreme/uri mare/i, vreme tare, zăpor, zbeg, aralie*. Pornind de la ideea că dicționarului *DFA* are o împărțire a termenilor pertinentă și versatilă din punct de vedere lexicografic în categorii terminologice (științific și popular) și analizând definițiile fiecărui termen în parte, vom regăsi prezența copleșitoare a termenilor populari, ceea ce este o dovadă clară a fecundității variației diastractice și diatopice a limbii române.

Atragem atenția asupra faptului că fiecare microgrup semantic meteorologic are zeci de termeni ce se bucură de intrări diferite în dicționarele de specialitate; termeni care intră, într-o mai mică sau mai mare măsură, în lanțuri sinonimice reprezentative pentru fiecare subcâmp. Acest lanț sinonimic pornește de la un termen dominant și neutru din punctul de vedere al semnelor pe care le conține, la care se adaugă treptat seme diferențiatore pentru fiecare lexem în parte și care ne ajută să demarcăm extensiunile semantice respective. Acest termen prototipal trebuie să îndeplinească, pe lângă cele menționate mai sus, și funcția importantă de a înlătura orice ambiguitate de ordin dialectal sau semantic pentru a putea fi considerat ca fiind neutru din acest punct de vedere.

În acest sens, în cadrul formal al ansamblului flexionar al termenilor care desemnează fenomenele atmosferice, remarcăm diverse paradigme flexionare precum paradigma vânturilor, paradigma precipitațiilor, paradigma fotometeorilor, paradigma temperaturii etc.

În cele care urmează vom analiza pe rând paradigma fotometeorilor, paradigma vânturilor și paradigma temperaturii, remarcând că există o serie de articole de specialitate (Bursuc: p. 47; Florescu: p. 71; Manea: p. 145) prezente în *TMFA*² care ne ghidează în analiza echivalențelor de sens.

2.1. Paradigma fotometeorilor

Enumerăm *infra* principalele relații de echivalențe semantice în cadrul paradigmei fotometeorilor:

- (8) curcubeu- *brâu* / *cordău* / *cucurbecioi*;
- (9) cearcăn – *cerc* / *cercuț* / *coroană* (*sens secundar*) / *halo*;
- (10) (a) fulgera - (a) *flăcără* / (a) *însenina* (*sens secundar*) / (a) *licări* / (a) *lumina* / (a) *smicli* / (a) *smidi* / (a) *scăpăra*;
- (11) curcubeu- *arc în cer* / *cununa cerului* / *brâul babei* / *brâul cerului* / *brâul ciobanului* / *brâul Cosânzenii* / *brâul Domnului* / *brâul Dumnezeului* / *brâul lui Dumnezeu* / *brâul Maicii Domnului* / *brâul Maicii preacinstite* / *brâul Mariei* / *brâul popii* / *brâul roșu* / *brâul sfintei Marii*. (TMFA, 2015: p. 141)

Observăm și prezența poetică a sintagmelor populare care denotă lexemul *curcubeu*; acestea sunt de multe ori parafraze și se pot structura după schema: Nominal+Atribut. Atributul poate fi exprimat fie printr-un substantiv precedat de o prepoziție (ex. *arc în cer*), fie printr-un substantiv în genitiv (*cununa cerului* / *brâul babei* / *brâul cerului* / *brâul ciobanului*).

Se observă că substantivul în genitiv este la rândul său format fie cu ajutorul afixului proclitic genitival *lui*, fie prin articularea directă a substantivului, chiar și a celui propriu (ex. *brâul Domnului* / *brâul Dumnezeului*).

Remarcăm că toate aceste serii sinonimice conțin termeni din limbajul popular, echivalențele semantice fiind mult mai rare în cadrul terminologiei științifice, lucru natural prin natura domeniului, deoarece specialiștii au resimțit nevoia ca definiția fiecărui semn lingvistic să fie unică în raport cu referentul extralingvistic. Astfel, polisemia se exclude din cadrul relațiilor semantice din terminologia științifică și este înlocuită de relații de incluziune semantică și de hiperonimie.

În consecință, terminologia științifică rămâne constantă și bine definită, fiind utilizată în mod uniform la nivelul unui limbaj specializat. În schimb, termenii din

² Florescu, C. (ed.), 2015.

limbajul popular sunt mai flexibili și supuși unor variații multiple, cum ar fi cele fonetice, regionale, sociale sau istorice. Aceștia pot fi adaptați la diferite registre de limbaj, de la cel standard, la cel familiar sau popular, și chiar la niveluri argotice.

2.2. Paradigma vânturilor

În termeni generali, când vorbim despre paradigma vânturilor putem preciza tipologia acestora prin termeni care denotă intensitatea, temperatura sau alte trăsături ale aceluși vânt prin calificative de tipul *boare* sau *adiere*. În această privință, ne confruntăm cu un caz de echivalență semantică între termenii: *abureală* – *aburel* – *adiere* – *aură* – *boare* (+ *cald*) – *hală* (+*puternic*) – *jeliță* – *oloreală*. De remarcat că *boare* și *hală* se deosebesc de restul termenilor prin semele diferențiatore [+*cald*], respectiv [+*puternic*].

În ceea ce privește tipologia vânturilor, principalii termeni care intră în relație de echivalență semantică se regăsesc în următorul șir sinonimic : *Acvilon* – *Crivăț* – *Cazac* – *Ocean* (*Oltenia, Banat*) – *Perioz* – *Rusesc* – *Secui*, dintre care termenul *Acvilon* este neutru din punct de vedere stilistic, neîncadrându-se conform DFA nici în terminologia populară, dar nici în cea științifică, iar restul denominărilor fiind de sorginte dialectală.

Un alt exemplu mai bogat de data aceasta din punctul de vedere al stratificării este echivalența *Alizeu* – *Alizat* – *Pasat* – *Moșoi*, unde *Alizeu* face parte din terminologie științifică, iar *Pasat* și *Alizat* fiind folosiri arhaice și *Moșoi* întrebuintat foarte rar.

Mai enumerăm echivalența semantică dintre cupletul *Muntean-Băltăgan* și asocierea dintre termenii *Austru* – *Câinar* – *Sărăcilă* – *Traistă-Goală*.

Subliniem faptul că denominările *Austru* și *Crivăț*, spre deosebire de restul denominărilor, au particularitatea de a fi folosite atât în mediul științific, cât și în cel colocvial.

Chiar dacă asemănătoare în privința construcției, vânturile *Muntean* și *Munteț*³ au denotări diferite, precum *Ungur* și *Ungurean*⁴. Desigur, în denumirile acestor

³ MUNTEÁN s. m. sg. ♂ (Mold., Munt., Olt., Ban.; de obicei art.) Vânt (rece) care bate dinspre nord sau dinspre est (cf. DLR). V. băltăgan. [1829] Munteanul [e] vântul polului miezii nopți[i]. PISCUPESCU, O. 70/15; Zile întregi a nins și „munteanul” a viforât turbat. ap. TDRG. Băltăganul este un vânt de răsărit; pentru unele părți, băltăganul se numește și muntean. PAMFILE, VĂZD. 54; cf. H II 50, 84, 92, IV 15, 68, 109, VII 174, IX 430, XIV 256, XVI 16. Cf. CADE, SCRIBAN, D., MDA, NDU. (DFA, p. 508) MUNTÉȚ s. m. sg. ♂ (Munt.) Vânt care bate dinspre vest (cf. DLR). [1884] H XII 133. Cf. DLR, MDA. – Munte + suf. -eț (DLR). [L.M.] (idem.).

⁴ ÚNGUR s. m. sg. ♂ (Estul Mold.; și, nord-vestul Mold., în sintagma vânt de la ungur) Vânt răcoros care bate dinspre vest (cf. DLR). [1885] H III 55. Cf. CHEST. IV 85/49. Cf. DLR, MDA. – Din v. sl. 7gri (pl.) (DLR). [C.C.] UNGUREÁN s. m. ♂ (Sud-vestul Transilv., Ban.) Vânt care bate (iarna) dinspre nord (cf. DLR). [1885] H IV 181. Cf. ALR I 1 231 pc. 40, 56, ib. II 47. Cf. DLR, MDA. – Ungur + suf. -ean (DLR). [C.C.]

termeni a intervenit poziția geografică a locutorului în raport cu direcția vântului, precum și regiunea dialectală din care provine termenul.

Denominările care desemnează tipologia vânturilor din arealul românesc se caracterizează prin următoarele particularități pe care le-am desprins din analiza morfologică. Acești termeni au la bază trăsături semantice folosite pentru a exprima de cele mai multe ori originea și pornesc fie de la un etnonim (*Cazac, Rusc, Secui*), fie de la un toponim (*Băltăgan, Ocnean*). Caracteristic acestor denominări este funcția atributivă pe care acestea o adaugă denotatului. În acest sens, prin derivarea progresivă și prin conversia intramorfologică (Zugun, 2000: p. 102)⁵ pe care acești termeni o suferă, locutorii recepționează la nivel cognitiv anumite trăsături specifice. Pornind de la derivatele termenilor *câine* și *sărăcie*, se remarcă o comparație indirectă și de ordin conotativ între denumirea vântului și trăsăturile negative specifice substantivului comun [+agresivitate], respectiv adjectivului calificativ [+lipsuri].

Pentru termenii șirului sinonimic remarcăm valoarea patronimică a majorității lor. Se pare că este o trăsătura comună paradigmei vânturilor ca această funcție să fie prezentă, căci o regăsim și pentru termeni care nu intră în relație de echivalență semantică (ex. *Măreană, Brașovean, Ungurean, Sădean, Răsăritean, Olteț, Istriță, Dunărinț, Brăilean*).

Pornind de la analiza subdomeniului precizat, constatăm că există numeroase relații de echivalență semantică care se bazează fie pe echivalența dintre diferiți termeni populari, fie între un termen popular și un termen provenit din limbajul științific. De exemplu, pentru termenul științific și neutru din punct de vedere stilistic, *Austru*, există sinonime precum *Câinar* și *Băltăreț*, care provin din limbajul popular și din cel dialectal, deoarece termenul *Câinar* este folosit în sudul Moldovei, în timp ce termenul *Băltăreț* este utilizat în Oltenia și în Muntenia.

2.3. Paradigma precipitațiilor solide

Echivalența semantică a termenilor *zăpadă-nea-omăt* este arhicunoscută și arhifolosită ca exemplu concludent. Totuși, după o analiză atentă, observăm (după cum am arătat *supra*) că între acești termeni există diferențieri care țin mai ales de stilistică și de uzul lor în limbă.

În cadrul paradigmei precipitațiilor solide putem adăuga și termenii *noieș* și *noiște*, care fac parte din terminologia populară și pentru care intervin seme diferențiatore de tipul [+proaspăt], [+fărămicioasă], [+fin], [+mărunt], precum și alți termeni regăsiți în tabelul de mai jos.

⁵ Prin proces de conversie intramorfologică se înțelege transformarea denominărilor comune în nume proprii, implicând o schimbare la nivel grafic (inițiala majusculă) și una la nivel morfologic (lipsa pluralului).

Șir sinonimic – paradigma precipitațiilor solide

Termen	Neutru	+Proaspăt	+Fin	+Moale	+Cantitate	+Spulberată	+Mărunt
INIE	-	-	-	+	-	-	+
NEA	-	-	-	-	-	-	-
NINSOARE	+	-	-	-	-	-	-
NOIAN	-	-	-	-	+	-	-
NOIEȘ	-	+	-	-	-	-	-
NOIȘTE	-	+	-	-	-	-	-
OMĂT	+	-	-	-	-	-	-
OMETIȚĂ (Moldova)	-	-	+	-	-	+	+
PUFAR (Bucovina)	-	-	-	-	-	-	+
ZĂPADĂ	+	-	-	-	-	-	-

Figura 2.

Chiar dacă termenii intră în structura anumitor expresii sintagmatice adesea de tip popular (ex. *maidan de omăt*, *fluturi de omăt*) sau arareori structuri specializate pentru limbajul științific (*cristale de zăpadă*, *aversă de zăpadă*, *zăpadă aciformă*, *zăpadă grăunțoasă*), termenii *omăt* și *zăpadă* rămân neutri în uzul curent, fiind lipsiți de orice sem diferențiator care să ducă spre specializarea termenului raportat la realitatea extralingvistică. Este, deci, natural să fie considerat un astfel de termen ca fiind „matrice” semantică la care se pot adăuga unități de sens noi.

Termenii de mai sus intră în relație deficitară de sinonimie, în sensul în care orice termen neutru din punct de vedere semantic poate înlocui orice alt termen din șirul sinonimic, dar nu oricare dintre acești termeni poate substitui un termen neutru. Se poate însă vorbi despre o relație de incluziune conceptuală care se plasează sub sfera termenului neutru și în care intră termenii *polarizați* cu seme diferențiatore.

Amintim și seria echivalentă: *țurtur/e* – *ciorcioloș* – *ciucure* / *ciuciur* / *ciuciure* / *ciurciure* – *fâșic* – *ciubuc* – *ghețoi* – *lumămare* / *giumânare*. După cum se poate observa, șirul sinonimic amintit conține termeni foarte diferiți ca structurare și diverși din punctul de vedere al originii. Pentru termenul *ciucure* nu se specifică regiunea dialectală în care termenul este întrebuințat, dar vedem că acesta face parte din terminologia populară. Exemplul extras din *TDRG* ne relevă un indiciu important, și anume că termenul este folosit cu înclinație de către scriitori, fiind asemuit *ciucurele* cu forma unui *țurtur* (c.f. „Daher: Pedepsele cu anii la-nchisori stau ciucure pă capu tău (JIP. OP. 134)⁶. În ceea ce privește forma *ciuciur*, împreună cu variațiile sale

⁶ <https://tdrg.solirom.ro/>

fonetice, acesta este folosit în mod dialectal în Muntenia. Observăm că se preferă utilizarea în mediul popular al termenilor polisemantici, cu sensuri multiple, ca și termenul *ciubuc* (Moldova, Dobrogea și Muntenia) și termenul *lumânare*, care se regăsește în Dobrogea, Muntenia și în Moldova.

Seria concepută în jurul termenului *fulg*: *fulg* – *flacăr* (Transilvania), *floc* / *flocălău* – *fluture/flușture* (Maramureș, Transilvania, Crișana, Banat), *foloștină* – *lostopană* – *obială* (Maramureș) cuprinde un alt exemplu de variație fonetică în cadrul termenilor *floc* și *fluture*. Termenii *foloștină*, *lostopană*, *obială* prezintă semul diferențiator [+mare]. În plus, se observă o nouă polisemie populară pentru termenul *fluture*.

2.4. Paradigma temperaturii

În articolul său publicat în *TMFA*, Manea (2015: 145), analizează termenul *arșiță* și relevă faptul că acesta este în relație de echivalență semantică cu alți 57 de termeni, dintre care, 17 provin din limbajul popular și s-au extins către cel comun, cu exemple precum *arsură*, *caniculă* și *dogor*, iar restul au o circulație restrânsă la nivel dialectal, incluzând cuvinte ca *năduf*, *opăreală* și *năclai*.

Înregistrăm în continuare șirul sinonimic complet pornind de la termenul neutru *arșiță*, ordonat alfabetic și fără diferențiere pe registre de limbă: *arsoare* – *boare* – *buhoare* – *caniculă* – *căbușală* – *cocăt* – *crăpăt* – *damf* – *dogoare* – *dogor* – *dogoreală* – *dogorime* – *dogorire* – *dubeliște* – *fierbințeală* – *friptoare* – *flamă* – *foc* – *focărie* – *hupoare* – *înăbușeală* – *înădușeală* – *înfoacăciune* – *innăduv* – *jală* – *japsă* – *năboi* – *năbuc* – *năbuș* – *năbușeală* – *năclai* – *năduf* – *nădușeală* – *năplai* – *năpuc* – *opăreală* – *pâclă* – *pârjol* – *posomor* – *prepăt* – *pricâl* – *prigoare* – *pripeală* – *pripet* – *soriște* – *toropeală* – *uscătură* – *viere* – *vipie* – *zăduf* – *zăpuc* – *zăpușeală*.

Se observă numeroase variații derivaționale pornind de la un termen de bază precum *dogor*: *dogoreală* – *dogorime* – *dogorire*; sau variații simple de tip fonetic *năboi* – *năbuc* – *năbuș*.

Este un exemplu minunat care atestă expresivitatea dialectală din arealul românesc, bogat în echivalențe semantice și cu ocurențe în care se observă rolul variației diatopice. Dintre acești termeni, doar *arșiță*, *boare* sunt recunoscuți pe palier științific, iar termenii *dogor* și *caniculă* nefiind înzestrați cu o diferențiere de tip terminologie științifică/terminologie populară în *DFA*.

Aceste variații lingvistice subliniază bogăția sinonimică a limbii române în descrierea căldurii intense și a fenomenelor meteorologice legate de caniculă, evidențiind diversitatea regională și stilistică a limbajului folosit în diferite părți ale țării.

3. Sinonimia afixală

Pornind de la analiza morfologică a termenilor din câmpul lexical al fenomenelor atmosferice, observăm că sinonimia afixală sau derivațională se remarcă prin prezența în cadrul tuturor termenilor aflați în seria sinonimică a aceluiași radical (etimon).

Există diferite criterii după care putem clasifica sinonimele la o scară mai detaliată, astfel, Zugun considera că pot exista *sinonime teritoriale*, *sinonime cronologice* și *sinonime stilistice* (Zugun, 2000: 235, apud. Munteanu, 2007: 53). Numeroși termenii din arealul fenomenelor meteorologice care se află în relație de sinonimie, fac de fapt parte dintr-o serie restrânsă de sinonime diatopice și sunt formați prin procedeul derivațional de îmbogățire a vocabularului. Mai departe vom cerceta îndeaproape o serie de termeni formați prin acest mecanism.

3.1. Sinonimia prefixală

Este de remarcat faptul că regăsim extrem de puține relații de sinonimie între un termen *matrice* și un termen format prin prefixare, lucru care decurge din natura însăși a conceptului de sinonimie derivațională populară, care este prezentă într-o manieră bogată în cadrul limbajului popular și care abundă în derivate sufixale. În acest sens, este cunoscut faptul că specifice limbajului tehnic și științific rămân în egală măsură prefixoidele și prefixele de origine latinească (*ne-* ; *in-*), precum și sufixele, dar nu același lucru se poate spune și despre ciclului derivațional al *logosului* popular, care nu dispune de astfel de mecanisme savante de creație lexicală și care preferă derivarea diminutivală și augmentativă.

A se observa seriile echivalente de mai jos (Bursuc-Pricop, 2015: 68):

(12) *a volbura* - *a învolbura*

(13) *a viforî* - *a învifora*

(14) *a stura* - *a înstura*

(15) *a troieni* - *a întroieni*

(16) *a omeți* - *a odmeți*, *a înămeți*

(17) *a bura* - *a îmbura*

Din aceste exemple se desprinde concluzia că, spre deosebire de termenii savanți formați prin prefixare, cuvintele derivate de sorginte populară se demarcă prin folosirea prefixului *în-/îm*, care adaugă verbului nuanțe factitiv-cauzative (18).

(18) *Zăpada înămețește pământul.*

Chiar dacă este de origine latină provenită din morfemul *in*, prefixul *în-* și varianta sa *îm-* sunt folosite cu funcție factitivă în cadrul categoriei verbale. Acest lucru se întâmplă în detrimentul uzului observabil în cadrul categoriei adjectivale, unde prin mecanismul de derivare savantă prefixul *in-* are funcție de negație (ex. *cert-incert*).

3.2. Sinonimie sufixală (denotație vs conotație)

După cum am precizat deja, mecanismul derivării este des întâlnit în specificul formării cuvintelor de sorginte populară, diminutivele și augmentativele fiind caracteristice registrului popular și fiind un procedeu minunat pentru a exprima:

- a) fie ideea de gradație;

(19) *cald-călduț/căldicel/căldișor-călâu*

Deși *DFA* înregistrează termenii *căldicel*, *căldișor*, *călduț* ca fiind în relație de echivalență semantică, acest lucru nu ne împiedică să observăm o anumită nuanță graduală în uzul acestora în limbă cu raportare la termenul *cald* și *călâu*, care se regăsesc la polii opuși ai seriei sinonimice.

- b) fie sensul figurat al termenilor;

Pornind de la denominările aceleiași referent transpus sub semnul lingvistic pe diferite registre stilistice sau dialectale, acest lucru conduce la sensul conotativ al termenului (conotație împământenită în vocabular pornind de la principiul uzanței în limbă). Exemplul cuvântului *căldicel*, derivat prin sufixul *-icel* de la termenul neutru din punct de vedere semantic *cald*, desemnează ca sens secundar o persoană care nu este foarte afectuoasă. La polul opus, antonimul *răcoros*, derivat prin sufixul *-os* de la lexemul *răcoare*, are sensul figurat de lucru care are calitatea fie de a fi proaspăt (19), fie fraged (20), fie liniștitor (21), fie care nu ține de cald (22).

(19) *Un miros răcoros simțirea-mi fură./[...] / Și noi minuni uimiții ochi văzură.*
(M. Eminescu, *În căutarea Șeherezadei*)

(20) *Lumii se arată / O dalbă de fată... Dulce, răcoroasă.*
(V. Alecsandri, *Erculean*)

(21) *Unde-n luncile de laur, / Vântul cântă răcoros.*
(M. Eminescu, *Visul unei flori*)

(22) *Datorită calităților superioare, este un material preferat vara, are o textură răcoroasă [...].*

https://lanelka.ro/haine-in-copii-si-bebelusi_c_21929

Se produce astfel o extensiune a denotării semnificatului, uneori mergând până la sensuri figurate sau peiorative. Un astfel de exemplu sunt cupletele *răcoare-răcoreală*, *rouă-roureală*, *vânt-vânturel*, *ger-gerișor*, dar și termenul derivat prin sufixare *pișoalcă*, *pișorniță*, care denotă: „Ploaie mărunță și deasă de lungă durată (DLR); (nord-vestul Munt.)” (DFA, 2015: p. 545).

c) fie noi sensuri subtile care ni se relevă prin analiza semantică a termenilor.

Se regăsesc *infra* acei termeni din câmpul lexical al fenomenelor atmosferice care intră în relație semantică de echivalență și care sunt formate prin procedeul derivării progresive.

Derivare prin sufixare								
Termen	Diminutiv	Augmentativ	+ Durată	+ Procesual	+ Cantitate	+ Intensitate slabă	+ Intensitate ridicată	Peiorativ
PLOAIE	ploiță ploicică ploișoară răzișoară	ploiș ploioi			ploiș ploioi	ploică ploișoară răzișoară		ploiță
RAZĂ				răcoreală				
RĂCOARE				roureală				
ROUĂ								
VÂNT	vânturel	vântoi vânturoi vântoaică		vântureală			vântoică vântoi	vânturel
VIFOR		viforaie		viforeală			viforniță viforaie	
VISCOL	viscoliș	viscoleală	viscoleală	viscolitură viscolite			viscolire	
ZĂPADĂ	zăpăzuică zăpăzuie	zăpădoi			zăpădoc			zăpăzuică

Figura 3.

A se observa că cei mai întâlniți termeni, precum *dogoare-dogoreală*, *viscol-viscoleală*, *fulg-fulguială*, *burniță-burnițeală*, *răcoare-răcoreală*, *vânt-vântureală*, *rouă-roureală* sunt formați cu ajutorul morfemului derivațional *-eală/-ială* și exprimă atât efectul durativ [+durată], cât și procesul fenomenului denotat [+procesual].

Pe de altă parte, definițiile cupletelor derivaționale *ceață-cețarie* și *ploaie-ploiș/ploioi*, *zăpadă-zăpădoc* dezvăluie semul comun al cantității [+cantitate].

Se remarcă termenii *nor*, *ploaie* și *cerc* prin abundența termenilor diminutivali regăsiți (ex. *noricele/norișor/noruleț/noruț/nouraș/nourel/noureț*) și termenul *vânt* prin prezența augmentativelor (*vântoi, vânturoi, vântoaică*) cu valoare semică [+intensitate].

Un număr mic de termeni au echivalențe semantice cărora li se adaugă alte valori semice de tipul [+intensitate slabă]: *rază, ploaie*; [+intensitate ridicată]: *vânt, vifor, viscol*. Reiese din acest lucru că realitatea extralingvistică are o înlănțuire clară în definirea semnificatului. Astfel, termenii de care viața agricultorului este legată (precum lumina solară) au derivate cu trăsături specifice nevoilor vorbitorului, pe când pentru elemente naturale care pot fi devastatoare (de tipul *viscol*) există derivate care subliniază trăsăturile negative ale fenomenului meteorologic.

4. Sinonimia frazeologică

Considerăm *frazeologism* îmbinarea relativ stabilă dintre două sau mai multe cuvinte înregistrate în dicționare și consacrate de uzul general în limbă. Există o discordanță între lingviștii care nu diferențiază locuțiunile de expresiile frazeologice și cei preocupați de a formula o distincție pornind de la criterii clare. În rezumat, este mai degrabă considerată *expresie* o îmbinare stabilă de cuvinte care gravitează în jurul nucleului verbal și care are o încărcătură afectivă mai mare decât o locuțiune.

Se consideră expresii construcțiile *a fi ger de crăpa pietrele*, folosită în limbajul meteorologic popular și colocvial pentru a exprima *frigul*; *a fulgera în sec* (=a fulgera când este timp senin); *a se face gură* (= a se însenina); *a da în limpede* (idem). Pentru paradigma precipitațiilor se înregistrează următoarele construcții: *a se lumina de ploaie* (=a prevesti ploaia); *a ploua cu găleata* (=a ploua torențial); *a ploua de varsă* (idem); *a ploua mereuaș/sau mereuț* (= a ploua mărunț); *a ploua ca prin sită* (= a ploua mărunț și des); *a zoli cu omăt* (= a lapovița)⁷.

Aceste construcții prezintă un profil combinator rigid și au o încărcătură expresivă. Subliniem faptul că existența expresiilor este specifică limbajului popular, care se adevărește a fi metaforic și de multe ori cu valențe poetice și care subliniază creativitatea specifică stratului popular al limbii.

Expresiile au ca nucleu frazeologic verbul, la care se adaugă elemente lexicale care exprimă adeseori o comparație indirectă (*a fulgera (ca) în sec*; *a ploua de*

⁷ vezi DFA, 2015 : p. 98.

(ca și cum) *varsă*) sau directă (*a ploua ca prin sită*). Echivalența semantică a acestor expresii de sorginte populară se face prin termeni neutri din punct de vedere semantic, fără încărcătură afectivă și care se folosesc în mod curent în registrul formal.

Pornind de la *DFA*, nu am sesizat existența altor intrări în dicționar, dar spre deosebire de expresiile meteorologice reduse ca număr, am constatat prezența unei multitudini cologaționale existente mai ales în cadrul terminologiei populare, dar și în cadrul terminologiei științifice.

Aceste lanțuri sintagmatice fiind foarte răspândite, am considerat că exemplul celor construite în jurul termenului *curcubeu* este explicit: *brâul Domnului*; *arc în cer*; *cununa cerului*, *brâul babii*; *brâul cerului*; *brâul ciobanului*; *brâul Cosânzenii*; *brâul Domnului*; *brâul Dumnezeului* (vezi p. 6), dar desigur că există și altele.

Întâlnim cazuri de echivalență semantică cologațională în cadrul terminologiei științifice, unde sinonimia se întâlnește mai degrabă în cadrul sintagmelor de tipul Nominal+Atribut. Cazul sinonimiei dintre cupletul *Spectrul Brocken* și *Efectul Gloria*, care denotă același fenomen meteorologic, este explicit. Acest caz de sinonimie onomastică (Andrei, 2003: 38) este specifică terminologiei științifice. Aceasta se mai întâlnește pentru construcțiile de tipul *Proces Bergeron – Efect Bergeron*.

Se observă cazuri de echivalență semantică între atributele construcțiilor nominale din jurul nominalului *muson*, de tipul *muson de vară*, își regăsește sinonimul atributiv în termenii *oceanic* și *maritim*. Aceste construcții intră în relație de sinonimie perfectă, grație faptului că sunt construcții fortuite, concepute de experți pentru a desemna același eveniment meteorologic. Dimpotrivă, în cadrul terminologiei populare nu poate fi vorba despre acest tip de sinonimie perfectă, ci de o sinonimie deficitară.

Echivalența semantică este subliniată și în cadrul fotometeorilor din terminologia științifică, cologații numeroase și unice ca semnificație. Enumerăm *arc antihelic*; *arc antiselenic*, *cruce solară*; *cruce luminoasă*; *fulger difuz*; *fulger în pânză*; *fulger plat*, *fulger globular*, *fulger în mătânii*; *fulger în mărgele*; *fulger perlat*; *roșeața Alpilor*; *meteor electric*; *trenă meteoritică* (TMFA, 141), *curcubeu alb*.

4. Echivalența semantică dintre limbajul popular și cel științific

Se cade să discutăm și despre coexistența unei relații de echivalență semantică între termeni diferiți ca nivel diastratic, și care sunt folosiți în moduri total divergente din punct de vedere contextual. Această relație instabilă de echivalență reprezintă o sinonimie de tip stilistic.

Situarea termenilor în categoria terminologiei populare/terminologiei științifice se va face după anumite criterii. Rigoarea definițiilor și necesitatea acurateții specializate este specifică mediului academic, în timp ce libertatea în exprimare, degajarea de canoanele lexicale este caracteristică limbajului popular. Totuși, există o fluiditate

lexicală, limbajul popular se poate împleti cu cel științific și uneori poate fi confundat chiar cu registrul comun de limbă.

De cele mai multe ori ne referim fie la o diferență de stil între registrul livresc și cel comun de limbă (*tempestă* vs. *furtună*), fie între cel comun și cel popular (*caniculă* vs. *năpuc*).

Nu sunt rare cazurile inverse, când un termen strict specializat migrează către vocabularul comun al limbii, acesta fiind deja cazurile termenilor *eclipsă*, *uragan* sau *ciclone*, care prin intermediul principiului frecvenței crescute în limbă au devenit parte din registrul comun.

Despre sinonimia stilistică putem vorbi în cadrul echivalenței semantice dintre termeni livresci sau arhaici și cei încă prezenți în sincronie. Este cazul sinonimelor *oragiu* și *tempestă* care desemnează termenul contemporan de *furtună*. Același lucru este întâlnit în cadrul denominărilor de tipul *Alizat* și *Pasat*, termeni livresci care se foloseau pentru a desemna *Alizeele*.

Intră în cadrul sinonimiei stilistice și echivalențele de sens între expresii meteorologice și termeni comuni care intră în juxtapunere directă, de tipul: *a se face gură* – *a guri* - *a se însenina*. Pornind de la expresia populară de tip metaforic *a se face gură* se ajunge prin intermediul fenomenului de echivalență la termenul neutru și care face parte din registrul comun de limbă *a se însenina*. Este un fenomen natural ca aceste structuri de sorginte populară să se stingă cu timpul, fapt care duce la secarea vocabularului în expresivitatea lui, structurile și termenii care vor fi consemnați în lucrările lexicografice viitoare fiind aceia cărora locutorii le vor acorda în continuare o înclinație; în caz contrar, ei vor deveni simple intrări în dicționar ca resurse lexicale latente.

5. Concluzii

În urma unei observații atente, remarcăm că relația de echivalență semantică se manifestă pe diferite paliere lexico-semantice în cadrul câmpului lexical al fenomenelor atmosferice.

Relația de sinonimie meteorologică include multiple tipuri de construcții lexicale, variind în funcție de contextul stilistic, diatopic și diacronic, ilustrate prin exemple din terminologia meteorologică.

Conceptul de echivalență semantică se referă la legătura dintre doi sau mai mulți termeni care împărtășesc aceleași sememe într-un câmp semantic comun. Totuși, acești termeni se diferențiază prin constituenții semici specifici fiecăruia, ceea ce duce la o diferențiere conceptual-semantică importantă. Acest decalaj este observabil atât în cadrul sinonimiei afixale, cât și în microcadru paradigmelor meteorologice.

Astfel, derivarea afixală reprezintă un tip de echivalență semantică și are la bază formarea de noi lexeme pornind de la același etimon la care se adaugă

diferite afixe. Remarcăm că la nivelul terminologiei fenomenelor meteorologice, termenii formați prin acest mecanism de creație lexicală sunt majoritar de sorginte populară și fac parte din variația diatopică specifică arealului românesc.

Un punct important este faptul că terminologia populară este mult mai flexibilă și variată, în timp ce limbajul științific este mai precis și uniform, lucru care nu împiedică existența unor șiruri sinonimice între cele două categorii, dar care delimitează clar uzul termenilor în limbă. Terminologia populară dispune astfel de un material dialectal bogat în care termenii derivați cuprinși în seriile sinonimice conduc la o discrepanță între sensul denotativ cuprins de termenul „matrice” și cel conotativ, uneori mergând până la sensuri figurate sau peiorative prin extensiunea denotatului.

Subliniem faptul că există o diferență evidentă între semnificația formării științifice și aceea populară, fiindcă termenii populari reflectă aflusul de imaginație și chiar simbolistica etnică, în timp ce termenii științifici reprezintă rezultatul unui efort comun de a crea o terminologie specifică unui domeniu de specialitate, internaționalizată adesea prin împrumuturi.

În acest sens, după o analiză semică preliminară, se poate observa că termenii din limbajul popular sunt adesea mai vagi și mult mai ambigui în transmiterea semnificației. Spre deosebire de aceștia, termenii științifici sunt mult mai clari și bine definiți, având o formulare exactă. Această diferență este naturală, având în vedere că limbajul popular variază foarte mult în funcție de arealul teritorial.

Această diversitate face ca termenii populari să fie mai puțin riguroși din punct de vedere lingvistic și mult mai numeroși în paradigma fenomenelor atmosferice, lucru care se observă și în echivalența lor de sens. Suntem îndreptățiți să spunem că sinonimia este aproape absentă în terminologia științifică, deoarece această categorie se caracterizează prin lipsa variațiilor regionale și a polisemiei, ceea ce oferă termenilor un înțeles unic și precis, dar că aceasta abundă în cadrul terminologiei populare.

În cadrul sinonimiei lexicale, este remarcabilă diversitatea lexicală, acest lucru datorându-se domeniului vast al obiectului de studiu. În urma analizei paradigmei fotometeorilor, a paradigmei vânturilor și a paradigmei temperaturii, subliniem faptul că există diferențieri clare la nivelul semelor termenilor considerați echivalenți din punct de vedere semantic, ideea de sinonimie perfectă fiind lipsită de temei, orice termen aflându-se în relație deficitară de echivalență de sens cu cosinonimul lui. Termenii au adesea variații semice sau stilistice care îi diferențiază substanțial, dar desigur că analiza semică a termenilor aflați în relație de echivalență semantică este verificabilă numai și numai analizând și comportamentul lor sintagmatic și pragmatic în cadrul frazei. Astfel, se impune o analiză contextuală atentă în vederea căreia se vor lua în considerare compatibilitățile termenilor de a fi substituiți unul altuia.

Elementele prezente în cadrul unui șir sinonimic constituie termeni care provin din terminologia populară și din terminologia științifică și putem spune că se află doar în relație de echivalență semantică parțială, în sensul în care doar un termen

neutru din punct de vedere semantic poate substitui orice alt termen din lanțul sinonimic, însă nu fiecare dintre acești termeni îl poate înlocui pe cel neutru. Introducem ideea unei relații de incluziune conceptuală, care se plasează sub sfera termenului neutru și sub care se plasează ceilalți termeni cosinonimi *înzestrați* cu seme diferențiatore notabile.

Bibliografie

- Andrei, M., 2003, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*. Pitești, Editura Universității.
- Bidu-Vrăncianu, A. & Forăscu, N., 1984, *Modele de structurare semantică*. Timișoara, Ed. Facla.
- Bidu-Vrăncianu, A. & Forăscu, N., 2005, *Limba română contemporană. Lexicul*. București, Humanitas Educațional.
- Bidu-Vrăncianu, A., 2008, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*. București, Editura Universității din București.
- Bursuc-Pricop, A., 2015, „Vânturile, deplasările și curenții de aer”, în *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 47-70.
- Cabré, M.T., 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Presses de l'Université d'Ottawa et Armand Colin.
- Ciolăneanu, R., 2011, *Terminologie specializată și interdisciplinaritate în marketing*. București, Editura Universității.
- Coșeriu, E., 2000, *Leții de lingvistică generală*. Chișinău, Ed. Arc.
- Coșeriu, E., 2002, „Universalile limbajului (și celelalte)” în *Dacoromania*. VII-VIII, Cluj-Napoca, 15-45.
- Florescu, C., 2015, „Precipitațiile” în *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 71-106.
- Florescu, C. (ed.), 2015, *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, TMFA. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Manea, L., 2015, „Radiațiile” în *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 145-182.
- Munteanu, C., 2007, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*. Pitești, Editura „Independența Economică”.
- Zugun, P., 2000, *Lexicologia limbii române, Prelegeri*. Iași, Editura Tehnopress.
- *** *Dicționarul limbii române literare contemporane, 1955-1957*, Dimitrie M., Emil P. (coordonatori), Al. Rosetti et al. (colectiv), Editura Academiei Republicii Populare Române.
- *** *Dicționarul fenomenelor atmosferice (DFA)*, Florescu, C. (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- *** *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Tiktin, H., Ediția a treia, revăzută și adăugită de Paul Miron și Elsa Lüder, vol. I-III überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder. Band I-III. Cluj-Napoca, Clusium, 2000, 2003, 2005. <https://tdrg.solirom.ro/> (ultima accesare: 21.10.2024)

RECENZII

DOI:10.62229/rst/8.1/16

Croitor, Blanca (ed.), *Formarea cuvintelor în limba română. Volumul al 4-lea. Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, București, 2024, Editura Academiei Române, 385p., ISBN: 9789732738047

The present work, part of *Formarea cuvintelor în limba română*¹ [‘Word formation in Romanian’] treaty, was developed by a group of researchers from the Institute of Linguistics ‘Iorgu Iordan – Al. Rosetti’ of the Romanian Academy, and represents the second part of the fourth volume, entitled *Sufixe. Derivarea nominală și adverbială* [‘Suffixes. Nominal and adverbial derivation’] (2015). The volume’s editor is Blanca Croitor, with Ana-Maria Barbu, Valentina Cojocaru, Ramona Cătălina Corbeanu, Andreea Dinică, Ionuț Geană, Irina Lupu, Carmen Mîrzea Vasile, Magdalena Popescu-Marin, and Oana Stoica-Dinu being part of the research team. This book offers a comprehensive account of the processes behind Romanian word formation.

While the first part of the volume discusses (series of) suffixes starting with the letters A-C, in this second part of the volume the focus is on (series of) suffixes starting with the letter E. The authors’ theoretical and methodological framework are consistent with those encountered in the first volumes, with the ultimate goal of ensuring the overall unity of the treaty. The volume under review is undoubtedly a complex work which aims, and brilliantly manages, to provide much needed information regarding a wide range of suffixes, such as, but by no means limited to, ‘-eanț’, with the variants ‘-anț’, ‘-ianț’, ‘-eanțu’, ‘-anțu’, ‘-enț’, ‘-enți’ (e.g., *pietromăneanț* ‘resident of Pietroman’, *băianț* ‘resident of Baia’); ‘-esă’ with the variant ‘-isă’ (e.g., *contesă* ‘countess’, *poetesă* ‘poetess’).

The first section, whose main goal is to familiarize the reader with basic concepts from the realm of nominal and adverbial derivation, is *Introducere* [‘Introduction’] (p. XVII-XXXII). Firstly, criteria considered for the formations’ inventory are named; notably, as far as the (series of) suffixes taken into account are concerned, both synchronic (such as the analysis of formations, the delimitation of other affixes and their semantics values, the stylistic distribution) and diachronic (such as the

¹ The following volumes from this treaty have previously been published: *Compunerea* (1970); *Prefixe* (1978); and *Sufixe. Derivarea verbală* (1989).

origin of suffixes, their attestations, the origin of their theme) perspectives are offered. Indeed, apart from the above-mentioned synchronic and diachronic axes, the work also considers a third one, i.e., the provenance of different types of formations: derived in Romanian, borrowed, or inherited.

The authors also present the main theoretical concepts employed in the analyses and descriptions of suffixes, e.g., double analysis, theme, suffix, distribution. The core distinctions are as follows: (i) between analyzable, semi-analyzable, and non-analyzable formation; and (ii) between simple and complex suffixes. Crucially, the theoretical discussion is swiftly followed by a thorough presentation of the sources ultimately representing the corpus for the inventory, i.e., the ‘reverse’ dictionaries DI (1957) and DILR (2007), alongside other dictionaries, e.g., DA, DLR, MDA, DLRLC, DM, DN, and various regional glossaries. Recent articles and studies presenting various lexical creations not recorded in other lexicographical sources, as well as some works on toponymy and anthroponymy, have also been considered by the authors.

The section entitled *Monografiile sufixelor* [‘Monographs of suffixes’], where more than 50 (simplex and complex) suffixes are analyzed, undoubtedly represents the main part of the volume. Each entry provides essential information regarding the status of the element, its delimitation from homonymous affixes, its formal analysis, its semantic values, its origin and overall diachrony, along with remarks concerning its vitality and diastratic, diaphasic, diamesic, and diatopic distribution. This thorough description is structured into at least six sections for each suffix, making it very easy for the reader to navigate the text.

The final part of the volume is represented by an index of affixes and words, essentially summarizing the vast material covered, as well as an appendix and the bibliographical sources.

Overall, the volume under review is well-articulated, comprehensive, and informative. The mastering of both corpus and bibliography, as well as the in-depth theoretical analyses provided make this work a crucial read for researchers, teachers, and students interested in the study of lexical and morphological domains. To sum up, *Formarea cuvintelor în limba română* [‘Word formation in Romanian’] (Second Part of the Forth Volume) represents a study that builds momentum in the academic research of its field.

References

DA = Dicționarul limbii române (sub conducerea lui Sextil Pușcariu). Tomul I. Partea I. A–B, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II. C, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I. D–De, București, „Universul”, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II. De–Deșina; șpalt, 1948]; Tomul II. Partea I. F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934;

- Tomul II. Partea II. Fascicula I. J–Lacustru, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II. Ladă–Lepăda, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III. Lepăda–Lojniță, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948.
- DI = Dicționar invers, [București], Editura Academiei, 1957.
- DILR = Cecilia Căpățînă (coordonator), Claudia Drăghici, Ovidiu Drăghici, Alina Gioroceanu, Daniel Ivănuș, Dumitru Ivănuș, Simona PISOI, Virgil PISOI, Anamaria Preda, Vlad Preda, Melitta Szathmary, Dicționar invers al limbii române & CD -ROM , București, Editura Niculescu, 2007.
- DÎLR = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, Dicționarul împrumuturilor latino -romanice în limba română veche (1421–1760), București, Editura Științifică, 1992.
- DLR = Dicționarul limbii române. Serie nouă (redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă). București, Editura Academiei. Tomul I. Partea a 3-a. Litera D (D–Deînmulțit), 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera D (Deja–Deținere), 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera D (Deținut–Discopotiriu), 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera D (Discord–Dyke), 2009; Tomul I. Partea a 7-a. Litera E (E–Erzaț), 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera E (Es–Ezredeș), 2010; Tomul III. Literele J, K, Q, 2010; Tomul IV. Litera L (L–Lherzolită), 2008; Tomul V. Litera L (Li–Luzulă), 2008; Tomul VI. Litera M, 1965–1968; Tomul VII. Partea I. Litera N, 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O, 1969; Tomul VIII. Partea I. Litera P (P–Păzui), 1972; Tomul VIII. Partea a 2-a. Litera P (Pe–Pînar), 1974; Tomul VIII. Partea a 3-a. Litera P (Pînă–Pogrilanie), 1977; Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera P (Pogrijanie–Presimțire), 1980; Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera P (Presin–Puzzolană), 1984; Tomul IX. Litera R, 1975.
- DLRLC = Dicționarul limbii române literare contemporane (sub direcția prof. univ. Dimitrie Macrea și acad. Emil Petrovici). Volumul I: A–C, 1955; volumul al II-lea: D–L, 1956; volumul al III-lea: M–R, 1957; volumul al IV-lea: S–Z, 1958, [București], Editura Academiei.
- DM = Dicționarul limbii române moderne (sub direcția prof. univ. D. Macrea) [București], Editura Academiei, 1958.
- DN = Florin Marcu, Constant Maneca, Dicționar de neologisme, București, Editura Științifică, 1961.
- FCLR = Formarea cuvintelor în limba română, Al. Graur și Mioara Avram (red. resp. I–III), vol. I Compunerea de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, 1970; vol. al II-lea, Prefixele de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, 1978; vol. al III-lea, Sufixe. 1. Derivarea verbală de Laura Vasiliu, 1989; București, Editura Academiei; vol. al IV-lea, Sufixe. Derivarea nominală și adverbială, partea 1, coord. Marina Rădulescu Sala, București, Editura Academiei Române, 2015.
- MDA = Micul dicționar academic, 4 vol. (redactori responsabili: Acad. Marius Sala și Ion Dănăilă; lucrarea a fost începută sub conducerea acad. Ion Coteanu), București, Editura Univers Enciclopedic, volumul I: A–C (2001); volumul al II-lea: D–H (2002); volumul al III-lea: I–Pr (2003); volumul al IV-lea Pr–Z (2003); ediția a II-a: 2010 (vol. I: A–Me; vol. al II-lea: Mi–Z).

Adnana Boioc Apintei

“Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy
adnanaboioac@gmail.com

DOI: 10.62229/rst/8.1/17

Dennis Deletant, *România 1916-1941. O istorie politică*, traducere din engleză de Monica Mărgărint, Humanitas, București, 2024, 352 p., ISBN: 978-973-50-8482-0

Pentru un cetățean român majoritar de condiție medie, aflat în anii 1990 la vârsta primei tinereți, perioada interbelică avea o fascinație aparte. Ieșit din unul dintre cele mai aspre regimuri comuniste din Europa de Est, eventual mai puțin contaminat de ideologia ceaușistă decât larga majoritate a populației României și, în același timp, având o înțelegere cuprinzătoare a răului pe care regimul comunist l-a făcut întregii comunități trăitoare între granițele de stat, epoca dintre cele două războaie mondiale dobânda aura unor timpuri ideale, cu tot cu bemolurile neclare puse de figura regelui Carol al II-lea și, în orice caz, de crimele Gărzii de Fier. Idealizate de cineva ieșit din infernul totalitar comunist erau câteva instituții și libertăți din perioada interbelică pe care regimurile Dej și Ceaușescu le desființaseră pur și simplu: proprietatea privată, pluripartidismul, alegerile libere, monarhia constituțională ca garant al democrației parlamentare, libertatea de exprimare, de asociere, de creație artistică, de călătorie peste granițe. Ceea ce supraviețuise oarecum neatinsă era retorica națională, cu accente naționaliste în epoca Ceaușescu, a României unitare, fapt care era perceput ca un datum și, ca atare, nu intra în nici o formă de examen critic pentru cetățeanul român majoritar de vârstă medie, care-l înțelegea ca împlinirea senină a unui ideal secular.

După treizeci și cinci de ani de la prăbușirea regimului comunist, bibliografia privitoare la perioada interbelică este impresionantă: au fost aduse în atenția publicului documente din epocă, au apărut studii de arhivă și o pletoră de volume dedicate diverselor teme legate de cele două decenii în cauză. Volumul recent al profesorului Dennis Deletant, *România 1916-1941. O istorie politică*, Humanitas, București, 2024 oferă o vedere de ansamblu asupra liniilor majore de evoluție istorică a perioadei, pune accente esențiale pe care literatura de specialitate din România le trece cu vederea și prezintă cititorului valoroase documente istorice inedite, reproduse în bogata secțiune de anexe a cărții.

Remarcabilă de la început este secțiunea liminară de scurte biografii. Cititorului i se oferă astfel informația esențială despre personalitățile istorice care apar în cuprinsul volumului. *Dramatis personae* sunt ordonate alfabetic: Ion Antonescu, Constantin Brătianu, Ion IC. Bărtianu, Carol II, Corneliu Zelea Codreanu, Mihai I, Ion Mihalache, Titel Petrescu au parte de prezentări scucinte. De prezentări mai ample se bucură Gheorghe Gheorghiu-F=Dej, Iuliu Maniu, Ana Pauker și Grigore Răceanu.

Prologul volumului tratează succint, dar foarte limpede despre liniile ideatice majore care au constituit, din secolul al XVIII-lea până în perioada interbelică, motoarele de evoluție istorică a ceea ce avea să devină la 1918 statul național unitar român. Sunt amintite Iluminismul Școlii Ardelene, masiva influență culturală franceză

și marile investiții economice și comerciale germane de după instalarea monarhiei constituționale. În termeni ideatici sunt urmărite cele două atitudini care au marcat istoria României, cel al modernismului și al tradiționalismului. Autorul anunță în acest fel perspectiva din care își construiește cartea: o simplă enunțare a faptelor istorice și economice din perioada interbelică nu sunt în măsură să explice tribulațiile epocii. Numai văzute din perspectiva alternativei modernism – tradiționalism se poate intui parcursul, oricât de accidentat, al României interbelice.

Scena politică din România din perioada 1916-1919 constituie tema celui de-al doilea capitol al cărții. Autorul vorbește succint despre opțiunea pe care România a asumat-o de a se alătura Antantei în 1916, după care un loc important este ocupat de prezentarea poziției țării la Conferința de Pace de la Paris și de semnarea Tratatului de la Trianon. Spre deosebire de punctul oficial de vedere din manualele școlare românești, care lasă impresia că unirea României cu Transilvania, Basarabia și Bucovina a fost un proces omogen, spontan și unanim acceptat, profesorul Deletant arată ce importanță au avut Statele Unite prin vocea președintelui Woodrow Wilson în redefinirea echilibrului postbelic în Europa de Est. De asemenea, un lucru mai puțin amintit, cartea arată ce dificultăți a întâmpinat administrația de la București în chestiunea drepturilor minorităților etnice pe care le îngloba acum statutul român care își dublase practic teritoriul și populația. Deși generală în Europa de Est, problema minorităților cerea rezolvări diferite în funcție de istoria, cultura și nivelul economic al fiecăreia dintre cele trei provincii care au fost alipite țării. Viața politică a cunoscut marea reșezare partinică în noua polaritate liberală și țărănistă, în urma dispariției Partidului Conservator și a unei scurte cariere a Partidului Poporului fondat de mareșalul Averescu. Sunt relevante datele privitoare la componența Partidului Comunist Român și rolul periferic pe care acesta l-a avut în viața politică românească.

Capitolul al treilea urmărește să ofere o vedere de ansamblu asupra economiei și societății din România în perioada 1918-1940. Autorul se apleacă în primul rând asupra felului în care s-a impus administrația românească în provinciile alipite și ce a presupus, din perspectiva complexă a minorităților etnice, procesul de „românizare” a noilor teritorii. Cititorul va înțelege în ce măsură corupția mare și mică, lipsa de înțelegere culturală și precipitarea în tratamente nediferențiate au condus, pe de o parte, la reticență și respingere din partea minorităților față de noua administrație și, pe de altă parte, la exacerbarea sentimentelor naționaliste ale populației majoritare și la derapajele cunoscute ale extremei drepte. Un alt punct de interes al capitolului îl reprezintă chestiunea reformei agrare atât de necesare în România și singura dusă până la ultimele consecințe din țările Europei de Est, în afara Rusiei. Autorul se referă la procentul masiv al populației rurale din România, la nivelul economic și intelectual scăzut al majorității ei și la tensiunile extraordinare, și de natură diplomatică, pe care le-a provocat politica de exproprierea a marilor proprietari din Transilvania. Industria, slab dezvoltată înainte de Primul Război și foarte afectată

în timpul acestuia, a cunoscut un reviriment și o dezvoltare, mai ales în domeniul petrolier, spectaculoase în perioada interbelică, devenind un teren foarte disputat între investitorii strategici britanici și, după Anschluss, puterea nazistă. Capitolul se încheie cu citarea în extenso a unui raport întocmit de un profesor al British Council afiliat Universității din Iași despre starea de spirit a populației basarabene de după cedarea provinciei în urma pactului Ribbentrop-Molotov. Concluzia raportului este, în ciuda eventualelor așteptări ale cititorului, „atmosfera generală este optimistă, de ușurare că administrația românească s-a retras dimcolo de Prut”.

Capitolul al patrulea tratează despre politica externă a României dintre 1918 și 1940. În această privință, toate guvernele României au urmărit, până la Acordul de la München din 1938, respectarea noii ordini internaționale întemeiate pe tratatele încheiate la Conferința de Pace de la Paris. Ceea ce a presupus aplicarea a trei linii principale: alianța cu celelalte state formate după 1919 care se opuneau reconfigurării frontierelor (ceea ce a condus practic la încheierea Micii Înțelegeri), colaborarea cu Franța, care funcționa ca un garant în virtutea superiorității sale militare pe continent și sprijinirea Societății Națiunilor, care garanta integritatea teritorială a membrilor. Figură tutelară a diplomației românești, Nicolae Titulescu a acționat pentru armonizarea principiilor amintite și, intuind pericolul revizionismului nazist, care avea consecințe indirecte și asupra integrității teritoriale a României, a încercat chiar să perfecteze un pact româno-sovietic de contracarare a revizionismului german. Declinul Franței, refuzul sovieticilor de a recunoaște unirea Basarabiei cu România și îngrijorarea regelui Carol și al guvernului legată de colabroarea cu Uniunea Sovietică au condus la evacuarea lui Titulescu în 1935. După Acordul de la München, România a fost supusă pretențiilor teritoriale ale Ungariei și ale Uniunii Sovietice, se confrunța cu vulnerabilitățile Franței și nu se mai putea baza pe ajutorul partenerilor din Mica Alianță, ca atare s-a văzut obligată la un consens cu Hitler, în schimbul unor importante concesiuni de natură economică. Semnarea pactului Ribbentrop-Molotov și acțiunile imediate ale celor două mari puteri au pus capăt politicii de „achilibru” încercate de guvernul român.

Scena politică din deceniul al patrulea este tema celui de-al cincilea capitol. Relația tensionată dintre Carol al II-lea și Iuliu Maniu din primii doi ani de la întoarcerea regelui, rapacitatea, corupția și obsesia puterii acestuia din urmă care a culminat cu impunerea dictaturii regale, ridicarea valului de antisemitism și de asasinat politic ale Gărzii de Fier, la care suveranul a răspuns cu atrocitățile cunoscute, episodul grevei ceferiștilor conduși de Gheorghiu-Dej din 1933, coborârea României în bolgiile ritualurilor de extremă dreapta cu tot alaiul lor de crime politice și ură de rasă în numele unor idealuri de purism retnic și religios sunt borne ale acestui deceniu teribil care s-a încheiat cu plecarea forțată a lui Carol al II-lea și instaurarea statului național legior, sub conducerea generalului Ion Antonescu.

Momentul cedării Basarabiei și a Bucovinei de Nord de către statul român în urma ultimatumului sovietic este urmărit în carte din aceeași perspectivă obiectivă:

valul de refugiați români care părăsesc provinciile în grabă ca să ajungă în România și retragerea precipitată a armatei sunt însoțite de oprobriul unei părți a populației Basarabiei, fapt care a fost folosit de propaganda românească pentru a exacerba sentimentele antisemite care atinseseră oricum cote teribile. E interesant de constatat, împreună cu autorul, că, înainte să înceapă campania de deportări din provincie, 505 oficiali comuniști erau români și doar 69 evrei, cifre la care presa din România nu s-a referit niciodată și pe care armata le-a trecut cu vederea în rapoartele oficiale. La numai două luni de la cedarea Basarabiei, a urmat arbitrajul în urma căruia Transilvania de Nord trecea la Ungaria, fapt care a produs o uriașă comoție populară în România. Profesorul Deletant arată că Hitler a dat în această cauză curs revizionismului maghiar (după modelul propriei viziuni revizioniste) și, mai ales, nevoii de stabilitate pentru controlarea câmpurilor petrolifere din subcarpații munteni. Ungaria prezenta, în acest sens, un mai mare nivel de încredere decât statul român. Pentru a se asigura de monopolul exporturilor de petrol din România, din vara până în toamna anului 1940, Germania vânează în România ultimele redute ale investitorilor strategici britanici.

Statul National Legionar, cu scurta și dramatica sa existență eșuată în rebeliunea legioană din ianuarie 1941 constituie materia celui de-al optulea capitol al volumului. E impresionantă atenția cu care autorul urmărește tensiunile crescânde dintre Mișcarea Legionară, condusă de Horia Sima, și generalul Ion Antonescu, tensiuni provocate de „dezorganizarea și predispoziția spre violență a legionarilor” și de competiția pentru dobândirea atenției lui Hitler. În același timp, sunt atent notate nuanțele de reticență ale legionarilor față de germani în urma susținerii de către aceștia din urmă a organizațiilor naziste ale etnicilor germani din România.

Ultimele două capitole sunt intitulate „Dictatura militară” și, respectiv, „România în război”. Cel dintâi acoperă perioada de la încheierea rebeliunii legionare până la declanșarea operațiunii Barbarossa, la 22 iunie 1941, iar cel din urmă de la acest moment până la declarația de război din decembrie 1941 a României împotriva Statelor Unite. E important de observat că, deși intenția lui Antonescu era să angreneze România numai la într-un război de recuperare a teritoriilor ocupate de sovietici, acesta a fost constrâns la continuarea angajamentelor de alianță mult după fostele frontiere, fapt care sa soldat, pe lângă inevitabilele pierderi de război, cu oroarea lagărelor din exterminare pentru evrei și romi și cu crimele în masă comise în acest context.

Cu totul excepționale sunt cele patru anexe ale volumului, aduse pentru prima oară în atenția publicului larg. Un raport săptămânal despre România al serviciilor secrete britanice datând din 7 februarie 1918, o analiză a politicii externe a României în perioada 1919-1941 de Iuliu Maniu, document de o inestimabilă valoare pentru luciditatea și forța sa de pătrundere, ajuns la Londra prin intermediul lui Alfred Gardyne de Chasterlain, șeful Serviciului de Operațiuni Speciale din Marea Britanie aflat la

Istanbul. Anexa a treia este un raport despre Basarabia scris de Anthony Toswill Courtney, pe atunci ofițer de marină britanic, trimis la Chișinău pentru învățarea limbii ruse și, în fine un raport excepțional, intitulat România 1930-1940, datorat lui Archibald Gibson, figură legendară a mediilor diplomatice britanice de la București și corespondent Times în România.

Volumul beneficiază de un aparat abundent de note, de o bibliografie „selectivă” impresionantă și de un indice selectiv de nume proprii.

Sinteza profesorului Dennis Deletant este remarcabilă pentru obiectivitatea, înțelegerea nuanțelor, articularea argumentelor majore. Cu toate probabilitățile ea nu ar fi fost astfel dacă autorul nu ar avea o cunoaștere îndelungată, profundă, decantată și, de asemenea, o empatie autentică pentru România și pentru istoria acestei țări în toate manifestările ei. E foarte rar și foarte prețios ca o cultură să beneficieze de un martor de încredere pentru lumea din afara ei și de un membru al cetății în aceeași persoană. În cea dintâi calitate, autorul are înțelegerea deplină a expresiei instituționale a lumii libere, în cea de-a doua, experiența deplină pentru a decela drumul societății românești spre acele idealuri. În acest sens trebuie înțelese concluziile volumului care arată că „părinții fondatori ai României au încercat să creeze instituțiile [democrației occidentale] la mijocul secolului al XIX-lea, iar urmașii lor au luptat să le consolideze în prima parte a secolului al XX-lea. Avântul lor a fost curmat de introducerea dictaturii personale a lui Carol II, instituirea regimului Antonescu și instaurarea comunismului. Acea misiune este reluată astăzi de generația postcomunistă, în ciuda corupției, a pâlparilor autocratice și a vulnerabilităților administrative care au caracterizat atitudinea și acțiunile guvernelor românești și ale birocrăției în ultimele trei decenii de la Revoluția din decembrie 1989.” (p. 203).

Ștefan Colceriu

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
stefancolceriu@yahoo.com

DOI: 10.62229/rst/8.1/18

Gabriela Pană Dindelegan, Raluca Brăescu, Cristiana Aranghelovici, *Limba română. Exerciții normative*, Univers Enciclopedic, București, 2024, 192 p., ISBN: 9786060964841

Lucrarea de față, cu destinație preponderent didactică, reprezintă o continuare firească și necesară a *Îndreptarului ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație (ÎOOP⁶)*, apărut tot în 2024, toate cele trei autoare fiind și redactori ai *Îndreptarului*. De asemenea, primele două autoare sunt cunoscute în mediul academic prin lucrări anterioare importante, *Gramatica Academiei (Gramatica limbii române*, București,

2005/2005), *The Grammar of Romanian* (Oxford, 2013), *Gramatica limbii române pentru gimnaziu* (București, 2022), iar cea de-a treia autoare a lucrat la ultimele două ediții ale DOOM (*Dicționar ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație*, 2005², 2022³), precum și la DOOM online (doom.lingv.ro).

Cartea este structurată în două părți. Prima parte cuprinde 151 de exerciții rezolvate, privind fonetica și ortografia, semnele ortografice și de punctuație, flexiunea, clasele lexico-gramaticale neflexibile, sintaxa, lexicul și stilistica, iar a doua parte, prezentată sub forma unui caiet de exerciții pe care se poate lucra direct, cuprinde 80 de exerciții, dintre care au fost rezolvate numai cele care pun dificultăți speciale, așadar a căror rezolvare nu presupune simpla consultare a ÎOOP⁶ sau a DOOM³.

Exercițiile de fonetică surprind valoare specială a sunetului *i* final vocalizat din română, literele cu valoare diacritică, relația vocale–semivocale, diftongii, triftongii, hiaturile, valoarea fonetică a unor litere rare (precum *y*, *w*), scrierea corectă a unor cuvinte cu consoane ori vocale duble, rostirea specială a literei *e* ca [ie] la început de cuvânt sau de silabă, oscilațiile de scriere sau rostire corectă privind *m/n*, *s/z*, *s/ș*, *s/x*, accentuarea unor cuvinte, rolul accentului în diferențierea omografelor, scrierea și rostirea cuvintelor compuse, a împrumuturilor recente, a numelor proprii, a abrevierilor, scrierea cu majusculă, despărțirea în silabe ori la capăt de rând etc. Din rezolvările acestor exerciții se desprind informații utile, formulate simplu și clar, despre specificul valorilor lui *i* din română, despre oscilația hiat–diftong (de exemplu, pentru segmentul *uu* final), despre sursa consoanelor duble din unele cuvinte românești etc. Rezolvările aduc importante precizări și despre aplicarea unor principii ortografice în scrierea limbii române, despre diferențele dintre cuvintele din fondul vechi și din cel neologic, despre variația accentuală liberă și specializarea semantică a unor perechi accentuale, despre adaptarea grafică și fonetică a unor cuvinte recent împrumutate etc.

Secțiunea rezervată folosirii corecte a semnelor ortografice și de punctuație are în vedere scrierea unor cuvinte cu cratimă/cu blanc/legat, scrierea diferită a unor omofone, atașarea corectă a articolului hotărât și a desinenței *-uri* la unele împrumuturi recente etc. Prezentarea rezolvărilor oferă adesea autoarelor prilejul de a relua succint, schematic unele norme prezentate pe larg în DOOM³ ori în ÎOOP⁶; extrem de utilă celor care vor să se informeze rapid în privința unor reguli de scriere.

Partea de gramatică și ortografie are în vedere, mai întâi, părțile de vorbire flexibile (substantiv și articol, cu variante corecte de plural, de genitiv, de vocativ; adjectiv, cu formele acceptate de plural, de feminin, cu oscilații de comportament privind numărul de forme; pronume și adjectiv pronominal, cu dificultățile de scriere a unor demonstrative, de acord al unor relative, al mărcii de genitiv *al*, *a*, *ai ale*, cu ambiguități ale unor forme precum *niște*, *cel*, *a*; numeral, cu formele lui corecte și cu valorile morfologice specifice; verb, cu dificultățile sale legate de scrierea cu cratimă, cu *i*, *ii*, *iii* la final, de imperativul negativ, cu oscilațiile între

conjugări, mai ales între a doua și a treia, cu modificările sau cu restrângerile de normă din DOOM³ și ÎOOP⁶, cu probleme de accentuare); în privința părților de vorbire neflexibile, exercițiile urmăresc scrierea corectă a unor omofone, valorile gramaticale multiple ale unor cuvinte, „acordul” greșit al unor adverbe, restricțiile de utilizare a unor conjuncții și punctuația specifică a altora. Parcurgând rezolvările, se pot reține informații despre specializarea semantică a unor forme de plural sau de genitiv aflate, la un moment dat, în variație liberă, despre specificul mărcii de caz *lui*, despre substantive defective și invariabile, despre relația morfologie-fonologie (în cazul constrângerilor referitoare la *i*, *ii*, *iii* în poziție finală), despre statutul gramatical al unor forme gramaticale care pun dificultăți de încadrare (precum *cel*), despre sursa unor situații de variație liberă recent acceptate de normă (precum *așază/așează, înșală/înșeală*).

Exercițiile de sintaxă au în vedere acordul predicatului cu subiectul, acordul unor componente ale grupului nominal, false acorduri, folosirea mărcilor analitice de genitiv și dativ (*a; la; al, a, ai, ale*), reflexivizarea unor verbe, folosirea greșită a unor construcții sintactice (cu *ca și, de către*), discontinuitățile sintactice/anacoliturile. La partea de rezolvări, există numeroase comentarii în care se explică regulile de acord pentru subiecte precum *treizeci de milioane, niciunul (dintre ei), o mulțime* etc. ori extinderea grupării *ca și* la contexte necomparative în limba actuală, cauzele apariției discontinuităților sintactice etc.

Secțiunea privitoare la lexic, formarea cuvintelor și stilistică reunește exerciții care privesc folosirea formei corecte a unor prefixe (*des-/dez-, ante-/anti-, răș-/rășz-, în-/îm-*) sau a unor sufixe (*-ean/-ian, -ție/-țiune*), omonimia și paronimia, pleonasmul, specificul unor registre stilistice. Parcurgerea rezolvărilor oferă celor interesați definiții scurte ale unor termeni precum: *omonim, omograf, omofon, paronim*, cu exemple relevante și edificatoare.

Caietul de exerciții din partea a doua a cărții este gândit cu o structură similară, alegându-se exerciții antrenante și diverse; rezolvările sunt aici succinte, fără comentarii.

În concluzie, urmărind în mod evident consolidarea, prin practică, a recomandărilor normative din ÎOOP, *Exercițiile normative* ajung să depășească adesea sfera de cuprindere a *Îndreptarului*, atingând, așa cum s-a văzut din prezentarea de mai sus, aspecte legate de sintaxă, de lexic și chiar de stilistică. De asemenea, deși cartea se adresează mai ales școlii, poate fi un instrument util pentru toți vorbitorii de limbă română interesați de utilizarea corectă a acesteia, de familiarizarea cu normele uneori în schimbare ori de explicația unor prevederi și a unor modificări normative.

Adina Dragomirescu

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”/

Universitatea din București

adina.dragomirescu@unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/19

Mario Vargas Llosa în dialog cu Gabriel Liiceanu, *Chipuri ale răului în lumea de azi. Ficțiunea ca necesitate vitală*, traduceri de Ileana Scipione și Olivia Petrescu, București, 2024, Editura Humanitas, ISBN 978-606-097-495-6, 106 p.

În câte feluri ficțiunile, în forme fragmentate, intermitente, intră în dialog cu realitatea și o modelează, generându-i o aură mobilă, din care iradiază coduri ale civilizației, ale înțelegerii variațiilor proximității și a tot ceea ce numim, convențional, cultură, ca spațiu al întâlnirii? Problemele pe care Mario Vargas Llosa le analizează în unele răspunsuri din convorbirile cuprinse în volumul *Chipuri ale răului în lumea de astăzi. Ficțiunea ca necesitate vitală* fuseseră altfel formulate de către José Ortega y Gasset în *Studii despre iubire*, orientate înspre o viziune asupra reprezentărilor culturale ale erotismului în arta și în literatura europene. Una dintre fracturile în evoluția acestui fenomen era, pentru Ortega y Gasset, emergența unei micro-societăți curteneste, care generează un model de iubire prin care se proiectează un tipar specific al raporturilor umane, stimulat de fantezia unui ideal, a unui „erotism spiritualist” ce răspunde unei atenții dublate de năzuință: „La om, a vedea lucrurile [...] înseamnă totdeauna a le completa. Încă Descartes observa că atunci când, deschizând fereastra, credea că vede trecând oameni pe stradă, comitea o inexactitate. Ce vedea în definitiv? *Chapeaux et manteaux : rien de plus.* [...] Strict vorbind, nu există nimeni care să vadă lucrurile în realitatea lor nudă.” (*Studii despre iubire*, Humanitas, București, 1995, p. 31) Elementul particular al protocolului curtenesc, prin care începe să se cristalizeze și cadrul general al culturii europene, este dat de condiția ca în chimia creației imaginare să se asocieze și entuziasmul, encomionul, o stare de exaltare, prin care distanța față de celălalt ajunge să fie populată de fantezie.

Iubirea este, pentru Ortega y Gasset, un act tranzitiv, prin care imaginea ce fascinează este investită aproape simultan și nefiltrat cu așteptări și cu fracțiuni din profilul observatorului. În același fel, cultura, ca obiect dinamic spre care sunt conduse energii codificate ce stau mărturie pentru transformările dintr-o epocă, apare ca un construct în parte ancorat în realitatea ce poate fi observată, reținută cu o formă aparte de atenție și investită apoi cu haloul unei expresii subiective. Acest halou este uneori amplificat de ambiția de a răsturna criteriul obiectiv din care se construiește – este, de altfel, un reper în definirea utopiilor, concept pe care Mario Vargas Llosa îl urmărise și în articolele sale din *Arme și utopii. Viziuni despre America Latină* (Humanitas, București, 2013). Natura bivalentă a utopiilor este, însă, exigentă și solicită continuu un discernământ lipsit de părtinire, cu precădere din partea acelor care își asumă idei menite să îi conducă pe cei mulți. În *Chipuri ale răului în ziua de azi*, Mario Vargas Llosa semnalează tocmai esența emoțională a utopiilor, care „fac parte din condiția umană, din visele și poftele noastre, din dorințele noastre. Dar, pe de altă parte, de câte ori utopia încearcă să

se materializeze în termeni sociali, apar violența, suferința. Evident, soluția trebuie să fie eradicarea utopiei din viața socială și politică, pentru că acolo ea devine utopie colectivă și se dovedește sângeroasă și distrugătoare. Ceea ce nu se întâmplă dacă utopia nu este trăită, ci doar visată. De exemplu în artă. Arta este o utopie materializată.” În alte cuvinte, utopia este un construct ce nu trebuie să-și depășească niciodată condiția de experiment, de ipoteză – fructuoasă ca proiect, stimulativă ca un cocon al unui exercițiu de imaginație, coerentă în măsura în care își denunță limitele și apartenența la virtual, utopia este ușor convertibilă în amenințare ontologică, atunci când încearcă să se instaureze ca o contrapondere plauzibilă a realității. Misiunea artistului, precum și a celui care, intitulându-se intelectual, garantează implicit controlul asupra litigiilor dintre realitate și ficțiune, exercitând un arbitraj asupra claselor și conținuturilor naturale, se modifică atunci când substanța și mandatul său suferă contaminări ideologice: „Viața nu-i făcută din cuvinte. Literatura în schimb este. Viața concretizează lucrurile, dar cuvintele nu concretizează lucrurile, ele rămân mereu într-un soi de nebuloasă, care lasă o marjă amplă de interpretare, permițând lecturi diferite ale acelor citite.” Formula primordială magic-performativă a ficțiunii este astfel enunțată ca negativ, pentru că ea apare ca o substanță de contrast necesară în descoperirea a ceea ce este potențial în lume. Este, însă, fundamental periculoasă dacă se autorizează să-și depășească condiția, să devină realitate, să părăsească laboratorul în care a fost creată, revendicându-și dreptul la concretizare. Lumea poate respira în cadre armonioase, atunci când nu există transgresiuni ale mandatului fiecărui obiect natural ori cultural, căruia i-a fost arondată o funcție, unul să instituie sens, altul să inspire și să revele. Două exemple pe care le formulează Mario Vargas Llosa descriu discrepanța dintre diverse formule ale voluptății expresiei și miza realității: „Când intri în lumea lui Góngora, pătrunzi într-un spațiu atât de diferit de lumea în care trăiești, în care totul e muzică, culoare, senzație, și unde, în spatele tramei sălbatice în care este organizată gândirea, descoperi treptat peisaje de vis, o lume care te face să trăiești paradisul, un paradis laic de frumusețe, eleganță, coerență, raționalitate. Ei bine, aceasta e o utopie, o lume perfectă. Iar această lume perfectă ne îmbogățește într-un fel anume sensibilitatea, ne predispune la frumusețe, și cum ar putea ea să ne aducă prejudicii?” Al doilea exemplu de reverie formalizată, deși apropiată de delir, are o funcție expiatorie, pentru Mario Vargas Llosa: și Marchizul de Sade descrie experiențe extreme ale violenței împotriva naturii, iar faptul de a le lăsa să se decanteze în limitele unui laborator al imaginației reduce șansele ca ele să se concretizeze, să se împlinescă în spectrul realității. Literatura – și arta, într-un sens extins – apare în această viziune ca formă de decompresie a unui fond atavic.

În componenta ei luminoasă și autentic creativă, degajată de altă funcție, cultura în sens larg generează un statut distinct fondului emoțional ce dă identitate civilizației. Teza lui Vargas Llosa, pentru care obiectul cultural rezultă din

prelucrarea percepției iubirii, revine la ideea lui Ortega y Gasset, cel care sugera că reprezentarea erotismului ca idee și ca ideal structurează imaginarul european. Individul se detașează de nebuloasa tribului, de propria anomie prin efortul de a-și rafina discursul asupra iubirii și prin consecvența cu care înțelege să trăiască în acord cu definiția pe care i-o dă, proiectând-o apoi în dinamica unui cotidian. Din subramificațiile acestei înțelegeri asupra protocolului iubirii, derivă pe de o parte, codurile politetii și cultura respectului pentru celălalt și pentru povestea pe care el o poate conține, pe de alta, o instituție a memoriei inventate, care este corpul în continuă expansiune al ficțiunii.

Laura Dumitrescu

Universitatea din București
laura.dumitrescu@litere.unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/20

Bine ați venit în România! Ghid introductiv pentru profesorii de limba română care lucrează cu elevii din familii de refugiați, Volumul 1, Ediție revizuită, Revizor de specialitate: Ionuț Geană, București, 2024, Editura Universității din București, 164 p., ISBN: 978-606-16-1492-9.

În contextul evoluțiilor geopolitice recente din Ucraina, România a devenit o a doua casă pentru cetățenii ucraineni care au fost nevoiți să își abandoneze țara. Prin urmare, cunoașterea limbii țării adoptive, fie și temporar sau tranzitoriu, reprezintă cheia unei comunicări interpersonale și, de ce nu?, interculturale de succes. În acest scop, Ionuț Geană, conferențiar universitar doctor la Facultatea de Litere a Universității din București și cercetător la Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan-Al. Rosetti” al Academiei Române, profesor cu o remarcabilă experiență în predarea limbii române ca limbă străină, a editat acest instrument educațional care permite integrarea lingvistică a copiilor refugiați, ușurându-le învățarea limbii române, printr-o abordare aplicativă și interactivă.

Cartea este structurată în trei capitole, fiecare având ca obiectiv stimularea competențelor fundamentale de comunicare, ajutându-i pe copii să asimileze și să exerseze vocabularul și structurile gramaticale minimale în situații de comunicare spontane, într-o manieră atractivă.

Capitolul unu, *Cine sunt eu?*, oferă informații referitoare la alfabetul limbii române, verbele *a fi* și *a avea*, numeralele cardinale de la 1 la 20, singularul și pluralul substantivelor, formule de salut, ocupații, nume de orașe și de țări, naționalități, câmpul lexical al vestimentației.

Din următorul capitol, organizat în trei părți (*Unde avem curs?*, *Unde stai?*, *Unde mergem acum?*), elevii învață elementele lexicale și gramaticale necesare

orientării în timp (exprimarea orei) și spațiu, precum câmpul lexical al obiectelor din sala de clasă și cel al locuinței, verbele *a sta* și *a merge*.

Ultimul capitol, *Recomandări metodice*, include o gamă variată de exerciții și sarcini de lucru care vizează folosirea noțiunilor de gramatică și de lexic, învățate în capitolele anterioare, în situații de comunicare curente (planuri de vacanță, o zi de naștere etc.), precum și asimilarea unora noi (câmpul lexical al anotimpurilor și al alimentelor, verbe la modul indicativ, timpul prezent, care denumesc activități cotidiene).

Prin activitățile propuse în cele trei capitole, cartea editată de profesorul Geană îi apropie pe copii de limba română și, mai ales, îi încurajează să folosească cu încredere informațiile lingvistice învățate în comunicarea din viața de fiecare zi. Manualul se dovedește, așadar, o resursă educațională de valoare, fiind adaptată nevoilor de învățare socio-emoțională și de integrare culturală a copiilor.

Alina-Georgiana Focșineanu
Universitatea din București
georgiana.focsineanu@litere.unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/21

Bine ați venit în România! Ghid introductiv pentru profesorii de limba română care lucrează cu elevii din familii de refugiați, Volumul 2, Editori: Ionuț Geană, Luis Javier Pentón Herrera, București, 2024, Editura Universității din București, 185 p., ISBN: 978-606-16-1493-6.

Volumul de față continuă demersul editorial inițiat de profesorul Geană, căruia i se alătură Luis Javier Pentón Herrera, profesor la Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, specialist în domeniul învățării socio-emoționale.

La fel ca primul volum, și cel de-al doilea este organizat în trei capitole, fiecare dintre acestea stimulând învățarea empatică și accesibilă a limbii române, oferind felurite resurse și activități care să acopere nevoile sociolingvistice și emoționale ale copiilor refugiați.

În primul capitol, *Familia mea*, sunt introduse câmpul lexical al familiei, al profesiilor, al obiectelor din locuință, expresii legate de familie, cazul genitiv, adjectivele posesive. Exercițiile și activitățile practice propuse sunt concentrate în jurul sentimentelor și al valorilor familiale, încurajându-i pe copii să exprime afecțiunea și respectul în relațiile dintre membrii familiei.

Următorul capitol, *Animalul meu preferat*, vizează învățarea câmpului lexical al animalelor domestice și sălbatice, al florei și al faunei, precum și a diferitor tipuri de adjective, acordul adjectivelor cu substantivele, gradele de comparație ale adjectivelor, consolidarea informațiilor învățate despre genul și numărul substantivelor și conjugarea

verbelor la indicativul prezent. Activitățile practice includ folosirea lexicului și a gramaticii în exerciții de descriere a ființelor *din lumea celor care nu cuvântă*.

Capitolul al treilea, organizat în trei părți, *Rutinele mele, Sporturi, În călătorie, la teatru și la restaurant*, are drept obiectiv învățarea unor noțiuni avansate de gramatică, necesare în situații curente de comunicare (pronumele reflexive, perfectul compus, viitorul, conjunctivul și condițional-optativul prezent) și a lexicului specific rutinei zilnice (de dimineață, de seară, vestimentare, de la școală), sportului, călătoriilor.

Prezentul volum sprijină procesul de integrare a copiilor refugiați în mediul cultural, educational și lingvistic românesc, inițiat în primul volum. Abordarea empatică și interactivă nu numai că ușurează învățarea limbii române, ci stimulează și dezvoltarea personală și socială a copiilor, prin promovarea valorilor și a înțelegerii diversității culturale. Alături de aceasta, activitățile variate propuse ca sarcini de lucru oferă copiilor o experiență pozitivă de învățare, ajutându-i să se simtă încrezători în noul mediu.

Alina-Georgiana Focșineanu
Universitatea din București
georgiana.focsineanu@litere.unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/22

Monica Vasileanu, *RLS, pls! Manual de limba română ca limbă străină pentru nivelul A1, București, 2024, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 151 p., ISBN: 978-606-16-1489-9*

Manualul Monicăi Vasileanu, cu un titlu actual și îndrăzneț, face parte dintr-o colecție destinată celor care participă la *Cursurile de vară de limba română, cultură și civilizație românească* de la Universitatea din București, unde autoarea însuși predă de mult timp. Prin structură și abordare metodologică, *RLS, pls!* umple un gol și aduce celor interesați un manual viu, destinat în primul rând celor care studiază limba română ca limbă străină în sistem intensiv de scurtă durată. Cele 151 de pagini au o grafică atractivă, coerentă, ușor de urmărit și clișeizată suficient încât procesul de predare-învățare să fie cât mai eficient.

Cuvântul-înainte este urmat de prezentarea alfabetului limbii române, apoi zece lecții tematice de întinderi aproximativ egale (*Eu sunt, Date de identitate, O prietenă bună, Acasă, În oraș, Activități, Un e-mail, La piață sau la supermarket?, O reclamație și Dorințe, obligații, planuri*). Unitățile de învățare sunt urmate de sursa imaginilor, transcrierea textelor audio, precum și de cheia exercițiilor. După cum menționează și autoarea în partea introductivă, manualul a fost conceput să acopere 40 de ore de curs intensiv (echivalentul a două săptămâni: patru ore pe zi, cinci zile pe săptămână) pentru începători absoluți.

Pornind de la cele patru competențe generale (ascultare, lectură, vorbire și redactare), Monica Vasileanu a conceput fiecare lecție urmărind un demers didactic inductiv, apelând numai acolo unde e cazul la anumite elemente explicite (și acestea abil mascate de experiența didactică a autoarei). Lecțiile urmează toate aceeași logică, fiind organizate în patru secțiuni distincte: înțelegerea textului scris (exerciții de încălzire, imagini, text), limbă și comunicare (exerciții de cultivare a limbii, exerciții structurale, fixarea elementelor de limbă), înțelegerea textului oral (texte înregistrate de actorii profesioniști Otilia Panainte și Răzvan Rotaru) și o secțiune numită Extra (după cum îi spune și numele, variată de la o lecție la alta, dar cu importante completări sociolingvistice, culturale, de civilizație etc.). Pentru partea de comunicare orală, s-a preferat întreteserea acestora, nefiindu-i dedicată o secțiune în sine, dar fiind întotdeauna fructificată prin diverse activități în cadrul dezvoltării celorlalte competențe.

Una dintre provocările cu care s-a confruntat autoarea a ținut de tipul de imagini pe care să le folosească. Apelând la site-urile care permit folosirea cu titlu gratuit și menționarea sursei într-un material imprimat, Monica Vasileanu a petrecut mult timp căutând cele mai sugestive imagini, oferind publicului o carte modernă, animată (din rațiuni lesne de înțeles, angajarea unui grafician nu a fost luată în calcul). Imaginile color, deși au crescut prețul de vânzare, s-au impus de la sine, iar manualul, deja testat în această variantă la ediția din 2024 a Cursurilor de vară, s-a bucurat de un real succes (de altfel, autoarea și-a îmbunătățit de la an la an materialele, pe baza experienței și a feedbackului de la cursanți).

Exercițiile audio (la a căror elaborare, după cum am menționat, s-au folosit vocile a doi actori profesioniști) sunt disponibile folosind codul QR inclus pe ultima copertă. Fișierele audio se pot descărca gratuit de pe site-ul editurii, putând fi astfel folosite oricând. Desigur, de mare folos este și transcrierea acestor texte, mai ales dacă manualul se dorește a fi folosit în regim autodidact.

În concluzie, manualul Monicăi Vasileanu *RLS, pls! Manual de limba română ca limbă străină pentru nivelul A1* este o apariție editorială binevenită, mult așteptată, utilă și de o mare valoare pentru domeniul RLS. Deși asumat destinat cursanților de la *Cursurile de vară de limba română, cultură și civilizație românească* ale Universității din București, manualul se poate folosi, bunăoară, la cursurile anului pregătitor, la lectorate și la cursurile de limba română organizate de institute culturale sau școli de limbi străine cu RLS în portofoliu. Prin forma în care se prezintă publicului, manualul Monicăi Vasileanu poate fi folosit atât la cursuri sub îndrumarea unui profesor, cât și în regim independent.

Ionuț Geană

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române/
Universitatea din București
ionut.geana@litere.unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/23

Florica Dimitrescu, *Din terminologia maladiei COVID-19 și a „anturajului” său: anul 2020*, București, 2022, Editura Academiei Române, 330 p., ISBN 9789732736371

Cartea Floricăi Dimitrescu continuă șirul cercetărilor autoarei în domeniul românei actuale, în care a urmărit dinamica și, în special, tendințele limbii. După elaborarea *Dicționarului de cuvinte recente*, ajuns la a treia ediție (1982, 1997, 2013), în care autoarea a înregistrat cele mai noi creații lexicale din limba română, lucrarea *Din terminologia maladiei COVID-19 și a „anturajului” său: anul 2020* este o noutate în domeniul lexicologiei. Autoarea reușește să demonstreze prin acest amplu studiu cum noua maladie – COVID-19 – a reușit să își creeze un întreg lexic propriu, care s-a răspândit cu rapiditate. Lexicul acestei boli este alcătuit atât din termeni noi, cât și din alții vechi, dar care au căpătat accepțiuni noi.

Lucrarea cuprinde trei capitole, precedate de niște *Gânduri de început* care prezintă principiile de lucru și structura cărții. Aici, autoarea precizează că cercetarea cuprinde doar terminologia din primul an de manifestare a bolii și menționează existența a cinci cuvinte capitale, cunoscute de întreaga omenire: *pandemie, coronavirus, COVID-19, SARS-CoV-2 și VUI-202012/01*. De asemenea, Florica Dimitrescu menționează că această carte a fost scrisă pe măsură ce boala înainta, fiind chiar „un jurnal” al noi pandemii.

Primul capitol, *Materialul lexical extras din presa românească în anul 2020 referitor la COVID-19 sau la anturajul acestuia*, cuprinde inventarul lexical, precum și două subcapitole în care sunt inventariate nume proprii de persoane și nume proprii geografice, strâns legate de fenomenul discutat. Lucrarea este scrisă într-un stil accesibil oamenilor obișnuiți, fără a avea nevoie de cunoștințe speciale de medicină pentru a o înțelege. Cele aproximativ 1200 de cuvinte înregistrate, prezentate în ordine alfabetică, reprezintă noutăți lexicale specifice pandemiei actuale (vezi *lockdown*), termeni din domeniul medicinei (vezi *biolaborator*) sau termeni din „anturajul” primelor două categorii (vezi *declarație pe propria răspundere*). Lemele sunt alcătuite din termenul, sintagma sau acronimul respectiv și citate extrase din presă în care apare respectivul cuvânt. Atunci când înțelesul cuvintelor nu poate fi dedus din exemplele date sau din cuvântul-titlu, se dă și o definiție succintă a sensului acestora. Foarte interesant este și faptul că pentru fiecare termen se precizează etimologia acestuia.

Capitolul următor, *Succint istoric al bolii COVID-19 și al antidoturilor acesteia*, surprinde momentele inițiale ale formării terminologiei maladiei COVID-19. Pentru a putea înțelege din punct de vedere semantic și lingvistic nomenclatura pandemiei, este necesară înțelegerea acestui fenomen din punct de vedere social-istoric. Astfel, autoarea trece în revistă epidemiile care au precedat actuala pandemie: ciuma, holera, gripa spaniolă, sifilisul, tuberculoza, SIDA,

gripa aviară, Ebola, COVID. Sunt prezentate apoi cele trei etape ale pandemiei în discuție, precum și cele două teorii despre apariția bolii COVID-19 (ambele având ca punct de plecare orașul Wuhan, din China). În continuare, Florica Dimitrescu alcătuiește istoricul pandemiei, folosind surse variate din presa scrisă, menționând și diversele teorii ale conspirației care au avut mare priză la oameni în perioada 2020-2021 (una dintre ele referindu-se la Bill Gates, care urmărea, prin vaccinare, introducerea de microcipuri sau nanoparticule în oameni). Capitolul se încheie cu un subcapitol în care se arată cum s-a constituit terminologia maladiei COVID-19. Autoarea constată că aproape fiecare zi a adus un termen nou sau a adăugat un sens nou unui cuvânt vechi. În ianuarie 2020 apar termeni precum *coronavirus*, *anticoronavirus*, *SARS*, *termoscaner*, *măsuri de izolare* etc. Luna februarie adaugă inventarului cuvinte precum *carantină*, *izolator*, *izoletă*, *COVID-19*, *infestat*, *rotavirus*, *autoizola*, *centru de carantină*, *mască de protecție* etc. Luna martie a dat cei mai mulți termeni (având în vedere că în această lună boala s-a instalat în masă la noi în țară): *vaccin*, *ambulanțier*, *comorbiditate*, *retesta*, *liliac*, *infestat*, *noul coronavirus*, *rezultat negativ*, *vindecat*, *carantină*, *pandemie*, *simptomatic*, *muncă de acasă*, *telemuncă*, *distanțare fizică*, *distanțare socială*, *ordonanță militară*, *școală online*, *persoană asimptomatică* etc.

Ultimul capitol, *Încercare de organizare a elementelor lexicale cuprinse în INVENTAR*, este mai mult decât o *încercare*. Este o detaliată clasificare a termenilor după diferite criterii: *formal* (în termeni independenți – *ambulanțier*, *antigen*, *antivaccinist*, *autoizola*, *carantinat*, *comorbiditate*, *coronavirus*, *diagnosticat*, *distanțare*, *pacient*, *pandemic*, *Pfizer*, *tabletă*, *termoscanare*, *testare*, *vaccin*, *virus*, *webinar* etc. –, *sintagme* – *agent patogen*, *aparat de ventilație*, *aparatură medicală*, *asistent de la UPU*, *atac cibernetice*, *autoizolare la domiciliu*, *echipament de protecție*, *expert OMS*, *față în față*, *pacient infectat* etc. – și *acronime* – *2019 CoV*, *ADN*, *ARN*, *ATI*, *DSP*, *SARS-CoV-2*, *SMURD* etc. –), *semantic* (în clasa terminologiei medicale – *ambulatoriu*, *carantina*, *dezinfectant*, *izolator*, *lockdown*, *zonă de risc*, *mască chirurgicală*, *izolare totală*, *test rapid*, *ARN*, *comorbiditate*, *anestezist*, *asistent de la UPU*, *vaccinare*, *perioadă de incubație*, *anticorp*, *ventilator*, *ATI*, *mall de sănătate* etc. – și în clasa domeniilor conexe medicinei – *antigen*, *atac informatic*, *piață neagră*, *cyber-bullying*, *educație față în față*, *învățământ hibrid*, *școală online*, *teleangajat*, *telemuncă*, *antifraudă*, *bicicli*, *cocoașă*, *declarație de urgență*, *autospecială*, *botniță*, *certificate de imunitate*, *declarație pe propria răspundere* etc.), *chronologic* (în lexic medical, de specialitate, recent – *anticarantină*, *antitermoscanare*, *UPU*, *ATI*, *antiviral*, *antivirus*, *aparat de ventilație* etc. – și elemente ale limbii comune, cunoscute de majoritatea vorbitorilor, deci mai vechi, dar care stau alături, în presa românească, de noua terminologie – *abandon școlar*, *afterschool*, *anesteziat*, *antigen*, *autospecială* etc. –), *etimologic* (în termeni proveniți din engleză –

*antiepidemic, burn-out, distanțiere, externalizare*¹, *telemuncă, termoscaner* etc. –, franceză – *ambulanțier, antigen, antiinflamator, infecționist* etc. – și, într-un număr foarte mic, din italiană, germană, ebraică, japoneză, quechua, rusă, dar și formațiuni românești – *antibotniță, antimască, antitermoscanare, calamitat, carantină, carantinare, medic-erou, teleangajat, vaccinist* etc. –), *criteriul familiilor de cuvinte* sau *criteriul părților de vorbire*. Capitolul tratează, în sfârșit, sinonimia științifică a anului 2020 (sinonime simple și sinonime complexe: *antivirusist – negaționist, curățarea sângelui – filtrarea sângelui, mască FFP2 – mască N95, respectiv Anestezie Terapie Intensivă – terapie intensivă – ATI, carantină – izolare – lockdown, corona – coronavirus – noul coronavirus – covrig* etc.).

Lucrarea se încheie cu niște *Gânduri de sfârșit*, în care autoarea subliniază noutățile aduse de această cercetare, precum și trăsăturile terminologiei pandemiei de COVID-19. Cartea cuprinde și un foarte util *Indice de cuvinte și de nume*, care permite identificarea cu ușurință a cuvintelor care îl interesează în mod particular pe cititor.

Cartea Floricăi Dimitrescu prezintă rezultatele unei cercetări exhaustive a lexicului maladiei COVID-19 din primul an de la debutul acesteia. Experiența de o viață a autoarei în cercetarea aspectelor ce țin dinamica limbii actuale face din această nouă apariție editorială o lucrare de referință pentru studiul lexicului limbii române, fiind un punct de reper esențial pentru posibile cercetări viitoare ale terminologiei în discuție.

Florentin-Daniel Gheorghe
Universitatea din București
florentin_gheorghe92@yahoo.com

DOI: 10.62229/rst/8.1/24

SOBOLEV, ANDREY N. (ed.) *Between Separation and Symbiosis: Southeastern European Languages and Cultures in Contact*, Boston/Berlin, 2021, De Gruyter Mouton.

The volume edited by Andrey N. Sobolev, *Between Separation and Symbiosis: Southeastern European Languages and Cultures in Contact*, is a comprehensive examination of the linguistic and cultural interactions within the Balkans. This volume addresses the complexity of language contact phenomena in this area, challenging deterministic frameworks of the Balkan Sprachbund while offering nuanced

¹ Cuvintele în *-are* sunt adaptări prin echivalare sufixală: r. *externalizare*, engl. *outsourcing*, r. *inhalosedare*, engl. *inhalosedation*, r. *microcipare*, engl. *microchipping*, r. *nebulizare*, engl. *nebulization* etc.

insights into how social, historical, and linguistic factors shape convergence and divergence. The book is a collection of scholarly contributions, each focusing on specific instances of multilingualism and bilingualism, supported by empirical data and theoretical reflections. By addressing previously understudied communities and languages, *Between Separation and Symbiosis* makes a significant contribution to Balkan linguistics, historical sociolinguistics, and studies of language contact more broadly.

The book is organized as a collection of contributions rather than in formal sections. Its flow begins with theoretical grounding, progresses through a series of empirical case studies, and concludes with broader theoretical reflections. It is organized into nine chapters, framed by an introductory chapter by Alexander Yu. Rusakov and a concluding one by the editor, Andrey N. Sobolev.

Alexander Yu. Rusakov's introductory chapter, *Contemporary Language Contacts in the Balkans*, frames the study within the lens of modern contact linguistics. Rusakov identifies key concepts such as *language dominance*, *maintenance*, and *shift*, providing a framework to analyse multilingualism in this area. His discussion emphasizes the importance of balanced bilingualism and the sociolinguistic factors that mediate linguistic outcomes. He addresses two main issues: the micro-typology of the sociolinguistic situations found and the types of the language changes observed.

This theoretical orientation is echoed in Andrey N. Sobolev's concluding chapter, *Balkan Sprachbund Theory as a Research Paradigm*. Sobolev revisits the Balkan Sprachbund concept, and argues that the framework benefits from focusing on real-world data rather than speculative models. This chapter focuses on the theoretical foundations of Balkan Sprachbund studies, outlining their purpose, goals, terminology, and methodologies, as well as presenting the areal and intralinguistic evidence that supports the regularity of contact-induced Balkanization processes. Rather than deconstructing the Balkan Sprachbund theory, the chapter defends it using *positivist*, *historicist*, *structuralist approaches*, and the *application of extensive field data*. These elements collectively demonstrate that valuable insights into linguistic convergence can be gained, offering both research paradigms and models for interpretation within Balkan linguistics. The chapter also emphasizes key concepts such as *linguistic boundaries*, *dialects*, *regular correspondences* in the functions of linguistic units, *parallel grammaticalization*, *lexicalization*, and *semantic neutralization*.

The book also consists of case studies that explore diverse linguistic settings in the Balkans. These chapters highlight the region's linguistic and cultural diversity.

Sobolev's chapter *Separation and Symbiosis between Slavs and Albanians as Continuum of Linguistic Contact Situations: New Challenges for New Data* examines Albanian-Slavonic bilingualism in Albania and Montenegro. He investigates how languages influence one another in contexts of both dominance and equilibrium, distinguishing between contact-induced changes and internal linguistic developments.

Anastasia L. Makarova focuses on the interplay between Albanian, Macedonian, and Aromanian in the Prespa region. Using the perfect tense system as a case study, she demonstrates how linguistic convergence occurs in small, geographically confined areas. Her analysis reveals the role of intimate contact in fostering grammatical parallelism, demonstrating how multilingual settings shape shared linguistic features.

Maria S. Morozova's chapter *Balanced Language Contact in Social Context: Velja Gorana in Southern Montenegro* examines Velja Gorana, a small, ethnically mixed community in Montenegro where Albanian and Slavonic coexist in equilibrium. The chapter highlights how social structures, such as interethnic marriages, sustain balanced bilingualism and prevent linguistic dominance. Her findings contrast with other regions where language shift is more pronounced.

Andrey N. Sobolev's *Symbiosis Suspectus: Palasa in Himara, Albania* proposes the existence of a Greek-Albanian symbiotic society in the Himara region of South Albania, where the two languages and cultures coexisted in a mutually complementary relationship. The study reveals a rare and underexplored type of non-dominant bilingualism. Key features include a balanced and complementary *functional distribution* between Greek and Albanian, frequent *code-switching*, and instances of *language hybridization*.

Daria V. Konior focuses on the spiritual lexicon of Krashovani bilinguals in the Romanian Banat. Her analysis demonstrates how sociolinguistic and historical factors foster symbiotic relationships between Slavonic and Romanian speakers. The Krashovani, a largely Slavonic-speaking Catholic group, are one of the few communities that may have once represented a symbiotic Slavic-Romance society. They are believed to have arrived in the Romanian Banat through multiple waves of migration. The residents, identifying as either Croats or Krashovani, share a Catholic heritage while also incorporating aspects of Orthodox folk traditions, and use Romanian as their everyday language.

In the chapter entitled *Evidence for Past Coexistence: Romance Stratum in Croatian Glagolitic Sources from Krk, Croatia*, Vyacheslav V. Kozak investigates Croatian-Romance language contact on Krk Island. His reconstruction of lexical borrowing and syntactic structures reveals moderate influence, reflecting the island's multilingual history during Venetian dominance.

In *Reconstructing Past Coexistence: Problems and Mysteries in the Multilingual History of Tsakonia, Greece*, Maxim L. Kisilier analyses the historical development of Tsakonian and its unique linguistic features. It developed in isolation, which has led to a number of rare linguistic traits that are difficult to explain within the framework of Greek dialectology and historical grammar. These include distinctive phonetic features, such as (/ʒ/ or /ʃ/ instead of /ri/ or /nd/ < /z/), and unique morphosyntactic characteristics, such as the absence of a synthetic present and imperfect tense, along with unusual rules for pronominal clitic placement. These features are not found in other Modern Greek dialects. This chapter argues that Tsakonian was not entirely independent of external linguistic influences, and aims

to explore both the limits and possibilities of reconstructing past contact scenarios while demonstrating the value of a contact-oriented approach in Tsakonian studies. The analysis is based on data collected by the author between 2010 and 2019 from Tsakonian-speaking villages in the Peloponnese, Greece.

Brian D. Joseph, explores the linguistic dynamics of Judezmo, the language of the Sephardic Jewish communities in the Balkans, focusing on how certain features of the language, particularly in the lexicon and morphosyntax, can integrate elements from the surrounding languages. The study highlights how aspects tied to everyday conversation and pronunciation habits, especially those influenced by the socially dominant language, can easily permeate the Judezmo system. The chapter also examines how the presence of Balkan linguistic features in Judezmo clarifies the concept of being *peripheral* within a Sprachbund.

While the book is highly detailed, the editor acknowledges the absence of chapters on Turkish and Romani, two significant languages in the Balkan linguistic landscape. Their inclusion would have provided a more comprehensive picture of the region's multilingualism.

Between Separation and Symbiosis is a landmark contribution to the study of language contact in the Balkans. Its detailed case studies, innovative methodologies, and theoretical reflections make it an essential resource for linguists, sociologists, and historians. The volume not only advances our understanding of the Balkan Sprachbund but also provides broader insights into the dynamics of multilingual societies.

Loredana Ștefania Grigore
Universitatea din București
loredana.grigore2627@yahoo.com

DOI: 10.62229/rst/8.1/25

Dragoș Iliescu, *Testarea standardizată în educație*, prefață de Daniel David, București, 2023, Humanitas, 285 p., ISBN 978-973-50-8149-2

Lucrarea lui Dragoș Iliescu elimină o lipsă de informații relevante, existentă nu numai în educație, ci și în societate, la modul general, despre testele standardizate. Obiectivul lucrării este, astfel, de a pune la dispoziția tuturor celor interesați, într-o manieră cât mai accesibilă, o viziune a autorului despre *testarea standardizată*, un subiect intens dezbătut în spațiul public în ultimii 30 de ani.

Profesor universitar la Facultatea de Psihologie și Științele Educației a Universității din București și doctor în domeniul psihologiei organizaționale, Dragoș Iliescu este un reputat specialist în *psihometrie*, anume, în testarea și evaluarea psihologică și educațională. În pofida acestui lucru, în paginile lucrării,

autorul decide să renunțe la o parte dintre uzanțele stilului științific (îndeosebi, la notele de subsol și trimiterile bibliografice temeinice), cu scopul de a oferi „un text simplu, introductiv, chiar dacă poate ușor militant pe alocuri” (p. 10). Intenția autorului este evidențiată încă din „Cuvânt înainte”, în care se afirmă că lucrarea este „o carte ușor de citit și de înțeles, care poate fi baza unor discuții publice mai așezate și care, de asemenea, poate fi fundamentul unor procese de învățare sau de transformare pentru cei care o citesc” (p. 9).

Din punctul de vedere al structurii, lucrarea este împărțită în șase capitole propriu-zise, fiecare având mai multe secțiuni. Autorul stabilește frecvent legături între capitole, anunțând în avans sau reluând pe scurt chestiuni de interes, fapt care dovedește atât o foarte bună cunoaștere a domeniului testelor standardizate, cât și dorința de a le oferi cititorilor o viziune amplă și coerentă asupra lor. Argumentația pertinentă este deseori dublată de trimiteri la studii de referință, cele mai multe fiind listate într-o bibliografie selectivă, cu care se încheie lucrarea (p. 285).

Primul capitol, intitulat „Introducere în evaluarea standardizată” (p. 13–50), pornește de la definirea precisă a *testelor standardizate*. Pentru început, autorul indică definiția generală a *testelor*, ca „proceduri sau metode care au ca obiectiv examinarea sau determinarea prezenței unui factor sau a unui fenomen din sfera diferențelor individuale și care cuprind un set de itemi standardizați (întrebări, stimuli sau sarcini) care sunt scorăți într-o manieră standardizată” (p. 13). Demn de menționat este că autorul face distincția între *test* și *chestionar* sau *inventar*, cu care primul este adesea confundat. Dacă cele din urmă măsoară preferințe, atitudini ori opinii, testul vizează capacități (abilități sau aptitudini), reflectate de performanța unei persoane în rezolvarea unor sarcini. În plus, autorul corectează o confuzie la fel de frecventă, aceea a echivalării testelor standardizate cu testele-grilă. De fapt, testele-grilă nu reprezintă decât una dintre formele de manifestare a celor standardizate. Prin apelul la numeroase exemple (inclusiv la testele PISA), Dragoș Iliescu demonstrează că, într-un test standardizat, se fac eforturi astfel încât toate persoanele să fie evaluate într-o manieră similară, prin raportarea la un standard extern. Acest aspect este legat de nevoia de corectitudine aflată la originea testării standardizate, care urmărește măsurarea unui fenomen și, totodată, obținerea unor erori cât mai mici.

Cel de-al doilea capitol, „Domenii ale evaluării standardizate” (p. 51–95), reprezintă o trecere în revistă a multiplelor aplicații ale testelor standardizate, mai precis, a tipurilor de evaluări în care pot fi folosite acestea. Prin aducerea în discuție a unor exemple, autorul dovedește utilitatea testelor standardizate pe parcursul tuturor evaluărilor prin care poate trece un elev înscris în sistemul de educație românesc. Sunt luate în considerare evaluarea abilităților școlare fundamentale (derulată în clasa pregătitoare), a talentului (sau a aptitudinilor înalte), a progresului (care se face mult prea puțin în școlile românești), precum și despre evaluarea formativă, cea sumativă, cea de admitere ori cea de absolvire/certificare. Nu sunt omise nici acele tipuri de evaluări specifice sistemelor de educație din străinătate, cum ar fi evaluarea de potențial, cea psihologică și comportamentală (inclusiv clinică) sau cea pentru carieră.

În cel de-al treilea capitol („Efecte pozitive ale evaluării standardizate”, p. 96–128), Dragoș Iliescu atrage atenția asupra influențelor benefice ale testării standardizate. Prin referirea atât la exemple, cât și la studii străine (*metaanalize*), autorul are în vedere însăși existența standardelor, care trebuie să fie explicite și asociate obiectivelor de învățare. În continuare, sunt enumerate alte efecte pozitive ale testării, printre care se numără modificările de la nivel cognitiv, feedbackul (care trebuie să fie nu numai sistematic, ci și elaborat și coerent), metacogniția, impactul retroactiv. În consecință, autorul consideră că testarea standardizată produce informație, aliniază realitatea cu politicile educaționale și îi motivează, deopotrivă, pe toți cei implicați în procesul educațional (elevi, profesori și părinți).

Prin titlul său, „Riscuri, efecte perverse (și alte preocupări legitime) legate de evaluarea standardizată” (p. 128–171), capitolul al patrulea este plasat în opoziție față de cel anterior. Derivate din conceptul de *consecințe neintenționate*, riscurile discutate în acest capitol se împart în două categorii: cele legate de contaminarea scorurilor și cele care afectează starea psihologică de bine a elevilor. În ceea ce privește prima categorie, autorul analizează motivele care stau la baza denaturării testelor: miza evaluării, predarea pentru test *vs.* pregătirea pentru test, inflația scorurilor (concretizată recent la nivelul României prin faptul că 85% dintre elevii români au medii peste 8,50, în condițiile în care, conform testărilor PISA, 45% dintre aceiași elevi sunt analfabeți funcțional). Din a doua categorie de riscuri, Dragoș Iliescu se oprește la stresul generat de orice testare și la modul în care este perceput în societate. În acest sens, autorul pledează pentru eliminarea stresului indus de testare doar în situația în care are un impact negativ asupra învățării. De fapt, după cum subliniază Dragoș Iliescu, toate efectele negative analizate în acest capitol constituie eșecuri ale politicilor educaționale și nu urmări ale testelor standardizate.

În al cincilea capitol („Dezvoltarea testelor standardizate și asigurarea calității”, p. 172–253), autorul reamintește faptul că testul reprezintă un instrument de măsurare, caracterizat prin *validitate* (măsoară ceea ce își propune *cu adevărat* să măsoare) și *fidelitate* (măsoară *cu precizie* ceea ce își propune să măsoare). Deși se referă la scorurile unui test, ambele trăsături contribuie la corectitudinea sa. Pentru prima trăsătură, Dragoș Iliescu examinează trei subtipuri, anume, *validitatea de conținut*, *validitatea de construct* și *validitatea de criteriu*. Fidelitatea este și ea analizată în raport cu trei metode: *testarea–retestarea*, *acordul dintre evaluatori* și *consistența internă*, metodă a cărei denumire este corectată și explicată drept coerența testului în logica sa internă. Din capitol nu lipsește nici descrierea fazelor din procesul de dezvoltare a unui test standardizat, în ordine, planificarea, construcția sau redactarea propriu-zisă (a itemilor, dar și a instrucțiunilor), pilotarea, analiza și modificarea. Descrierea fazelor enumerate este completată de analiza etapelor care au loc, efectiv, după procesul de dezvoltare, în speță, securitatea testului, raportarea și feedbackul, comunicarea publică și dezvoltarea continuă.

În cuprinsul ultimului capitol, intitulat „Alternative la testarea standardizată” (p. 254–284), Dragoș Iliescu prezintă modalități (ipotetice) care pot fi puse în practică dacă testele standardizate nu ar mai fi folosite. În opinia autorului, modalitățile respective au ca rezultat decizii individuale (privind utilitatea evaluării standardizate în viața elevilor) și decizii sistemice (privind utilitatea aceleiași evaluări pentru capacitatea sistemului educațional de a se monitoriza și gestiona). Totuși, pentru luarea deciziilor de orice tip, Dragoș Iliescu scoate în evidență importanța datelor cantitative (provenite din testele standardizate) în detrimentul datelor calitative. Așadar, autorul respinge cu vehemență ideea renunțării la testele standardizate, considerând că absența lor va înrăutăți starea actuală precară a sistemului de învățământ românesc și va duce la o descreștere radicală a educației.

Un merit deosebit al lucrării constă în reușita autorului de a explica pe înțelesul publicului larg unele dintre conceptele asociate unei ramuri științifice complexe cum este psihometria, domeniul mai vast din care fac parte testele standardizate. La reușita aceasta și-a adus contribuția accesibilizarea asumată de către autor, nu atât prin reducerea caracterului științific, cât, mai ales, prin adoptarea unui limbaj clar, facil pentru majoritatea cititorilor, în care inclusiv termenii esențiali din psihometrie, preluați din studiile străine, sunt traduși și explicați în limba română.

Un aport special îl au și exemplele cuprinse în multe dintre secțiunile celor șase capitole ale lucrării. Semnalizate prin scrierea cu un corp de literă mai mic față de restul textului, exemplele fac apel la personaje reprezentative pentru diferiții participanți la actul educațional (elevi, profesori, părinți). În același timp, exemplele își au originea în situații concrete (din viața cotidiană), cu care s-au confruntat respectivii participanți, printre ei regăsindu-se unii dintre cititorii lucrării lui Dragoș Iliescu. Prezența exemplelor devine un pretext pentru argumentația convingătoare a autorului și ajută la o mai bună înțelegere a rolului major pe care îl are folosirea testelor standardizate în domeniul educației.

Abundența informațiilor relevante, coroborată atenției acordate accesibilizării conținuturilor științifice, argumentația clar organizată sau selectarea unor exemple cu care cititorii se pot identifica fac din *Testarea standardizată în educație* o lucrare esențială în domeniul învățământului. Lucrarea lui Dragoș Iliescu se adresează, în egală măsură, participanților direct implicați în procesul educațional, decidenților (directori, inspectori etc.) și tuturor celor interesați cu adevărat de maniera în care funcționează sistemul de învățământ românesc.

Andreea-Victoria Grigore
Universitatea din București
victoria.grigore@unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/26

Ionuț Geană, Alexandru Nicolae (editori), *Conferințele cursurilor de vară de limba română, cultură și civilizație românească ale Universității din București*, ediția 2019, București, 2023, Editura Universității din București, 128 p., ISBN: 978-606-16-1439-4

Volumul de față, editat de către Ionuț Geană și Alexandru Nicolae, cadre didactice la Facultatea de Litere a Universității din București, reunește cinci articole tematice care explorează aspecte din cadrul ediției 2019 a *Cursurilor de vară de limba română, cultură și civilizație românească*.

Lucrarea este prefațată de „Cuvântul Rectorului Universității din București”, prof. univ. dr. Marian Preda, care evidențiază importanța acestei școli de vară și apreciază inițiativa celor doi editori de a publica un volum colectiv, menit să consolideze rolul de „ambasadori culturali” al participanților.

Primul articol, „Cursurile de vară de limbă, cultură și civilizație românească ale Universității din București – o istorie afectivă” îi aparține Oanei Chelaru-Murăruș, care propune o trecere emoționantă prin istoria cursurilor de vară, din 1960 până astăzi. Autoarea accentuează importanța acestora pentru promovarea limbii și culturii române în mediul academic internațional. De asemenea, este trecută în revistă evoluția acestui eveniment, fiind subliniată implicarea unor personalități din diverse domenii. Cursurile de vară au fost adaptate la interesele studenților și în concordanță cu perioada actuală, plasând în centrul activității componenta comunicativă a învățării unei limbi, conform recomandărilor Cadrelui European Comun de Referință pentru Limbi.

Articolul următor, „Schimbarea perspectivei. Piețele urbane europene, un traseu istoric”, semnat de Cătălin D. Constantin, prezintă o istorie sumativă a piețelor urbane europene, de la agora grecească, la forurile romane, apoi orașele medievale, până în perioada actuală, într-o manieră care evidențiază conexiunile istorice între acestea. Autorul discută transformările piețelor și adaptările orașelor la diferitele provocări istorice, subliniind contrastul dintre tendința de a conserva centrele istorice, pe de o parte, și de a le demola, pe de altă parte, cu scopul de a le aduce în modernitate.

Simona Drăgan, în „Desprinderea de Orient. Istorie urbană prin mărturiile călătorilor străini despre Bucureștiul postfanariot”, oferă o perspectivă asupra evoluției urbane a Bucureștiului, în prima jumătate de secol postfanariot, bazându-se pe mărturiile călătorilor străini care au vizitat Principatele Române. Autoarea analizează modul în care aceștia percepeau orașul, observând starea precară a drumurilor și a clădirilor, dar și influențele diverse asupra arhitecturii. Sunt menționate diferențele dintre percepțiile critice ale vizitatorilor vest-europeni față de cele ale altor călători. Partea a doua a studiului evidențiază starea de oraș aflat într-o reconstrucție continuă a Bucureștiului, cauzată de dezastrele care au avut loc de-a lungul timpului.

Studiul „Aspecte ale creativității comice în discursul protestatar recent: intertextul și spoonerismul”, al lui Adrian Stoicescu, explorează utilizarea umorului în cadrul protestelor din ianuarie-februarie 2017 și august 2018 din România. Autorul observă că retorica protestatarilor este o modalitate de inversare a raporturilor de putere, folosind umorul ca o armă de „superioritate intelectuală” împotriva autorității. Studiul se concentrează pe formele de creativitate comică (diferite tipuri de intertextualitate, spoonerism) și demonstrează cum acestea contribuie la crearea unui mesaj puternic.

Ultimul studiu, „Thanatos în românită – marea iubire și marea spaimă. Același mit și două capodopere populare românești – *Miorița*, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* – într-o lectură lingvistico-praxeologică” de Alice Toma, propune o analiză comparativă între balada „Miorița” și basmul „Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”. Autoarea examinează mitul morții și al nemuririi dintr-o perspectivă lingvistico-praxeologică, subliniind diferențele dintre scopurile celor două opere și reprezentarea distinctă a protagonistului (între Făt-Frumos și cioban). Construcția fiecărei opere și a mesajului transmis evidențiază complexitatea mitică a acestora și ingeniozitatea autorului popular.

Astfel, volumul „Conferințele cursurilor de vară de limba română, cultură și civilizație românească ale Universității din București” contribuie semnificativ la promovarea limbii și culturii române într-un context internațional și aduc un plus de cunoaștere participanților, prin articole cu teme variate, din literatură, cultură, antropologie, istorie și lingvistică.

Carmen Răriș-Fierbințeanu
Universitatea din București
carmen.raris-fierbinteanu@unibuc.ro

DOI: 10.62229/rst/8.1/27

Gabriela Pană Dindelegan (coord.), Cristiana Aranghelovici, Adnana Boioc Apintei, Raluca Brăescu, Ștefan Colceriu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv, Gabriela Pană Dindelegan (redactori), revizie: Rodica Zafiu, Emanuela Timotin, Cristian Moroianu, *Îndreptar ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație*, ediția a VI-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, 2024, Univers Enciclopedic Gold, ISBN 978-606-096-475-9.

Ediția a VI-a a *Îndreptarului ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație* (=ÎOOP⁶) aparține seriei de îndreptare academice redactate la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București, continuând tradiția de peste șaiszeci de ani de instituționalizare a normei, asumată de către Institutul de Lingvistică în

1960 (anul publicării primei ediții a îndreptarului, la care se adaugă edițiile succesive din 1965, 1971, 1983 și 1995). Ediția de față urmărește punerea de acord cu normele din ediția a III-a a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic* (=DOOM³), apărută în 2021, urmând și sub aspect tradiția instaurată odată cu ediția a IV-a a îndreptarului din 1983 (care a reflectat normele din prima ediție a DOOM din 1982).

ÎOOP⁶ păstrează (doar la nivel formal) tradiția îndreptărilor academice, în condițiile în care redactorii menționează încă de la început obiectivul strict normativ al lucrării și păstrează organizarea acesteia în două părți distincte, dintre care prima este destinată explicațiilor teoretice, iar cea de-a doua, „vocabularul”, include o listă de cuvinte atent alcătuită, cu indicarea:

- a) variației de grafie, de pronunție, accentuare, de flexiune, acolo unde limba încă nu a optat pentru una dintre forme;
- b) variantei corecte, acolo unde cuvintele pun dificultăți normative, fie că e vorba de grafie, pronunție, accentuare, flexiune.

În ceea ce privește formele aflate în variație liberă, ÎOOP⁶ creează o nouă tradiție, întrucât folosește (în mod corect) criteriul situării în același registru a formelor și criteriul frecvenței (eliminând forme care, de fapt, nu se află în variație liberă, întrucât aparțin unor registre diferite sau prezintă o frecvență inegală). Ca regulă generală, ÎOOP⁶ nu interpretează normele ca reguli imuabile, ci, dimpotrivă, adoptă un punct de vedere nuanțat, recunoscând că acestea trebuie să urmeze și să reflecte uzul, care se schimbă în timp. Astfel, în ÎOOP⁶ sunt inventariate ca variante grafice *pickhammer* și *picamer*, *cocktail* și *cocteil* etc., etc., datorate, pe de o parte, păstrării grafiei din original, iar, pe de alta, adaptării la limba română, la care se adaugă *rugbi* și *rugby*, *musli* și *müsli*, cu inversarea ordinii în notarea preferințelor normative, după modelul din DOOM³ (și DOOM² numai pentru *rugbi* și *rugby*). Cuvintele care conțin segmentul *uu* în poziție finală prezintă variante de pronunție, iar ÎOOP⁶ urmează norma stabilită în DOOM³, admitând atât rostirea cu hiat (singura admisă în DOOM²), cât și realizarea cu semivocală pentru *ambiguu*, *contiguu*, *continuu*, *ingenuu*, *reziduu* etc. De asemenea, ÎOOP⁶ inventariază variante accentuale libere pentru un număr restrâns de cuvinte (*polip* și *polip*, *pickhammer* și *picamer*), păstrându-se în linia de interpretare din DOOM³, care reduce în mod programatic oscilațiile de accent și admite o singură accentuare pentru *anoșt* (nu și *anoșt*), *antic* (nu și *antic*), *avarie* (nu și *avarie*), *furie* (nu și *furie*), *gingaș* (nu și *gingaș*), *intim* (nu și *intim*), *jilav* (nu și *jilav*), *picnic* (nu și *picnic*), *precaut* (nu și *precaut*), *simbol* (nu și *simbol*), *simpoziön* (nu și *simpoziön*), *suburbie* (nu și *suburbie*), *trafic* (nu și *trafic*), *vector* (nu și *vector*) etc. ÎOOP⁶ consolidează recomandările normative din DOOM³ și recunoaște că acestea trebuie să fie rezultatul aplicării a numeroase criterii de normare (etimologia, adaptarea la sistemul fonetic și la tiparele accentuale românești, frecvența în uzul cultivat, analogia și, uneori, tradiția). Variația în flexiune este notată pentru:

- i) nume care admit încadrarea la genuri diferite (*aștri* și *astre*, *accelaratori* și *accelaratoare* etc.) fără a antrena o specializare a sensului sau terminologică;

dar și pentru nume ale căror forme diferite de gen manifestă tendința de specializare pentru un anumit domeniu sau registru, o anumită terminologie, așa cum se întâmplă cu *baloturi* și *baloți* (de paie), *recipiente* și *recipienți* (tehn.), *suporturi* și *suorți* (tehn.) etc.;

ÎOOP⁶ notează consecvent omonimele parțiale, care au intrări separate și pe care le distinge de categoria numelor cu variante de gen. Astfel, sunt tratate separat *compus*¹ (cu sensul „cuvânt compus” și cu pluralul *compuse*) și *compus*² (cu sensul „substanță” și cu pluralul *compuși*), *curent*¹ (cu sensurile „deplasare, flux, curs de apă; mișcare a unei mase de aer, a purtătorilor de sarcină electrică” și cu pluralul *curenți*) și *curent*² (cu sensul „mișcare artistică” și cu pluralul *curențe*), *derivat*¹ (cu sensurile „produs industrial; cuvânt obținut prin derivare” și cu pluralul *derivate*) și *derivat*² (cu sensul „substanță” și cu pluralul *derivați*), *marker*¹ (cu sensul „cariocă” și cu pluralul *markere*) și *marker*² (cu sensul „genă” și cu pluralul *markeri*), *virus*¹ (cu sensul „agent patogen” și cu pluralul *virusuri*) și *virus*² (cu sensul „program distructiv de calculator” și cu pluralul *virusi*) etc. ÎOOP⁶ urmează modelul de analiză din DOOM² și DOOM³ și distinge în maniera consecventă omonimele parțiale.

ii) nume care prezintă desinențe diferite fie la singular, fie la plural, fără specializare semantică;

În ÎOOP⁶ sunt inventariate în variație liberă, la singular, *greier* și *greiere*, *germene* și *germen*, având la singular marca Ø sau -e, iar la plural, la feminine, *căpșune* și *căpșuni*, *cireșe* și *cireși*, *coperți* și *coperte*, *râpe* și *râpi* etc., la genus alternans (neutre), *ceremoniale* și *ceremonialuri*, *complete* și *completuri* (pentru *complet*², cu sensul „colectiv de judecători”), *niveluri* și *nivele*, *tuneluri* și *tunele* etc. Chiar dacă ÎOOP⁶ preia în cele mai multe cazuri ordinea în notarea preferințelor normative din DOOM³, totuși redactorii îndreptarului optează pentru ordinea *căpșune* și *căpșuni*, *cireșe* și *cireși* (acolo unde DOOM³ notează ca primă opțiune *căpșuni* și *cireși*) în acord cu sistemul românesc, unde fructele sunt feminine/genus alternans (neutre), iar pomii, arbuștii sunt masculini. Deși pluralul în -i s-a extins la femininele în discuție (urmând o tendință cu o lungă istorie), totuși pluralele în -e rămân prima opțiune a vorbitorilor.

ÎOOP⁶ pune în evidență, la fel ca DOOM³, tendința de specializare a unor forme de plural, fie pentru anumit sensuri (*coarde* și *corzi* cu distribuția *cvartet de coarde* față de *corzi de vioară*), fie pentru un anumit domeniu (*ansambluri* și *ansamble* tehn.).

iii) verbe care prezintă forme cu și fără augment verbal (pentru conjugarea I, *excedă* și *excedează*, *învie* și *înviază*, *schioapătă* și *șchiopătează* etc., pentru conjugarea a IV-a, *biciuiește* și *biciuie*, *cheltuiește* și *cheltuie*, dar și *biruie* și *biruiește*, *bombăne* și *bămbănește*, *chinuie* și *chinuiește* etc.).

ÎOOP⁶ își propune punerea de acord cu normele din DOOM³, dar redactorii au operat câteva modificări de normă, cele mai importante fiind următoarele:

- a) schimbarea ordinii de preferință a variantelor de plural de la substantivele *căpșună* și *cireășă* (vezi *supra*);

- b) schimbarea configurației silabice a substantivelor *pioneză* și *fiică* (în DOOM³ – *pioneză* [pio pron. pïo], iar în ÎOOP⁶ – *pioneză* (desp. *pi-o-ne-ză*), în DOOM³ – *fiică* (desp. *fii-*), iar în ÎOOP⁶ – *fiică* (desp. *fii-că/fi-i-că*);
- c) corectarea forme de persoana a II-a a imperativului verbului *a azvârli* (în DOOM³ – *azvârlă*, iar în ÎOOP⁶ – *azvârle*);
- d) modificarea formelor oblice (de genitiv și dativ) ale substantivelor *Antarctica* și *Arctica* (în DOOM³ - g.-d. art. *Antarcticei*, g.-d. art. *Arcticei*, iar în ÎOOP⁶ – *Antarcticii* și *Arcticii*);
- e) corectarea și indicațiilor de flexiune pentru substantivul propriu *Paște* (în DOOM³ – *!Paște/Paști* (sărbătoare) s. propriu n. / f. pl., art. *Paștele/Paștile* (*De Paște mergem la biserică; (în prima zi) de Paște; Un Paște fericit! Paștele cade totdeauna duminica; postul Paștelui; Sfintele Paști*), față de indicația din ÎOOP⁶ – *Paște*, s. propriu n., pl. *Paști*, deci *postul Paștelui, Sfintele Paști* etc.).

Ediția a VI-a a *Îndreptarului ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație* este alcătuită pe baza unor principii de selecție a cuvintelor-titlu care sunt clar și corect formulate încă de la început (inventarul reflectă vocabularul activ al limbii literare/standard de uz mediu). În partea teoretică sunt explicate principiile ortografiei românești (fonetic/fonologic, etimologic/tradițional-istoric, morfologic, sintactic, simbolic și distribuțional, p. 17-25), literele și semnele diacritice (p. 26-30). La acestea se adaugă o secțiune utilă despre semnele ortografice și de punctuație, în care redactorii indică greșelile de utilizare și oferă explicații clare pentru variantele corecte (p. 31-62). Urmează o secțiune despre regulile de scriere și de pronunțare (p. 63-99), din care amintim partea consacrată accentului (unde sunt discutate principalele trăsături ale accentului din limba română, funcția distinctivă a acestuia, probleme legate de variație, configurațiile accentuale în flexiune, accentuarea derivatelor, a compuselor, dar accentul sintactic/frastic), partea destinată scrierii cu literă mare sau mică, cea despre cuvintele străine sau numele proprii etc. De asemenea, sunt oferite recomandări diferențiate pe părți de vorbire (p. 100-120). ÎOOP⁶ cuprinde și trei anexe destinate numelor proprii, scrierii numelor proprii latinești și grecești și „ortogramelor”.

ÎOOP⁶ își propune să răspundă în primul rând cerințelor imediate ale școlii, dar informația bogată și claritatea redactării din partea teoretică, precum și inventarul bine alcătuit fac din această lucrare un instrument util și absolut necesar nu numai pentru elevi și studenți, ci și pentru toți cei care vor să vorbească și să scrie corect românește. Deși se revendică din tradiția îndreptarelor ortografice, ediția de față este în măsură să instituie la rândul ei o tradiție, aceea de a arăta cum trebuie să se prezinte cu adevărat o lucrare de instituționalizare a normei.

Oana Uță Bărbulescu
Institutul de Studii Sud-Est Europene
Universitatea din București/Universitatea din Oxford/
oana.uta@ling-phil.ox.ac.uk

**Editura Universității din București – Bucharest University Press
folosește sistemul de peer review dublu anonim.**

© EUB – BUP pentru prezenta versiune

<https://editura-unibuc.ro/>

B-dul Mihail Kogălniceanu 36-46, Cămin A (curtea Facultății de Drept), Corp A, Intrarea A, etaj 1-2, Sector 5, București, România; tel.: + (4) 0726 390 815

e-mail: editura@g.unibuc.ro

Librărie online: <https://editura-unibuc.ro/magazin/>

Centru de vânzare: Bd. Schitu Măgureanu, nr. 9, parter
(holul Facultății de Sociologie și Asistență Socială);
tel. + (4) 021 305 37 03

tipografia.unibuc@unibuc.ro

Bd. Iuliu Maniu 1-3, Complex LEU
tel: 0799 210 566

Tiparul s-a executat la Tipografia

Editurii Universității din București – Bucharest University Press
